

ספר

מסילת ישרים

כולל כל ענייני מוסר ויראת ה'
כברו הנאון הקדוש איש האלהים
רבנו משה חיים לוצאטו זצ"ל
סודר ונערך מחדש,
בהנהגת מדוקדקת ע"פ דפוס ראשון
בתוספת מקורות על מאמרי חו"ל.

ונלוו עליו
דרך עץ החיים להרמח"ל זצ"ל
אגרת הגד"א
אגרת המוסר לרבי ישראל מסלאנט זצ"ל
אגרת הרמב"ן

נרשם ספר זה בק"ק ירושלים תרמ"א
בשנת "אשרי ארם מצא חכמה" (תשנ"ט עה"כ)

(*)
כל הזכויות שמורות למו"ל

מפתחות

5	הקדמת הרב המחבר
11	פרק א. בבאור כלל חובת האדם בעולמו
16	פרק ב. בבאור מדת הזהירות
18	פרק ג. בבאור חלקי הזהירות
22	פרק ד. בדרך קניית הזהירות
29	פרק ה. בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם
34	פרק ו. בבאור מדת הזריזות
38	פרק ז. בבאור חלקי הזריזות
41	פרק ח. בדרך קניית הזריזות
42	פרק ט. בבאור מפסירי הזריזות וההרחקה מהם
46	פרק י. בבאור מדת הנקיית
49	פרק יא. בפרטי מדת הנקיית
76	פרק יב. בדרכי קניית הנקיית
77	פרק יג. בבאור מדת הפרישות
83	פרק יד. בחלקי הפרישות
85	פרק טו. בדרכי קניית הפרישות
87	פרק טז. בבאור מדת הטהרה
91	פרק יז. בדרכי קניית הטהרה
93	פרק יח. בבאור מדת התסידות
95	פרק יט. בבאור חלקי התסידות
116	פרק כ. במשקל התסידות
119	פרק כא. בדרכי קניית התסידות
122	פרק כב. בבאור מדת הענוה
130	פרק כג. בדרכי קניית הענוה
134	פרק כד. בבאור יראת החטא
139	פרק כה. בדרך קניית היראה
140	פרק כו. בבאור מדת הקרשה
147	חתימה
148	מפתח מפורט
156	דרך עץ החיים
183	אגרת הגר"א
191	אגרת המוסר
203	אגרת הרמב"ן

הקדמת הרב המחבר זצ"ל

אמר המחבר: החבור הזה לא חברתיו ללמד לכני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפרסם אצלם פרסום גדול. כי לא תמצא ברב דברי אלא דברים שרב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה. על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט. אבל התועלת יצא מן החזרה עליו וההתמדה, כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה אם תתבונן בהוה ברב העולם, כי רב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים, ישימו רב התבוננם והסתכלותם בנדקות החכמות ועמק העיונים, איש איש כפי נטיית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, אחרים למלאכות, ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו למוד התורה הקדושה, מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה, אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות, ועל כל שאר חלקי החסידות.

ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העקר הגדול, ושלא ידמה

חכם שיהיה חכם באמת שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירכו לעין עליו, הוא מפני רב פרסום הדברים ופשיטותם אצלם, שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב. ולא ישאר למוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין, כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק, וקרוב להיות גם, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזונו ממנו, עד שלפי המנהג הנוהג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל למנע מלחשוד אותו לגס השכל.

ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמתית והיה יקר מאד למצא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למעוט השגתם אותו, עד שידמו רב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה, וודויים ארכים מאד, צומות קשים וטבילות קרח ושלג, כלם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקטה, והחסידות האמתית הנרצה והנחמד רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט: "מלתא דלא רמיא עלה דאניש, לאו אדעתה" (בבא בתרא ל"ט. א.) ואף על פי שכבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסק בהם - יראה פרטיו ולא יכירם, יעבר עליהם ולא ירגיש בהם. ראה, כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב דברים מטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם, אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשינה והיקיצה, הרעב והשבע וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים

ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם
 שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם.
 אם כן אפוא, איך לא יצטרף להוציא זמן על העיון הזה
 לדעת אמת הדברים ולדעת הדרך לקנותם
 ולקיים? מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא
 יבקשנה? וכיין שפכד התאמת אצל כל חכם צרף תמימות
 העבודה וחובת טהרתה ונקיונה, שזולת אלה אינה נרצית
 ודאי כלל אלא נמאסת ומחעבת, "כי כל לבבות דורש ה' וכל
 יצר מחשבות מביין" (דברי הימים א כח, ט), מה נענה ביום תוכחה אם
 התרשלנו מן העיון הזה והנחנו דבר שהוא כל כך מטל עלינו,
 שהוא עקר מה ה' אלהינו שואל מעמנו? היתכן שייגע ויעמל
 שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא
 יצא לנו שום פרי מהם, ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה
 שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה נעזבהו להרגל, ונגיחהו
 למצות אנשים מלמדה? אם לא נסתכלנו ולא עיננו מה היא
 היראה האמתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה, ואיך נמלט מן
 ההבל העולמי המשפח אותה מלבנו? הלא תשכח ותלך אף
 על פי שידענו חובתה! האהבה כמו כן, אם לא נשתדל לקבע
 אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה - איך
 נמצאה בנו? מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו
 עמו יתבדד ועם תורתו, אם לא נשעה אל גדלתו ואל
 דוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזה? איך תטהר
 מחשבתנו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה
 הטבע הגופני? והמדות כלם הצדיכות כל כך תקון והישרה,
 מי יישרם ומי יתקנם, אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק

בדבר דקדוק גדול? הלא אם עיננו על הדבר עיון אמתי, היינו מוצאים אותו על אמתו ומיטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומיטיבים להם גם כן! הוא מה שאמר שלמה (מסל"ב ה'): "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'". אינו אומר אז תבין פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הרי אפוא במה שמלמד לנו מאבותינו, ובמה שמפרסם אצל כל בן דעת דרך כלל, או הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן? למה לא יקבע האדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזה, אם מכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים?

והנה הכתוב אומר (איוב כ"ח, כ"ח) הן יראת ה' היא חכמה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת לא, ב) "הן" - "אחת", שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" - הן. הרי שהיראה היא חכמה, והיא לבדה חכמה, וודאי שאין נקרא "חכמה" מה שאין בו עיון. אך האמת היא כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת ולא על צד הדמיון והסקרה הפוזבת, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם, ומי שיחבונן כס יראה, שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמתי וחכמה רבה.

הוא מה שמשה רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י"ב-יג): "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך פי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא אהבה אותו

וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְשֹׁמֵר אֶת
מִצְוֹת ה' וְאֵת חֻקֹּתָיו וְגו'". כָּאֵן כָּלֵל כָּל חֻלְקֵי שְׁלֵמוֹת
הָעֲבוּדָה הַנִּרְצִית לְשֵׁם יִתְבָּרֵךְ וְהֵם: הַיִּרְאָה, הַהֲלִיכָה
בְּדַרְכָּיו, הָאֱהָבָה, שְׁלֵמוֹת הַלֵּב, וְשִׁמְרַת כָּל הַמִּצְוֹת.

הַיִּרְאָה - הִיא יִרְאָת רוּמָמוֹתוֹ יִתְבָּרֵךְ, שְׁיִירָא מִלְּפָנָיו
כְּמוֹ שְׁיִירָא מִלְּפָנָיו מֶלֶךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא, וְיִכּוּשׁ
מִגְדֻלְתּוֹ עַל כָּל תְּנוּעָה שֶׁהוּא בָּא לְהַתְנוּעֵעַ. כָּל שֶׁכֵּן
בְּדַבְּרוֹ לְפָנָיו בְּתַפְלָה אוֹ בְּעֶסְקוֹ בְּתוֹרָתוֹ.

הַהֲלִיכָה בְּדַרְכָּיו - כּוֹלֵל כָּל עֲנִין יִשְׂרָאֵל הַמְּדוּת וְתֻקּוֹנָם.
וְהוּא מֵה שְׁבָאָרוֹ זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה (שִׁבְחָ קַלֵּי, ב): "מֵה
הוּא רַחוּם אִף אֶתָּה רַחוּם וְכו'". וְכִלְל כָּל זֶה, שְׁיִנְהַג הָאָדָם כָּל
מִדּוֹתָיו וְכָל מִינֵי פְעֻלוֹתָיו עַל פִּי הַיִּשְׂרָאֵל וְהַמוֹסֵר. וְכִלְל חֻכְמֵינוּ
זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה (אֲבוֹת ב, א): "כָּל שֶׁהִיא תַפְאֶרֶת לְעוֹשֵׂיהָ וְתַפְאֶרֶת
לוֹ מִן הָאָדָם". דְּהֵינּוּ: כָּל הַהוֹלֵךְ אֶל תַּכְלִית הַהֲטָבָה הָאֱמֵתִית,
דְּהֵינּוּ: שְׁתוּלְתָהּ חֲזוֹק הַתּוֹרָה וְתֻקּוֹן אַחֲזוֹת הַמְּדִינּוֹת.

הָאֱהָבָה - שְׁיִהִיָּה נִקְבָּע בְּלִב הָאָדָם אֱהָבָה אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ, עַד
שֶׁתְּתַעוֹרֵר נַפְשׁוֹ לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁלְבוֹ מִתְעוֹרֵר
לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְאֲבִיו וְלְאִמּוֹ, וְיִצְטַעַר אִם חָסַר זֶה מִצְדּוֹ אוֹ
מֵאַחֲרֵים, וְיִקְנָא עַל זֶה, וְיִשְׁמַח שֶׁמְחָה רַבָּה בְּעֲשׂוֹתוֹ דְּכָר מְזָה.

שְׁלֵמוֹת הַלֵּב הוּא, שֶׁתְּהִיָּה הָעֲבוּדָה לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ בְּטָהֳרָה
הַכּוֹנֵנָה. דְּהֵינּוּ: לְתַכְלִית עֲבוּדָתוֹ בְּלִבְדּוֹ וְלֹא
לְשׂוּם פְּנִיָּה אַחֲרָת. וְנִכְלָל בְּזֶה שְׁיִהִיָּה לְבוֹ שְׁלֵם בְּעֲבוּדָה
וְלֹא כְּפוֹסֵחַ עַל שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים, אוֹ כְּעוֹשֵׂה מִצְוֹת אֲנָשִׁים
מִלְּמַדָּה, אֶלֹא שְׁיִהִיָּה כָּל לְבוֹ נְתוּן לְזֶה.

**שְׁמִירַת כָּל הַמְצוּוֹת - כְּמִשְׁמְעוּ. דְּהֵינּוּ: שְׁמִירַת כָּל
הַמְצוּוֹת כֻּלָּן בְּכָל דְּקְדוּקֵיהֶן וּתְנֵאיהֶן.**

**וְהִנֵּה כָּל אֱלֹהִים כְּלָלִים צְרִיכִים פְּרוּשׁ גְּדוֹל. וּמִצְאֲתֵי לַחֲכָמֵינוּ
זְכוּרֵנָם לְבִרְכָה, שְׁכָלְלוּ הַחֲלָקִים הָאֵלֹהִים בְּסֵדֶר וַחֲלוּק
אֶחָד יוֹתֵד פְּרָטִי וּמְסֻדֵר לְפִי הַהֲדָרָה הַמְצַטְרַכַת בְּהֵם לְקִנּוֹת
אוֹתָם עַל נִכּוֹן. וְהוּא מֵה שְׁאֲמְרוּ בְּבְרִיתָא, הוֹבָאָה בְּמִקּוּמוֹת
שׁוּנִים בְּש"ס וְאֶחָד מֵהֶם בְּפֶרֶק לְפָנֵי אִידֵיהֶן (עֲבוּדָה זֶה כ. כו), זֶה
לְשׁוֹנוֹ: "מִכָּאֵן אָמַר רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יֵאִיר: תּוֹרָה מְבִיאָה לְיָדֵי
זֵהִידוּת, זֵהִירוֹת מְבִיאָה לְיָדֵי זְרִיזוֹת, זְרִיזוֹת מְבִיאָה לְיָדֵי
נְקִיּוֹת, נְקִיּוֹת מְבִיאָה לְיָדֵי פְדִישׁוֹת, פְּדִישׁוֹת מְבִיאָה לְיָדֵי
טְהָרָה, טְהָרָה מְבִיאָה לְיָדֵי חֲסִידוֹת, חֲסִידוֹת מְבִיאָה לְיָדֵי
עֲנוּהַ, עֲנוּהַ מְבִיאָה לְיָדֵי יְרֵאת חֲטָא, יְרֵאת חֲטָא מְבִיאָה לְיָדֵי
קְדוּשָׁה, קְדוּשָׁה מְבִיאָה לְיָדֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיאָה
לְיָדֵי תַחֲתֵת הַמַּתִּים". וְהִנֵּה עַל פִּי הַבְּרִיתָא הַזֹּאת הַסְכַּמְתִּי
לְחַבֵּר חֲבוּרֵי זֶה, לְלַמֵּד לְעֲצָמֵי וּלְהַזְכִּיר לְאַחֲרִים תְּנֵאֵי
הַעֲבוּדָה הַשְּׁלֵמָה לְמַדְרַגוֹתֵיהֶם, וְאַבְאָר בְּכָל אֶחָד מֵהֶם
עֲנִינֵי וַחֲלָקֵי אוֹ פְּרָטֵי, הַדְּרָף לְקִנּוֹת אוֹתוֹ וּמָה הֵם
מִפְּסִידֵי וְהַדְּרָף לְשֹׁמֵר מֵהֶם. כִּי אֶקְרָא בּוֹ אֲנִי וְכָל מִי שִׁימְצָא
בּוֹ נִחַת, לְמַעַן נִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹקֵינוּ וְלֹא תִשְׁכַּח מִמֶּנּוּ
חֻבְתָּנוּ לְפָנָיו. וְאֲשֶׁר חֲמַרְיוֹת הַטֵּבַע מִשְׁתַּדֵּל לְהַסִּיר מִלְּבָנוּ,
הַקְּרִיאָה וְהַהֲסַתְּפִלוֹת יַעֲלֶה עַל זְכוּרֵנּוּ וַיַּעֲרִנוּ אֶל הַמְצוּוֹה
עֲלֵינוּ. וְהִי יִהְיֶה בְּכַסְלָנוּ וַיִּשְׁמַר רַגְלֵינוּ מִלְּכֹד. וְתַתְּקִים בְּנוּ
בְּקִשְׁת׃ הַמְשׁוֹרֵר הָאֱהוּב לְאֵלֵהוּ (חֲהִלִּים טו. יא): "הוֹרְנֵי ה' דְּרַכְּפָד
אֵהֲלֶךְ בְּאֲמַתְךָ יַחַד לְכִבֵּי לִירְאָה שְׁמֶךְ". אָמֵן. כֵּן יִהְיֶה רְצוֹן.**

פָּרָק א - בְּבֹאֹר כָּלֵל חוֹבַת הָאָדָם בְּעוֹלָמוֹ

יְסוּד הַחֲסִידוֹת וְשֵׁרֵשׁ הָעֲבוּדָה הַתְּמִימָה הוּא - שִׁיתְבָּרַר וְיִתְאַמֵּת אֶצֶל הָאָדָם מֵה חוֹבָתוֹ בְּעוֹלָמוֹ, וְלִמָּה צָרִיף שִׁישִׁים מִבְּטוֹ וּמִגִּמְתוֹ בְּכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹמֵל כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְהֵנָּה, מֵה שֶׁהוֹרוּנוּ חֲכָמֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָה הוּא: שֶׁהָאָדָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְהִתְעַנֵּג עַל ה' וְלִהְנוֹת מִזִּיו שְׂכִינְתוֹ, שְׁוֵהוּ הַתְּעַנּוּג הָאֲמִתִּי וְהַעֲדוּן הַגָּדוֹל מִכָּל הַעֲדוּנִים שִׁיכוּלִים לְמַצָּא. וּמְקוֹם הַעֲדוּן הַזֶּה בְּאֲמַת הוּא הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי הוּא הַנִּבְרָא בְּהִכְנָה הַמְצַטְרַכַת לְדַבְּרֵי הַזֶּה. אִף הַדְּרָף כְּדִי לְהִגִּיעַ אֶל מַחֲזוֹ חֲפִצְנוֹ זֶה הוּא זֶה הָעוֹלָם. וְהוּא מֵה שֶׁאֲמָרוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָה (אֲבֹת ה' ח'): "הָעוֹלָם הַזֶּה רוּמָה לְפָרוֹזוֹדוֹר בְּפָנֵי הָעוֹלָם הַבָּא". וְהָאֲמָצְעִים הַמְגִיעִים אֶת הָאָדָם לְתַכְלִית הַזֶּה, הֵם הַמְצוּוֹת אֲשֶׁר צָנְגוּ עֲלֵיהֶן הָאֵל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמְקוֹם עֲשִׂית הַמְצוּוֹת הוּא רַק הָעוֹלָם הַזֶּה. עַל כֵּן הוֹשֵׁם הָאָדָם בְּזֶה הָעוֹלָם בְּתַחֲלָה, כְּדִי שֶׁעַל יְדֵי הָאֲמָצְעִים הָאֵלֶּה הַמְזַדְמָנִים לוֹ כָּאֵן, יוֹכַל לְהִגִּיעַ אֶל הַמְקוֹם אֲשֶׁר הוֹכֵן לוֹ, שֶׁהוּא הָעוֹלָם הַבָּא, לְרוּוֹת שֵׁם בְּטוֹב אֲשֶׁר קָנָה לוֹ עַל יְדֵי אֲמָצְעִים אֵלֶּה. וְהוּא מֵה שֶׁאֲמָרוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָה (עֵיזִיכִין כ. א): "הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם וּמָחָר לְקַבֵּל שְׂכָרָם".

וּכְשֶׁתִּסְתַּכַּל עוֹד בְּדַבְּרֵי תִרְאָה, כִּי הַשְּׁלֵמוֹת הָאֲמִתִּי הוּא רַק הַדְּבָקוֹת בּוֹ יִתְבָּרַךְ. וְהוּא מֵה שֶׁהִיָּה רֹד הַמֶּלֶךְ אוֹמֵר (תְּהִלִּים ע. כ. ח): "וְאֲנִי קִרְבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב". וְאוֹמֵר (שֵׁם כ. ז. ט): "אֲחַת שְׂאֵלֹתֵי מֵאֵת ה' אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שְׂבִתִּי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיֵּי וְגו'", כִּי רַק זֶה הוּא הַטוֹב. וְכָל זוֹלַת זֶה שִׁיחֲשִׁבוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם לְטוֹב, אֵינוֹ אֶלָּא הֶבֶל וְשׂוֹא

נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמל ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והינו: שישתדל לדבק בו יתכרף בכח מעשים שתולדתם זה הענין, והם הם המצוות.

והנה שמו הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתכרף. והם הם התאוות החמדיות, אשר אם ימשך אחריהן הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמתי. ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה. כי כל עניני העולם, בין לטוב בין למוטב, הנה הם נסיונות לאדם, העני מצד אחד והעשר מצד אחר. כענין שאמר שלמה (משלי ל טו): "פן אשבע וכחשתי ואמדתי מי ה' ופן אודש וגנבתי וגו'", השלוח מצד אחד והיסודין מצד אחר, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור. ואם יהיה לכן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לדבק בכודאו, ויצא מן הפרודור הזה ויפגס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו - כן ישיגהו וישמח בו.

ואם תעמיק עוד בענין תראה, כי העולם נכרא לשמוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשקול גדול, כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מכודאו, הנה הוא מתקלקל ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בכודאו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבד בודאו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הנה עלוי גדול הוא לכדיות כלם בהיותם משמשי האדם

השלים המקדש בקדשתו יתברך. והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (חגיגה דף יב. א.) בענין האור שגגנו הקדוש ברוך הוא לצדיקים, זה לשונם: וכיון שראה אור שגגנו הקדוש ברוך הוא לצדיקים, שמח, שנאמר (משלי יג. ט): אור צדיקים ישמח. וכענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צא. ב.): "אמר רבי יצחק: מלמד שנתקבצו כלן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו". והנה על העקר הזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת, שאמרו זה לשונם (קהלת רבה פ"ו): "ראה את מעשי האלהים וגו'" - "בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשפחים הן, וכל מה שבראתי בשכילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי".

כללו של דבר: האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה, אלא בעבור מצבו בעולם הבא. אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא, שהוא תכליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו זכרונם לברכה רבים כלם בסגנון אחר, מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר. והוא מה שאמרו (אבות ב. טו): "העולם הזה דומה לפרודור", כמו שפכתתי לעיל (עירובין נב. א.): "היום לעשותם ולא מחר לעשותם, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם", "מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת (עבודה זרה ב. א.)", "העולם הזה דומה ליבשה והעולם הבא לים וכו'" (קהלת רבה א. טו). וכאלה רבים על זה הדרך.

וּתְרֵאָה כְּאֵת שֶׁכָּבַד לֹא יוּכַל שׁוֹם בְּעַל שְׁכָל לְהֵאֱמִין
 שְׁתַּכְּלִית בְּרִיאַת הָאָדָם הוּא לְמַצְבוֹ בְּעוֹלָם הַזֶּה,
 פִּי מָה הֵם חִיי הָאָדָם בְּעוֹלָם הַזֶּה? אוּ מִי הוּא שֶׁשָּׂמַח וְשָׁלוֹ
 מִמֶּשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה? "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם
 בְּגִבּוֹרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרַהֲבָם עֵמֶל וְאוֹן" (תהלים צ. י.), בְּכִמָּה מִיְּנֵי
 צַעַר וְחִלָּאִים וּמְכַאוּכִים וּטְרָדוֹת, וְאַחַר כָּל זֹאת - הַמּוֹת. אַחַד
 מִי אֵלֶּף לֹא יִמָּצֵא שִׁירְכָּה הָעוֹלָם לוֹ הַנְּאוֹת וְשִׁלּוּהָ אֲמִתִּית.
 וְגַם הוּא, אִלּוּ יִגִּיעַ לְמֵאָה שָׁנָה כְּכָר עֹבֵר וְכֻטַּל מִן הָעוֹלָם.
 וְלֹא עוֹד אֵלָּא שְׁאִם תַּכְּלִית בְּרִיאַת הָאָדָם הִיא לְצַרְף הָעוֹלָם
 הַזֶּה, לֹא הִיא צְרִיף מִפְּנֵי זֶה שֶׁתִּנְפַח כּוֹ נִשְׁמָה כָּל כֶּף חֲשׂוּכָה
 וְעֵלְיוֹנָה שֶׁתַּהִיָּה גְדוּלָּה יוֹתֵר מִן הַמְּלָאכִים עֲצָמָם, כָּל שֶׁפֶן
 שֶׁהִיא אֵינָה מוֹצֵאָה שׁוֹם נַחַת רוּחַ בְּכָל עֲנוּגֵי זֶה הָעוֹלָם.
 וְהוּא מָה שֶׁלְּמִדּוּנָו וְזִכְרוֹנָם לְכַרְכָּה בְּמִדְרַשׁ קִהְלֵת (ספרי ח) זֶה
 לְשׁוֹנָם: "וְגַם הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמְלֵא" - מִשָּׁל לְמָה הַדְּבָר דּוֹמֵה?
 לְעִירוֹנֵי שְׁנֵשָׂא כַּת מֶלֶךְ. אִם יָבִיא לָהּ כָּל מָה שֶׁבְּעוֹלָם, אֵינָם
 חֲשׂוּכִים לָהּ כְּלוּם, שֶׁהִיא כַּת מֶלֶךְ. כֶּף הַנֶּפֶשׁ, אִלּוּ הִבֵּאת לָהּ
 כָּל מַעֲדָנֵי עוֹלָם, אֵינָם כְּלוּם לָהּ. לְמָה? שֶׁהִיא מִן הָעֵלְיוֹנִים.
 וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לְכַרְכָּה (אבות ב, כב): "עַל כְּרַחֵף אֲתָה נּוֹצֵר,
 וְעַל כְּרַחֵף אֲתָה נּוֹלֵד". פִּי אֵין הַנִּשְׁמָה אוֹהֶבֶת הָעוֹלָם הַזֶּה
 כָּלֵל, אֵלָּא אֲדַרְכָּא מוֹאֶסֶת כּוֹ. אִם כֵּן וְדַאי לֹא הִיא בּוֹרֵא
 הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ בְּרִיאָה לְתַכְּלִית שֶׁהוּא נֶגֶד חֻקָּה וְנִמְאָס מִמֶּנָּה.
 אֵלָּא בְּרִיאָתוֹ שֶׁל הָאָדָם - לְמַצְבוֹ בְּעוֹלָם הַכָּא הִיא, וְעַל כֵּן
 נִתְּנָה כּוֹ נִשְׁמָה זֹאת, כִּי לָהּ רְאוּי לְעֹבֵד וְכֵה יוּכַל הָאָדָם לְקַבֵּל
 הַשְּׂכָר בְּמִקּוּמוֹ וְזִמְנוֹ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה דָּבָר נִמְאָס אֶל נִשְׁמָתוֹ
 בְּעוֹלָם הַזֶּה, אֵלָּא אֲדַרְכָּא נֶאֱהָב וְנִחְמָד מִמֶּנָּה, וְזֶה פְּשׁוּט.

והנה אחר שידענו זה, נבין מיד חמר המצוות אשר עלינו, ויקר העבודה אשר בידינו. כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמתי אשר בלעדם לא ישג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיע אלא מכח קבוץ כל האמצעים אשר נמצאו ואשר שמשו להגיעו. וכפי כח האמצעים ושמושם, כן יהיה התכלית הנולד מהם. וכל הפרש קטן שימצא באמצעים, תכחן תולדתו בברור ודאי בהגיע זמן התכלית הנולד מקבוץ כלם, כמו שפכתתי, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצוות והעבודה, מכרח שיהיה בתכלית הדקדוק כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרב יקרם, כי תולדתם נולדת בשלמות האמתי והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו.

נמצינו למדים, כי עקר מציאות האדם בעולם הזה, הוא רק לקיים מצוות ולעבד ולעמד בנסיון. והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד, לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המטלת עליו. ואמנם ראוי לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך, ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה, אם קטן ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך, ולשכר כל המחצות המפסיקות בינו לבין קונו. הן הנה כל עניני החמרויות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כפרזל אחר אבן השואבת. וכל מה שיוכל לחשב שהוא אמצעי לקרבה הזאת, ירדף אחריו ויאחו בו ולא ירפהו. ומה שיוכל לחשב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כברוח מן האש, וכענין שנאמר (ההלים טו, ט): "דבקה נפשי אחריו כי תמכה ימינך". כיון

שפיאתו לעולם אינה אלא לתכלית הזה, דהיינו להשיג את הקרבה הזאת במלטו נפשו מפל מונעיה ומפסידיה.

והנה אחר שידענו והתברר אצלנו אמתת הכלל הזה, יש לנו לחקור על פרטיו לפי מדרגותיהם, מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פנחס בן יאיר במאמר שלו שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם: הזהירות, הזריזות, הנקיזות, הפרישות, הטהרה, החסירות, הענוה, יראת החטא והקדשה. ועתה נבארם אחר אחד בסיעמא רשמיא.

פרק ב - בבאור מדת הזהירות

הנה ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר: מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו, הטובים הם אם לא, לכלתי יעזב נפשו לסכנת האכדון חס ושלום, ולא ילך במהלך הרגלו פעור באפלה. והנה זה דבר שהשכל יחביהו ודאי, כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולכרח מאכדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו? אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי! והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמר את עצמם, ועל כן יכרחו וינאסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם. וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה רכפו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר, אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרוכה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני העורון הטבעי או מפני עורון הרצוני, דהיינו סתימת העינים בכחירה וחספץ, אחד הוא. והנה ירמיהו היה מתאונן על רע בני דורו מפני היותם

נגועים בנגע המרה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי שישמו לב לראות מה הם, הלהעשות אם להעזוב? ואמר עליהם (דמיה ת. ו): "אין איש נחם על רעתו לאמר וגו' כלה שב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה". והינו, שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם מבלי שיניחו זמן לעצמם לרקודק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים בדרך בלי ראות אותה. ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו, להכביר עבודתו בתמירות על לבות בני האדם, ער שלא ישאר להם רוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים. כי יודע הוא, שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על הדרכים, וראי שמיר היו מתחילים לנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם ער שהיו עוזבים החטא לגמרי. והרי זה מעין עצת פרעה הרשע שאמר (למית ה. ה): "תכבד העבודה על האנשים וגו'", שהיה מתבונן שלא לבר שלא להניח להם רוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצת נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מפל התבוננות בכח התמרת העבודה הבלתי מפסקת. כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם. כי איש מלחמה הוא ומלמד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה. הוא מה שהנביא צווח ואומר (תני ת. א): "שימו לבבכם על דרכיכם". ושלמה אמר בחכמתו (משלי ה. ד ה): "אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך, הנצל כצבי מיד וגו'". וחכמינו זכרונם לברכה אמרו (מנעו קטן ה. א): "כל השם ארחותיו בעולם הזה, זוכה ורואה כישועתו של הקדוש ברוך הוא".

ופשוט הוא שאפלו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו

לנצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו (קרושין ל. כ), כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לו. לב לג): "צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ה' לא יעזבנו וגו'". אף אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו ונצול מן היצר הרע. אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו, כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו זכרונם לברכה (נרכח ל. א): "כל מי שאין בו דעה, אסור לרחם עליו". והוא מה שאמרו (אבות א. יב): "אם אין אני לי מי לי".

פרק ג - בבאור חלקי הזהירות

הנה הרוצה לפקח על עצמו, שתיס הנה ההשקפות הצריכות לו. האחת, שיתבונן מהו הטוב האמתי שיבחר בו האדם והרע האמתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה, לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע. וזה בשעת מעשה ושלא בשעת מעשה: בשעת מעשה, שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקל אותו במאזני זאת היריעה. ושלא בשעת מעשה, שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו וישקל אותם כמו כן במאזני המשקל הזה לראות מה יש בם מהרע למען ידחה אותו, ומה מן הטוב להתמיד בו ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע, אז יתבונן ויחקור בשכלו, איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע והוא ולטהר ממנו. ודבר זה הודיענו חכמינו זכרונם לברכה באמנם (עירובין י. ב): "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. ועכשו שנברא, יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו". ותראה ששני

הַלְשׁוֹנוֹת הֵם שְׁמֵי אֲזַהְרוֹת טוֹבוֹת וּמוֹעִילוֹת מְאֹד, כִּי הֵנָּה
הַפְּשׁוּשׁ בְּמַעֲשִׂים הוּא לַחֲקֹר עַל כָּלֵל הַמַּעֲשִׂים וְלַהֲתַכּוֹנֵן
בוֹ: הַנִּמְצָא בָּהֶם מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יַעֲשׂוּ אֲשֶׁר אֵינָם הוֹלְכִים
עַל פִּי מִצְוֹת ה' וְחֻקָּיו. כִּי כָל אֲשֶׁר יִמְצָא מֵאֵלֶּה, יִבְעָרֵם מִן
הָעוֹלָם. אֵךְ הַמְשֻׁמוֹשׁ הוּא הַחֲקִירָה אֲפֹלוּ בְּמַעֲשִׂים הַטּוֹבִים
עִצְמָם, לַחֲקֹר וְלִרְאוֹת הַיֵּשׁ בְּעֵינֵינָם אִיזָה פְּנִיָּה אֲשֶׁר לֹא טוֹבָה,
אוּ אִיזָה חֵלֶק רַע שִׁיִּצְטָרֵף לְהַסִּירוֹ וּלְבַעֲרוֹ. וְהִרִי זֶה כְּמִמְשֵׁשׁ
בְּכַגֵּד לְכַחוֹן הַטּוֹב וְחֹזֵק הוּא אוּ חֵלֶשׁ וּכְלוּי, כֵּן יִמְשֵׁשׁ
בְּמַעֲשָׂיו לְכַחוֹן תְּכוֹנָתָם בְּתַכְלִית הַהֲכַחְנָה עַד שִׁשְׂאֵר זֶךְ וְנָקִי.
כָּלֵל הַדָּבָר: יְהִיֶּה הָאָדָם מַעֲיִן עַל מַעֲשָׂיו כְּלָם, וּמִפְּקַח עַל כָּל
דְּרָכָיו שְׁלֵא לְהַנִּיחַ לַעֲצָמוֹ הַרְגֵל רַע וּמִדָּה רַעָה, כָּל שֶׁכֵּן
עֲבָרָה וּפְשָׁע. וְהִנְנִי רוֹאֶה צָרָף לְאָדָם, שִׁיְהִיָּה מְדַקְדֵּק וְשׁוֹקֵל
דְּרָכָיו דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כְּסוֹחֲרִים הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר יִפְלוֹסוּ תְּמִיד כָּל
עֲסָקֵיהֶם לְמַעַן לֹא יִתְקַלְקְלוּ. וַיִּקְבַּע עֵתִים וְשָׁעוֹת לְזֶה, שְׁלֵא
יְהִיָּה מְשַׁקְלוֹ עֲרָאִי אֲלֵא בְּקִבְעוֹת גְּדוֹל, כִּי רַב הַתּוֹלְדָה הוּא.
וְחֻכְמֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה הוֹרוּנוּ בְּפִרוֹשׁ צָרָף הַחֲשָׁבוֹן הַזֶּה.
וְהוּא מֵה שְׁאֲמָרוֹ ז"ל (בבא בתרא ע"ג, ב): "עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמַּשְׁלִיִּם
בּוֹאוּ חֲשָׁבוֹן" (בבבבב כ"א, כ"ו), "עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם בּוֹאוּ
וּנְחָשׁב חֲשָׁבוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם: הַפֶּסֶד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָה, וְשִׁכְר
עֲבָרָה כְּנֶגֶד הַפֶּסְדָּה וְכוּ'". וְזֶה, כִּי הָעֵצָה הָאֲמִתִּית הַזֹּאת לֹא
יִיכָלוּ לְחַת אֹתָהּ וְלֹא לִרְאוֹת אֲמָתָהּ, אֲלֵא אוֹתָם שֶׁכָּבֵר יִצְאוּ
מִתַּחַת יַד יִצְרָם וּמְשָׁלוּ בוֹ. כִּי מִי שֶׁהוּא עֲדִין חָבוּשׁ בְּמִאֲסָר
יִצְרוּ, אֵין עֵינָיו רוֹאוֹת הָאֲמֵת הַזֹּאת וְאֵינּוּ יִכוֹל לְהַפְּיָרָה, כִּי
הַיִּצָר מְסַמָּא אֶת עֵינָיו מִמֶּשׁ וְהֵנָּה הוּא כְּהוֹלֵךְ בַּחֲשָׁךְ שִׁישׁ
לְפָנָיו מְכֻשׁלוֹת וְאֵין עֵינָיו רוֹאוֹת אוֹתָם. וְהוּא מֵה שְׁאֲמָרוֹ

זכרונם לברכה (כבא מציעא פג, ב): "תשת חשך ויהי לילה (והלים קד.
 ג) - זה העולם הזה שדומה ללילה". והבן כמה נפלא המאמר
 האמתי הזה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חשך הלילה, שני
 מיני טעיות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או יכסה את העין
 עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה
 לו עמוד כאלו הוא אדם, ואדם כאלו הוא עמוד. פן חמירות
 וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חשך הלילה לעין השכל
 וגורם לו שתי טעיות: האחת, אינו מניח לו שיראה
 המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח
 ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר
 הכתוב (משלי י, יט): "דרך רשעים כאפלה לא ידעו כמה יכשלו".
 ואמר (שם כב, ג): "ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו".
 ואמר (שם יד, ט): "וכסיל מתעבר ובוטח". פי לכם בריא להם
 כאולם, ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל. והטעות השני,
 והיא קשה מן הראשון, הוא: שמטעה ראיתם עד שרואים
 הרע כאלו הוא ממש טוב והטוב כאלו הוא רע, ומתוך כך
 מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים. כי אין די שחסרה מהם
 ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם
 למצא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות
 ולדעותיהם הכוזבות. וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם
 ומביאתם אל באר שחת. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ג, ח):
 "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו'". וכל
 זה מפני היותם תחת החשך וכבושים תחת ממשלת יצרם. אך
 אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמתו
 ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו. הא למה זה דומה? לגן

המבוכה, הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומערכים, כלם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים, הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמתי או בכוזב, כי כלם שוים ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שירע הדרך בבקיאות וטביעות עין שפבר נכנס בהם והגיע אל התכלית, שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמתיים והכוזבים, והוא יכול להזהיר את ההולכים בהם, לומר: זה הדרך לכו בו! והנה מי שירצה להאמין לו יגיע למקום המיעד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובר ולא יגיע אליו. פן הדבר הזה: מי שעדין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים לא יוכל להבחין ביניהם, אף המושלים ביצרם, שכבר הגיעו אל האכסדרה, וכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בכבוד, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמע ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם, מה היא העצה שהם נותנים לנו? "בואו חשבון" - "בואו ונחשב חשבוננו של עולם"! כי כבר הם נסו וראו וידעו, שזה לכדו הוא הדרך האמתי להגיע האדם אל השוכה אשר הוא מבקש ולא זולת זה.

כללו של דבר: צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מהו הדרך

האמתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו, ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא. כי על ידי זה ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע ולישר כל דרכיו. וכמו שהכתוב אומר (משלי ד. כו) "פֶּלֶס מֵעַגַל רִגְלָךָ וְכָל דְרָכֶיךָ יִכְנוּ".
ואומר (איכה ג. ט): "נִחַפְּשָׁה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֶרְהָ וְנִשׁוּבָה עַד ה'".

פרק ד' - בדרך קניית הזהירות

הנה מה שמביא את האדם על דרך כלל אל הזהירות, הוא למוד התורה. והוא מה שאמר רבי פנחס בתחלת הפריתא: "תורה מביאה לידי זהירות". אמנם על דרך פרט, המביא לזה הוא ההתבוננות על חמור העבודה אשר חייב בה האדם, ועמק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון כמעשים הכתובים בספרי הקדש, ומן הלמוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

והנה יש בהתבוננות הזה הערות בהדרגה: לשלמי הדעת, ולפחותים מהם, ולכל ההמון כלו. לשלמי הדעת - תהיה להם ההערה כמה שיתברר להם כי רק השלמות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינו רע גדול מחסרון השלמות וההרחק ממנו. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם, ויתבאר להם כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתרוצו מעולם להמעיט באלה האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם, או אם האמצעים יהיו חלשים ולא בכל החזק המצטרף בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמתי אלא יגרע מהם כפי

מה שגרעו הם בהשתדלותם, ונמצאים חסרי השלמות, מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה. על כן לא יכחרו אלא להרבות בהם, ולהחמיר בכל תנאיהם. ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלמות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח, יד): "אשרי אדם מִפְּחַד תָּמִיד". ופרשו זכרונם לברכה (פרכות ס, א): "ההוא בדברי תורה כתיב". והנה סוף זאת המדרגה היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשפחות שבמדרגות, והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלמות אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו זכרונם לברכה (פרכות ס, א) על דרך המשל: "מלמד שכל אחד נכוה מחפתו של חברו". כי אין זה מטעם הקנאה, אשר תפל רק בחסרי הדעת, כמו שאכתב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלמות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חברו. והנה על פי ההתבוננות הזו ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה תהיה ההערה לפי הבחנתם, והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאזים לו. וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דעת שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים. ושלא יתרום שם אלא מי שהוא רב המעשים מחברו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם פן אפוא, איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עותו. והנה יש מהפתאים

המבקשים רק הקל מעליהם, שיאמרו: למה ניגע עצמנו בכל כף חסידות ופרישות? הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנדונים בגיהנם. אנחנו לא נדחק עצמנו לכנס בגן-עדן לפני ולפנים. אם לא יהיה לנו חלק גדול - יהיה לנו חלק קטן. אנו די לנו בזה ולא נכביר על משאנו בעבור זאת. אמנם שאלה אחת נשאל מהם: היוכלו כל כף על נקלה לסבל בעולם הזה החולף, לראות אחר מחבריהם מכבד ומנשא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם? לא, ודאי! כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל ולשים מקומו בין הרמים יותר. כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבל הוא מה שיכרח לסבלו, כי לא יוכל למנע ולכבו יתעשש בקרבו. מעתה, אם כף קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדמות והכוזבות, שאין השפלות בם אלא לפנים, ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבל שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו עליו. אבל בזמנו - ודאי שיכירוהו לאמתו לצערם ולבשתם. ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי. הרי לך שאין הסבלנות הזה אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חמו העבודה, אלא פתוי כוזב שמפתה יצרם אותם, ולא דבר אמתי כלל. וכבר לא היה מקום לפתוי זה להם לולי היו רואים אמתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים

ושוגים לרצונם הנה לא יוסר מהם פתוים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהל' ט. ט. c): "כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וגו'". והינו: כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הפחירי המסור לו כל ימי חייו. שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות. הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאל, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו אז. ומי שלא התחכם בעולם הזה - לא יתחכם בקבר. וזהו שאמר: "כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאל אשר אתה הולך שמה".

אך ההערה לכל ההמון הנה היא בענין השכר וענש עצמם, בראות עמק הדין עד היכן מגיע. אשר באמת ראוי להודע ולהתחרד תמיד. כי מי יעמד ביום הדין. ומי יצדק לפני בוראו כאשר השקפתו מרקקת על כל דבר קטן או גדול. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (תביגה ה. ב): "ומגיד לאדם מה שחו" (עמוס ב. ג) - "אפלו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין". עוד אמרו (יכמות קכא. ב): "וסביביו נשערה מאד" - "מלמד שהקדוש ברוך הוא מרקק עם חסידיו כחוט השערה". אברהם, הוא אברהם האהוב לקונו, עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא. ח): "אברהם אוהבי", לא פלט מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם. על שאמר: "במה אדע", אמר לו הקדוש ברוך הוא: "חייד, ידע תדע כי גר יהיה זרעך" (בראשית רכח כז), ועל שפרת ברית עם אבימלך בלא

צוויזו של מקום, אָמַר לוֹ הַקְּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא "חַיִּיד, שְׁאֲנִי
מְשֶׁהָה בְּשִׂמְחַת בְּנִיד ז' דוֹרוֹת" (שם טו). יַעֲקֹב, עַל שְׁחָרָה אָפוּ
בְּרַחֵל שְׁאֲמָרָה לוֹ: "הִבֵּה לִי בָנִים", אָמְרוּ בַּמְדַּדֶּשׁ, זֶה לְשׁוֹנֵם:
"אָמַר לוֹ הַקְּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: כִּף עֹנִים אֶת הַמְּעוֹקוֹת? חַיִּיד,
שְׁבִנִּיד עוֹמְרִים לְפָנֵי בְנֵה" (שם עא. ט). וּלְפִי שְׁנַתֵּן אֶת דִּינָה בְּתַבָּה
כְּרִי שְׁלֵא יִקְחָנָה עֶשׂוּ, אִף עַל פִּי שְׁכַנְתּוּ הִיתָה וְדָאֵי לְטוֹבָה,
אִךְ לְפִי שְׁמַנַּע חֶסֶד מֵאֲחִיו, אָמְרוּ בַּמְדַּדֶּשׁ (שם פ. ג), "אָמַר לוֹ
הַקְּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: "לְמַס מְרַעְהוּ חֶסֶד" (אִזְכָּר ג. יד) לֹא בְּקִשְׁתָּ
לְהַשִּׂיָּאָה לְמַהוּל, הָרִי הִיא נִשְׂאֵת לְעַדֵּל. לֹא בְּקִשְׁתָּ לְהַשִּׂיָּאָה
דִּרְךְ הַתֵּר, הָרִי הִיא נִשְׂאֵת דִּרְךְ אֶסוּר". יוֹסֵף, לְפִי שְׁאֲמַר לְשׁוֹד
הַמְּשֻׁקִּים: "כִּי אִם זְכַרְתָּנִי אַתָּךְ", נִתּוּסְפוּ לוֹ שְׁתֵּי שָׁנִים,
כְּמֵאֲמָרֶם זְכַרְוֹנֶם לְבְּרָכָה (שם פג. ב). יוֹסֵף עֲצַמוּ עַל שְׁחַנַּט אֶת
אֲבִיו בְּלִי דִשְׁתּוֹ שֶׁל מְקוֹם, אוֹ לְפִי שְׁשֻׁמַּע "עֲבַדְךָ אֲבִינוּ"
וְשִׁתֵּק, לְמַר כְּרָאִית לָהּ וּלְמַר כְּרָאִית לָהּ, מֵת לְפָנֵי אֲחִיו (שם ג.
ד). דוּר, לְפִי שְׁקָרָא לְדַבְּרֵי תוֹרָה "זְמִירוֹת" נַעֲנֵשׁ שְׁנַכְשֵׁל בְּדַבְּרֵי
עֲזָה וְנַחֲעַרְבָּכָה שְׁמַחְתּוֹ (סוּטָה ל. א). מִיכַל, לְפִי שְׁהוֹכִיחָה אֶת דוּר
בְּמָה שְׁרָקַד בַּחוּץ לְפָנֵי הָאָרוֹן, נַעֲנֵשָׁה שְׁלֵא הִיא לָהּ וְלָד אֲלֵא
בְּמוֹתָה (שְׁסִיטָל כ. י. כ. ג). חֲזַקִּיהוּ, לְפִי שְׁהִרָאָה אֶל שְׁרֵי מֶלֶךְ בְּכָל
אֶת בֵּית נִכְתָּה, נִגְוֹר עַל בְּנֵיו לְהִיּוֹת סְרִיסִים בְּהִיכַל מֶלֶךְ בְּכָל
(מְלִים כ. ב. יד), וְרַבִּים כְּאֵלֶּה מְאֹד. וּבְפָרֵק הַכֹּל חִיבִין (מְנִינָה ה. א)
אָמְרוּ: "דְּבִי יוֹחֲנָן כִּד הוּה מְטִי לְהֵאֵי קָרָא הוּה בְּכִי: "וְקִרְבִּיתִי
אֲלִיכֶם לְמִשְׁפֵּט וְהִיִּיתִי עַד מְמַהֵר וְגו' (מְלֵאכִי ג. ה) עֲבַד שְׁשׁוּקְלִים
עֲלֵיו קְלוֹת כְּחַמּוֹרוֹת, תִּקְנָה יֵשׁ לוֹ?". וּבְרַדָּאֵי שְׁאִין כְּוַנַּת
הַמְּאָמַר שֶׁיְהִיָּה הָעֵנֶשׁ עַל שְׁתִּיָּהֵן אַחַד, כִּי הַקְּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
אִינוּ מְשֻׁלֵּם אֲלֵא מְדָה כְּנִגְר מְדָה. אֲמַנֵם הָעֵנִין הוּא, שְׁלַעֲנִין

משקל המעשים כף עולות בכף הקלות כמו החמורות, כי לא ישכיחו החמורות את הקלות ולא יעלים הדין עינו מהם כלל, כאשר לא יעלים מהחמורות, אלא על כלם ישגיח ויפקח בהשוואה אחת, לדון כל אחד מהם ולהעניש אחר כף על כל אחד כפי מה שהוא. והוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלה יב יד): "כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו'". כי כאשר אין הקדוש ברוך הוא מניח מלשכח כל מעשה טוב קטן כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלכ הרוצים להתפתות ולחשב שלא יעלה הארון ברוך הוא בדיניו הרבירים הקלים ולא יקח חשבון עליהם, אלא כלל הוא (וכא

קמא ג. א): "כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרו חזיר".

וכן אמרו (תנ"ח טו. א): "אם אומר לך יצר הרע חטא, והקדוש ברוך הוא מוחל לך - אל תשמע לו". וזה דבר פשוט ומכור, כי הנה אל אמת ה'. והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום (יחזקאל לב ה): "הצור תמים פעלו כי כל ררכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'". כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כף הוא עבור על המשפט העלם את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק בין לטוב בין למוטב, והינו: "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא", שפרשו זכרונם לברכה: "לצדיקים ולרשעים". פי כף היא המדה, ועל הכל הוא דן, ועל כל חטא הוא מעניש ואין להמלט.

ואם תאמר: אם כן. מדת הרחמים למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר?

התשובה: ודאי מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד וזולתה כלל וכלל. ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה, וזה כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהענש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תקון לחטא כלל. כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עות והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה? היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות? אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו, דהינו: שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושהענש עצמו לא יהיה עד לכלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהינו: שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו, ומתבונן על רעתו ושכ ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעקרא כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי, והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא נעשה הדבר ההוא ומצטער בלבו צער חזק על שפכר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מצונו יחשב לו כעקירת הנדר ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה נ"ג): "וסר עונך וחסאתך תכפר", שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע. וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אף על כל פנים הנה הוא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו, שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו, בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו וחרון על החטא, אלא סבלנות

קצת לפתח לו פתח תקוין. וכן שאר כל דרכי חסד, בענין ופתיחות
 קי. א: "ברא מזבחה אבא", או "מקצת נפש ככל הנפש" (קהלת רבה
 ז. טו), המזכרים בדברי חכמים, דרכי חסד הם לקבל את המועט
 כמרבח, אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מדת הדין, כי כבר
 יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שינתרו עברות בלא
 כלום או שלא ישגח עליהם, זה היה נגד הדין לגמרי, כי כבר
 לא היה משפט ודין אמתי בדברים, על כן זה אי אפשר למצא
 כלל. ואם אחד מן הדרכים שזכרנו לא ימצא לחוטא למלט,
 ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם. וכן אמרו חז"ל (פרש רבה
 בראשית טו): "מאריך אפה וגבי דילה". נמצא שאין לאדם הרוצה
 לפקח עיניו פתוי שיכל להתפתות בו לבלתי הזהר במעשיו
 תכלית הזהירות ודקדק בם תכלית הדקדוק.

הן כל אלה ההשקפות שישקיף עליהן האדם ויקנה בם
 מדת הזהירות ודאי, אם בעל נפש הוא.

פרק ה' - בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הנה מפסידי המדה הזאת ומרחיקיה הם שלשה. האחד
 הוא הטפול והטרדה העולמית. השני, השחוק
 והלצון. השלישי החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד:
 הנה הטפול והטרדה כבר דברנו בהם למעלה. כי בהיות
 האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות
 בזקי המשא אשר עליהם ואי אפשר להם לחת לב אל
 המעשה. והחכמים עליהם השלום בראותם זה אמרו (אבות ד. יב):

"הוי ממעט בעסק, ועסק בתורה". כי הנה העסק מִכְרַח הוא
 לָאָדָם לְצַרְךָ פִּרְנָסְתוֹ, אֲךְ רַבּוּי הָעֵסֶק אֵינוֹ מִכְרַח שִׁיחִיָּה כָּל
 כֶּךָ גָּדוֹל עַד שֶׁלֹּא יֵנִיחַ לוֹ מְקוֹם אֶל עֲבוֹדָתוֹ. עַל כֵּן נִצְטוּיֵנו
 לְקַבֵּעַ עֲתִים לַתּוֹרָה. וּכְבֹר זְכֵרְנוּ שֶׁהִיא הַמַּצְטַרְכֶת יוֹתֵר לָאָדָם
 לְשִׁיגִיעַ אֶל הַזְּהִירוֹת, וּכְמֵאֲמַר ר' פִּנְחָס: "תּוֹרָה מְבִיאָה לִידֵי
 זְהִירוֹת". וְזוֹלָתָה לֹא יִגִיעַ אֵלָיו כָּלֵל. וְהוּא מֵה שְׁאֲמָרוּ זְכֵרוֹנֵם
 לְבִרְכָה (שם ב. ט): "וְלֹא עִם הָאָרֶץ חֲסִיד". וְזֶה כִּי הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ
 שְׁמוֹ שֶׁבְרָא הַיֵּצֵר הָרַע בְּאָדָם הוּא שֶׁבְרָא הַתּוֹרָה תְּכַלִּין לוֹ,
 וּכְמוֹ שְׁאֲמָרוּ ז"ל (קדושין לו. ב.): "בְּרַאתִי יֵצֵר הָרַע בְּרַאתִי לוֹ תּוֹרָה
 תְּכַלִּין". וְהֵנָּה פְּשוּט הוּא, שְׁאֵם הַבּוֹרָא לֹא בְרָא לְמַכָּה זֶה אֲלֵא
 רְפוּאָה זֶה, אִי אֶפְשֵׁר בְּשׁוּם פְּנִים שִׁירְפָא הָאָדָם מִזֹּאת הַמַּכָּה
 בְּלִתִּי זֹאת הַרְפוּאָה, וּמִי שִׁיחֲשַׁב לְנֹצֵל זּוֹלָתָה אֵינוֹ אֲלֵא טוֹעֵה
 וִירָאָה טְעוּתוֹ לְבִסּוּף, כְּשִׁימוֹת בְּחֻטָּאוֹ. כִּי הֵנָּה הַיֵּצֵר הָרַע
 בְּאֵמֶת חֹזֵק הוּא בְּאָדָם מְאֹד, וּמְבִלִי יִדְעֶתוּ שֶׁל הָאָדָם הוֹלֵךְ
 הוּא וּמִתְגַּבֵּר בּוֹ וְשׁוֹלֵט עָלָיו. וְאִם יַעֲשֶׂה כָּל הַתְּחַבּוּלוֹת
 שֶׁבְּעוֹלָם וְלֹא יִקַּח הַרְפוּאָה שֶׁנִּבְרְאָת לוֹ, שֶׁהִיא הַתּוֹרָה כְּמוֹ
 שֶׁכְּתַבְתִּי, לֹא יֵדַע וְלֹא יִרְגִישׁ בְּתַגְבֵּרַת חֲלָיו אֲלֵא כְּשִׁימוֹת
 בְּחֻטָּאוֹ וְתֵאבֵד נִשְׁמָתוֹ. הֲאֵל לְמָה זֶה דוּמָה? לְחוּלָה שְׁדָרַשׁ
 בְּרוּפָאִים וְהִפִּירוּ חֲלָיו וְאָמְרוּ שִׁיקַח סָם מֵה. וְהוּא, מִבְּלִתִּי
 שֶׁתְּקַדֵּם לוֹ יִדְעָה בְּמֵלֶאכֶת הַרְפוּאָה, יֵנִיחַ הַסָּם הַהוּא וְיִקַּח
 מֵה שִׁיעֲלָה בְּמִחְשַׁבְתּוֹ מִן הַסָּמִים - הֲלֵא יָמוּת הַחוּלָה הַהוּא
 וְדָאִי! כֵּן הִדְבָר הַזֶּה, כִּי אֵין מִי שֶׁמְפִיר בְּחֲלֵי הַיֵּצֵר הָרַע וּבְכַחוֹ
 הַמְטָבֵעַ בּוֹ אֲלֵא בּוֹרָאוֹ שֶׁבְרָאוֹ, וְהוּא הַזְּהִירָנוּ שֶׁהַרְפוּאָה לוֹ
 הִיא הַתּוֹרָה, מִי אֶפּוֹא יֵנִיחָהּ וְיִקַּח מֵה שִׁיקַח זּוֹלָתָה וְיִתִּיָּה?
 וְדָאִי שֶׁחֲשַׁךְ הַחֲמִירוֹת יִלְךְ וְיִגְבֵּר עָלָיו מְדַרְגָּה אַחַר מְדַרְגָּה

והוא לא יבין, ער שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול, שאפלו הרהורי רברים לא יעלו על לבו לבקש האמת. אף אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה, צווייה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב. והוא מה שאמרנו זכרונם לברכה (פתיחת דאיקה דבית): הלוואי אותי עזבו ותורת שמו, שהמאור שבה מחזירן למוטב."

והנה בכלל זה גם כן קביעות העתים אל חשבון המעשה וחקונו, כמו שכתבתי למעלה. ומלכר כל זה, כל מה שישאר לו פנאי מעסקיו, אם חכם הוא, ודאי שלא יאבדהו, אלא יאחז בו מיד ולא ירפהו לעסק בו בעסק נפשו וחקון עבודתו. וזה המפסיד אף על פי שהוא היותר כללי, הנה הוא היותר קל למי שרוצה למלט, שימלט ממנו.

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון, כי מי שטובע בם הוא כמי שטובע בים הגרול, שקשה מאד להמלט ממנו, כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם, עד שכבר אין הטעם והדעה מושלת בו, והרי הוא כשכור או שוטה, אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם, כי אינם מקבלים הנהגה. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב. ט): "לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה". וחקמים זכרונם לברכה אמרו (אבות ג. ט): "שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה". כי אף על פי שחמורה היא הערוה אצל כל בן דעת ולבו ירא מקרב אליה, מכח הציור שכבר נצטיר בשכלו מאמתת גדל פשעה ורב ענושה, הנה השחוק וקלות ראש ממשיכים אותו

מַעַט מַעַט וּמְקַרִיכִים אוֹתוֹ הַלֹּךְ וְקָרַב, שְׁתַּהֲיֶה הִירָאָה סָרָה
מַעְלָיו מַעַט מַעַט, מִדְרָגָה אַחַר מִדְרָגָה, עַד שִׁיגִיעַ אֶל הָעוֹן
עֲצָמוֹ וַיַּעֲשֶׂהוּ. וְכֵן כֶּן לְמָה? לְפִי שְׁכָמוֹ שְׁכָל מִצִּיאוֹת
הַזְהִירוֹת תְּלוּי בְּשִׁמַּת הַלֵּב עַל הַדָּבָר, כֵּן כָּל עֲצָמוֹ שֶׁל
הַשְּׁחוֹק אֵינוֹ אֶלָּא מְסִיר הַלֵּב מִן הַמַּחְשָׁבוֹת הַיִּשְׁרוֹת
וְהַעֲיִנוּיֹת, וְנִמְצָא שֶׁלֹּא יִכּוּאוּ הַרְהוּרֵי הִירָאָה בְּלִבּוֹ כָּלֵל.

וְתִרְאָה קָשִׁי הַלְצוֹן וְהַשְּׁחַתְתּוֹ הַרְבֵּה, כִּי כְמוֹ הַמְגֵן הַמְשׁוּחַ
בְּשֵׁמֶן אֲשֶׁר יִשְׁמִיט וַיִּפֹּל מֵעָלָיו הַחֲצִים וּמִשְׁלִיכֶם
לְאָרֶץ וְלֹא יִנִּיחַ אוֹתָם שִׁיגִיעוּ אֶל גּוֹף הָאָדָם, כֵּן הַלְצוֹן בְּפָנָי
הַתּוֹכְחָה וְהַמְרָדוּת. כִּי בְּלִיצְנוֹת אַחַד וּבְשְׁחוֹק קָטָן יִפֹּל
הָאָדָם מֵעָלָיו רַבּוּי גְדוֹל מִן הַהֲתַעוּרָרוֹת וְהַהֲתַפְעָלוֹת, מֵהַ
שֶׁהַלֵּב מִתְעוּרָר וּמִתְפַּעֵל בְּעֲצָמוֹ מִדֵּי רְאוּתוֹ אוֹ שָׁמְעוֹ עֲנִינִים
שִׁיעִירוּהוּ אֶל הַחֲשָׁבוֹן וְהַפְּשׁוּשׁ בְּמַעֲשִׂים. וּבִכְחַת הַלִּיצְנוֹת
יִפֹּל הַכֹּל לְאָרֶץ וְלֹא יַעֲשֶׂה כּוֹ רֶשֶׁם כָּלֵל. וְלֹא מִפְּנֵי חֲלֻשַׁת
הָעֲנִינִים וְלֹא מִפְּנֵי חֲסָרוֹן הַכֹּחַ הַלֵּב, אֶלָּא מִפְּנֵי כַח הַלְצוֹן
הַהוֹרֵס כָּל עֲנִינֵי הַמוֹסָר וְהִירָאָה. וְהִנֵּה הַנִּכְיָא יִשְׁעֶיהָ הִיָּה
צוּחַ עַל זֶה כְּכֹרוּכֵיָא, כִּי הִיָּה רֹאֵה שְׂזָה הִיָּה מֵהַ שְׁלֵא הִיָּה
מִנִּיחַ מְקוֹם לְתוֹכְחוֹתָיו שִׁיעֲשׂוּ רֶשֶׁם, וְהִיָּה מְאֻבָּד תְּקוּתָם
שֶׁל הַחוֹטְאִים. וְהוּא מֵהַ שְׁאָמַר (שְׁעִיָּה כַּח. כִּכ.) : "וַעֲתָה אֶל
תְּתַלּוּצְצוּ פֶּן יַחֲזִקוּ מוֹסְרֵיכֶם". וּכְבָר גָּזְרוּ אִמְרַי חֲכָמִים
זְכוּרֹנִם לְבִרְכָה (עֲטָרָה זֶרַח יח. כו.) שֶׁהֵלֵךְ מְכִיָּא הַיִּסוּרִין עָלָיו. וְהוּא
מֵהַ שֶׁהִפְתּוּב עֲצָמוֹ מְבָאָר בְּפִרּוּשׁ (מִשְׁלֵי יא. יט. כט.) : "נִכְוָנוּ לְלָצִים
שִׁפְטִים". כִּי זֶה הוּא דָבָר שֶׁהַדִּין נוֹתֵן אוֹתוֹ, כִּי מִי שֶׁמִּתְפַּעֵל
מִן הַהֲתַבּוֹנָנוֹת וּמִן הַלְמוּדִים אֵינוֹ צָרִיךְ שִׁתִּיֶסֶר בְּגוֹפוֹ, כִּי
כְּבָר יָשׁוּב מִחֲטָאתָיו בְּלִי זֶה, מִכַּח הַרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה שִׁיגְלוּדוֹ

בְּלָבְבוֹ עַל יְדֵי מָה שִׁיקְרָא אוֹ שִׁישְׁמַע מִן הַמוֹסְרִים
וְהַתּוֹכְחוֹת. אֶךְ הַלְצִים, שְׂאִינֶם מִתְּפַעְלִים מִן הַתּוֹכְחוֹת מִפְּנֵי
כַּח לִיצְנוּתְכֶם, אֵין לָהֶם תְּקוּן אֲלֵא הַשְּׁפָטִים, שְׁלֵא יִהְיֶה לָהֶם
כַּח בְּלִיצְנוּתְכֶם לְדַחֲתֶם מֵעֲלֵיהֶם כְּאֲשֶׁר יִדְחוּ הַמוֹסְרִים. וְהִנֵּה
כְּפִי חָמַר הַחֲטָא וְתוֹלְדוֹתָיו, הַחֲמִיר הַשׁוֹפֵט הָאֲמַתִּי בְעֵנְשׁוֹ.
וְהוּא מָה שֶׁלְּמַדּוּנוֹ זְכוּרֹנֶם לְבִרְכָה (עֲבוּדָה יְהוָה י"ח, ב): "קִשָּׁה
הַלְצִינוּת שֶׁתַּחֲלַתּוּ יִסּוּרִין וְסוּפוֹ כְּלִיָּה, שְׁנֹאֲמַר (ישעיה כח, כב): פֶּן
יִחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי כֻלָּה וְנִחְרָצָה שְׁמַעְתִּי וְגו'".

וְהַמִּפְסִיד הַשְּׁלִישִׁי הוּא הַחֲכָרָה, דִּהְיִנוּ: חֲכַרְת הַטְּפָשִׁים
וְהַחוּטָאִים. וְהוּא מָה שֶׁהַכְּתוּב אוֹמֵר (סְדָל י"ג, ב):
"וְרַעַה כְּסִילִים יְרוּע". כִּי הִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים פְּעָמִים רַבּוֹת,
אֶפְלוּ אַחַר שְׁנַתְאֲמַת אֶצֶל הָאָדָם חוֹבַת הַעֲבוּדָה וְהַהִירוּחַ
בָּהּ, יִתְרַפֶּה מִמֶּנָּה אוֹ יַעֲבֹר עַל אִיזָה דְּכָרִים מִמֶּנָּה, פְּדִי שְׁלֵא
יִלְעָגוּ עֲלָיו חֲבָרָיו אוֹ כְּדִי לְהַתְּעַרֵב עִמָּהֶם. וְהוּא מָה שֶׁשְׁלַמָּה
מִזְהִיר וְאוֹמֵר (מִשְׁלֵי כ"ד, א): "עַם שׁוֹנִים אֶל תִּתְּעַרֵּב". כִּי אִם יֹאמֵר
לָךְ אָדָם: "לְעוֹלָם תִּהְיֶה דַעְתּוֹ שֶׁל אָדָם מְעַרְבַת עִם הַכְּבָרִיּוֹת"
(קִתְבוֹת י"א), אֶךְ אַתָּה אֹמֵר לוֹ: בְּמָה דְּכָרִים אֲמוּרִים בְּכִנֵּי אָדָם
שְׁעוֹשִׂים מַעֲשֵׂה אָדָם, אֶךְ לֹא בְּכִנֵּי אָדָם שְׁעוֹשִׂים מַעֲשֵׂה
בְּהֵמָה. וְשְׁלַמָּה מִזְהִיר עוֹד (מִשְׁלֵי י"ד, ו): "לָךְ מִנְּגִד לְאִישׁ כְּסִיל".
וְדוֹד הַמֶּלֶךְ אֹמֵר (מִתְּלִים א, א): "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ וְגו'".
וְכִבֵּר פִּרְשׁוֹ זְכוּרֹנֶם לְבִרְכָה (עֲבוּדָה יְהוָה י"ח, ב): "אִם הֵלֵךְ סוּפוֹ
לְעַמֵּד, וְאִם עַמֵּד סוּפוֹ לִישָׁב". וְאוֹמֵר (שִׁם כ"ד, ב): "לֹא יִשְׁכַּחְתִּי עִם
מְתִי שׁוֹא וְגו', שְׁנֹאֲתִי קֵהַל מְרַעִים וְגו'". אֵין לוֹ לְאָדָם אֲלֵא
לְטַהֵר וְלִנְקוֹת עֲצָמוֹ וְלִמְנַע רַגְלָיו מִדְּרָכֵי הַהֶמְוֵן הַשְּׁקוּעִים
בְּהַבְּלֵי הַזְּמַן, וְיִשְׁיֵב רַגְלָיו אֶל חֲצֵרוֹת ה' וְאֶל מִשְׁכַּנּוֹתָיו. הוּא

שְׁדוּד עֲצָמוּ מַסִּים וְאוֹמַר (ש"ו): "אַרְחֵץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי וְאֶסֹבְכָה אֶת מִזְבְּחֶךָ ה'". וְאִם יֵאָרֶע לוֹ שִׁימָצָא בְּחִבְרַת מִי שִׁילְעִיג עָלָיו, לֹא יֵשִׁית לְבוֹ אֶל הַלְעָג הַהוּא. אֲדַרְבָּא, יִלְעָג עַל מַלְעִיגָיו וַיִּבְזֶם. וַיִּחְשַׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי לֹלֵא הִיָּה לוֹ לְהַרְוִיחַ מְמוֹן הַרְבֵּה, הִהִיָּה מֵינִיחַ מַה שֶׁהִיָּה צָרִיף לְזֶה מִפְּנֵי חִבְרָיו שֶׁלֹּא יִלְעָגוּ? כָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְאֵבֵד נִשְׁמָתוֹ מִפְּנֵי לַעֲג. וְעַל דַּרְף זֶה הַזְּהִירוֹ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (אבות ה. ב.): "הוֹי עוֹז כְּנֹמֵר וְכוּ' לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן אֲכִיף שְׁבַשְׁמִים". וְדוּד אָמַר (תהלים קיט. טו): "וְאֲדַבְּרָה בְּעִדּוּתֶיךָ נֶגֶד מַלְכִים וְלֹא אֲבוֹשׁ". שֶׁאֵף עַל פִּי שָׂרֵךְ הַמַּלְכִים עֶסְקָם וְדַבּוּרָם בְּדַבְרֵי גְדוּלוֹת וְהִנְאוֹת, וְדוֹר שֶׁהִיָּה גַם כֵּן מֶלֶךְ, לְכֹאוּרָה תִּהְיֶה לוֹ לְחִרְפָּה אִם בְּהִיּוֹתוֹ בְּחִבְרָתָם יִהְיֶה הוּא מְדַבֵּר בְּדַבְרֵי מוֹסֵר וְתוֹרָה, תַּחַת סִפְרוֹ מִן הַגְּדוּלוֹת וּמִתְעַנּוּגוֹת בְּנֵי אָדָם כְּמוֹהֶם. הִנֵּה לֹא הִיָּה חֵשׁ לְזֶה כָּלֵל, וְלֹא הִיָּה לְבוֹ נִפְתָּה בְּהַבְלִים הָאֵלֶּה, אַחֲרֵי שֶׁכָּבַר הַשִּׁיג הָאֵמֶת. אֲלֵא מִפְּרֵשׁ וְאוֹמַר: "וְאֲדַבְּרָה בְּעִדּוּתֶיךָ נֶגֶד וְגו'". וַיִּשְׁעֶיהָ כְּמוֹ כֵּן אָמַר (ישעיה נ. ו): "עַל כֵּן שָׁמְתִי פִּנִי כַחֲלָמִישׁ וְאֲדַע כִּי לֹא אֲבוֹשׁ".

פֶּרֶק ו' - בְּבֹאוֹר מִדַּת הַזְּרִיזוֹת

אַחַר הַזְּהִירוֹת יָבֹא הַזְּרִיזוֹת. כִּי הַזְּהִירוֹת סוֹכְכֵי עַל הַ"לֹּא תַעֲשֶׂה", וְהַזְּרִיזוֹת עַל הַ"עֲשֶׂה", וְהִינּוּ "סוּר מֵרַע וַעֲשֵׂה טוֹב".

וְעַנִּינוּ שֶׁל הַזְּרִיזוֹת מְבֹאֵר, שֶׁהוּא הַהִקְדָּמָה לַמְצוּוֹת וְלִהְשֵׁלֶמֶת עֵינָם. וְכַלְשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (פסחים ה. א.): "זְרִיזִים מְקַדְּמִים לַמְצוּוֹת". וְזֶה, כִּי כְּמוֹ שֶׁצָּרִיף פְּקוּחוֹת גְּדוּלָה וְהַשְׁקָפָה רַבָּה לְנֹצֵל מִמּוֹקְשֵׁי הַיֵּצֵר, וְלִמְלֹט מִן

הרע שלא יִשְׁלַט בְּנוֹ לְהִתְעַרֵּב בְּמַעֲשֵׂינוּ, כֵּן צָרִיךְ פְּקֻחוֹת גְּדוּלָה וְהִשְׁקָפָה לְאַחוֹז בְּמַצּוֹת וּלְזָכוֹת בְּהֵן שְׁלֵא תֵאֲכַדְנָה מִמֶּנּוּ. כִּי כְמוֹ שֶׁמִּסְבֵּב וּמִשְׁתַּדֵּל הַיֵּצֵר הָרַע בְּתַחבּוּלוֹתָיו לְהַפִּיל אֶת הָאָדָם בְּמַכְמוּרוֹת הַחַטָּא, כֵּן מִשְׁתַּדֵּל לְמַנַּע מִמֶּנּוּ עֲשִׂית הַמַּצּוֹת וּלְאַבְדֵם מִמֶּנּוּ. וְאִם יִתְרַפֶּה וַיִּתְעַצֵּל וְלֹא יִתְחַזֵּק לְרִדֵף אַחֲרֵיהֶם וּלְתַמֵּךְ בָּם, יִשָּׂאֵר נְעוּר וְרִיק מֵהֶם בְּיָדָיו.

וְתִרְאֶה כִּי טֹבֵעַ הָאָדָם כְּכֹד מְאֹד, כִּי עֲפָרְיֹת הַחֲמִרְיֹת גַּם, עַל כֵּן לֹא יִחַפֵּץ הָאָדָם בְּטִרְח וּמְלֹאכָה. וּמִי שְׂרוּצָה לְזָכוֹת לְעִבּוּדַת הַבּוֹרָא יִתְבַּרֵךְ, צָרִיךְ שְׂיִתְגַּבֵּר נֶגְדַּ טֹבְעוֹ עֲצָמוֹ וַיִּתְגַּבֵּר וַיִּזְדַּרֵּז. שְׁאִם הוּא מְנִיחַ עֲצָמוֹ בְּיַד כְּבוֹדוֹתוֹ, וְדָאִי הוּא שְׁלֵא יִצְלִיחַ. וְהוּא מֵה שְׁאֵמַר הַתַּנָּא (אבות ה. כ.) : "הוֹי עֲזוּ כְּנֹמֵר וְקַל כְּנֹשֵׁר וְרַץ כְּצָבִי וְגִבּוֹד כְּאָרִי לַעֲשׂוֹת דְּצוֹן אָבִיךָ שְׁבַשְׂמִים". וְכֵן מְנוּ חֲכָמִים זְכוּנָם לְבִרְכָה (ברכות לב. ב.) בְּדַבְרֵים הַצְּדִיקִים חֲזוּק תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. וּמִקְרָא מְלֵא הוּא (יהושע א. ח.) : "חֲזֹק וְאַמֵץ מְאֹד לִשְׁמֵר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּךְ מֹשֶׁה עַבְדִּי". כִּי חֲזוּק גְּדוּל צְדִיק לְמִי שְׂרוּצָה לְכַפּוֹת לְטֹבֵעַ אֶל הַפְּכוֹ.

וְהִנֵּה שְׁלֵמָה שְׁנָה מְאֹד בְּאִזְהָרְתוֹ עַל זֶה, בְּרִאוֹתוֹ אֶת רַע הַעֲצָלָה וְהַהִפְסָד הַגְּדוֹל הַנִּמְשָׁף מִמֶּנָּה, וְאָמַר (משלי ה. י"א) : "מַעַט שְׁנוֹת מַעַט תְּנוּמוֹת מַעַט חֶבֶק יָדַיִם לְשֹׁכֵב. וְכֹא כְּמֵהֶלֶף רֹאשׁוֹ וּמַחְסֵרָף כְּאִישׁ מְגֵן". כִּי הִנֵּה הַעֲצָל, אֵף עַל פִּי שְׁאִינוֹ עוֹשֶׂה רַע בְּקוּם עֲשֵׂה, הִנֵּה הוּא מְבִיא אֶת הָרַעָה עֲלָיו בְּשֹׁכֵב וְאֵל תַּעֲשֵׂה שְׁלוֹ. וְאָמַר (שם י"ח. ט.) : "גַּם מִתְרַפֶּה כְּמִלְאכְתּוֹ אֵחַ הוּא לְבַעַל מִשְׁחִית". כִּי אֵף עַל פִּי

שאיננו המשחית העושה את הרעה בידיו, לא תחשב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא וכן גילו הוא.

ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום (שם כד. ל.ד): "על שדה איש עצל עברתי ועל פרס אדם חסר לב, והנה עלה כלו קמשנים פסו פניו חרלים וגו' ואחזה אנכי אשית לפי ראיתי לקחתי מוסר, מעט שנות מעט תנומות וגו' ובא מתהלך רישך וגו'". והנה מלבד פשוטו, אשר הוא אמתי כמשמעו, שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים זכרונם לברכה (לקוט שמעוני שב. רמז תתקס) מדרש נאה, זה לשונם: "והנה עלה כלו קמשונים - שמבקש פרוש של פרשה ואינו מוצא. פסו פניו וגו' - מתוך שלא עמל בהם, הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא, ופורץ גדרן של תלמידי חכמים. מה עגשו של זה? שלמה פרש (והלל. ח): "ופרץ גדר ישכנו נחש". והינו, כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט, בלא שידע וירגיש בה, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטרח אשר היה ראוי לו ומזה נמשך שלא ילמד בתורה ככל הצורך. ומפני חסרון הלמוד, כשיבוא אחר כך ללמד תחסר לו ההבנה. והנה אלולי היתה גומרת רעתו בזה כבר היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישוב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא כהלכה, וישחית האמת ויהפכהו, ויעבר על התקנות ויפרץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר. אמר שלמה: "ואחזה אנכי אשית לבי". התבוננתי על הדבר הזה

וְרֵאִיתִי גִדְלֵ הָרַע שָׁבוּ שֶׁהוּא כְּאִרְסֵ הַהוֹלֵךְ וּמִתְפַּשֵּׁט מֵעַט
מֵעַט וְאִין פִּעְלָתוֹ נִכְרַת עַד הַמִּיתָה. וְזֶהוּ, "מֵעַט שָׁנוֹת וְגו'
וְכֵא כַּמְהֵלֵךְ רִישׁוֹ וּמַחְסְרֵךְ כְּאִישׁ מִגֵּן".

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ כְּמָה וְכְמָה פְּעָמִים, שְׁכָבֵר לְבוֹ
שֶׁל הָאָרֶם יוֹדֵעַ חוֹבָתוֹ, וְנִתְאַמַּת אֲצִלוֹ מֵה שָׂרְאִי לוֹ
לְהִצְלַת נַפְשׁוֹ וְמֵה שְׁחוּבָה עָלָיו מִצַּר בּוֹרְאוֹ, וְאָף עַל פִּי כֵן
יִנְיַחְהוּ, לֹא מִחְסְרוֹן הַכֶּרֶת הַחוּבָה הַהִיא וְלֹא לְשׁוּם טַעַם
אַחַר, אֲלֵא מִפְּנֵי שְׁכָבְרוֹת הָעֲצֵלָה מִתְגַּבְּרַת עָלָיו. וְהָרִי הוּא
אוֹמֵר אֲכַל קִמְעָא אוֹ אִישׁן קִמְעָא אוֹ קֶשֶׁה עָלַי צֵאת מִבֵּיתִי,
פִּשְׁטִי אֵת כְּתַנְתִּי אֵיכְכָה אֲלִבְשָׁנָה, חִמָּה עִזָּה בְּעוֹלָם, הִקְרָה
רְבָה אוֹ הַגְּשָׁמִים, וְכֹל שְׂאֵר הָאֲמִתְלָאוֹת וְהַתּוֹאֲנוֹת אֲשֶׁר פִּי
הָעֲצֵלִים מְלֹא מֵהֶם. וּבֵין כֵּן וּבֵין כֵּן הַתּוֹרָה מִנְחַת, וְהַעֲבוּדָה
מִבְּטֻלָּת, וְהָאָרֶם עוֹזֵב אֵת בּוֹרְאוֹ. הוּא מֵה שְׁשֻׁלְמָה אָמַר וּמִקְלָתָּ
(מ"ג): "בְּעֲצֵלְתִּים יִמְךָ הַמְּקָרָה וּבְשִׁפְלוֹת יָדִים יִדְלֹף הַבַּיִת".
וְאוֹלָם אִם תִּשְׁאַל אֵת פִּי הָעֲצֵל, יָבֹא לְךָ בְּמֵאמְרִים רַבִּים
מִמֵּאמְרֵי הַחֲכָמִים וְהַמְּקָרָאוֹת מִן הַכְּתוּבִים, וְהַטְּעָנוֹת מִן
הַשִּׁכְלֵי, אֲשֶׁר כֻּלָּם יוֹרוּ לוֹ לְפִי דַעְתוֹ הַמְּשַׁבֵּשֶׁת לְהַקְלֵ עָלָיו
וְלְהַנִּיחֵו בְּמִנּוּחַת עֲצֵלְתוֹ. וְהוּא אֵינְנוּ רוֹאֵה שְׂאִין הַטְּעָנוֹת
הָהֵם וְהַטְּעָמִים הָהֵם נוֹלְרִים לוֹ מִפְּנֵי שְׁקוֹל דַּעְתוֹ, אֲלֵא
מִמְקוֹר עֲצֵלְתוֹ הֵם נוֹבְעִים, אֲשֶׁר בְּהִיּוֹתָהּ הִיא גּוֹבְרַת בּוֹ,
מִטָּה דַעְתוֹ וְשִׁכְלוֹ אֵל הַטְּעָנוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל
הַחֲכָמִים וְאֲנָשֵׁי הַדַּעָה הַנְּכוֹנָה. הוּא מֵה שְׁשֻׁלְמָה צוּחַ וְאוֹמֵר
(מִשְׁלֵי כ"ז ט"ו): "חֲכָם עֲצֵל בְּעֵינָיו מִשְׁבַּעָה מְשִׁיכֵי טַעַם". כִּי
הָעֲצֵלָה אֵינְנָה מִנְחַת לוֹ שִׁיְהִיָּה אִפְלוֹ חֵשׁ לְדַרְכֵי הַמוֹכִיחִים
אוֹתוֹ, אֲלֵא יַחֲשֵׁב הַכֹּל לְתוֹעִים וְשׁוֹטִים וְהוּא לְבָרוּ חֲכָם.

וְהִנֵּה תֹדַע, כִּי זֶה כָּלֵל גְּדוֹל מְנַסֶּה בְּמִלְאֲכַת הַפְּרִישוֹת,
 שְׁכָל קְלָא צְרִיכָה בְּדִיקָה, כִּי אֵף עַל פִּי שִׁיכּוּלָה
 לְהִיּוֹת יִשְׂרָה וּנְכוּחָה, אֲמַנֵּם קְרוּב הַדְּבָר שֶׁתְּהִיָּה מַעֲצוֹת
 הַיֵּצֵר וּמְרֻמּוֹתָיו, עַל כֵּן צְרִיף לְבַדֵּק אַחֲרֶיהָ בַּחֲקִירוֹת
 וּדְרִישוֹת רַבּוֹת, וְאִם אַחַר כָּל אֵלֶּה תִּצְדֵּק, וְדַאי שֶׁהִיא טוֹבָה.
 כְּלָלוֹ שֶׁל דְּבָר: חֲזוּק גְּדוֹל צְרִיף הָאָדָם לְהִתְחַזֵּק וּלְהִתְגַּבֵּר
 בְּזִרְיוֹת לַעֲשׂוֹת הַמַּצּוֹת בְּהַשְׁלִיכוֹ מַעְלָיו כְּבַד
 הַעֲצָלָה הַמַּעֲפָכַת עַל יָדוֹ. וְתִרְאֶה שֶׁהַמְּלֹאכִים נִשְׁתַּבְּחוּ
 בְּמִדָּה הַטּוֹבָה הַזֹּאת, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (הַהֵלִים ק"ג, ט): "גְּבוּרֵי כַח
 עוֹשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַע בְּקוֹל דְּבָרוֹ". וְאוֹמֵר (יחזקאל א, י"ד): "וְהַחַיִּוֹת
 רְצוּא וְשׁוֹב כְּמִרְאֵה הַכְּזָק". וְהִנֵּה הָאָדָם הוּא אָדָם וְלֹא
 מְלֹאךְ, עַל כֵּן אֵי אֲפֹשֶׁר לוֹ שִׁיגִיעַ לְגִבּוּרְתוֹ שֶׁל הַמְּלֹאךְ,
 אֵף וְדַאי שְׁכָל מֵה שִׁיּוּכָל לְהִתְקַרֵּב בְּמִדְרַגְתּוֹ אֵלָיו, רְאוּי
 הוּא שִׁיתְקַרֵּב. וְדוּד הַמְּלֹךְ הִיָּה מְשַׁבַּח עַל חֲלָקוֹ וְאוֹמֵר
 (הַהֵלִים ק"ט, ט): "חֲשַׁתִּי וְלֹא הִתְמַהֵּמְתִּי לְשִׁמּוֹר מַצּוֹתַיִךְ".

פָּרָק ז' - בְּבִאּוֹר חֲלָקֵי הַזְּרִיּוֹת

חֲלָקֵי הַזְּרִיּוֹת שְׁנַיִם: אֶחָד קֹדֶם הַתְּחִלַּת הַמַּעֲשֶׂה וְאֶחָד
 אַחֲרָיו כֵּן.

קֹדֶם הַתְּחִלַּת הַמַּעֲשֶׂה הוּא, שְׁלֹא יַחְמִיץ הָאָדָם אֶת הַמַּצּוּה,
 אֶלֶּא בְּהִגִּיעַ זְמַנָּה, אוּ בְּהַזְדַּמְנָה לְפָנָיו, אוּ בְּעִלוֹתָהּ
 בְּמַחְשַׁבְתּוֹ, יִמְהַר יַחִישׁ מַעֲשֶׂהוּ לְאַחוֹ בְּהַ וְלַעֲשׂוֹת אוֹתָהּ וְלֹא
 יִנִּיחַ זְמַן לְזְמַן שִׁיתְרַבֵּה בֵּינֵתִים, כִּי אֵין סִפְנָה כִּסְפָנָתוֹ, אֲשֶׁר
 הִנֵּה כָּל רְגַע שֶׁמִּתְחַדֵּשׁ, יוּכַל לְהִתְחַדֵּשׁ אִיזָה עֲפֹכֵב לַמַּעֲשֶׂה
 הַטּוֹב. וְעַל אִמְתַּת זֶה הַדְּבָר, הַעִירוּנוּ וְכִרְוֵנָם לְבָרְכָה (בְּרַאשֵׁי הַדֶּפֶה

זק ע"ב. ב) בענין המלכת שלמה, שאמר דוד לבניהו (מלכים א' א. לג-לד):
 "והודדתם אתו אל גחון", וענה בניהו: "אמן, כן יאמר ה'",
 אמרו זכרונם לכרכה: "רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי:
 והלא כבר נאמר (דברי הימים א' כב, ט): "הנה בן נולד לך והוא יהיה
 איש מנוחה"? אלא הרבה קטגורין יעמדו מכאן ועד גיחון".
 על פן הזהירו זכרונם לכרכה (מכילתא שמות יב, ז): "וישמרתם את
 המצות" - "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה". ואמרו (נזיר כג.
 ב): "לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה
 לצעירה, זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות".
 ואמרו (פסחים ד'): "זרזים מקדימים למצוות". וכן אמרו (ברכות ו.
 ב): "לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפלו בשבת". ובמדרש
 אמרו (בראשית רבה מ"ח): "הוא ינהגנו על מות - בזריוות, כאלין
 עולימתא, כמה דאת אמר: בתוך עלמות תופפות". כי
 הזריוות היא מדת שלמות גדול אשר טבעו של האדם מונעה
 ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה
 לעתיד לבא יזכה לה באמת, אשר הכורא יתפרך יתנה לו
 בשכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו.

אך הזריוות אחר התחלת המעשה הוא, שפיון שאחו במצוה
 ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו, כמי שמתאנה
 להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמר אותה.
 ועל זה הרבו להזהיר זכרונם לכרכה ואמרו (בראשית רבה פ"ה): "כל
 המתחיל במצוה ואינו גומר אותה, קובר אשתו ובניו". ואמרו
 (שם): "אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה". ואמר שלמה
 המלך עליו השלום (משלי כ"ב כ"ט): "חזית איש מהיר במלאכתו
 לפני מלכים יתיצב כל-יתיצב לפני חשכים". וחכמים זכרונם

לברכה (סנהדרין ק"ד) יחסו לו השבח הזה, על שמהר במלאכת בנין הבית ולא נתעצל בה לאחר אותה. וכן דרשוהו על משה עליו השלום, על שמהר במלאכת המשכן. וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם כתוב בו (בראשית י"ח): "וימהר אברהם האלה אל שרה ויאמר מהרי", "ויתן אל הנער וימהר". רבקה, (סס כ"א) "ותמהר ותער כדה וגו'". וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פ"ו): "ותמהר האשה וגו'" (שופטים י"ג). - "מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות", אשר לא יתנו הפסק זמן לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה.

ותראה, שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת כוֹרֵא, ודאי שלא יתעצל בעשיית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקט עד אם כלה הדבר להשלימו. ואמנם התבונן עור, שכמו שהזריות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריות יולד ההתלהטות, והינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממהר תנועתו החיצונה, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך, אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה. וזה דבר שהנסיחן יעידהו.

ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הכוֹרֵא יתברך שמו, הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה. והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב ואומר (תהלים מ"ב כ'): "כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים. צמאה נפשי לאלהים וגו'", (שם פ"ד ג') "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'",

(שם ס"ג ב') "צמאה לך נפשי כמה לך בשרי". ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לוהטת בו כראוי, יעצה טובה היא לו שיודרו ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, פי התנועה החיצונה מעודרת הפנימית, ובדאי שיותר מסורה בידו היא החיצונה מהפנימית. אך אם ישתמש ממה שכידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, פי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו בדפון. והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע י'): "ונדעה נרדפה לדעת את ה'". וכתוב (שם י"א): "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג".

פרק ח' - בדרך קנית הזריות

הנה האמצעים אשר נקנה כם הזריות, הם הם אותם אשר נקנה כם הזהירות ומדרגותיהם כמדרגותיהם, וכמו שכתבתי למעלה, כי ענינם קרוב זה לזה מאד ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין. וכאשר יתאמת אצל האדם גדל ערך המצות ורב חוכתו בהם, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה.

ואמנם, מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזו, הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עשה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הולדה עד היום האחרון. כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה ירבה להפיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל ויתרפה מעבודתו, כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמל לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקים מצותיו. והנה אין

לך אדם באיזה מצב שימצא, אם עני ואם עשיר, אם כריא ואם חולה, שלא יראה נפלאות וטובות רבות במצבו, כי העשיר והכריא כבר הוא חייב לו יתברך על עשרו ועל בריאותו, העני חייב לו שאפלו בעניו ממציא לו פרנסתו דרך נס ופלא, ואינו מניחו למות ברעב. החולה על שמחזיקו בכבוד חליו ומכותיו ואינו מניחו לרדת שחת. וכן כל כיוצא בזה, ער שאין לך אדם שלא יפיר עצמו חייב לבוראו. ובהסתכלו בטובות אלה שהוא מקבל ממנו, ודאי שיתעורר להודות לעבודתו כמו שכתבתי למעלה. כל שכן אם יתבונן היות כל טובו תלוי בידו יתברך, ומה שמצטרף לו ומה שמוכרח אליו, ממנו יתברך הוא, ולא מאחר. אשר על כן ודאי שלא יתעצל מעבוד עבודתו יתברך ולא יחסר לו מה שהוא מוכרח אליו.

והנה רואה, שכללתי בדברי שלשת המדרגות אשר חלקתים בזהירות, כי כבר ענינם אחד. והדבר למד מענינו, שלשלמי הדעת תהיה ההערה מצד החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם. לפחותים מהם מצד העולם הבא וכבודו, שלא תשיגהו בושה ליום הגמול בראותו הטובה שהיה יכול להשיג ואבדה. ולהמון מצד העולם הזה וצרכיו כענין שפרשתי שם למעלה.

פרק ט' - בבאור מפסידי הזריזות וההרחקה

מהם

הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה. והגדול שבכלם, הוא בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטרח, ואהבת העדונים בתשלום כל תנאיהם. כי הנה אדם כזה

ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כבוד גדול, כי מי שירצה לאכל אכילותיו בכל הישוב והמנוחה, ולישן שנתו בלא טורד, וימאן ללכת אם לא לאטו וכיוצא בדברים קאלה, הנה יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבקר, או לקצר בסעדתו מפני תפלת המנחה בין הערבים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור, כל שכן למהר עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו לעשות הפך זה כשירצה, פי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני. ואמנם צריך שידע האדם כי לא למנוחה הוא בעולם הזה, אלא לעמל וטרח. ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים העושים מלאכה אצל משפיריהם, וכענין מה שהיה אומר (ציובין סי'ה) : "אגירי דיומא אנן". וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם אשר אכילתם בחפזון ושנתם עראי, ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה' ז) : "כי אדם לעמל יולד". וכשירגיל עצמו על זה הדרך ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההזמנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ד) : "כף היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן", שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעדונים.

עוד מפסידי הזריות הוא רוב הפחד וגדל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כ"ז ג) : "אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות". וכבר גנו חכמינו

זכרונם לברכה המדה הזאת ויחסוה אל החטאים. ומקרא
מסיעם, דכתיב (ישעיה ל"ג): "פחדו בציון חטאים אחזה רעה
חנפים". עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו
אותו מתפחד: "חטאה את" (ברכות ט"ו). אלא על זה נאמר (קהלים
ל"א): "בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה".

כָּלְלוּ של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי
בעולם וקבוע בעבודה, יתרצה ויסתפק בכל עניני
העולם כמה שמוזמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק
מן המנוחה וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לבו בטוח
בה' ולא ירא מתולדות הזמן ופגעיו.

שָׁמַר תאמר, הרי מצינו שחיבו חכמים בכל מקום שישמר
האדם את עצמו שמירה מעלה, ולא ישים עצמו
בסכנה אפילו הוא צדיק ובעל מעשים. ואמרו (פתיחות ל"ז): "הכל
בידי שמים חוץ מצנים פחים". ומקרא כתוב (דברים ה'):
"ונשמרתם מאד לנפשתיכם". הרי שאין להחליט הבטחון
הזה על כל פנים, והתם אמרו: "ואפלו לדבר מצוה". דע כי
יש יראה ויש יראה. יש יראה ראויה, ויש יראה שוטה, יש
בטחון ויש הוללות. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם
בעל שכל נכון וסברא נכונה לשינהג עצמו על דרך טוב,
וישמר מן הדברים המזיקים אשר נכראו לענש את הרשעים.
ומי שירצה שלא ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו
לסכנות, הנה אין זה בטחון אלא הוללות, והנה הוא חוטא
כמה שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו שרוצה שישמר
האדם את עצמו. ונמצא שמלבד הסכנה המטבעת בדבר

אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו לענש. ואולם השמירה הזאת, הזאת היראה המיסרת על הנהגת החכמה והשכל היא הראויה, שעליה נאמר (משלי כ"ב): "ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו". אף היראה השוטה היא, שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו, באפן שיגיע מזה בטול לתורה ולעבודה.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא מה שחלקו חכמים וזכונם לברכה באמרום (פסחים ט'): "היכא דשכיח הזקא שאני", כי מקום שההזק מצוי ונודע, יש לשמר. אף מקום שאין ההזק נודע, אין לירא. ועל פיוצא בזה נאמר: "ריעותא דלא חזינן לא מחזקינן", ואין לו לחכם אלא מה שעניו רואות. הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה: "ערום ראה רעה ונסתר", הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, לא ממה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא. והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה: "אמר עצל שחל בדרך וגו'". וחכמים וזכונם לברכה פרוש הענין כמין חמר, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב, ואמרו: "שבעה דברים אמר שלמה בעצל. כיצד, אמרו לעצל: הרי רבך בעיר, לך ולמד תורה ממנו. והוא משיב אותם: מתירא אני מן הארי שכדרך. רבך בתוך המדינה. אומר להם: מתירא אני שלא יהיה הארי בין הרחובות. אומרים לו: הרי הוא בתוך ביתך. אומר להם: אם אני הולך אצלו אני מוצא הפתח נעולה.

אומרים לו: פתוח הוא. וכשלא היה יודע מה להשיב, אומר להם: הדלת פתוחה או נעולה, מבקש אני לישון עוד מעט".
 הא למדת שאין היראה גורמת שיתעצל, אלא עצלה גורמת לו שיתירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא ורגיל ברוב המון בני האדם אשר זה דרכם כסל למו. ומשכיל על דבר ימצא אמת לאמיתו ודעת לנבון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריזות באור שאחשוב היותו מספיק להערת הלב, והחכם יחכם עוד ויוסיף לקח.
והנה רואה, כי ראוי לזריזות להיות במדרגה אחר הזהירות, כי על הרוב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה זהיר בתחלה, כי מי שלא ישים לבו לזהר במעשיו ולהתבונן בעבודה ומשפטיה, שזו היא מדת הזהירות כמו שכתבתי, קשה שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הנה הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורץ מרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם אחר שכבר פקח עיניו לראות מעשיו וליזהר בהם, וחשב חשבון המצות והעבירות כאשר זכרנו, נקל הוא לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו, וזה פשוט.

פרק י' - בבאור מדת הנקיות

מדת הנקיות היא, היות האדם נקי לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא. לא די ממה שהחטא בו מפרסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתה בו להורות התר בדבר, שכאשר נחקר עליו באמת נמצא שלא היה ההתר ההוא נראה לו, אלא מפני היות הלב עדיין נגוע קצת מן התאוה,

כי לא טהר ממנה מכל וכל, על כן תמַשְׁכְּהוּ לְהַקֵּל לוֹ. אַךְ
הָאָדָם אֲשֶׁר טָהַר מִזֶּה הִנָּע לְגַמְרֵי וְנִקְּה מִכָּל רָשָׁם רַע
שִׁמְשְׁאֲרֵת הַתְּאֵוָה אַחֲרֶיהָ, הִנֵּה רֵאִיתוּ תְהִיָּה בְרוּרָה לְגַמְרֵי
וְהִבְחַנְתוּ זָכָה וְלֹא תִטְהוּ הַחֲמֻדָּה לְשׁוֹם דְּבָר. אֲלֵא כָל מָה
שֶׁהוּא חֲטָא, אֲפִילוּ שִׁיְהִי קָל שְׁבֻקְלֵי הַחֲטָאִים, תִּפְרִירוּ
שֶׁהוּא רַע וְתִרְחִיקוּהוּ מִמֶּנּוּ. וְכַלְשׁוֹן הַזֶּה אָמְרוּ חַכְמִים עַל
הַשְּׁלָמִים הַמְטָהִרִים מַעֲשֵׂיהֶם טָהֲרָה רַבָּה שְׁלֵא יְהִי בָהֶם
אֲפִלוּ נִדְנוּד דְּבָר רַע: "נִקְיֵי הַדַּעַת שְׁבִירוּשָׁלַיִם" (בְּנֵה־רִין כ"ג).

וְהִנֵּךְ רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי
שקרובים הם זה לזה בענינם: הזהיר הוא הנזהר
במעשיו ורואה שלא יחטא במה שפכר נודע לו ומפרסם
אצל הכל היותו חטא. אמנם עדין איננו אדון בעצמו שלא
ימשך לבו מן התאוה הטבעית, שלא תטהו להראות לו
התרים באיזה דברים שאין רעתם מפרסמת. וזה, כי אף על
פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו, לא
מפני זה ישנה את טבעו, ולא יוכל להסיר מלבו התאוה
הגופנית, אלא שיכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה.
אף על כל פנים חשק החמירות עושה את שלו להסיתו
ולפתותו. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות
הזה, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפרסמים, וירגיל
עצמו בעבודה ובזריותה, ותגבר בו האהבה אל בוראו
והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני
החמור וידביק דעתו אל השלמות הנפשית, עד שסוף סוף יוכל
להגיע אל הנקיון השלם, שפכר יכבה אש התאוה הגופנית
מלבו בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה

וּכְרָה, כְּמוֹ שֶׁכִּתְּבִי לְמַעַלָּה, שְׁלֵא יִפְתָּה וְלֹא יִשְׁגְּהוּ חֶשֶׁק
 חֲמֵרֵיחוֹ, וַיִּנְקָה בְּמַעֲשָׂיו מִכָּל וְכָל. וְהִנֵּה עַל מִדָּה זֹה הִיָּה דוֹד
 שְׁמַח בְּעֵצְמוֹ וְאוֹמֵר (תהלים כ"ד): "אַרְחֵץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי וְאִסְכַּכְּהָ
 אֶת מִזְבְּחֶךָ ה'". כִּי בְּאֵמַת דַּק מִי שִׁינְקָה לְגַמְרֵי מִכָּל נִדְּנוּד
 חֲטָא וְעוֹן, הוּא הָרְאוּי לִירְאוֹת אֶת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ ה', כִּי זולת זה
 אֵין לוֹ אֵלָא לְכוּשׁ וּלְכֹלֵם מִלְּפָנָיו, וְכַמְּאֵר עֲזָרָא הַסּוֹפֵר (עזרא
 ט"ו): אֱלֹהֵי בִשְׂתֵי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהֵי פָנָי אֵלֶיךָ."

וְהִנֵּה וְדַאי כִּי מֵלֹאכָה רַבָּה הִיא לְאָדָם לְהַגִּיעַ אֶל שְׁלִימוֹת
 הַמִּדָּה הַזֹּאת. כִּי הָעֲבִירוֹת הַנִּכְרוֹת וַיְדוּעוֹת קְלוֹת הֵם
 לְשֹׁמֵר מֵהֵם, כִּיִּן שְׂרַעְתָּם גְּלוּיָה, אִךְ הַדְּקוּק הַזֶּה הַמְּצַטְרֵף
 לְנִקְיִיּוֹת הוּא הַקָּשָׁה יוֹתֵר, כִּי הוֹרְאֵת הַהֵתֵר מְכַסֶּה עַל הַחֲטָא,
 וְכִמוֹ שֶׁכִּתְּבִי. וְהוּא כְּעֵינִן מַה שְׁאֵמְרוּ זְכוֹרֹנָם לְבִרְכָּה (עבדות זרה
 י"ח): "עֲבִירוֹת שְׂאָדָם דֵּשׁ בְּעַקְבֵי, סוֹכְכוֹת אוֹתוֹ בְּשַׁעַת הַדִּין".
 וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אֵמְרוּ זְכוֹרֹנָם לְבִרְכָּה (בבא כז"א קט"ה): "רַבִּים כִּגְזֹל
 וּמַעוֹטָם בְּעִרְיוֹת וְכֹלֵם בְּאֵבֶק לְשׁוֹן הָרַע", כִּי מִפְּנֵי רֵב דְּקוּחוֹ,
 כָּל בְּנֵי אָדָם נִכְשְׁלִים בּוֹ בְּמַה שְׁאֵין מְכִירִים אוֹתוֹ. וְאֵמְרוּ
 זְכוֹרֹנָם לְבִרְכָּה (פרשת תהלים י"ח כ"ח): שְׁדוּד הִיָּה נִזְהָר וּמִנְקָה עֲצֻמוֹ
 נִקְיִין גְּמוּר מִכָּל אֵלָה וְעַל כֵּן הִיָּה הוֹלֵף לְמַלְחָמָה בְּכַטְחוֹן
 חֲזָק, וְהִיָּה שׁוֹאֵל (תהלים י"ח ל"ח): "אַרְדּוּף אוֹיְבֵי וְאִשְׁגִּים וְלֹא
 אֲשׁוּב עַד כְּלוֹתָם", מַה שְׁלֵא שְׁאֵלוֹ יְהוֹשֶׁפֶט, אֶסָּא וְחֻקְיָה,
 לְפִי שְׁלֵא הָיוּ מְנַקִּים כָּל כֶּף. וְהוּא מַה שְׁאֵמֵר הוּא עֲצֻמוֹ בְּתוֹךְ
 הַכְּרִיו (שם כ"א): "יִגְמְלֵנִי ה' כְּצַדִּיקִי כְּכוֹר יְדֵי יֹשִׁיב לִי". וְאֵמֵר
 עוֹד (שם): "וַיִּשָּׁב ה' לִי כְּצַדִּיקִי כְּכוֹר יְדֵי לְנִגְרַ עֵינָיו". וְהוּא הַכוֹר
 וְהַנִּקְיִין הַזֶּה שְׁזָכְרָנוּ. וְאֵז חֲזָר וְאֵמֵר (שם ל'): "כִּי כֶף אֲרוּץ גְּרוּד
 וְגו' אֲרִדּוּף אוֹיְבֵי וְאִשְׁגִּים". וְהוּא עֲצֻמוֹ אֵמֵר עוֹד (שם כ"ד): "מִי

יעלה כהר ה' ומי יקום במקום קדשו, נקי כפים ובר לבב".
ואמנם ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם חלש
 ולבו נפתח על נקלה, ומתיר לעצמו הדברים
 שיוכל למצוא בהם כדי הטעאה, ובודאי שמי שהגיע
 לזאת המדה, כבר הגיע למדרגה גדולה, כי בפני מלחמה
 חזקה עמד ונצח. ונבא עתה לבאר פרטי המדה הזאת.

פרק יא - בפרטי מדת הנקיות

פרטי מדת הנקיות רבים הם מאד, והנם ככל הפרטים שבכל
 השם"ה מצות לא תעשה. כי אמנם ענין המדה כבר
 אמרתי, שהוא להיות נקי מכל ענפי העברות, ואולם אף על
 פי שבכל העברות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם,
 כבר יש מהם שהטבע מתמך יותר, ובהן מראה לו יותר
 התרים, אשר על כן יצטרף בהן יותר חזק לנצח את יצרו
 ולהנקות מן החטא. וכן אמרו זכרונם לברכה (פסוק י"ח): "גזל
 ועריות נפשו של אדם מתמדתן ומתאוה להן". והנה אנחנו
 רואים, שאף על פי שלא רכ בני האדם גנבים בגלוי הם,
 דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום
 בכליהם. אף על פי כן רפס טועמים טעם גניבה במשאם
 ומתנם, במה שיררו התר לעצמם להשתכר איש בהפסדו של
 חברו, ויאמרו, להרויח שאני. ואולם לאוין הרבה נאמרו
 בגזל: "לא תעשק", "לא תגזל", "לא תגנובו ולא תכחשו ולא
 תשקרו איש בעמיתו", "לא תונו איש את אחיו", "לא תשיג
 גבול רעף", הן כל אלה חלוקי דינים שבגזל, כוללים מעשים
 רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן המדיני.

ובכלם אסורים רבים. כי לא המעשה הנכבד ומפרסם בעשק
 ובגזל הוא לברו האסור, אלא כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרם
 אותו, כבר הוא בכלל האסור. ועל ענין זה אמרו זכרונם
 לברכה (פנורין פ"א): "ואת אשת רעהו לא טמא" (יחזקאל
 י"ח) - "שלא ירד לאמנות חברו". וכבר היה רבי יהודה אוסר
 לחנוני שלא יחלק קליות ואגוזים לתינוקות כדי להרגילן
 שיבואו אצלו, ולא התירו חכמים אלא מפני שגם חבריו
 יכולים לעשות כן (בבא מציעא פ"ג). ואמרו זכרונם לברכה (בבא
 פ"ד): "קשה גזל הדייט מגזל גבוה, שזה הקדים חטא למעילה,
 וזה הקדים מעילה לחטא". וכבר פטרו את הפועלים העושים
 אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת
 המזון. ואפלו בקריאת שמע לא חיבום לבטל ממלאכתן אלא
 בפרשה ראשונה בלבד (ברכות ט"ז), קל וחמר בן בנו של קל וחמר
 לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו
 של בעל הבית, ואם עבר הרי זה גזלן. הנה אבא חלקיה אפלו
 שלום לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום שלא לבטל
 ממלאכת רעהו (נהפיה כ"ג). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו
 ואומר (בראשית ל"א): "הייתי ביום חרב וקרח כלילה ותדד
 שנתי מעיני". מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת
 מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו?
כללו של דבר: השכור אצל חברו לאיזה מלאכה שתהיה,
 הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו
 זכרונם לברכה (ב"מ ג"ח): "שכירות מכירה ליומיה". וכל מה
 שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה, אינו אלא גזל
 גמור, ואם לא מחלו אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו

זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (זמא ט"ו): "עֲבִירוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לְחֵבִירוֹ אֵין יוֹם
הַכַּפּוּרִים מִכֶּפֶר עַד שִׁרְצָה אֶת חֵבִירוֹ". וְלֹא עוֹד אֶלָּא
שְׁאֵפְלוּ אִם עָשָׂה מִצְוֵה בְּזִמְן מְלֹאכְתּוֹ, לֹא לְצַרְקָה תַּחֲשֹׁב לוֹ
אֶלָּא עֲבִירָה הִיא בִּידּוֹ, שְׁאֵין עֲבִירָה מִצְוֵה, וְקָרָא כְּתִיב (ישעיהו
ס"א): "שׁוֹנֵא גִזֹּל בְּעוֹלָה". וְכַעֲנֵן זֶה אָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (בבא
קמא צ"ד): "הֲרִי שְׁגוֹל סָאָה חֲטִים וְטַחְנָה וְאֶפְאָה וּמְכַרְךָ, אֵין
זֶה מְכַרְךָ אֶלָּא מְנָאֵץ, רְכִתִּיב (תהלים י'): "וּבֹצֵעַ בְּרֶךְ נֶאֱץ ה'".
וְעַל כִּיּוֹצֵא כֹּה נֶאֱמַר: "אוֹי לוֹ לֹוֹה שְׁנַעֲשֶׂה סְנַגּוּרוֹ קְטַגּוּרוֹ",
וְכַמְאָמְרָם זְכוּרָנָם לְבִרְכָה (ירושלמי סוכה ט"ז ב'): כַּעֲנֵן לֹוֹלֵב הַגְּזוּל.
וְהִדִּין נוֹתֵן, כִּי הֲרִי גִזֹּל חֲפֵץ גִּזֹּל, וְגִזֹּל זִמְן גִּזֹּל, מַה גִּזֹּל אֶת
הַחֲפֵץ וְעוֹשֶׂה כּוֹ מִצְוֵה נַעֲשֶׂה סְנַגּוּרוֹ קְטַגּוּרוֹ, אֶף גִּזֹּל אֶת
הַזִּמְן וְעוֹשֶׂה כּוֹ מִצְוֵה נַעֲשֶׂה סְנַגּוּרוֹ קְטַגּוּרוֹ, וְאֵין הַקְּרוֹשׁ
כְּרוּךְ הוּא חֲפֵץ אֶלָּא כְּאֻמוּנָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים ל"א):
"אֻמוּנִים נוֹצֵר ה'". וְאוֹמֵר (ישעיהו כ"ו): "פִּתְחוּ שַׁעֲרֵים וַיָּבֵא גּוֹי
צַדִּיק שׁוֹמֵר אֻמוּנִים". וְאוֹמֵר (תהלים ק"א): "עֵינֵי בְּנֵאֲמָנֵי אֶרֶץ
לְשֹׁכֵת עַמְרִי". וְאוֹמֵר (ירמיהו ה'): "עֵינֶיךָ הֵלֵא לְאֻמוּנָה".

וְאֶף אֵיּוֹב הַעִיד עַל עֲצָמוֹ וְאָמַר (איוב ל"א): "אִם תִּטֶּה אֲשֶׁרֵי מְנִי
הַרְרֶךְ וְאַחַר עֵינֵי הַלֶּךְ לְכִי וּבְכַפִּי רִבַּק מְאוּם". וְהַפֶּט יִפִּי
הַמְּשָׁל הַזֶּה, כִּי דָמָה הַגִּזֹּל הַבִּלְתִּי נִגְלָה כַּדְּבַר הַמִּתְדַבֵּק בִּיר
הָאָדָם, שְׁאֵף עַל פִּי שְׁאֵין הָאָדָם הוֹלֵךְ לְכַתְחֻלָּה לְטוֹל אוֹתוֹ
וְנִשְׁאָר דְּבַק מְאֵלָיו, סוּף סוּף בִּידּוֹ הוּא - כֵּן הַרְבֵּךְ הַזֶּה, שְׁאֵף
שְׁלֹא יִהְיֶה הָאָרֶם הוֹלֵךְ וְגוֹל מִמֶּשׁ, קָשָׁה הוּא שִׁיְהִי יָדּוֹ
רִיקְנוּיּוֹת מִמֶּנּוּ לְגַמְרֵי. אֲמָנָם כְּאֻמַּת כָּל זֶה נִמְשָׁךְ מִמֶּה שֶׁתַּחַת
הֵיוֹת הַלֵּב מוֹשֵׁל בְּעֵינָיִם, שְׁלֹא יִנִּיחַ לַהֵיוֹת נְעִים לָהֶם אֶת שֵׁל
אַחֲרֵים, הַעֵינָיִם מוֹשְׁכִים אֶת הַלֵּב לְבַקֵּשׁ הַתְּרִים עַל מֶה

שנראה להם יפה ונחמד. על כן אמר איוב, שהוא לא כן עשה, ולא הלך לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

ראה נא בענין ההנאה כמה נקל הוא לאדם להתפתות ולכשל, כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל

ליפות סחורתו בעיני האנשים ולהשתפר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו, ויאמרו על כל זה: "יש זריז ונשכר", "ויד חרוצים תעשיר" (משלי י'). אמנם אם לא ידקדק

וישקול מעשיו הרבה, הנה תחת חטה יצא חוח, כי יעבור ונכשל בעוון ההנאה אשר הוזהרנו עליה (ויקרא כה): "לא תונו

איש את עמיתו". ואמרו זכרונם לברכה אפילו לרמות את הגוי אסור. וקרא כתיב (צפניה ג'): "שארית ישראל לא יעשו

עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית", וכן אמרו (בבא מציעא ט'): "אין מפרכסין את הכלים הישנים שראו

כחדשים", "אין מערבין פירות בפירות, אפלו חדשים בחדשים, אפלו סאה בדינר. ואפלו יפה דינר וטרסית לא יערב

וימכרם סאה בדינר". ואומר: "תועבת ה' כל עושה אלה כל עושה עול" (דברים כ"ה), קרוי ה' שמות: עול, שנאוי, משקץ,

חרם, תועבה (ספרי רב"ט סו). עוד אמרו זכרונם לברכה (בבא קמא ק"ט): "כל הגזול את חבירו אפילו שוה פרוטה כאלו נוטל נפשו

ממנו". הרי לך חמר העון הזה אפילו בשיעור מועט. ואמדו עוד (תענית ד'): "אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזול". ועוד אמרו

(ויקרא רבה ל"ג): "קפה מלאה עונות, מי מקטרג בראש כלם? גזול". ודור המבול [לא] נחתם גזר דינם אלא על הגזול (פנהר"ן ק"ח).

ואם תאמר בלבבך, ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאנו

ומתננו לרצות את חברינו על המקח ועל שריו? חלוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמת טוב החפץ ויפיו, הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר, אך מה שהוא לכסות מומי חפצו אינו אלא הונאה ואיסור. וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן. לא אומר מענין המדות, שהרי בפירוש כתוב בהם: "תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה", ואמרו [זכרונם לברכה] (כבא בתרא פ"ח): "קשה ענין של מדות מעונשן של עריות וכו'", ואמרו (סו): "הסיטון מקנח מדותיו אחת לשלשים יום". וכל כך למה? כדי שלא יחסרו בלא דעת, ולא יענש. כל שכן עון הרבית שגדול הוא, ככופר באלהי ישראל חס ושלום. ואמרו זכרונם לברכה על פסוק (יחזקאל י"ח): "בנשך נתן ותרבית לקח חיה לא יחיה", שאינו חי לתחית המתים, כי הוא ואבק שלו משקץ ומתעב בעיני ה'. ואיני רואה צורך להאריך בזה, שכבר אימתו מטלת על כל איש ישראל.

אמנם כללו של דבר, כמו שחמדת הממון רבה, כן מכשלותיו רבים. וכדי שיהיה האדם נקי מהם באמת, עיון גדול ורקדוק רב צריך לו. ואם נקה ממנו ידע שהגיע כבר למדרגה גדולה, כי רבים יתחסדו בענפים רבים מענפי החסידות, ובענין שנאת הבצע לא יוכלו להגיע אל מחוז השלימות. הוא מה שאמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב י"א): "אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה, כי אז תשא פניך ממום והיית מצק ולא תירא".

והנה הברתי עד הנה מפרטי מצוה אחת מן המצות, וכפרטי חלוקים אלה ודאי שנמצאים בכל מצוה ומצוה, אמנם

אינני מזכיר אלא אותם שרגילים רב בני האדם לכשל בהם.
 ונדבר עתה מן העריות שגם הם מן החמורים והם שניים
 במדריגה אל הגזל, כמאמרם זכרונם לברכה (כבא כחרא
 קס"ה): "רבים בגזל ומעוטם בעריות". והנה מי שירצה להנקות
 לגמרי מזה החטא, גם לו תצטרך מלאכה לא מעטת. כי אין
 בכלל האסור גופו של מעשה בלבד, אלא כל הקרב אליו,
 ומקרא מלא הוא (ויקרא י"ח): "לא תקרבו לגלות ערוה". ואמרו
 זכרונם לברכה (נפשות רבה ט"ז ט"ו): "אמר הקדוש ברוך הוא, אל
 תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה, הריני תופשה ואין
 לי עון. הריני מגפפה ואין לי עון, או שאני נושקה ואין לי עון.
 אמר הקדוש ברוך הוא, כשם שאם נדר נזיר לשתות יין אסור
 לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגפן
 היין, אף אשה שאינה שלך אסור ליגע בה כל עקר. וכל מי
 שנוגע באשה שאינה שלו, מביא מיתה לעצמו וכו'". והבט
 מה נפלאו דברי המאמר הזה, כי המשיל את האסור הזה
 לנזיר, אשר אף על פי שעקר האסור אינו אלא שתיית יין, הנה
 אסרה לו תורה כל מה שיש לו שייכות עם היין. והיה זה למוד
 שלמדה תורה לחכמים, איך יעשו הם הסיג לתורה במשמרת
 שנמסר בידם לעשות למשמרתה, כי ילמדו מן הנזיר לאסור
 בעבור העקר גם כל דדמי ליה, ונמצא שעשתה התורה
 במצוה זאת של נזיר, מה שמסרה לחכמים שיעשו בשאר כל
 המצות, למען דעת שזה רצונו של מקום, וכשאוסר לנו אחר
 מן האסורין ילמד סתום מן המפרש לאסור כל הקרוב לו. ועל
 זה הדרך אסרו בענין זה של העריות כל מה שהוא ממינו של
 הזנות או הקרוב אליו, יהיה באיזה חוש שיהיה. דהיינו, בין

במעשה, בין בראיה, בין בדבור, ואפילו במחשבה. ועתה
אביא לך ראיות על כל אלה מדבריהם וזכונם לברכה:

במעשה, דהיינו הנגיעה או החבוק וכיוצא, כבר נתבאר
למעלה במאמר שזכרנו, ואין צריך להאריך.

בראיה, אמרו ז"ל (ברכות ס"א): "יד ליד לא ינקה רע" - כל
המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה, לא
ינקה מדינה של גהינם. ואמרו עוד (שבת ס"ד): "מפני מה
הצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה? מפני שזנו עיניהם
מן הערוה וכו'", "אמר רב ששת: מפני מה מנה הכתוב
תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים? לומר לך, שכל
המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום
התרף" (ברכות כ"ד). ואמרו עוד (עבודה זרה כ'): "ונשמרת מכל
דבר רע" (דברים כ"ג) - "שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו
היא פנויה, באשת איש ואפלו היא מכווערת".

בענין הדבור עם האשה, בהדיא שנינו (אבות פרק א'): "כל
המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו".
ובשמיעה, אמרו (ברכות כ"ד): "קול באשה ערוה".

עוד בענין זנות הפה והאזן, דהיינו, הדבור בדברי הזנות או
השמיעה להכרים האלה, כבר צווחו בכרוכיבא (ירושלמי תרומה
ס"א): "ולא יראה כף ערות דבר" (דברים כ"ג) - "ערות דבור זה נבול
פה". ואמרו (שבת ל"ג): "בעון נבלות פה צרות רכות וגזירות
קשות מתחדשות ובחורי שונאיהם של ישראל מתים" חס
ושלום. ואמרו עוד (שם): "כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם".
ואמרו עוד (שם): "הכל יודעים פלה למה נכנסת לחפה, אלא

כָּל הַמִּנְבֵּל פִּיּוֹ אֶפִּילוֹ גִזֹּר הֵינן שֶׁל שְׂכָעִים שָׁנָה לְטוֹכָה הוֹפְכִים
 לוֹ לְרַעָה. וְאָמְרוּ עוֹד (חגיגה ה'): "אֶפְלוּ שִׁיחָה קָלָה שְׂפִינן אִישׁ
 לְאִשְׁתּוֹ מְגִידִים לוֹ לְאָדָם כְּשַׁעַת הַדִּין". וּבַעֲנִין הַשְּׂמִיעָה
 הָרַעָה הַזֹּאת, גַּם כֵּן אָמְרוּ (שבת ל"ג): "אִף הַשּׁוֹמֵעַ וְשׁוֹתֵק,
 שְׂנֵאֲמַר (משלי כ"ב) זַעֲוָם ה' יִפּוֹל שָׁם". הֲרִי לָךְ, שְׂכָל הַחוֹשִׁים
 צְרִיכִים לִהְיוֹת נִקְיִים מִן הַזְּנוּת וּמַעֲנִינוֹ. וְאִם לְחִשָּׁף אָדָם לוֹמַר
 שְׂמָה שְׂאֲמָרוּ עַל נְבוֹל פֶּה אִינוּ אֵלָּא כְּדֵי לְאִיִּים וּלְהַרְחִיק אָדָם
 מִן הָעֵבֶרִיָּה וּכְמִי שְׂדָמּוּ רוֹתַח הַדְּבָרִים אֲמֹרִים, שְׂמֵדֵי דְבָרוֹ
 כָּא לִידֵי תְּאוּהָ, אֲכַל מִי שְׂאֲוֹמְרוֹ דְרָךְ שְׁחוֹק בְּעֲלָמָא לְאוּ
 מִלְתָּא הִיא וְאִין לְחוּשׁ עֲלִיו, אִף אֶתָּה אֲמֹר לוֹ: עַד כָּאֵן דְּבָרֵי
 יֵצֵר הָרַע, כִּי מִקְרָא מְלֵא שְׁהִבִּיאֹהֶוּ ז"ל לְרֵאֲיִיתָם (ישעיה ט"ו):
 "עַל כֵּן עַל בְּחֹרִירֵי לֹא יִשְׂמַח ה' וְגו' כִּי כָלוּ חֲנָף וּמְרַע וְכָל
 פֶּה הוֹבֵר נִכְלָה". הִנֵּה לֹא הַזְכִּיר הַכְּתוּב הַזֶּה לֹא עֲבוּדָה זָרָה
 וְלֹא גְלוּי עֲרִיזוֹת וְלֹא שְׂפִיכוֹת דָּמִים, אֲלָא חֲנֻפָּה וְלִשׁוֹן הָרַע
 וְנִבּוֹל פֶּה, כָּלֵם מַחְטָאֵת הַפֶּה בְּדַבּוּרוֹ, וְעֲלֵיהֶם יֵצֵאֵה הַגְּזִירָה:
 "עַל כֵּן עַל בְּחֹרִירֵי לֹא יִשְׂמַח ה' וְאֶת יְתוּמָיו וְאֶת אֲלֻמְנוֹתָיו
 לֹא יִרְחֵם". אֲלָא הָאֵמֶת הוּא כְּדַבְרֵי רַבּוּתֵינוּ ז"ל, שְׂנִבּוֹל פֶּה
 הוּא עֲרוּתוֹ שֶׁל הַדְּבָרוֹ מִמֶּשׁ, וּמִשׁוֹם זְנוּת הוּא שְׂנֵאֲסֹר כְּכָל
 שְׂאֵר עֲנִיֵי הַזְּנוּת חוּץ מִגּוֹפֶם שֶׁל מַעֲשֵׂה, שְׂאִף עַל פִּי שְׂאִין
 בָּהֶם כְּרַת אוֹ מִיתַת בֵּית דִּין, אֲסוּרִים הֵם אֲסוּר עֲצָמָם, מְלַבֵּד
 הַיּוֹתָם גַּם כֵּן גּוֹרְמִים וּמְכִיָּאִים אֶל הָאֲסוּר הָרָאשִׁי עֲצָמוֹ,
 וּכְעֲנִין הַנּוֹזֵר שׁוֹכְרוֹ כַּמְדָּרֵשׁ שֶׁהִבְאֵנוּ לְמַעְלָה.

בְּעֲנִין הַמַּחְשָׁבָה, כְּכֹר אָמְרוּ בְּתַחֲלַת הַבְּרִייתָא שֶׁלָּנוּ (ע"ז
 כ'): "וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבָר רַע" - "שְׁלֵא יִהְיֶה רֵאשִׁי אָדָם
 בַּיּוֹם וְיָבֵא לִידֵי טְמָאָה בְּלִילָה". וְאָמְרוּ עוֹד (יבמות כ"ט):

"הרהורי עבירה קשים מעבירה". ומקרא מלא הוא (משלי טו): "תועבת ה' מחשבות רע".

והנה דברנו משני גופי עבירות חמורות שבני אדם קרובים לכשל בענפיהם מפני רבם של הענפים ורב נטיית לבו של אדם בתאותו אליהם.

והמדרגה השלישית אחר הגזל והעריזות וענין החמדה - הנה הוא אסור המאכלות, בין בענין הטריפות עצמן, בין בענין תערוכותיהן, בין בענין בשר בחלב או חלב ודם וענין בשולי עכו"ם וענין געולי עכו"ם, יין נסיכם וסתם יינם ושאר אסורי אכילה ושתייה, כל אלה הנקיות בהם צריך דקרוק גדול וצריך חזוק, כי יש תאות הלב המתאנה במאכלים הטובים וחסרון הכיס באסורי התערוכות וכיוצא בזה, ופרטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים. והמקל בהם במקום שאמר להחמיר, אינו אלא משחית לנפשו. וכך אמרו בספרא (ויקרא י"א): "לא תטמאו בהם ונטמתם בם" - "אם מטמאים אתם בם, סופכם לטמא בם", והיינו: כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה ממש בלבו וכנפשו של אדם עד שקדשתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו. והוא מה שאמרו גם כן (יזא ל"ט): "ונטמתם בם" - "אל תיקרי ונטמתם אלא ונטמתם", שהעבירה מטממת לבו של אדם, כי מסלקת ממנו הדעה האמתית ורוח השכל שהקרוש ברוך הוא גותן לתסידים, כמו שאמר הכתוב (משלי כ): "כי ה' יתן חכמה", והנה הוא נשאר בהמי וחמרי משקע בגסות העולם

הזה. והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האסורין, כיון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו. וכדי להודיענו שלא הבהמות הטמאות או השקצים בלבד הם הטמאים, אלא גם הטריפות שבמין הכשר עצמו הם בכלל טמאה, אמר הפתוב (ויקרא י"א): "להכדיל בין הטמא ובין הטהור". ובא הפרוש לרבותינו ז"ל (וה"ט): "אין צריך לומר בין חמור לפרה, למה נאמר בין הטמא ובין הטהור? בין טמאה לך ובין טהורה לך, בין נשחט רבו של קנה לנשחט חציו. וכמה בין רבו לחציו? מלא השערה". עד כאן לשונם. ואמרו לשון זה בסיום מאמרם: "וכמה בין רבו וכו'", להראות כמה נפלא כח המצוה, שחוט השערה מכדיל בין טומאה לטהרה ממש. והנה כל בר ישראל שיש לו מח בקדקרו, יחשב אסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי. כי הנה אם דבר זה יארע, היקל אדם על עצמו לאכול ממנו אם ישאר לו בו איזה בית מיחוש, אפלו חששא קטנה? ודאי שלא יקל. ואם יקל, לא יהיה נחשב אלא לשוטה גמור. אף אסור המאכל כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ונפש הישראלי. אם כן מי איפוא יהיה המקל במקום חששא של אסור, אם בעל שכל הוא? על דבר זה נאמר (משלי כ"ג): "ושמת ספין בלועך אם בעל נפש אתה".

ונדבר עתה על החטאים המצויים הנולדים מחברת בני האדם וקבוצם, כגון: הונאת דברים, הלכנת הפנים, הכשלת העור בעצה, רכילות, שנאה ונקימה, שבועות, דבר שקר וחלול השם. כי מי יאמר נקיתי מהם, טהרתי מאשמה כם. כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד.

אשר ההזהר בם טורח גדול.

הוֹנָאת הַדְּבָרִים, בְּכֻלָּהּ הוּא לְדַבֵּר בְּפָנָי חֲבִירוֹ דְּבָר שִׁיבוּשׁ מִמֶּנּוּ, כֹּל שֶׁכֵּן הָאֲמִירָה בְּפָנָי רַבִּים דְּבָר שִׁיבוּשׁ בּוֹ, אוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ מַעֲשֵׂה שִׁיגְרוּם לוֹ שִׁיבוּשׁ. וְהוּא מֵה שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק הַזֶּה ב (כ"ט ג'): "אִם הָיָה פֶּעַל תְּשׁוּבָה לֹא יֵאמָר לוֹ זְכוֹר מַעֲשֶׂיךָ הָרְאוּשׁוֹנִים וְכוּ", "אִם הָיָה חֲלָאִים בָּאִים עָלָיו, לֹא יֵאמָר כְּדָרֶךְ שֶׁאָמְרוּ חֲבִרָיו לְאִיב זְכוֹר נָא מִי הוּא נָקִי אֶבֶר וְכוּ", "אִם הָיָה חֲמָרִים מְבַקְשִׁים הַיִּמְנוֹ תְּבוּאָה, לֹא יֵאמָר לָהֶם לְכוּ אֲצֵל פְּלוֹנִי שֶׁהוּא מוֹכֵר תְּבוּאָה, וְיִוָּדַע בּוֹ שֶׁלֹּא מָכַר תְּבוּאָה מִיָּמָיו". וְכֵבֶר אָמְרוּ ז"ל (סו): "גְּדוּל אוֹנָאת דְּבָרִים מְאוֹנָאת מִמּוֹן וְכוּ". וְכֹל שֶׁכֵּן אִם הוּא כְּרַבִּים אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וְאָמַר רַב חֲסִדָּא (בבא מציעא כ"ט): "כָּל הַשְּׁעָרִים נִנְעָלוּ חוּץ מִשְּׁעַר אוֹנָאה". וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר (סו): "הַכֹּל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרַע עַל יַדִּי שְׁלִיחַ חוּץ מְאוֹנָאה". וְאָמְרוּ (סו): "שְׁלֹשָׁה אֵין הַפְּרָגוֹד נִנְעָל בְּפָנֵיהֶם, וְאַחַד מֵהֶם אוֹנָאה". וְאֶפְּלוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה אָמַר הַכְּתוּב (ויקרא י"ט): "הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ". וְאָמְרוּ ז"ל (ערכין ט"ו): "יְכוּל אֶפְּלוֹ פָּנָיו מִשְׁתַּנּוֹת? תִּלְמוּד לומר, וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא". מְכַל אֵלֶּה הַמְּאָמְרִים תִּרְאֶה עַד הֵיכָן מִתְּפָשְׁטִים עֲנִפֵי הָאֲזְהָרָה הַזֹּאת וְכֵמָה עֲנִשָׁה קָשָׁה.

בְּעִנְיָן נְתִינַת הַעֲצָה, שְׁנִינּוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (ויקרא י"ט): "וּלְפָנָי עוֹר לֹא תִתֵּן מִכְּשׁוֹל" - "לְפָנָי סוּמָא בְּדַבְרִי. אָמַר לְךָ, בַּת פְּלוֹנִי מֵהִי לְכַהֲנֹנָה? אֵל תֵּאמָר לוֹ כְּשֶׁרָה הִיא, וְהִיא אֵינָה אֶלָּא פְּסוּלָה. הִיא נוֹטֵל מִמֶּךָ עֲצָה, אֵל תִּתֵּן לוֹ עֲצָה שְׂאִינָה

הוגנת לו, ואל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו. שמא תאמר, עצה יפה אני נוטן לו, הרי הדבר מסור ללב, שנאמר: ויראת מאלהיך". נמצינו למדים, שבין בדבר שיכול להיות נוגע בו, בין בדבר שאינו נוגע בו כלל, חייב אדם להעמיד את הבא להתייעץ על האמת הזך והברור. ותראה שעמדה תורה על סוף דעתם של רמאים, דלאו בשופטני עסקינן, שייעצו עצה שרעתה מפרסמת ונגלית, אלא בחכמים להרע, אשר יתנו עצה לחבריהם שלפי הנגלה בה יש בה מן הרוח אל חבירו באמת, אף סוף הענין אינו לטובתו של חבירו כי אם לרעתו ולהנאתו של המייעץ. על כן אמרו: "שמא תאמר עצה יפה וכו' והרי הדבר מסור ללב וכו'". וכמה נכשלים בני האדם באלה החטאים יום יום, בהיותם קרואים והולכים לתקף חמדת הבצע. וכבר התבאר גדל עונשה בפתיב (דברים כ"ו): "ארור משגה עור בדרך". אף זאת היא חובת האדם הישר, כאשר יבא איש להתייעץ בו, ייעצהו העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש, מבלי שישקיף בה אלא לטובתו של המתייעץ, לא לשום תכלית אחר, קרוב או רחוק שיהיה. ואם יארע שיראה הוא הזק לעצמו בעצה ההיא, אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתייעץ, יוכיחה, ואם לאו - יסתלק מן הדבר ולא ייעצהו. אף על כל פנים אל ייעצהו עצה שתכליתה דבר זולת טובתו של המתייעץ, אם לא שפונת המתייעץ לרעה, שאז ודאי מצוה לרמותו, וכבר נאמר (תהלים י"ח): "ועם עקש תתפתל", וחושי הארפי יוכיח.

הרכילות ולשון הרע, כבר חמרו נודע וגדל ענפיו כי רבו מאד, עד שפכר גזרו אמר חכמינו זכרונם

לברכה במאמר שכבר הזכרתי: "וכלם באבק לשון הרע".
 ואמרו (ערכין ט"ז): "היכי דמי אבק לשון הרע? כגון דאמר,
 היכא משתכח נורא אלא בי פלגיא". או שסיפר טובתו לפני
 שונאיו וכל פיוצא בזה, אף על פי שנראים דברים קלים
 ורחוקים מן הרכילות, הנה באמת מאבק שלו הם. כללו
 של דבר: הרבה דרכים ליצר, אבל כל דבר שיוכל להולד
 ממנו נזק או בניין לחבירו, בין בפניו בין שלא בפניו, הרי
 זה בכלל לשון הרע השנאוי ומתועב לפני המקום, שאמרו
 עליו (סו"ט): "כל המספר לשון הרע כאלו כופר בעקר". וקרא
 כתיב (חללים ק"א): "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית".

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנו לב הותל
 אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו
 ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא
 מנוחתו לכדה, על פן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו
 מכריח אותו ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו
 השנאה ולא יקום ממנו בהודמן לו שיוכל להנקם ולא יטור
 לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאלו לא היה - חזק
 ואמיץ הוא, והוא קל רק למלאכי השרת שאין ביניהם המדות
 הללו, לא אל שוכני בתי חמר אשר בעפר יסודם, אמנם גזירת
 מלך היא, והמקראות גלויים באר היטב אינם צריכים פירוש:
 "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא י"ט), "לא תקום ולא תטור
 את בני עמך" (סו"ט). וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו:
 נקימה - למנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו או שהרע
 לו כבר, ונטירה - להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו,
 איזה זכרון מן הרע שעשה לו. ולפי שהיצר הולך ומרתית את

הלב ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רשם או איזה זכרון מן הדבר, ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול ישתדל להשאיר זכרון מעט, יאמר דרך משל לאדם: אם תרצה לתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת, לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות. או אם אינך רוצה להרע לו, לפחות לא תיטיב לו טובה גדולה ולא תסייעהו סיוע גדול. או אם תרצה גם לסייעו הרבה, לפחות לא תעשהו בפניו, או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לריע, אם מחלת לו, שלא תראה לו לאויב - די בזה, ואם גם להתחבר עמו תרצה - אך לא תראה לו כל כך חבה גדולה כבראשונה, וכן כל כיוצא בזה ממניי החריצות שביצור מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם. על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו ^{(ויקרא} ^{א):} "ואהבת לרעך כמוך", כמוך בלי שום הפרש, כמוך בלי חלוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש.

אולם השבועות, אף על פי שמן הסתם כל שאינו מן ההדיוטות נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה, כל שפן בשבועה, יש עוד איזה ענפים קטנים, שאף על פי שאינם מן החמורים יותר, על כל פנים ראוי למי שרוצה להיות נקי לשמר מהם. והוא מה שאמרו (שבועות ל"ו): "אמר רבי אלעזר, לאו - שבועה, והן - שבועה. אמר רבא, והוא דאמר לאו לאו תרי זימני, והוא דאמר הן הן תרי זימני". וכן אמרו (בבא מציעא פ"ט): "והין צדק" - "שיהא לאו שלך צדק והן שלך צדק".

והנה דבר השקר, גם הוא חלי רע, נתפשט מאד מאד בבני

הָאָדָם. וְאוֹלָם מְדַרְיגוֹת מְדַרְיגוֹת יֵשׁ בּוֹ: יֵשׁ בְּנֵי אָדָם
שְׁאֵמְנוֹתָם מִמֶּשׁ הִיא הַשְּׁקֵרְנוּת, הֵם הַהוֹלְכִים וְכוֹדִים מִלְּכֶם
כְּזָבִים גְּמוּרִים לְמַעַן הַרְבוֹת שִׁיחָה בֵּין הַבְּרִיּוֹת אוֹ לְהַחֲשֵׁב מִן
הַחֲכָמִים וְיוֹדְעֵי דְבָרִים הַרְבֵּה. וְעֲלֵיהֶם נֹאמֵר (משלי י"ב): "תוֹעֵבֶת
ה' שִׁפְחֵי שֶׁקֶר". וְאוֹמֵר (ישעיה נ"ט): "שִׁפְתוֹתֵיכֶם דִּבְרוּ שֶׁקֶר
לְשִׁנְכֶם עוֹלָה תִּהְיֶה". וְכִבֵּר גָּזְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל (פסוק ב"ב): "אַרְבַּע
כְּתוּת אֵינָן מִקְבָּלוֹת פְּנֵי הַשְּׂכִינָה, וְאַחַת מֵהֶם כֶּת שֶׁקֶרְנִים".
וְיֵשׁ אַחֲרֵים קְרוֹבִים לָהֶם בְּמְדַרְיגָה, אֵף עַל פִּי שְׂאִינָם כְּמוֹהֶם
מִמֶּשׁ, וְהֵם הַמְּכַזְּבִים בְּסִפּוּרֵיהֶם וּדְבָרֵיהֶם, וְהֵינּוּ שְׂאִין
אֲמֻנוֹתָם בְּכַף לֵלֶכֶת וְלִכְדוֹת סִפּוּרִים וּמַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא נִבְרָאוּ
וְלֹא הָיוּ, אֲבָל בְּכוֹאֵס לְסַפֵּר דְּבַר מָה, יַעֲרֹבוּ בָהֶם מִן הַשְּׁקֵרִים
כְּמוֹ שִׁיעָלָה עַל רוּחָם וַיִּתְרַגְּלוּ בְּזֵה עַד שֶׁשָּׁכַב לָהֶם כְּמוֹ טֹבַע.
וְהֵם הֵם הַבְּדֹאִים אֲשֶׁר אֵי אֲפֹשֶׁר לְהֵאֱמִין לְדְבָרֵיהֶם, וְכִמְאֹרֶם
ז"ל (סנהדרין פ"ט): "כֶּף הוּא עֲנֹשׁוֹ שֶׁל בְּדָאִי, שְׂאֵפִילוֹ אוֹמֵר אֱמֶת
אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ". שֶׁכֶּבֶר הַטְּבִיעוּ בָהֶם הַרְעָה הַזֹּאת שֶׁלֹּא יוֹכְלוּ
לְצַאת דְּבָרֵיהֶם נְקִיִּים מִן הַכֹּזֵב מִתּוֹךְ פִּיהֶם. הוּא מָה שֶׁהַנְּכִיא
מִצְטַעַר וְאוֹמֵר (ירמיה ט'): "לִמְדוּ לְשׁוֹנֵם דְּבַר שֶׁקֶר הַעוּה נְלֹאֵי".
וְיֵשׁ עוֹד אַחֲרֵים שְׁחָלִיִּים קָל מִחֲלֵי הָרֵאשׁוֹנִים, וְהֵם אוֹתָם
שְׂאִינָם קְבוּעִים כָּל כֶּף בְּשֶׁקֶר, אֲלֵא שֶׁלֹּא יִחוּשׁוּ לְהִתְרַחֵק
מִמֶּנּוּ, וְאֵם יוֹדְמָן לָהֶם יֹאמְרוּהוּ, וּפְעָמִים רַבּוֹת יֹאמְרוּהוּ דְרָךְ
שְׁחוֹק אוֹ פִּיּוּצָא בְּזֵה בְּלֹא כּוֹנֵה רְעָה. וְאִמְנָם הַחֲכָם הוֹדִיעֵנוּ
שֶׁכֶּל זֶה הוּא הַפֶּךְ רְצוֹן הַבּוֹרָא בְּרוּךְ הוּא וּמִדַּת חֲסִידָיו, הוּא
מָה שֶׁכְּתוּב (משלי י"ד): "דְּבַר שֶׁקֶר יִשְׁנֵא צְדִיק", וְהוּא מָה שֶׁבָּאָה
עָלָיו הָאֲזוּהָרָה (שמות כ"ג): "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק". וְתִרְאֶה שֶׁלֹּא אִמֵּר
"מִשְׁקֵר תִּשְׁמֵר", אֲלֵא "מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק", לְהַעִיר אוֹתָנוּ עַל

ההרחק הגדול והבריחה הרבה שצריך לברוח מזה. וכבר נאמר (צפורה ג'): "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית". ותכמינו זכרונם לברכה אמרו (שבח גיה'): "חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת". וכדאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקדוש ברוך הוא לקחתו לחותם לו, כמה יהיה הפכו מתועב לפניו. והזהיר הקדוש ברוך הוא על האמת אזהרה רבה, ואמר (זכריה ח'): "דברו אמת איש את רעהו". ואמר (ישעיה ט"ז): "והוכן בחדס כסא וישב עליו באמת". ואמר (שם ט"ג): "ויאמר אף עמי המה בנים לא ישקרו". הא למדת שזה תלוי בזה. ואמר (זכריה ח'): "ונקראה ירושלים עיר האמת", להגדיל חשיבותה. וכבר אמרו ז"ל (מכות כ"ד): "ודובר אמת בלבבו" (ההלים ט"ו) - "כגון רב ספרא וכו'". (ופרש רש"י: והכי היה עובדא, דרב ספרא היה לו חפץ למכור, ובא ארם אחד לפניו בשעה שהיה קורא קריאת שמע, ואמר לו חן לי החפץ בכך וכך רמיס, ולא ענהו, מפני שהיה קורא קריאת שמע. קסבר זה, שלא היה רוצה ליתנו בדימים הללו וחסוף ואמר, תברו לי בכך וכך יותר. לאחר שסיים קריאת שמע, אמר לו טול החפץ בדימים שאמת בראשונה, שכאנתן דימים היה ברעהו ליתנו לך) להודיעך עד היכן חובת האמת מגעת. וכבר אסרו לתלמיד חכם לשנות בדבורו חוץ משלשה דברים. ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת, אם פן מי שדובר שקר כאלו מכטל יסודו של עולם, וההפך מזה, מי שזהיר באמת כאלו מקיים יסודו של עולם. וכבר ספרו חכמינו זכרונם לברכה (סנהדרין צ"ו) מאותו המקום שהיו זהירים באמת, שלא היה מלאך המות שולט שם, ולפי שאשתו של רבי פלוני שנתה בדבריה, אף על פי שהיה לכונה טובה, גרתי בהם מלאך המות, עד שגרשה משם בעבור זה וחזרו לשלוחם. ואין צריך להאריך בדבר הזה שהשכל מתייכו והדעת מכריחו.

ענפי חלול השם גם פן הם רבים וגדולים, פי הרבה צריך

הָאָרֶם לְהִיּוֹת חָס עַל כְּבוֹד קוֹנוֹ. וּבְכָל מָה שִׁיעֶשֶׂה, צָרִיךְ
 שִׁיסְתַּכַּל וְיִתְבּוֹנֵן מֵאֵר שְׁלֵא יֵצֵא מִשֵּׁם מָה שִׁיוֹכֵל לְהִיּוֹת
 חֲלוּל לְכָבוֹד שָׁמַיִם, חָס וְשָׁלוֹם. וּכְבָר שָׁנִינוּ (אבות פ"ד ט"ז):
 "אַחַר שׁוֹגֵג וְאַחַר מְזִיד בְּחֲלוּל הַשֵּׁם". וְאָמְרוּ ז"ל (ויק"ט ט"ו):
 "הֵיכִי רָמִי חֲלוּל הַשֵּׁם? אָמַר רַבִּי, כַּגּוֹן אֲנִי רִשְׁקִילָנָא
 בְּשָׂרָא וְלֹא יְהִיבְנָא רָמִי לְאַלְתֵּר. וּרְבִי יוֹחָנָן אָמַר, כַּגּוֹן אֲנִי
 רַמְסִינָא אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תוֹרָה וּבְלֹא תַפְלִין". וְהַעֲנִין
 שֶׁכָּל אָדָם לְפִי מְדַרְגָתוֹ וּלְפִי מָה שֶׁהוּא נֹחֵשֶׁב בְּעֵינֵי הַדּוֹר,
 צָרִיךְ שִׁיתְבּוֹנֵן לְכַלְתֵּי עֲשׂוֹת רַבֵּר בְּלִתֵּי הַגּוֹן לְאִישׁ כְּמוֹתוֹ.
 כִּי כְּפִי רְבוֹת חֲשִׁיבוֹתוֹ וְחֻכְמָתוֹ, כֵּן רְאוּי שִׁירְבָה זְהִירוֹתוֹ
 בְּדַבְרֵי הַעֲבוּרָה וּדְקָרוּקוֹ בָּהּ. וְאִם אֵינְנו עוֹשֶׂה כֵּן, הֲרֵי שֵׁם
 שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל בּוֹ, חָס וְשָׁלוֹם. כִּי כְבוֹד הַתּוֹרָה הוּא שָׁמִי
 שְׁמֵרְבָה הַלְמוּד בָּהּ יִרְבֶּה כְּמוֹ כֵּן בְּיוֹשֵׁר וּבְתַקּוּן הַמְדוּת.
 וְכָל מָה שִׁיחֲסֹר מִזֶּה לְמִי שְׁמֵרְבָה בְּלְמוּד גּוֹרֵם בְּצִוּן לְלְמוּד
 עֲצָמוֹ, וְזֶה חָס וְשָׁלוֹם חֲלוּל לְשֵׁמוֹ יִתְבַּרְךָ שְׁנַתֵּן לָנוּ אֶת
 תּוֹרָתוֹ הַקְּדוּשָׁה וְצוּנוֹ לְעֶסוֹק בָּהּ לְהַשִּׁיג עַל יָדָהּ שְׁלֵמוֹתֵינוּ.
 וְהִנֵּה גַם שְׁמִירַת הַשְּׂכֵתוֹת וְיָמִים טוֹבִים רַבָּה הִיא, כִּי
 הַמְשַׁפְּטִים רַבִּים. וְכֵן אָמְרוּ (שבת י"ב): "הֲלֹכְתָא רַבְתָּא
 לְשַׁבְתָּא". וְאֶפְלוּ רַבְרֵי הַשְּׂבוֹת, אֵף עַל פִּי שְׁמֵרְבֵי חֻכְמִים
 הֵם, עֲקָרִים הֵם. וְכֵן אָמְרוּ (חגיגה ט"ו): "לְעוֹלָם אֵל תְּהִי שְׂבוֹת
 קָלָה בְּעֵינֶיךָ, שֶׁהֲרֵי סְמִיכָה שְׂבוֹת הִיא וְנִחְלָקוּ בָּהּ גְדוּלֵי
 הַדּוֹר". וְאוּלָם פְּרִטֵי הַדִּינָיִם לְמַחְלָקוֹתֵם מְבֹאָרִים הֵם אֲצֵל
 הַפּוֹסְקִים בְּסַפְרֵיהֶם, וְכֹלָם שׁוֹיִם לְחוּבְתָנוּ כֵּם וּלְזִהִירוֹת
 הַמְצַטְרֵף. וּמָה שֶׁקָּשָׁה עַל הַהֶמוֹן שְׁמִירָתוֹ הוּא הַשְּׂכִיטָה מִן
 הָעֶסֶק וּמְרַבֵּר בְּמִשְׁאֵם וּבְמִתְנָם. וְאוּלָם הָאֶסוּר הַזֶּה מְבֹאָר

בדברי הנביא (ישעיהו י"ח): "וכבדתו מעשות דרכיה ממצוא חפצה ודבר דבר". והכלל הוא, שכל מה שאסור בשבת לעשותו, אסור להשתדל בעבורו או להזכירו בפיו. ולכן אסרו לעין בנכסיו לראות מה צריך למחר, או לילך לפתח המדינה לצאת בלילה מהרה למרחק. ואסרו לומר דבר פלוני אעשה למחר, או סחורה פלונית [ת] אקנה למחר, וכן כל פיוצא בזה.

והנה עד הנה דברתי מן קצת המצות, מה שאנו רואים שבני האדם נכשלים בהם על הרוב, ומאלה נלמד לכל שאר הלאוין, שאין לה אסור שאין לו ענפים ופרטים, מהם חמורים ומהם קלים. ומי שרוצה להיות נקי, צריך שיהיה נקי מכלם וטהור מכלם. וכבר אמרו ז"ל (שיר השירים רבה ו'): "שניך כערר הרחלים - "מה רחל זו צנועה, כך היו ישראל צנועין וכשרים במלחמת מדין. רב הונא בשם רב אחא אמר שלא הקדים אחד מהם תפלין של ראש לתפלין של יד, שאלו הקדים אתה, לא היה משה משבחן ולא היו יוצאים משם בשלום". וכן אמרו בירושלמי: "המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה". הרי לה עד היכן צריך להגיע הדקדוק והנקייה האמתית במעשים.

והנה כמו שצריך נקיית במעשים, כך צריך נקיית במדות, וכמעט שיותר קשה הוא הנקיית במדות ממה שהוא במעשים, כי הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים, יען המזג והתכונה הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם, וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע מלחמה חזקה היא. והוא מה שפירשו במאמרם

ז"ל (אבות פרק ד'): "איוהו גבור הכובש את יצרו".

והנה המדות הן רבות, כי כפי כל הפעלות ששייכים לאדם בעולם כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעלותיו. אמנם, כמו שדברנו במצות שהיה הצורך להנקות בס יותר, דהיינו ממה שרגילות בני האדם לכשל, כן נדבר במדות הראשיות באריכות עיון יותר, מפני רגילותנו בס, והם: הגאווה, הפעס, הקנאה והתאוה, הן כל אלה מדות רעות אשר רעתם נפרת ומפרסמת אין צריך לה ראיות, כי הנה רעות הנה בעצמן ורעות בתולדותיהן, כי כלן חוץ משורת השכל והחכמה, וכל אחת כדאי לעצמה להביא את האדם אל עבירות חמורות.

על הגאווה, מקרא מלא מזהיר ואומר (יבדים ח'): "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך".

על הפעס, אמרו ז"ל: "כל הפועס יהיה בעיניך כאלו כופר בעקר".

על הקנאה והתאוה, שנינו בהדיא (אבות פרק ד'): "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם".

אמנם העיון המצטרף בס הוא, להמלט מהם ומכל ענפיהם, כי כלם כאחד סורי הגפן נכריה. ונתחיל לדבר בס ראשון ראשון:

הנה כלל ענין הגאווה הוא זה, שהאדם מחשיב עצמו בעצמו ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה. ואמנם זה יכול למשך מספרות רבות מתחלפות, כי יש מי שיחשיב את עצמו בעל שכל, ויש מי שיחשיב עצמו נאה, ויש שיחשיב עצמו נכבד

ויש מי שיחשיב עצמו גדול ויש שיחשיב עצמו חכם. כללו
 של דבר: כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם אם יחשב
 האדם שישנה בו, הרי הוא מסכן מיד לפול בשחת זה של
 גאוה. אך אחרי שקבע האדם בלבו היותו חשוב וראוי
 לתהילה, לא תהיה התולדה היוצאת מן המחשבה הזאת אחת
 בלבד, אלא תולדות רבות ומשונות תצאנה ממנה, ואפילו
 הפכיות נמצא בהן, ונולדות מסבה אחת ושתייהן לדבר אחד
 מתכונות. הנה ימצא גאה אחד, שיחשוב בלבו שכיון שהוא
 ראוי לתהלה והוא מיחד ורשום במעלתו כפי מחשבתו, ראוי
 לו גם כן שיתנהג בדרך מיחד ורשום בכבוד רב, בין בלכתו,
 בין בשבתו, בין בקומו, בדבורו ובכל מעשיו. לא ילך אלא
 בנחת גדול, עקבו בצד גודלו, לא ישב אלא אפרקדן, לא יקום
 אלא מעט מעט כנחש, לא ידבר עם הכל אלא עם נכבדי העם,
 וגם ביניהם לא ירבר אלא מאמרים קצרים כמאמרי התרפים,
 וכל שאר מעשיו, בתנועותיו, בפעולותיו, במאכלו ובמשתיו,
 בלבושיו ובכל דרכיו, יתנהג בכברות גדול, כאלו כל בשרו
 עופרת וכל עצמו אכן או חול. ומצא גאה אחר שיחשוב,
 שלפי שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות, צריך שיהיה מרגיז
 הארץ ושהכל ירעשו מפניו, כי לא יאות שיהרסו בני האדם
 לדבר עמו ולבקש ממנו דבר. ואם יעפילו לעלות אליו, יבהלם
 בקולו וברוח שפתיו יהמם, בענות להם עזות ופניו זועפות
 בכל עת ובכל שעה. ויש גאה אחר שיחשוב בלבו שכבר הוא
 כל כך גדול ומכבד עד שאי אפשר לכבוד שיתפרש ממנו,
 ואינו צריך לו כלל. ולהראות הדבר הזה יעשה מעשים
 כמעשה העניו, ויפריז על מדותיו להראות שפלות גדול וענה

עד אין חקר, ולבו מתנשא בקרבך לאמר: אני כל כך רם וכל כך נכבד, שכבר איני צריך לכבוד ואין לי אלא לתור עליו, שכבר רב הוא אצלי. וימצא גאה אחר שרוצה להיות נרשם הרבה במעלותיו ולהתיחר בדרךיו, עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא חושב שיש בו, אלא שרוצה שעוד ירבו להוסיף בתהלתו שהוא העניו שבענוים. ונמצא זה מתגאה בענותו ורוצה בכבוד על מה שמראה עצמו בורח ממנו. והנה, גאה כזה ישים עצמו תחת קטנים ממנו הרבה, או תחת נכזים שבכם, שיחשוב להראות בזה תכלית הענוה, וכבר לא ירצה בשום תאר מתארי הגדלה, וימאן בכל העילויים, ולכו אומר בקרבך, אין חכם ועניו כמוני בכל הארץ. ואמנם גאים כאלה, אף על פי שלכאורה מראים עצמם ענוים, לא יבצרו מכשולות להם שבלי ידיעתם תהיה מתגלית גאותם בלהכה היוצאת מבין התרסים. וכבר משלו חז"ל ^(ספר ישעיהו פרק טז) משל לבית מלא תכן, והיה כבית חורין והיה התכן נכנס בהם. לאתר ימים התחיל אותו התכן שהיה בתוך אותם החורין יוצא. ידעו הכל כי היה אותו בית של תכן. בן הדבר הזה, שלא יוכלו תמיד להסתיר את עצמם, ומחשבתם הרעה תהיה נפרת מתוך מעשיהם, אך דרכיהם הם בענוה פסולה ושפלות מרמה. וימצאו גאים אחרים שתשאר גאותם קבורה בלבם לא יוציאוה אל המעשה, אבל יחשבו בלבכם, שכבר הם חכמים גדולים יודעי הדברים לאמתם ושלא רבים יתכמו כמותם, על בן לא ישיתו לב אל דברי זולתם, בתשכם כי מה שקשה עליהם לא יהיה נקל לאחרים, ומה ששכלם מראה להם, כל כך ברור הוא וכל כך פשוט עד שלא יחושו לדברי

החולקים עליהם, אם ראשונים ואם אחרונים, וספק אין אצלם על סבבתם.

כָּל אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַגְּאוּהַּ הַמְּשִׁיבָה הַחֲכָמִים אַחֲרֵי וּדְעָתָם מִסְפֶּלֶת, מְסִירָה לֵב רֵאשִׁי הַחֲכָמָה וְאִף כִּי תִלְמִידִים שְׁלֵא שָׁמְשׁוּ כָּל צָרְכָם שְׁכַמְעַט שֶׁנִּפְקְחוּ עֵינֵיהֶם, כְּבָר חֲכָמֵי הַחֲכָמִים שׁוֹיִם לָהֶם בְּלִבָּם. וְעַל כָּלֵם נֹאמֵר (משל ט"ו) "תּוֹעֵבֶת ה' כָּל גְּבַה לֵב". וּמִכָּלֵם צָרִיךְ שִׁנְקָה הַרוּצָה בְּמִדַּת הַנְּקִיּוֹת וַיֵּדַע וַיִּכִּין כִּי אֵין הַגְּאוּהַּ אֵלֶּא עוֹרוֹן מִמֶּשׁ אֲשֶׁר אֵין שְׁכַל הָאָדָם רוֹאֵה חֲסוֹנוֹתָיו וּמִכִּיר פְּחִיתוֹתוֹ, שְׁאֵלֹו הִיָּה יָכוֹל לִרְאוֹת וְהִיָּה מִכִּיר הָאֵמֶת, הִיָּה סֵר וּמִתְרַחֵק מִכָּל הַדְּרָכִים הָרְעִים וְהַמְּקוֹלְקָלִים הָאֵלֶּה הַרְחֵק גְּדוֹל. וְעוֹד נִדְבָר מִזֶּה בְּסִייעָתָא דְשִׁמְיָא בְּבֹאֲנוּ אֶל מֵרַת הָעֲנוּהַּ, אֲשֶׁר מִפְּנֵי הַקְּשִׁי הַגְּדוֹל שִׁישׁ בְּהַשְׁגָּתָהּ הוֹשְׁמָה בְּרַבְרֵי רַבִּי פִּנְחָס מִן הָאֲחֲרוֹנוֹת.

וַיִּנְדָּבֵר עֵתָה מִן הַפְּעֵס. הִנֵּה יֵשׁ הַרְגֵזוֹן שְׁאֲמָרוּ עָלָיו: "כָּל הַכּוֹעֵס כְּאֵלֹו עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה". וְהוּא הַנִּכְעָס עַל כָּל דְּבָר שִׁיעֲשׂוּ נִגְר רְצוֹנוֹ וּמִתְמַלֵּא חִימָה, עַד שֶׁכָּבַר לְבוֹ בַּל עֲמוּ וְעֲצָתוֹ נִכְעָרָה. וְהִנֵּה אִישׁ כּוֹזֵה כְּדָאֵי לְהַחְרִיב עוֹלָם מְלֵא אִם יִהְיֶה יָכוֹלֵת בִּידוֹ, כִּי אֵין הַשְׁכָּל שׁוֹלֵט בּוֹ כָּלֵל, וְהוּא סֵר טַעַם מִמֶּשׁ כְּכָל הַחַיּוֹת הַטּוֹרְפוֹת, וְעָלָיו נֹאמֵר (אֵיכ ט"ז): "טוֹרֵף נִפְשׁוֹ כְּאִפּוֹ הַלְּמַעֲנָף תַּעֲזֹב אֲרִץ". וְהוּא קַל וְדָאֵי לְעַבּוֹר כָּל מִינֵי עֲבִירוֹת שְׁכַעוֹלָם אִם חָמְתוּ תְּכִיֵּאֵהוּ לָהֶם, כִּי כְּבָר אֵין לוֹ מִנִּיעַ אַחֲרֵי אֵלֶּא כְּעֵסוֹ, וְאֵל אֲשֶׁר יְכִיֵּאֵהוּ יֵלֵךְ. וַיֵּשׁ כְּעֵסֵן רְחוֹק מִזֶּה, וְהוּא שְׁלֵא עַל כָּל דְּבָר אֲשֶׁר יְבֹאֵהוּ שְׁלֵא כְּרִצּוֹנוֹ, אִם קָטָן וְאִם גְּדוֹל, יִכְעַר אִפּוֹ, אִף בְּהַגִּיעוֹ לְהַרְגִּישׁ יִרְגֹז וַיִּכְעַס כְּעַס גְּדוֹל,

והוא שקראוהו חז"ל (אבות פרק ה'): "קשה לכעוס וקשה לרצות". וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס, ואחר כך לא יוכל לתקן את אשר עותו. ויש כעסן פחות מזה שלא יכעס על נקלה, ואפילו כשיגיע לכעוס, יהיה כעסו כעס קטן ולא יסור מדרכי השכל, אך עודנו ישמר עברתו. והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מהראשונים שזכרנו, ואף גם זאת ודאי שלא הגיע להיות נקי, כי אפלו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רשם, לא יצא מכלל כעסן. ויש עוד פחות מזה, והוא, שקשה לכעס וכעסו לא להשחית ולא לכלה אלא כעס מועט, וכמה זעמו, רגע ולא יותר, דהינו משעה שהכעס מתעורר בו בטבע עד שגם התכוונה תתעורר כנגדו. והוא מה שאמרו חז"ל (שם) "קשה לכעוס ונח לרצות", הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו שאפלו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה ומתגבר עליו, שאפלו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן רב, אלא יעבור וילך, ודאי שראוי לשבח הוא. ואמרו ז"ל (חולין טז): "תולה ארץ על בלימה" (אייב כ"ו) - "אין העולם מתקיים אלא בשכיל מי שכולם את עצמו בשעת מריבה", והינו שפבר נתעורר טבעו בכעס והוא בהתגברותו בולם פיו. אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שפבר לא היה מקפיד על שום דבר ואפלו התעוררות של כעס לא נעשה בו, זהו ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. והנה אפלו לדבר מצוה הזהירונו ז"ל שלא לכעוס, ואפילו הרב עם תלמידו והאב עם בנו. ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם ויסרם אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה, והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים ולא כעס

הלב (שקט ק"ה). ואמר שלמה (קהלת ז'): "אל תבהל ברוחך לבעוס וגו'". ואומר (איוב ה'): "כי לאויל יהרג־פעס". ואמר ז"ל (עירובין ט"ו): "בשלשה דברים האדם נפר: בכוסו בכיסו בכעסו".

הקנאה גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו, וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, אינו אלא מפסיד לעצמו, וכמאמר הפתוב שזכרתי (איוב ה'): "ופותה תמית קנאה". ואמנם יש מי שסכלותו רבה כל כך, עד שאם יראה לחבירו איזה טובה יתעשש בעצמו ויראג ויצטער עד שאפלו הטובות שבירו לא יהנוהו מצער מה שהוא רואה ביד חבירו. והוא מה שאמר עליו החכם (משל י"ד): "ורקב עצמות קנאה". אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער, ולפחות יתקרר רוחם בראותם אחד עולה איזה מעלה יתירה, אם לא יהיה מאוהביו היותר דבקים לו, כל שכן אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא, כל שכן אם יהיה גר מארץ אחרת. ותראה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמחים או מודים על טובתו, אף לבם רפה בקרבם. והוא דבר יארע על הרוב ברוב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש, אמנם לא נקו ממנה לגמרי. כל שכן אם בעל אמנתו מצליח בה שכבר כל אומן סני לחבריה (בדאשית רבה פרק י"ט), וכל שכן אם מצליח בה יותר ממנו. ואמנם לו ידעו ולו יבינו כי אין אדם נוגע במוכן לחבירו אפלו כמלא נימא (יומא ל"ח), והכל כאשר לכל מה הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת, הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת ריעיהם כלל. והוא מה שיעד לנו

הנביא על הזמן העתיד, שלמען תהיה טובת ישראל שלימה, יקדים הקדוש ברוך הוא להסיר מלבבנו המדה המגנה הזאת, ואז לא יהיה צער לאחד בטובת האחר, וגם לא יצטרך המצליח להסתיר עצמו ודבריו מפני הקנאה. והוא מה שכתוב (ישעיה י"א): "וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה וגו'", הוא השלום והשלחה אשר למלאכי השרת, אשר כלם שמחים בעבודתם איש איש על מקומו, ואין אחד מתקנא בחבירו כלל, כי כלם יודעים האמת לאמתו ועלזים על הטוב אשר בידם ושמחים בחלקם.

ותראה, כי אחות הקנאה היא החמדה והתאווה, הלא היא המיגעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמרם ז"ל

(קהלת רבה א'): "אין אדם מת וחצי תאוותו בידו". ואמנם עקר התאוה פונה לשני דאשים: האחד הוא הממון, והשני הוא הכבוד, שניהם כאחד רעים מאד וגורמים לאדם רעות רבות.

הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם ונותנת עבותות העמל והעסק על זדועותיו, כענין

הכתוב (קהלת ה'): "אוהב כסף לא ישבע כסף". היא המסירה

אותו מן העבודה, כי הנה כמה תפלות נאכדות, וכמה

מצות נשפחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל

שכן תלמוד תורה, וכבד אמרו ז"ל (עירובין נ"ה): "לא מעבר

ליים היא" (דברים ל') - "באותם שהולכים מעבר לים

בסחורה". וכן שנינו (אבות פ"ק ב'): "לא כל המרבה בסחורה

מחכים". היא המוסרת אותו לסכנות רבות ומתששת את

כחו ברוב הדאגה אפילו אחרי השיגו הרבה. וכן שנינו

(שם): "מַרְבֵּה נִכְסִים מַרְבֵּה דַאגָּה". היא המַעֲבֵרֶת פְּעָמִים רבות על מַצּוֹת התורה וְאִפְלוּ על חֲקוֹת הַשֶּׁכֶל הַטְּבָעִים.

יְתִירָה עָלֶיהָ חֲמַדַּת הַכְּבוֹד, כִּי כִכָּר הִיָּה אֶפְשָׁר שִׁיכְבוֹשׁ הָאָדָם אֶת יִצְרוֹ עַל הַמָּמוֹן וְעַל שְׂאֵר הַהֲנָאוֹת, אֵךְ הַכְּבוֹד הוּא הַדּוֹחֵק, כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִסְבּוֹל וְלִרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ פְּחוֹת מִחֲבִירָיו. וְעַל דִּבְרֵי זֶה נִכְשְׁלוּ רַבִּים וְנִאֲכָדוּ. הִנֵּה יִרְבְּעִם בֶּן נִבְט לֹא נִטְרַד מִהָעוֹלָם הַבָּא אֲלֵא בְּעִבּוֹר הַכְּבוֹד. הוּא מֵה שְׂאֵמְרוֹ ו"ל (פְּנִיחֵי ק"ב): "תִּפְסוּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּבִגְדוֹ, אָמַר לוֹ: חֲזוֹר בְּךָ. וְאֲנִי וְאַתָּה וְכֵן יִשִּׁי נִטִּיל בְּגֵן עֵדֶן. אָמַר לוֹ: מִי בְּרֵאשׁ? אָמַר לוֹ: בֶּן יִשִּׁי בְּרֵאשׁ. אָמַר לוֹ: אִי הֵכִי לֹא בְּעִנְיָא". מִי גֵרַם לְקַרְח שִׂיאֲכֵד הוּא וְכָל עֲדָתוֹ עִמּוֹ? אֲלֵא מִפְּנֵי הַכְּבוֹד, וּמִקְרָא מְלֵא הוּא (בְּמִכְיָד ט"ו): "וּבִקְשֶׁתְּם גַּם כְּהוֹנֵה". וְחֲזוֹ"ל (בְּמִכְיָד רַבָּה י"ח) הִגִּידוּ לָנוּ, כִּי כָּל זֶה נִמְשָׁךְ מִפְּנֵי שְׂרָאָה אֲלִיצְפָן בֶּן עֲזִיָּאל נְשִׂיא, וְהִיָּה רֹצֵחַ לְהִיּוֹת הוּא נְשִׂיא בְּמִקּוֹמוֹ. הוּא שְׁגַרְם לְפִי דַעַת חֲזוֹ"ל (י"ד בְּסִדְרָה) אֵל הַמְּרַגְלִים שִׁיּוֹצִיאוּ דְבָה עַל הָאָרֶץ וְגִרְמוּ מִיתָה לָהֶם וְלְכָל דּוֹרָם, מִירְאָתָם פֶּן יִמְעַט כְּבוֹדָם בְּכִנְיַסַּת הָאָרֶץ, שְׂלֵא יִהְיוּ הֵם נְשִׂאִים לְיִשְׂרָאֵל וְיַעֲמְדוּ אַחֲרֵים בְּמִקּוֹמָם. עַל מֵה הַתְּחִיל שְׂאוֹל לְאַרְזֵב אֵל דָּוִד, אֲלֵא מִפְּנֵי הַכְּבוֹד, שְׂנֵאֲמַר (שְׂמֹאֵל א' י"ח): "וְתַעֲנִינָה הַנְּשִׂים הַמְּשַׁחֲקוֹת וְתֵאמְרֵנָה הִכָּה שְׂאוֹל וְגו' וְיִהְיֶה שְׂאוֹל עוֹיֵן אֶת דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וְהִלְאָה". מִי גֵרַם לוֹ לְיֹאב שִׂמִּית אֶת עַמְשָׂא, אֲלֵא הַכְּבוֹד. שְׂאֵמַר לוֹ דָּוִד (שְׂמֹאֵל ב' ט"ו): "אִם לֹא שֵׁר צָבָא תִהְיֶה לְפָנַי כָּל הַיָּמִים".

כָּלְלוּ שֶׁל דְּבַר, הַכְּבוֹד הוּא הַדּוֹחֵק אֶת לֵב הָאָדָם יוֹתֵר מִכָּל

התשוקות והחמדות שבְּעוֹלָם. ולוֹלֵי זֶה, כְּבֵר הִיָּה הָאָדָם
 מִתְרַצָּה לֵאכּוֹל מֵה שְׂיֹכֵל, לִלְבוֹשׁ מֵה שְׂיִכְסֶה עֲרוֹתוֹ, וּלְשַׁכּוֹן
 בְּבֵית שְׂתַסְתִּירָהוּ מִן הַפְּגָעִים, וְהִיתָה פְּרִנְסָתוֹ קֵלָה עֲלָיו, וְלֹא
 הִיָּה צָרִיף לְהַתִּיגַע לְהַעֲשִׂיר כָּלֵל. אֲלֵא שְׁלִבְלַתִּי רֵאוֹת עֲצֻמוֹ
 שָׁפַל וּפְחוֹת מְרִיעָיו, מִכְּנִיס עֲצֻמוֹ כְּעוֹכֵי הַקּוֹרָה הַזֹּאת וְאִין
 קָץ לְכָל עֲמָלוֹ. עַל פֶּן אֲמָרוּ רְבוֹתֵינוּ ז"ל (אבות פרק ד':) "הַקְּנָאָה
 וְהַתְּאֹוָה וְהַכְּבוֹד מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם". וְהוֹהִירוֹנוּ (שם
 פרק י'): "אַל תִּבְקֶשׁ גְּדֻלָּה וְאֵל תִּחְמוֹד כְּבוֹד". כִּמָּה הֵם
 שְׂמַתְעִינִים בְּרַעַב וַיִּשְׁפִּילוּ אֶת עֲצָמָם לְהַתְּפַרְנֵס מִן הַצְּרָקָה וְלֹא
 יִתְעַסְקוּ בְּמִלְאָכָה שְׁלֵא תְהִיָּה מִכְּבֹדָת בְּעֵינֵיהֶם, מִירְאָתָם פֶּן
 יִמְעַט כְּבוֹדָם. הֵיִשׁ לָךְ הוֹלְלוֹת גְּדוֹל מִזֶּה? וְיוֹתֵר יִרְצוּ בְּכִטְלָה
 הַמְּבִיאָה לִידֵי שְׁעוֹמוֹם וְלִידֵי זִמָּה וְלִידֵי גֹזֵל וְלִידֵי כָּל גּוֹפֵי
 עֲבִירוֹת, שְׁלֵא לְהַשְׁפִּיל מַעְלָתָם וּלְהַבּוֹזֵת כְּבוֹדָם הַמְּדֻמָּה.
 וְאָמְנָם חוֹז"ל, אֲשֶׁר הוֹרוֹנוּ וְהַדְרִיכוֹנוּ תְּמִיד בְּדַרְכֵי הָאֱמֶת,
 אָמְרוּ (אבות פרק ב'): "אֱהוּב אֶת הַמְּלָאָכָה וּשְׂנֵא אֶת הַרְּבִנוּת".
 וְאָמְרוּ עוֹד (פסחים ק"ח): "פְּשׁוּט נְבִילָתָא בְּשׁוּקָא, וְלֹא תִימַר גְּבָרָא
 רַבָּא אָנָּא, כִּהְנָא אָנָּא". וְאָמְרוּ עוֹד (בבא בתרא ק"ג): "לְעוֹלָם יַעֲבֹד
 אָדָם עֲבוֹדָה שְׁהִיא זָרָה לוֹ וְאֵל יִצְטָרֵף לְבְּרִיּוֹת".

כָּלֵל הַדְּבָרִים, הַכְּבוֹד הוּא מִן הַמְּכַשׁוֹלוֹת הַיּוֹתֵר גְּדוֹלִים אֲשֶׁר
 לְאָדָם, וְאִי אִפְשָׁר לוֹ לְהִיּוֹת עֹבֵד נֶאֱמָן לְקוֹנוֹ כָּל זְמַן
 שֶׁהוּא חָס עַל כְּבוֹד עֲצֻמוֹ, כִּי עַל כָּל פְּנִים יִצְטָרֵף לְמַעַט בְּכָבוֹד
 שָׁמַיִם מִפְּנֵי סְכָלוֹתוֹ. זֶהוּ מֵה שְׂאֵמַר רִדּוֹ הַמְּלָךְ עֲלָיו הַשְּׁלוֹם
 (שמואל ב' י'): "וְנִקְלּוֹתִי עוֹד מִזֹּאת וְהִיִּיתִי שָׁפַל בְּעֵינָי". וְהַכְּבוֹד
 הָאֱמֶתִי אֵינוֹ אֲלֵא יִדְעֵת הַתּוֹדָה בְּאֱמֶת. וְכֵן אָמְרוּ ז"ל (אבות פרק
 י'): "אִין כְּבוֹד אֲלֵא תוֹרָה, שְׂנֵאֲמַר: כְּבוֹד חַכְמִים יִנְחָלוּ".

וְהִלַּחְתָּ אִינוֹ אֶלָּא כְבוֹד מְדוּמָה וְכוֹזֵב, הַכֹּל וְאִין בּוֹ מוֹעִיל.
וְרֵאוי הַנְּקִי לְהַנְקוֹת וּלְהַטְהֵר מִמֶּנּוּ טְהוּרָה גְמוּרָה, אֲזִי יִצְלִיחַ.

וְהֵנָּה כָּל־לִתי עַד הֵנָּה רַבִּים מִפְּרֻטֵי הַנְּקִיּוֹת, וְזֶה בְּנִין אֵב
לְכָל שְׂאֵר הַמְּצוּוֹת וְהַמְּדוּת כָּל־ס, יִשְׁמַע חָכֵם
וְיוֹסֵף לְקַח וְנִכּוֹן תַּחֲבֻלוֹת יִקְנֶה (פסלי א').

וְהֵנָּה אֵינִי יָכוֹל לְהַכְחִישׁ, שֵׁישׁ קֶצֶת טָרַח לְאָדָם לְהַגִּיעַ
אֶל הַנְּקִיּוֹת הַזֶּה, אֵף עַל פִּי כֵן אֹמֵר אֲנִי, שְׂאִין
צָרִיךְ כָּל כֶּף כֶּמוֹ שְׂנֹרָאָה לְכְאוּרָה, וְהַמְחַשְׁבָּה בְּדַבָּר הַזֶּה
קָשָׁה מִן הַמַּעֲשֵׂה, כִּי כֹאֲשֶׁר יֵשִׁים הָאָדָם בְּלִבּוֹ וַיִּקְבַּע
בְּרָצוֹנוֹ בְּקַבְעוֹת לִהְיוֹת מִבְּעַלֵּי הַמְּדָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת, הֵנָּה
בְּמַעַט הַרְגֵל שִׁירְגִיל עֲצָמוֹ בְּזֶה תִּשׁוּב לּוֹ קֶלֶה הַרְבֵּה יוֹתֵר
מִמָּה שֶׁהִיָּה יָכוֹל לַחֲשֹׁב, זֶה הַדָּבָר שֶׁהַנְּסִיּוֹן יוֹכִיחַ אִתּוֹ.

פֶּרֶק יב - בְּדַרְכֵי קְנִיַת הַנְּקִיּוֹת וְהַהֲרַחָקָה מִמְּפִסְדֵיָהָ

הֵנָּה הָאֲמֻצְעֵי הָאֲמִתִּי לְקִנּוֹת הַנְּקִיּוֹת, הוּא הַתְּמַדַת הַקְּרִיאָה
בְּדַרְכֵי חֲכָמִים ז"ל, אִם בְּעִנְיַי הַהֲלָכוֹת וְאִם בְּעִנְיַי
הַמוֹסָרִים. כִּי הֵנָּה אַחַר שֶׁכָּבַר הַתְּאֵמַת אֶצֶל הָאָדָם חוֹבֶת
הַנְּקִיּוֹת וְהַצָּרִיךְ בּוֹ, אַחַר שֶׁכָּבַר הַשִּׁיג הַזְּהִירוֹת וְהַזְּרִיזוֹת בְּמָה
שֶׁנִּתְעַסַּק בְּדַרְכֵי קְנִיַתָם וְהַתְּרַחֵק מִמְּפִסְדֵיָהֶם, הֵנָּה לֹא
יִשְׁאָרוּ לוֹ עֵתָה עֲכוּבִים לְקִנּוֹת הַנְּקִיּוֹת אֶלָּא יִדְעַת הַדְּקִדּוּקִים
אֲשֶׁר בְּמַצּוֹת כְּדֵי שְׂיֻכַּל לְזַהֵר בְּכָל־ס. וְעַל כָּל הֵנָּה, צָרִיךְ לוֹ
בְּהַכְרַח יִדְעַת הַהֲלָכוֹת עַל בּוֹרִים, לְדַעַת עֲנֻפֵי הַמְּצוּוֹת עַד
הֵיכֵן הֵם מְגִיעִים. וְגַם לְפִי שֶׁהַשְׁכָּחָה מְצוּיָה בְּדַרְכֵי הַדְּקִים

האלה, הנה תצטרף לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אלה הדקדוקים, למען חדש בשכלו וזכרתם, או ודאי שיחזור לקימם. וכן בענין המדות מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים, כי פעמים רבות, אפלו אחר שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים, אפשר לו שיאשם בפרטים מפני שלא הגיעה ידיעתו בהם, כי אין אדם נולד חכם, ואי אפשר לו לדעת את הכל. אך בקריאת הדברים, יחזור כמה שלא ידע, ויחבונן כמה שלא השכיל מתחלה, ואפלו כמה שלא ימצא בספרים עצמם, כי בהיות שכלו נעור על הדבר, הולך ומשגיח הוא על כל הצדדין וממציא ענינים חדשים ממקור האמת.

ואמנם, מפסידי המדה הזאת, הנה הם כל מפסידי הזהירות, ונוסף עליהם חסרון הבקיאות בידיעת הדינים או המוסרים כמו שכתבתי. וכבר אמרו רבותינו ז"ל (אבות פרק ב'): "ולא עם הארץ חסיד". כי מי שלא ידע אי אפשר לו לעשות. וכן אמרו (קדושין כ'): "תלמוד גדול שמביא לידי מעשה".

פרק יג - בבאור מדת הפרישות

הפרישות היא תחלת החסידות. ותראה שכל מה שבארנו עד עתה הוא מה שמצטרף אל האדם לשיהיה צדיק, ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד. ונמצא הפרישות עם החסידות, הוא כמו הזהירות עם הזיוות, שזה בסור מרע וזה בעשה טוב. והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו זכרונם לברכה (בבאור כ'): "קדש עצמך במתן לך". וזאת היא הוראתה של המלה עצמה "פרישות", רוצה לומר, להיות

פֹּרֵשׁ וּמְרַחֵק עֲצָמוֹ מִן הַדָּבָר, וְהִינּוּ שְׂאוֹסֵר עַל עֲצָמוֹ הַדָּבָר
הַתָּר, וְהַכּוֹנֵה בְּזֶה לְשֵׁלָא יִפְגַּע בְּאִסּוּר עֲצָמוֹ. וְהַעֲנִין, שֶׁכָּל
הַדָּבָר שֶׁיּוּכַל לְהוֹלֵךְ מִמֶּנּוּ גְרִימַת רַע, אֵף עַל פִּי שֶׁעֲכָשׂוּ אִינוֹ
גּוֹרֵם לוֹ, וְכֹל שֶׁכֵּן שְׂאִינּוֹ רַע מִמֶּשׁ, יִרְחַק וַיִּפְרֹשׁ מִמֶּנּוּ.

וְהַתְּבוּנָה וְתִרְאָה, שֵׁשׁ כָּאֵן שֶׁלֹּשׁ מַדְרָגוֹת. יֵשׁ הָאִסּוּרִים
עֲצָמָם וַיֵּשׁ סִיגוּתֵיהֶם, וְהֵם הַגְּזוּרוֹת וְהַמְשֻׁמְרוֹת
שֶׁגִזְרוּ חו"ל עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וַיֵּשׁ הַהֲרַחְקִים שֶׁמְטַל עַל כָּל
פְּרוֹשׁ וּפְרוֹשׁ לַעֲשׂוֹת לִהְיוֹת כּוֹנֵס בְּחוּף שְׁלוֹ וּבּוֹנֵה גְדָרִים
לְעֲצָמוֹ, דְּהִינּוּ, לְהַנִּיחַ מִן הַהֲתָרִים עֲצָמָם שֶׁלֹּא נֶאֱסְרוּ לְכָל
יִשְׂרָאֵל וּלְפְרוֹשׁ מֵהֶם, כְּדִי שִׁיְהִי מְרַחֵק מִן הָרַע הַרְחַק גְּדוֹל.

וְאֵם תֹּאמַר, מִנֵּין לָנוּ לִהְיוֹת מוֹסִיפִים וְהוֹלְכִים בְּאִסּוּרִים,
וְהִרִי חו"ל (וירושלמי נדרים פ"ק ט' הלכה א') אָמְרוּ: "לֹא דִינָךְ מֵהַ
שְׂאִסְרָה תּוֹרָה שְׂאִתָּה כֹּא לְאִסּוּר עָלֶיךָ דְּבָרִים אַחֲרִים". וְהִרִי
מֵה שְׂרָאוֹ חו"ל בְּחֻכְמָתָם שֶׁצְרִיךְ לְאִסּוּר וּלְעֲשׂוֹת מְשֻׁמְרַת
כְּכַד עֲשׂוּהוּ, וּמֵה שֶׁהִנִּיחוּ לְהַתֵּר, הוּא מִפְּנֵי שְׂרָאוֹ הִיטוֹ רְאוּי
לְהַתֵּר וְלֹא לְאִסּוּר, וְלָמָּה נִחְדַּשׁ עִתָּה גְזֵרוֹת אֲשֶׁר לֹא רְאוּ הֵם
לְגִזּוֹר אוֹתָם? וְעוֹד שְׂאִין גְּבוּל לְהַדָּבָר הַזֶּה, וְנִמְצָא אִם כֵּן
הָאָדָם שׁוֹמֵם וּמַעֲנֵה וְלֹא נִהְנֶה מִן הָעוֹלָם כָּלֵל, וְחו"ל (וירושלמי
קדושין פ"ק ד') אָמְרוּ, שֶׁעֲתִיד אָדָם לִתֵּן דִּין לְפָנֵי הַמְּקוֹם עַל כָּל מֵה
שְׂרָאוֹ עֵינָיו וְלֹא רָצָה לְאִכּוֹל הַיִּמְנוֹ, אֵף עַל פִּי שֶׁהִיָּה מִתֵּר לוֹ
וְהִיָּה יְכוּל, וְאִסְמְכוּהָ אֶקְרָא (קהלת ב'): "וְכֹל אֲשֶׁר שְׂאִלוֹ עֵינָי לֹא
אֶצְלָתִי מֵהֶם" - הַתְּשׁוּבָה הִיא, כִּי הַפְּרִישׁוֹת וְדַאי צְרִיךְ
וּמְכַדָּח, וְהַזְהִירוֹ עָלָיו חו"ל. הוּא מֵה שְׂאִמְרוּ (תּוֹרַת כְּהֻנִּים):
"קְרוּשִׁים תִּהְיוּ" (תְּהִלָּה י"ט) - "פְּרוּשִׁים תִּהְיוּ". עוֹד אָמְרוּ (תְּעִנִּית

א"י: "כל היושב בתענית נקרא קדוש, קל וחמר מנזיר". עוד אמרו (פסיקתא): "צדיק אוכל לשבע נפשו" (פסיקתא י"ג) - "זה חזקיהו מלך יהודה. אמרו עליו ששתי אגודות של ירק וליטדא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום, והיו ישראל מלעיגין ואמרים זה מלך". עוד אמרו (קטבות ק"ד) כרבינו הקדוש, שבשעת מיתתו זקף עשר אצבעותיו ואמר: "גלוי וידוע לפניך שלא נהנתי מן העולם הזה אפלו באצבע קטנה שלי". עוד אמרו: "עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו". הן כל אלה מאמרים מורים בפרוש צרך הפרישות והחוכה בו. אמנם על כל פנים צריכים אנו לתרץ המאמרים המורים הפך זה.

אף הענין הוא, כי ודאי חלוקים רבים ועקרים יש בדבר. יש פרישות שנצטוינו בו, ויש פרישות שהזוהרנו עליו לבלתי הכשל בו. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ד'): "אל תהי צדיק הרבה". ונבאר עתה הפרישות הטוב, ונאמר, כי הנה אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנוהו בראיות, והתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם וקרכת דעתו אל כל הרעות, יתברר בהכרח שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה ראוי שייעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם. כי הנה אין לך תענוג עולמי, אשר לא ימשך אחריו איזה חטא בעקבו. דרך משל, המאכל והמשתה, כשנקו מכל אסורי האכילה הנה מתרים הם. אמנם מלוי הכרס מושך אחריו פריקת העול, ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר מינים רעים. כל שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו

לשבע מאכילה ושתייה, הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו, יכאב לו וירגיש מאד. ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתקף עמל הסחורה וגייעת הקנין לשהיה שלחנו ערוף פרוצונו, ומשם נמשך אל העול והגול, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה, מה שהיה נפטר מכל זה לו מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה. וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין ע"ד): "הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות". וכן על ענין הזנות אמרו (סוטה כ'): "כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין". ותראה כי זאת היא תחבולה גדולה לאדם למען הנצל מיצרו, כי בין שבהיותו בעסק העבירה, קשה עליו לנצחו ולכבש אותו, על כן צריך שבעודנו רחוק ממנה ישאיר עצמו רחוק, כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה. הנה הבעילה עם אשתו, מתרת היא התר גמור. אמנם כבר תקנו טבילה לבעלי קריין (ברכות כ"ב), שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים, לפי שאף על פי שהמעשה עצמו מתר, אמנם כבר הוא מטביע בעצמו של האדם התאוה הזאת ומשם יכול למשך אל האסור, וכמאמרם ז"ל (סנהדרין ק"ט): "אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיכו שבע". ולא עוד אלא שאפלו בשעה הראויה והעת ההגון, אמרו על רבי אליעזר (נדרים כ') שהיה מגלה טפח ומכסה טפחיים ודומה למי ששפאו שד, כדי שלא להנות אפילו בשעת הנאות. המלבושים והקשטים, לא הזהירה התורה על יפים או על תכניתם, אלא שלא יהיה בהם

כְּלָאִים וַיְהִי בָהֶם צִיצִית וְאֵז כָּלֶם מִתְרִים. אֲמַנֶם מִי לֹא יֵדַע
 שְׁמֵלְבִישַׁת הַפָּאָר וְהַרְקֵמָה תִּמְשֹׁךְ הַגְּאוּה, וְגַם הַזְנוּת יִגְבַּל בָּהּ,
 מִלְכָר הַקְנָאָה וְהַתְאֹוה וְהַעֲשֶׂק הַנִּמְשָׁכִים מִכָּל מָה שֶׁהוּא יִקָּר
 עַל הָאָדָם לְהַשִּׁיגוֹ. וְכִבֵּר אָמְרוּ ז"ל (בראשית נב: פ'ק כ"ב): "כִּיּוֹן
 שְׂרוּאָה הַיֵּצֵר אָדָם שֶׁתּוֹלָה בְּעַקְבוֹ, מִמְשַׁמֵּשׁ בְּגִדָיו וּמִסְלָסֵל
 בְּשַׁעְרוֹ, אֹמֵר זֶה שְׁלִי". הַטִּייל וְהַדְּבֹוּר, אִם אֵינוֹ בְּדָבָר אֲסוּר,
 וְדַאי דִין תּוֹרָה מִתָּר הוּא, אֲמַנֶם כְּמָה בְּטוֹל תּוֹרָה נִמְשֶׁךְ מִמֶּנּוּ,
 כְּמָה מִן הַלְשׁוֹן הָרַע, כְּמָה מִן הַשְּׁקָרִים, מִן הַלִּיצְנוּת. וְאוֹמֵר
 (משלי י"א): "בְּרוּב דְּבָרִים לֹא יַחֲדֵל פֶּשַׁע".

כָּלֵל הַדְּבָר: כִּיּוֹן שֶׁכָּל עֲנִיני הָעוֹלָם אֵינֶם אֶלָּא סְכָנוֹת
 עֲצוּמוֹת, אֵיךְ לֹא יִשְׁבַּח מִי שִׁירְצָה לְהַמְלִיט מֵהֶם וּמִי
 שִׁירְבָה לְהַרְחִיק מֵהֶם. זֶהוּ עֲנִין הַפְּרִישׁוֹת הַטוֹב שֶׁלֹּא יִקַּח
 מִן הָעוֹלָם בְּשׁוּם שְׁמוֹשׁ שֶׁהוּא מִשְׁתַּמֵּשׁ מִמֶּנּוּ, אֶלָּא מָה
 שֶׁהוּא מִכְרַח בּוֹ מִפְּנֵי הַצָּרָךְ אֲשֶׁר לוֹ בְּטַבְעוֹ אֵלָיו. הוּא מָה
 שֶׁהִשְׁתַּבַּח רַבִּי בְּמֵאֵר שְׁזָכַרְתִּי, שֶׁלֹּא נִהְיָה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה
 אֶפְלוּ בְּאֶצְבַּע קְטָנָה, עִם הַיּוֹתוֹ נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל וְשִׁלְחָנוּ שִׁלְחָן
 מְלָכִים בְּהַכְרַח לִיקָר נְשִׂאוֹתוֹ, וְכִמְאֵמָרָם ז"ל (עבודה זרה י"א):
 "שְׁנֵי גֵיִים בְּבִטְנֶךָ" - "זֶה רַבִּי וְאַנְטוֹנִינוּס שֶׁלֹּא פָּסַק מֵעַל
 שִׁלְחָנָם לֹא חִזַּרְתָּ וְלֹא קִישׁוֹת וְלֹא צָנוּן, לֹא בִימוֹת הַחֲמָה
 וְלֹא בִימוֹת הַגְּשָׁמִים". וְחֻזְקִיהוּ מִלֶּךְ יְהוּדָה כְּמוֹ כֵּן. וְשֶׁאֵר
 הַמְאֵמָרִים שְׁזָכַרְתִּי, כָּלֶם מְקִימִים וּמוֹרִים שֵׁישׁ לְאָדָם לְפָרוֹשׁ
 מִכָּל מָה שֶׁהוּא תַעֲנוּג עוֹלָמִי, לְמַעַן לֹא יִפּוֹל בְּסַכָּנָתוֹ.

וְאֵם תִּשְׁאֵל וְתֹאמֵר: אִם כֵּן אֵיפּוֹא שְׁזָה דְּבָר מִצְטָרֵךְ וּמִכְרַח,
 לְמָה לֹא גָזְרוּ עָלָיו הַחֲכָמִים, כְּמוֹ שֶׁגָּזְרוּ עַל הַסִּיגוֹת

ותקנות שגזרו? הנה התשובה מבארת ופשוטה, כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רב הצבור יכולים לעמוד בה, ואין רב הצבור יכולים להיות חסידים, אבל די להם שיהיו צדיקים. אך השרידים אשר בעם, החפצים לזכות לקרבתו יתברך ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה בם, להם מגיע לקיים משנת חסידים אשר לא יוכלו לקיים האחרים, הם הם סדרי הפרישות האלה, כי בזה בחר ה', שפינו שאי אפשר לאומה שתהיה כלה שנה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות, איש לפי שכלו, הנה לפחות יחיד סגלה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, ועל ידי המוכנים יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו יתברך והשראת שכנתו, כענין שדרשו ז"ל בארבעה מינים שכלולב (ויקרא רבה פי ל'): "יבואו אלה ויכפרו על אלה". וכבר מצאנו לאלהיה ז"ל שאמר לרבי יהושע בן לוי במעשה דעולא בר קושב (ירושלמי תרומות פ"ק ח'): "כשהשיבו: "ולא משנה היא?" אף הוא אמר לו: "וכי משנת חסידים היא?"

אך הפרישות הרע הוא פדרך הגויים הסכלים, אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המכרח ויסרו גופם ביסורים ודברים זרים אשר לא חפץ בהם ה' כלל, אלא אדרבה, חכמים אמרו (תענית כ"ב): "אסור לאדם שישגף עצמו". ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי סוף פאה): "כל מי שצריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופף דמים". וכן אמרו (תענית כ"ב): "לנפש חיה" - "נשמה שנתתי בך החיה אותה". ואמרו (תענית י"א): "כל היושב בתענית נקדא חוטא", והעמידוהו בדלא מצי מצער נפשיה. והלל היה אומר (משלי י"ג): "גומל

נפשו איש חסד" - על אכילת הפקר. והיה רוחץ פניו וידיו לכבוד קונו, קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא וכה ל'ד).

הרי לך הכלל האמתי, שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה, הרי ראוי לו שיפרוש מהם. וכל מה שהוא מוכרח לו מאיזה טעם שיהיה, כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו הרי זה חוטא. הנה זה כלל נאמן. אף משפט הפרטים על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת ולפי שכלו יהלל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם, ואין שכל האדם יכול להקיף על כלם אלא דבר דבר בעתו.

פרק יד - בחלקי הפרישות

חלקי הפרישות הראשיים שלשה. כי הנה יש פרישות בהנאות, פרישות בדינים, פרישות במנהגים.

הפרישות בהנאות הוא מה שזכרנו בפרק הקודם, דהיינו שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצריך יכריח. ודבר זה יקיף על כל מה שהצריך יכריח. ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, והיינו: במאכלות, בבעילות, במלבושים, בטוילים, בשמיעות וכל כיוצא בזה, רק בימים שהעונג בהם מצוה. והפרישות בדינים הוא להחמיר בהן תמיד לחוש אפלו לדברי יחיד במחלוקות אם טעמו נראה אפלו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חמרו קלו. ולהחמיר בספיקות אפילו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר בארו לנו

חז"ל (תולין ל"ח) מאמר יחזקאל: "הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול" (יחזקאל ד) - "שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, ולא אכלתי מבשר כוס כוס. והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה. וכבר זכרתי למעלה שאין ללמוד ממה שהתיר על כל ישראל, לפרושים שיש להם להרחיק מן הכעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה. וכן אמר מר עוקבא (שם ק"ה): "אנא בהאי מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כד אכל בישרא האידנא, לא הוה אכיל גבינה עד למחר כי השתא. ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא". וברדאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה, שאם לא כן, לא היה מר עוקבא עושה נגד זה. אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו, ולכן היה מר עוקבא קורא עצמו חלא בר חמרא, לפי שלא היה פרוש כל כך כמוהו.

והפרישות במנהגים הוא התבודדות וההבדל מן החברה המדינית, לפנות לבו אל העבודה וההתבוננות בה כראוי, ובתנאי שלא יטה גם כזה אל הקצה האחר, שכבר אמרו ז"ל (כתובות י'): "לעולם תהא דעתו של אדם מערבת עם הבריות". וכן אמרו (מכות י'): "חרב אל הבדים ונאלו" (ירמיהו ט) - "חרב אל שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בכד ועוסקים בתורה". אלא יתחבר האדם עם הטובים ומן מה שמצטרף לו ללמודו או לפרנסתו, ויתבודד אחר כך להדבק באלקיו ולהשיג דרכי הישר והעבודה האמתית. ובכלל זה למעט בדבורו ולהזהר מן השיחה בטלה ושלא להסתפל חוץ מארבע אמותיו, וכל פיוצא כזה מן הענינים שהאדם

מִרְגִּיל אֶת עֲצָמוֹ בָּהֶם עַד שִׁנְשָׁאֲרִים לוֹ בְּטֹבֵעַ אֶל תְּנוּעוֹתָיו.
וְהִנֵּה שְׁלֹשַׁת הַחֻלְקִים הָאֵלֶּה, אֵף עַל פִּי שְׁאֲמַרְתִּים לָךְ
בְּכֻלָּיִם קִצְרִים, הַנֶּךְ רוֹאֵה שֶׁהֵם כּוֹלָלִים פְּעֻלוֹת רְבוּת
מִפְּעֻלוֹת הָאָדָם. וּכְבָר אֲמַרְתִּי לָךְ שֶׁהַפְּרִיטִים אֵי אִפְשָׁר לִמְסֹר
כִּי אִם לְשִׁקּוֹל הַדַּעַת, לְהִישִׁיר אוֹתָם עַל יִשְׂרָאֵל הַכֹּלָל וְאִמְתּוֹ.

פֶּרֶק טו - בְּדַרְכֵי קִנְיַת הַפְּרִישוֹת

הִנֵּה הַדְרֵךְ הַמְּבַחֵר לִקְנוֹת אֶת הַפְּרִישוֹת הוּא שִׁיסְתַּפֵּל
הָאָדָם בְּגִרְיָעוֹת תַּעֲנוּגוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה וּפְחִיתוֹתָם מִצַּד
עֲצָמָם, וְהִרְעוֹת הַגְּדוּלוֹת שֶׁקְרוּבוֹת לְהוֹלֵד מֵהֶם. כִּי הִנֵּה מֵה
שִׁמְטָה הַטֹּבֵעַ אֶל הַתַּעֲנוּגוֹת הָאֵלֶּה עַד שִׁיִּצְטָרֵךְ כָּל כֶּךָ כֹּחַ
וְתַחֲבֹלוֹת לְהַפְרִישׁוֹ מֵהֶם, הוּא פְתוּי הַעֵינַיִם הַנִּפְתָּיִם
בְּמִרְאֵה הַדְּבָדִים אֲשֶׁר הוּא טוֹב וְעָרֵב לְכֹאוֹרָה. הוּא הַפְתּוּי
שֶׁגָרַם לַחֲטָא הָרֵאשׁוֹן שִׁיעֲשֶׂה, כְּעֵדוֹת הַכְּתוּב (בְּרֵאשִׁית ג') :
”וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל וְכִי תֵאוּהָ הוּא לְעֵינַיִם
וְגו' וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל”. אֲבָל כְּשִׁיתְּבַרֵּר אֶל הָאָדָם הַיּוֹת
הַטוֹב הַהוּא כּוֹזֵב לְגַמְרִי, מְדַמָּה וּבִלִּי שׁוֹם הַתְּמַדָּה נְכוֹנָה,
וְהִרַע בּוֹ אֲמַתִּי אוֹ קְרוֹב לְהוֹלֵד מִמֶּנּוּ בְּאִמְתּוֹ, וְדַאי שִׁימָאֵס
בּוֹ וְלֹא יִרְצֵהוּ כָּלָל. עַל כֵּן זֶהוּ כָּל הַלְמוּד שֶׁצָּרִיךְ שִׁילְמַד
הָאָדָם אֶת שְׂכָלוֹ, לְהַפְרִיד בְּחֻלְשַׁת הַתַּעֲנוּגִים הָאֵלֶּה וּשְׁקָרָם,
עַד שִׁמְאֲלִיו יִמָּאֵס בָּם וְלֹא יִקְשֶׂה בְּעֵינָיו לְשַׁלְּחָם מֵאִתּוֹ.

הִנֵּה תַעֲנוּג הַמֵּאֲכָל, הוּא הַיּוֹתֵר מוֹחַשׁ וּמְרַגֵּשׁ, הַיֵּשׁ דְּבָר
אֲבָד וּנְפִסָּד יוֹתֵר מִמֶּנּוּ? שֶׁהֲרִי אֵין שְׁעוּרוֹ אֶלָּא
כְּשֶׁעוֹר בֵּית הַבְּלִיעָה וְכִיּוֹן שִׁיִּצָּא מִמֶּנָּה וְיִרָד בְּבִנְיַי הַמַּעִים,
אֲבָד זְכוּדוֹ וְנִשְׁכַּח כְּאֵלוֹ לֹא הָיָה. וְכֶךָ יִהְיֶה שְׁבַע אִם אָכַל

בְּרִבּוּרִים אֲבוּסִים כְּמוֹ אִם אָכַל לֶחֶם קִיבַר לוֹ אָכַל מִמֶּנּוּ כְּדִי שְׂכִיעָה. כֹּל שֶׁכֵּן אִם יֵשִׁים אֶל לְבוֹ הַחֲלָאִים הַרְבִּים שִׁיכּוּלִים לְבֹא עָלָיו מַחֲמַת אֲכִילָתוֹ, וּלְפָחוֹת הַכְּבֹד שֶׁמִּגִּיעָהוּ אַחַר הָאֲכִילָה וְהַעֲשָׂנִים הַמְהַבִּילִים אֶת שְׂכָלוֹ. הִנֵּה עַל כָּל אֵלֶּה וְדָאֵי שְׁלֵא יַחְפוֹץ אָדָם בְּדִבְרֵי הַזֶּה, כִּיּוֹן שֶׁטּוֹבָתוֹ אֵינָה טּוֹבָה וְרַעְתּוֹ רָעָה. וְשֶׁאֵר כָּל הַהֲנָאוֹת שֶׁבְּעוֹלָם כְּמוֹ כֵּן, אֵלּוּ יִתְבוּנֵן בָּהֶם יֵרָאֶה שֶׁאֶפְלוּ הַטּוֹב הַמְדַמָּה שֶׁבָּהֶם, אֵינָנו אֵלֶּא לְזִמְן מוּעָט, וְהָרַע שִׁיכּוּל לְהוֹלֵד מֵהֶם קָשָׁה וְאָרוּךְ, עַד שְׁלֵא יֵאוֹת לְשׁוּם בְּעַל שְׂכָל לְשִׁים עֲצֵמוֹ בְּסַפְנוֹת הָרַעוֹת עַל רִיחַ הַטּוֹב הַמוּעָט הַהוּא. וְזֶה פְּשׁוּט.

וּכְשִׁירְגִיל אֶת עֲצֵמוֹ וַיִּתְמִיד בְּעֵינָיו עַל הָאֲמַת הַזֹּאת. הִנֵּה מְעַט מְעַט יֵצֵא חֲפָשִׁי מִמַּאֲסֵר הַסְּכָלוֹת אֲשֶׁר חֲשָׁף הַחֲמֵר אוֹסֵר אוֹתוֹ בּוֹ וְלֹא יִתְפַּתֵּה מִפְתּוּיֵי הַהֲנָאוֹת הַכּוֹזְבוֹת כָּלֵל. אִזּוֹ יִמָּאֵס בְּהֵן וַיִּדַע שֶׁאֵין לוֹ לְקַחַת מִן הָעוֹלָם אֵלֶּא הַהֲכָרְחִי, וּכְמוֹ שֶׁכְּתַבְתִּי.

וְהִנֵּה, כְּמוֹ שֶׁהַתְּבוּנָה עַל זֶה הַדְּבָר גּוֹרֵם קִנְיִית הַפְּרִישׁוֹת, כֶּף סְכָלוֹתוֹ מִפְּסִיד אוֹתוֹ, וְהַהֲתַמְדָּה בֵּין הַשְּׂרִים וְאֲנָשֵׁי הַגְּדֻלוֹת הַרוֹדְפִים אַחַר הַכְּבוֹד וּמַרְבִּים הַהֶבֶל, כִּי בְּרֹאוֹתוֹ אֶת הַיָּקָר הַהוּא וְהַגְּדֻלָּה הַהִיא, אֵי אֶפְשֶׁר שְׁלֵא תִתְעוֹרֵר תְּאוֹתוֹ בּוֹ לְחֲמוֹד אוֹתָם. וְאֶפְלוּ לֹא יִנִּיחַ אֶת יָצְרוֹ שִׁינְצַח אוֹתוֹ, עַל כָּל פְּנִים מִיַּד מְלַחְמָה לֹא יִמְלֹט, וְהִנֵּה הוּא בְּסַפְנָה. וּכְעַנְיָן זֶה אָמַר שְׁלֵמָה וְקִהְלֵת (י):
 "טוֹב לְלַכֵּת אֶל בֵּית אָבִי מִלְּכַת אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה".

וַיָּקָר מִן הַכֹּל הוּא הַהֲתַבּוּדוֹת, כִּי כְּמוֹ שֶׁמְסִיר מְעֵינָיו

עניני העולם, כן מעביר חמדתם מלבו. וכבר הזכיר דוד המלך ע"ה בשבח ההתבודדות, ואמר (תהלים נ"ה): "מי יתן לי אבר כיונה וגוי הגה ארחיק נדוד אליו במדבר סלה". והנביאים אליהו ואלישע מצאנו היותם מיחדים מקומם על ההרים מפני התבודדותם. והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלמות הפרישות, למען אשר לא יביאום הכלי חכריהם להפיל גם הם פמותם. וממה שצריך לזהר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו דגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו. אלא יהיה פורש והולך מעט מעט, היום יקנה קצת ממנו, ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בם לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש.

פרק טז - בבאור מדת הטהרה

הטהרה היא תקון הלב והמחשבות. וזה הלשון מצאנוהו אצל דוד שאמר (תהלים נ"א): "לב טהור ברא לי אלקים". וענינה, שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו, אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה ולא על צד החטא והתאוה. וזה אפלו במעשים הגופניים והחומריים, שאפילו אחרי התנהגו בפרישות, דהיינו שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי, עדיין יצטרף לטהר לכו ומחשבתו, שגם באותו המעט אשר הוא לוקח לא יכון אל ההנאה והתאוה כלל, אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא על צד החכמה והעבודה. וכענין שאמרו ברבי

אֲלֵי־עֶזְרָא (יְדוּסִים כ') שֶׁהִיא מְגַלֶּה טַפַּח וּמְכַסֶּה טַפְּחִיִּים וְדוֹמָה לְמִי שֶׁכִּפְּאוּ שָׂד, שֶׁלֹּא הִיא נִהְנֶה כָּלֵל וְלֹא הִיא עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא אֲלֵא מִפְּנֵי הַמְצֻוָּה וְהַעֲבוּדָה. וְעַל דְּרָף זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה (מִשְׁלֵי ב'): "בְּכָל דְּרָכֶיךָ רָעָהוּ וְהוּא יִישֵׁר אֹרְחוֹתֶיךָ".

וְאִמְנָם צָרִיף שְׁתַּדַּע, שְׁכֻמוּ שְׁשִׁיף טְהַרְת הַמַּחְשָׁבָה בְּמַעֲשִׂים הַגּוֹפְנִיִּים אֲשֶׁר הֵם מִצַּד עֲצָמָם קְרוֹבִים לְיִצְר, לְשִׁיתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יִהְיוּ מְשֻׁלוּ. כֵּן שִׁיף טְהַרְת הַמַּחְשָׁבָה בְּמַעֲשִׂים הַטּוֹבִים הַקְּרוֹבִים לְבוֹרָא יִתְבַּרַךְ שְׁמוֹ, לְשֵׁלֹא יִתְרַחֲקוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא יִהְיוּ מְשֻׁל הַיִּצְר. וְהוּא עֲנִין "שֵׁלֹא לְשִׁמָּה" הַמְזָכֵר בְּדַבְרֵי רז"ל פְּעָמִים רַבּוֹת. וְאוֹלָם כָּבֵר נִתְבָּאָרוּ דַבְרֵי חז"ל שֶׁיֵּשׁ מִיָּנִים שׁוֹנִים שֶׁל שֵׁלֹא לְשִׁמָּה. הָרַע מְכָלָם הוּא שְׁאִינְנוּ עוֹבֵד לְשֵׁם עֲבוּדָה כָּלֵל, אֲלֵא לְרַמּוֹת בְּנֵי הָאָדָם וּלְהַרְוִיחַ כְּבוֹד אוֹ מָמוֹן. וְזֶהוּ שְׁאִמְרוּ בּוֹ (ירושלמי ברכות פ"א): "נוֹחַ לוֹ שְׁנֵהֲפֹכָה שְׁלִיתוּ עַל פְּנִי". וְעַלִּיו אָמַר הַנְּבִיא (ישעיה ס"ד): "וְנָהִי כְּטָמָא כְּלָנוּ וּכְבָגַד עֲדִים כָּל צִדְקוֹתֵינוּ". וַיֵּשׁ מִין אַחַר שֵׁלֹא לְשִׁמָּה, שֶׁהוּא הַעֲבוּדָה עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָס. וְעַלִּיו אָמְרוּ (פסחים ב'): "לְעוֹלָם יַעֲסוֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת וְאִפְלוּ שֵׁלֹא לְשִׁמָּה, שְׁמַתוֹף שֵׁלֹא לְשִׁמָּה בָּא לְשִׁמָּה". אֵף עַל כָּל פְּנִים, מִי שֵׁלֹא הִגִּיעַ עַדִּיין מַתוֹף שֵׁלֹא לְשִׁמָּה אֵל לְשִׁמָּה, הֵרִי רַחוּק הוּא מְשֻׁלִּימוֹת.

אִמְנָם מֵה שְׁצָרִיף לְאָדָם יוֹתֵר עֵינן וּמְלֹאכָה רַבָּה הוּא תַעֲרַבְת הָאֶסוּר, דִּהֵינּוּ: שְׁלַפְּעָמִים הָאָדָם הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה מְצֻוָּה לְשִׁמָּה מִמֶּשׁ, שְׁכַף גְּזַר אֲבִינוּ שְׁבַשְׁמִים. אִמְנָם לֹא יַחְדַּל מִלְשַׁתֵּף עִמָּה אִיזָה פְּנִיָּה אַחֲרַת, אוֹ שִׁיִּשְׁבַּחְהוּ בְּנֵי

הָאָרֶם, או שִׁקְבַּל שְׂכָר בְּמַעֲשֵׂהוּ, וּלְפַעֲמִים אֶפְלוּ אִם לֹא יִהְיֶה מִתְכַּוֵּן מִמֶּשׁ לְשִׁשְׁבַּחְהוּ, בְּשִׂמּוּחַ לְבוּ עַל הַשְּׂבַח, יִרְבֶּה לְדַקְדָּק יוֹתֵר, כְּעֵין מַעֲשֵׂה שֶׁל בְּתוּ שֶׁל רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן תְּרַדְיּוֹן ^(עבודה נרה י"ח) שֶׁהִיָּתָה פּוֹסַעַת פְּסִיעוֹת יְפוֹת, וְכִיּוֹן שֶׁשְׂמַעָה שְׂאוּמְרִים כְּמָה נְאוֹת פְּסִיעוֹתֶיהָ שֶׁל רִיבָה זו, מִיָּד הִקְדָּקָה יוֹתֵר. הֲרִי הַתּוֹסַפֵּת הַזֶּה נוֹלֵד מִכַּח הַשְּׂבַח שֶׁשְׂבַּחְהָ, וְאִמְנָם אַף עַל פִּי שְׂאִסוּר כּוֹזֵה כְּטַל בְּמִיעוּטוֹ, עַל כָּל פְּנִים הַמַּעֲשֵׂה שֶׁתַּעֲרוּכַת כּוֹזֵה בְּתוֹכוֹ, טְהוֹר לְגַמְרֵי אֵינְנוּ, כִּי הִנֵּה כֶּשֶׁם שְׂאִין עוֹלָה עַל גְּבִי הַמּוֹזֵבַח שְׁלֹמֶטָה אֲלֵא סֵלֶת נִקְיָה מִנְפֵּה בְּשִׁלֵּשׁ עֲשָׂרֵה נֶפֶשׁ, שֶׁכָּבֵר טְהוֹר לְגַמְרֵי מְכַל סִיג, כִּךְ אִי אֶפְשָׁר לַעֲלוֹת עַל רִצּוֹן מְזַבְּחוֹ הָעֲלִיּוֹן לֵהִיּוֹת מִעֲבוּדַת הָאֵל הַשְּׁלֵמָה וְהַמְּבַחֲרַת, אֲלֵא הַמְּבַחֵר שְׁבַמְעֵשִׁים, הַטְּהוֹר מְכַל מִינֵי סִיג.

וְאֵינְנִי אוֹמֵר שְׂמָה שֶׁהוּא זְוֵלַת זֶה יִהְיֶה נִדְחָה לְגַמְרֵי, כִּי הֲרִי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינּוּ מְקַפֵּחַ שְׂכָר כָּל בְּרִיָּה, וּמְשַׁלֵּם שְׂכָר הַמַּעֲשִׂים לְפִי מַה שֶׁהֵם. אִמְנָם עַל הָעֲבוּדָה הַתְּמִימָה אֲנִי מְדַבֵּר, הָרְאוּיָה לְכָל אוֹהֲבֵי ה' בְּאַמֶּת, שְׁלֹא יִקְרָא כּוֹזֵה הַשֵּׁם אֲלֵא הָעֲבוּדָה הַטְּהוֹרָה לְגַמְרֵי, שְׁלֹא תִהְיֶה הַפְּנִיָּה בָּהּ אֲלֵא לְשֵׁם יִתְבָּרַךְ וְלֹא לְזוּלָתוֹ. וְכָל מַה שִׁיתְרַחֵק מִן הַמְּדַרְגָּה הַזֹּאת, כְּפִי הַרְּבּוֹת רַחוּקוֹ, כֵּן יִרְבֶּה הַחֲסְרוֹן בָּהּ. הוּא מַה שְׁדוּר הַמְּלֻךְ ע"ה אוֹמֵר ^(תהלים ע"ט): "מִי לִי בְּשָׂמִים וְעֵמֶף לֹא חִפְצָתִי בְּאַרְצִי". וְאָמַר כְּמוֹ כֵּן ^(שם ק"ט): "צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעִבְדְּךָ אֶהְבֶּה". כִּי בְּאַמֶּת הָעֲבוּדָה הָאִמְתִּית צְרִיכָה לֵהִיּוֹת צְרוּפָה הַרְּבֵה יוֹתֵר מִן הַדְּהַב וּמִן הַכֶּסֶף. וְהוּא מַה שְׂאָמַר עַל הַתּוֹרָה ^(שם י"ב): "אִמְרוֹת ה' אִמְרוֹת טְהוֹרוֹת כֶּסֶף צְרוּף בְּעֲלִיל לְאַרְץ מוֹקֵק שְׁבַעֲתַיִם".

רמי שהוא עובר ה' באמת, לא יסתפק בזה במועט ולא יתרצה לקחת כסף מערב בסיגים וברילים, דהינו עבודה מערכת בפניות לא טובות, אלא הוזה והטהור כראוי, ואז יקרא עושה מצוה כמאמרה, שעליו אמרו חז"ל (שבת ס"ג): "כל העושה מצוה כמאמרה, אין מבשרין אותו בשורות רעות". וכן אמרו ז"ל (קדרים ס"ב): "עשה רכרים לשם פעלים ודבר בהם לשמן". והוא מה שבותרים אותם שהם עובדי ה' בלב שלם, כי מי שלא נתרפק עמו יתברך באהבה אמתית, צרוף העבודה הזאת תהיה לו לטרח ולמשא גדול, כי יאמר מי יוכל לעמד בזה, ואנחנו בני חמר ילודי אשה אי אפשר להגיע אל הזקוק והצרוף הזה. אמנם אוהבי ה' וחפצי עבודתו, הנה שמח לבם להראות אמתת אהבתם לפניו יתברך ולהתעצם בצרופם וטהרתם. הוא מה שפסים דוד עצמו באמרו (תהלים קי"ט): "ועבדך אהבה".

והנה באמת זהו המבחן שבו נבחנו ונבדלים עובדי ה' עצמם במדרגתם. כי מי שיורע לטהר לבו יותר, הוא המתקרב יותר והאהוב יותר אצלו יתברך, הם המה הראשונים אשר בארץ המה, אשר גברו ונצחו בבקר הזה האבות ושאר הרועים, אשר טהרו לבם לפניו. הוא מה שרוד מזהיר את שלמה בנו (דברי הימים א' כ"ח): "כי כל לבבות יורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין". וכן אמרו ז"ל (פסוקים ק"ח): "רחמנא לבא בעי". כי אין רי לארון ברוך הוא במעשים לבדם שיהיו מעשי מצוה, אלא העקר לפניו שהלב יהיה טהור לכון בה לעבודה אמתית. והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ונוהג בם, ואם הוא אינו מביא עצמו אל עבודתו יתברך, אין עבודת שאר

הַאֲבָרִים כְּלוּם, כִּי אֵל אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁמָּה רוּחַ הַלֵּב לְלַכֵּת יִלְכוּ.
וּמִקְרָא פָּתוּב בְּפִרוּשׁ (מִשְׁלֵי כ"ג): "תִּנְהַ בְּנֵי לִבְךָ לִי".

פָּרָק יז - בְּדַרְכֵי קִנְיַת הַטְּהָרָה

הִנֵּה הַדֶּרֶךְ לַהֲשִׁיג הַמִּדָּה הַזֹּאת קֵל הוּא לְמִי שֶׁכָּבַר הַשְׁתַּדְּלָל
וְהִשִּׁיג הַמִּדּוֹת הַשְּׁנוּיּוֹת עַד הֵנָּה. כִּי הִנֵּה כְּשִׁיחֲשָׁב
וַיִּתְבּוֹנֵן עַל פְּחִיתוֹת תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם וְטוֹבוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי
לְמַעַלְהָ, יִמָּאֵס בָּהֶם, וְלֹא יִחְשַׁבם אֶלָּא לְרַעוֹת וּלְחִסְרוֹנוֹת
הַטְּבַע הַחוּמְרֵי הַחֲשׂוֹךְ וְהַגֵּם. וּבְהַתְאֵמַת אֲצִלוֹ הַיּוֹתֵם מִמֶּשׁ
חֲסְרוֹנוֹת וְרַעוֹת, וְדָאֵי שִׁיקֵל לוֹ לְהַפְדִּיל מֵהֶם וּלְהִסְרֵם
מִלְבוֹ. עַל כֵּן כָּל מֵה שִׁיעֵמִיק וַיִּתְמִיד לְהַפְרִיר פְּחִיתוֹת
הַחֲמִרִיּוֹת וְתַעֲנוּגָיו, יוֹתֵר יִהְיֶה נֶקֶל לוֹ לְטַהֵר מִחֲשַׁבוֹתָיו
וּלְבוֹ, שְׁלֹא לִפְנוֹת אֶל הַיֵּצֵר כֹּלֵל בְּשׂוּם מַעֲשֵׂה מִן הַמַּעֲשִׂים,
אֶלָּא יִהְיֶה בַּמַּעֲשִׂים הַחוּמְרִיִּים כְּאֲנוּס, לֹא זוּלָת.

וְאֲמַנָּם, כְּמוֹ שֶׁטְהַרְת הַמִּחְשָׁבָה חֲלַקְנוּהָ לְשָׁנֵי חֲלָקִים,
הָאֶחָד בַּמַּעֲשִׂים הַגּוֹפְנִיִּים, וְהָאֶחָד בַּמַּעֲשִׂי
הָעֲבוּרָה, כֵּן הָעִיּוֹן הַמְצַטְרֵךְ כְּרִי לְקִנְיוֹתָה יִתְחַלֵּק לְשָׁנִים.
כִּי הִנֵּה לְטַהֵר מִחֲשַׁבְתּוֹ בַּמַּעֲשִׂי גּוֹפְנִיּוֹתוֹ, הַדֶּרֶךְ הוּא
לְהַתְמִיד הַסְתַּכְּלוֹתוֹ עַל פְּחִיתוֹת הָעוֹלָם וְתַעֲנוּגָיו כְּמוֹ
שֶׁכָּתַבְתִּי, וּלְטַהֵר מִחֲשַׁבְתּוֹ בַּמַּעֲשִׂי עֲבוּדָתוֹ, יִרְפֶּה
הַתְּבוּנָתוֹ עַל תְּרִמִּית הַכְּבוֹד וּכְזָבִיו וַיִּרְגִּיל עֲצָמוֹ לְכַרוֹח
מִמֶּנּוּ, אִזּוּ יִנְקֶה בְּעַת עֲבוּדָתוֹ מִפְּנוֹת אֶל הַשִּׁבְחָה וְאֶל הַתְּהִלָּה
אֲשֶׁר יִהְלָלוּהוּ בְּנֵי הָאָדָם, וְתִהְיֶה מִחֲשַׁבְתּוֹ פּוֹנֵה בִּיחּוּד אֶל
אֲדוֹנָיו אֲשֶׁר הוּא תְהִלָּתָם וְהוּא כָּל טוֹבָם וְשְׁלֵמוֹתָם וְאִפְס
זוּלָתוֹ. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דְּבָרִים י'): "הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ".

וּמִן הַמַּעֲשִׂים הַמְדַרְיָכִים אֶת הָאָדָם לְבֹא לְיַד מִדָּה זוֹ, הוּא הַהוֹמָנָה לְדַבְרֵי הָעֲבוּדָה וְהַמְצוֹת. וְהֵינּוּ: שְׁלֹא יִכְנַס בְּקִיּוּם הַמְצוּהָ בִּפְתַע פְּתָאם, שְׂאִין דַּעְתּוֹ עֲדִין מִשְׁבַּת עֲלָיו וַיְכוּלָה לְהַתְּבוֹנֵן בְּמָה שֶׁהוּא עוֹשֶׂה, אֲלֵא יִזְמִין עֲצָמוֹ לְדַבֵּר וַיִּכְיֵן לְבוֹ בְּמַתּוֹן עַד שֶׁיִּכְנַס בְּהַתְּבוֹנְנוֹת, וְאִז יתְּבוֹנֵן מַה הוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת וְלִפְנֵי מִי הוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת, שֶׁהָרִי בְּהַכְּנָסוֹ בְּעֵינָיו הַזֶּה, קָל הוּא שֶׁיִּשְׁלִיךְ מֵעָלָיו הַפְּנִיּוֹת הַחִיצוֹנוֹת, וַיִּקְבַּע בְּלִבּוֹ הַכּוֹנֵה הָאֲמִתִּית הַרְצוּיָה. וְתִרְאֶה שֶׁהַתְּסִידִים הָרֵאשׁוֹנִים הֵיוּ שׁוֹהִים שְׁעָה אַחַת קֹדֶם תְּפִלָּתָם וְאַחַר כֶּף מִתְּפִלָּיִם (בְּכִנּוּי ל'), כְּדִי שֶׁיִּכְוֹנוּ לְבָם לְמַקּוֹם. וּבְדַאי שְׁלֹא הֵיוּ פּוֹנִים שְׁעָה אַחַת לְבִטְלָה, אֲלֵא מִתְּכוּנִים וּמְכִינִים לְבָם לְתַפְלָה שֶׁהִיָּה לָהֶם לְהַתְּפַלֵּל, וְדוּחִים מֵעֲלֵיהֶם הַמַּחֲשָׁבוֹת הַזְּרוֹת וּמִתְמַלְאִים הִירָאָה וְהָאֵהָבָה הַצְּרִיכָה. וְאוֹמֵר (אִיזֵב ט"א):

“אִם אַתָּה הַכִּינּוֹת לְבָךְ וּפְרַשְׁתָּ אֵלָיו כַּפְּךָ.”

וְהִנֵּה מַפְסִידֵי הַמִּדָּה הֵם חֲסֵרוֹן הַהַתְּבוֹנְנוֹת עַל הָעֲנִינִים שֶׁזְכָרְנוּ, דֵּהֵינּוּ: סְכָלוֹת, פְּחִיתוֹת הַתְּעוּנוּגִים, רְדִיפַת הַכְּבוֹד, וּמַעוּט הַהֲכָנָה לַעֲבוּדָה. כִּי הַשְּׂנִים הָרֵאשׁוֹנִים הֵם מְפַתִּים אֶת הַמַּחֲשָׁבָה וּמְמַשִּׁיכִים אוֹתָהּ אֶל הַפְּנִיּוֹת, כְּאִשָּׁה הַמְּנַאֶפֶת אֲשֶׁר תַּחַת אִשָּׁה תִּקַּח אֶת זָרִים. וַיִּכְבֵּר נִקְרָאוּ הַמַּחֲשָׁבוֹת הַחִיצוֹנוֹת “זְנוּת הַלֵּב”. דְּכָתִיב (בְּסֻדָּר ט"ו):

“וְלֹא תִתּוֹרוּ אַחֲרַי לְבַכְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זּוֹנִים אַחֲרֵיהֶם”, כִּי נִמְצָא הַלֵּב פּוֹנֵה מִן הַמַּבְטֵי הַשָּׁלֵם אֲשֶׁר הִיָּה לוֹ לְקֶשֶׁר בּוֹ, אֶל הַבָּלִים וְדַמְיוֹנוֹת פּוֹזְבִים, וּמַעוּט הַהֲכָנָה גוֹרֵם לְסַכָּלוֹת הַטְּבָעִי הַבָּא מִצַּד הַחֲמֹר שְׁלֹא יִגְרַשׁ מִתּוֹכוֹ וְהָרִי הוּא מְבַאֵשׁ אֶת הָעֲבוּדָה בְּסֻרְחוֹנוֹ.

ונבאר עתה מדת החסידות:

פרק יח - בבאור מדת החסידות

מדת החסידות צריכה היא באמת לבאור גדול. כי מנהגים רבים ודרכים רבים עוברים בין רבים מבני האדם בשם חסידות ואינם אלא גולמי חסידות, בלי תאר וכלי צורה וכלי תקון. ונמשך זה מחסרון העיון וההשכלה האמתית אשר לבעלי המדות ההם, כי לא טרחו ולא נתיגעו לדעת את דרך ה' בידיעה ברורה וישרה, אלא התחסרו והלכו במה שנודמן להם לפי הסברא הראשונה ולא העמיקו בדברים ולא שקלו אותם במאזני החכמה. והנה אלה הבאים את ריח החסידות בעיני המון האנשים ומן המשכילים עמהם, באשר כבר יחשבו שהחסידות תלוי בדברי הבל או דברים נגד השכל והדעה הנכונה, ויאמינו היות כל החסידות תלוי רק באמירת בקשות רבות ודוים גדולים ובככיות והשתחויות גדולות ובסגופים הנזרים שימית בהם האדם את עצמו, כטבילות הקרח והשלג, וכיצא בדברים האלה. והנה לא ידעו, כי אף על פי שקצת דברים אלה צריכים לבעלי תשובה, וקצתם ראויים לפרושים, הנה על אלה נוסד החסידות כולל, כי אם הטוב שבמנהגים האלה הוא ראוי להתלוות אל החסידות, אך מציאות החסידות עצמו הוא דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והוא מיסוד על יסודות חכמה רבה ותקון המעשה בתכלית, אשר ראוי לכל חכם לב לרדף אחריו, כי רק לחכמים להשיגו באמת. וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ג): "ולא עם הארץ חסיד".

ונבאר עתה ענין זה על הסדר:

הנה שרש החסידות הוא מה שאמרו ז"ל (ברכות י"ו): "אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו". והענין הוא, פי הנה המצות המטלות על כל ישראל כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת. אמנם, מי שאוהב את הבורא יתברך שמו אהבה אמיתית, לא ישתדל ויכון לפטר עצמו במה שפכר מפרסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו, שאלו יגלה אביו את דעתו גלוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא וכמעשה ההוא כל מה שיוכל. ואף על פי שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה, לעשות לו גם את אשר לא אמר לו בפרוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו, ולא ימתין שיצוהו יותר בפרוש או שיאמר לו פעם אחרת. והנה דבר זה אנחנו רואים אותו בעינינו, שילד בכל עת ובכל שעה בין כל אוהב ורע, בין איש לאשתו, בין אב ובנו, כללו של דבר, בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה באמת, שלא יאמר: לא נצטויתי יותר, די לי במה שנצטויתי בפרוש. אלא ממה שנצטוה ידון על דעת המצוה וישתדל לעשות לו מה שיוכל לדון שיהיה לו לנחת.

והנה כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו גם כן אהבה נאמנת, פי גם הוא מסוג האוהבים, ותהינה לו המצות אשר צוים גלוי ומפרסם, לגלוי דעת לבד, לדעת שאל הענין ההוא נוטה רצונו וחפצו יתברך שמו. ואז לא יאמר: די לי במה שאמור בפרוש או אפטר עצמי במה שמטל עלי על כל

פנים. אלא אדרבה יאמר: כיון שכבר מצאתי ראיתי שתפצו יתברך שמו נוטה לזה, יהיה לי לעינים להרבות בזה הענין ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל לדון שרצונו יתברך חפץ בו. זהו הנקרא: "עושה נחת רוח ליוצרו".

נמצא כלל החסידות: הרחבת קיום כל המצות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר.

הנה רואה שהחסידות ממין הפרישות, אלא שהפרישות בלאוין והחסידות בעשין, ושניהם ענין אחד, שהוא: להוסיף על המפרש מה שנוכל לדון לפי המצוה המפרשת שיהיה נחת רוח לפניו יתברך. זה גדר החסידות האמתי. ועתה נבאר חלקיו הראשיים:

פרק יט - בבאור חלקי החסידות

חלקי החסידות הראשיים, שלשה: הראשון במעשה, השני באפן העשיה, השלישי בכונה.

החלק הראשון במעשה אף הוא יתחלק לשני חלקים: האחד כמה שבין אדם למקום, והשני כמה שבין אדם לחבירו.

החלק הראשון שבראשון הוא במעשה שבין אדם למקום וענינו קיום כל המצות בכל הדקדוקים שבהם עד מקום שיד האדם מגעת, ואלה הם שקראום חז"ל "שירי מצוה". ואמרו (סנה ל"ח): "שירי מצוה מעכבים את הפרענות". כי אף על פי שגוף המצוה נשלם זולתם, וכבר יצא בנה ידי חובתו, הנה זה לכל המון ישראל, אך החסידים אין להם אלא להרבות בהשלמתם ולא למעט בהם כלל.

החלק השני שבראשון הוא במה שפין אדם לחברו, וענינו גדל ההטבה, שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות ולא מריע להם. וזה בגוף, בממון ובנפש.

בגוף - שיהיה משתדל לעזור לכל אדם במה שיוכל, ויקל משאם מעליהם. והוא מה ששנינו (אבות פ"ו): "ונושא בעול עם חברו". ואם מגיע לחברו איזה נזק בגופו והוא יוכל למנוע אותו או להסירו, יטרח פדי לעשותו.

בממון - לסייעו כאשר תשיג ידו ולמנוע ממנו הנזקין בכל מה שיוכל. כל שכן שירחיק הוא כל מיני נזקין שיכולים לבוא מחמתו, בין ליחיד בין לרבים. ואפילו שעתה מיד אין הזקן מצוי, כיון שיכול לבא לידי קד, יסירם ויעבירם. ואמרו ז"ל (אבות פ"ב): "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך".

בנפש - שישתדל לעשות לחברו כל קרת רוח שיש בידו, בין בעניני הכבוד בין בכל שאר הענינים, כל מה שהוא יודע שאם יעשהו לחברו הוא מקבל נחת רוח ממנו, מצות חסידות הוא לעשותו, כל שכן שלא יצערנו בשום מיני צער כלל, יהיה באיזה אופן שיהיה. וכלל כל זה הוא גמילות חסדים, אשר הפליגו חז"ל בשכחה ובחוכתנו בה. ובכלל זה רדיפת השלום, שהוא ההטבה הכללית בין כל אדם לחברו.

ועתה, אביא לך ראיות על כל הדברים האלה מן החז"ל, אף על פי שהדברים פשוטים ואין צריכים לחזוק ראיה: בפרק בני העיר אמרו (מגילה כ"ו): "שאלו תלמידיו את רבי זכאי, במה הארכת ימים? אמר להם, מימי לא השתנתי בחוף ארבע אמות של תפלה, ולא כניתי שם לחברי, ולא

בטלתי קדוש היום". הרי לך פה מן החסידות במה שנוגע אל הקדוּקִי המצוֹת, כִּי כְּכֹר פָּטוּר הָיָה מִן הַדִּין מֵהִבָּאת יַיִן לְקָדוֹשׁ, כִּיִּין שְׁלֵא הָיָה לוֹ, עַד שֶׁהִיָּתָה צְרִיכָה אִמּוֹ לְמַכֵּר כֶּפֶה שְׁכֵרָא שָׁה. אִמָּנָם מִמֵּדַת חֲסִידוֹת הָיָה עוֹשֶׂה כֵּן. וּבִמָּה שְׁנוֹגֵעַ לְכַבּוֹד חֲבֵרוֹ, שְׁלֵא כְּנָהוּ אֶפְלוֹ כְּנֹוִי שְׁאִינוֹ שֶׁל גְּנָאִי, וְכִדְפִירְשׁוֹ הַתּוֹסֵ' שֵׁם. וְרַב הוֹנָא גַם כֵּן קָשַׁר גְּמִי עַל לְבוּשׁוֹ, לְפִי שְׁמַכְרֵ הַמֵּינֹו לְקִנּוֹת יַיִן לְקָדוֹשׁ הַיּוֹם. עוֹד שֵׁם: "שְׁאֵלוֹ תִלְמִידּוֹ אֶת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שְׁמוּעַ, בְּמָה הָאֲרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִיָּמִי לֹא עָשִׂיתִי קִפְנֹדְרִיא לְבֵית הַכְּנֶסֶת, וְלֹא פִסְעֵתִי עַל רֵאשֵׁי עַם קָדֵשׁ". הִנֵּה זֶה חֲסִידוֹת בְּעִנְיָן כְּבוֹד בֵּית הַכְּנֶסֶת וּבְעִנְיָן כְּבוֹד הַכְּבָרִיּוֹת שְׁלֵא לְפִסַּע עַל גֵּב מְסַבְּחָן שְׁלֵא לְרֵאוֹת כְּמַבּוֹה אוֹתָם.

עוֹד שֵׁם: "שְׁאֵלוֹ תִלְמִידּוֹ אֶת רַבִּי פְּרִידָא, בְּמָה הָאֲרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִיָּמִי לֹא קִדְמִנִי אָדָם לְבֵית הַמְּדַרְשׁ, וְלֹא בְּרַכְתִּי לְפָנָי כְּהֵן, וְלֹא אֶכְלָתִי מִבְּהֵמָה שְׁלֵא הוֹרָמוֹ מִתְּנוּתִיהָ". וְאָמְרוּ עוֹד (שֵׁם כִּיח'): "שְׁאֵלוֹ תִלְמִידּוֹ אֶת רַבִּי נַחוּנְיָא, בְּמָה הָאֲרַכְתָּ יָמִים? אָמַר לָהֶם, מִיָּמִי לֹא נִתְכַּבְּדְתִי בְּקִלּוֹן חֲבֵרִי, וְלֹא עָלְתָה עַל מִטְּתִי קִלְלַת חֲבֵרִי". וּמְפָרֵשׁ הֵתָם: "כִּי הָא דְרַב הוֹנָא דְרִי מָרָא אֶכְתַּפִּיָּה. אֶתָּא רַב תְּנָא בְּרַ חֲנִילָאִי וְקָא דְרִי מִיָּנִיָּה. אָמַר לִיָּה: אִי רְגִילַת דְּדִרְתִּי בְּמֵאתִיק - דְּרִי, וְאִי לָא - אֶתִּיקוּרִי אֲנָא בְּזִלוּתָא דִּידֶךָ, לֹא נִיחָא לִי". הִרִי לָנוּ, שְׁאֵף עַל פִּי שְׁמִשְׁמַעוֹת "בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ" הוּא הַמְּשַׁתְּדֵל לְבָאוֹת חֲבֵרוֹ כְּדִי שְׁעַל יָדֵי זֶה יִרְבֶּה כְּבוֹדוֹ, הִנֵּה לְחֲסִידִים לֹא יָאוֹת לְקַבֵּל כְּבוֹד, אֶפְלוֹ אִם חֲבֵרוֹ הוּא הַבָּא וּמִתְרַצֶּה בּוֹה, אִם יְהִיָּה זֶה בְּזִיוֹן לְחֲבֵרוֹ. וּכְעִנְיָן זֶה אָמַר רַבִּי וִירָא (שֵׁם): "מִיָּמִי לֹא הִקְפַּדְתִּי בְּתוֹךְ בֵּיתִי, וְלֹא צַעַדְתִּי

בפני מי שגדול ממני, לא הרהרתי במבואות המטנפות, ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא ששתי בתקלת חברי, ולא קראתי לחברי בחניכותו". הרי לך מעשי חסידות מכל הדרכים שזכרנו למעלה. ואמרו עוד ז"ל (כבא קמא ל'): "אמר רב יהודה, האי מאן דכעי למהוי חסידא, לקים מלי דברכות", וזה למה שבינו לבין קונו. "ואמרי לה לקים מלי דגויקין", וזה למה שבינו לבין חברו. "ואמרי לה לקים מלי דאבות", ששם נכללים ענינים מכל החלקים.

והנה גמילות חסדים הוא עקר גדול לחסיד, כי חסידות עצמו נגזר מחסד. ואמרו ז"ל (אבה ס"א): על שלשה דברים העולם עומד, ואחד מהם גמילות חסדים. וכן מנו ז"ל עם הדברים שאוכל פירותיהן בעולם הזה והקרו קיימת לו לעולם הבא. ואמרו עוד (סוטה י"ד): "דרש ר' שמלאי, תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים". ואמרו עוד (ראה וקמא ע"ט): "דרש רבא, כל מי שיש בו שלש מדות הללו, בירוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו: רחמן ובישן וגומל חסדים". ואמרו (פכה ס"ט): "אמר רבי אלעזר, גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, שנאמר "זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד". ואמרו עוד (שם): "בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים מן הצדקה: שהצדקה במקומו, וגמילות חסדים בגופו. צדקה לעניים, גמילות חסדים לעניים ולעשירים. צדקה לחיים, גמילות חסדים בין לחיים בין למתים".

ואמרו עוד (שבת קנ"א): "ונתן לך רחמים ורחמך" (ובקריס י"ז) - "כל

המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים". וזה פשוט, כי הקדוש ברוך הוא מודד מדה כנגד מדה (סנהדרין צ). ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות, גם הוא בדינו ירחמנו וימחלו לו עונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדתו. והוא מה שאמרו ז"ל (ראש השנה י"ח): "למי נושא עון? למי שעובר על פשע". ומי שאינו רוצה להעביר על מדותיו, או אינו רוצה לגמל חסד, הגה הדין נותן שגם עמו לא יעשו אלא שורת הדין. ראה עתה מי הוא זה ואי זה הוא שיוכל לעמוד אם הקדוש ברוך הוא עושה עמו שורת הדין? ודוד המלך מתפלל ואומר (תהלים קמ"ג): "ואל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי". אמנם העושה חסד יקבל חסד, וככל מה שירבה לעשות, כך ירבה לקבל. ודוד היה מתהלל במדתו זאת הטובה, שאפלו לשונאיו היה משתדל להיטיב. והו מה שאמר (שם ל"ה): "ואני בחלותם לברשי שק עיניתי בצום נפשי". ואמר (שם ט): "אם גמלתי שולמי רע וגו'".

ובכלל הענין הזה, שלא לצער לשום בריה, אפלו בעלי חיים, ולרחם ולחוס עליהם. וכן הוא אומר (משלי י"ב): "יודע צדיק נפש בהמתו". וכבר יש שסוברים (כבא ספיצא ל"ב) צער בעלי חיים דאורייתא, ועל כל פנים דרבנן.

כָּלֵל של דבר: הרחמנות וההטבה צריך שתהיה תקועה בלב החסיד לעולם. ותהיה מגמתו תמיד לעשות קורת רוח לבריות ולא לגרם להם שום צער וכו'.

החלק השני מן החסידות הוא באפן העשייה. והנה גם זה נכלל בשני ענינים. אמנם תחתיים נכללים

פְּדָטִים רַבִּים. וּשְׁנַיִם הָרָאשִׁיִּים הֵם הִירָאָה וְהָאֵהָבָה, שְׁנֵי עֲמוּדֵי הָעֲבוּדָה הָאֲמִתִּית שְׂוֹלְתָם לֹא תִכּוֹן כָּלֵל.

בְּכָלֵל הִירָאָה יֵשׁ: הַהֲכָנְעָה מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ, הַבְּשֻׁת בְּקִרְוֹב אֶל עֲבוּדָתוֹ, וְהַכְּבוֹד הַנִּעֲשֶׂה אֶל מִצּוֹתָיו, אֶל שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאֶל תּוֹדָתוֹ. וּבְכָלֵל הָאֵהָבָה: הַשְּׂמֻחָה, הַדְּבֻקוֹת וְהַקְּנָאָה. וְעֵתָה נִבְאָרֵם אֶחָד אַחֵר:

הִנֵּה עֵקֶר הִירָאָה הִיא יִרְאֵת הַרֹמְמוֹת, שְׂצָרִיךְ הָאָדָם לַחֲשֹׁב בְּעוֹדוֹ מִתְּפַלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה מִצְוָה כִּי לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הוּא מִתְּפַלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה הַמַּעֲשֶׂה הַהוּא. וְהוּא מֵה שֶׁהוֹדִיר הַתְּנָא (רֵאָה פְּרֻסָּת כ"ח): "וּכְשֵׁאתָה מִתְּפַלֵּל דַּע לִפְנֵי מִי אַתָּה מִתְּפַלֵּל". וְהִנֵּה, שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ שִׁסְתַּכֵּל הָאָדָם וְיִתְכוּנֵן הַיֵּטֵב כְּדֵי שְׁיִגִיעַ אֶל זֹאת הִירָאָה, הָאֶחָד שֶׁהוּא עוֹמֵד מִמֶּשׁ לִפְנֵי הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְנוֹשָׂא וְנוֹתֵן עִמּוֹ, אֵף עַל פִּי שְׂאִין עֵינוֹ שֶׁל אָדָם רוֹאֶהוּ. וְתִרְאֶה, כִּי זֶה הוּא הַיּוֹתֵר קָשָׁה שִׁצְטִיר כָּלֵךְ הָאָדָם צִיּוֹר אֲמִתִּי. יַעַן אֵין הַחוּשׁ עוֹזֵר לָזֶה כָּלֵל. אֲמָנָם מִי שֶׁהוּא בְּעַל שְׂכָל נְכוֹן, בְּמַעַט הַתְּכוּנָנוּת וְשִׁמְתֵי לֵב, יוֹכֵל לְקַבֹּעַ בְּלִבּוֹ אֲמִתַּת הַדְּבָר, אֵיךְ הוּא בָּא וְנוֹשָׂא וְנוֹתֵן מִמֶּשׁ עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ, וְלִפְנֵי הוּא מִתְּחַנֵּן, וּמֵאֲתוֹ הוּא מִבְּקֶשׁ, וְהוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מֵאֲזִין לוֹ וּמִקְשִׁיב לְדַבְרָיו, כְּאִשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, וְרֵעֵהוּ מִקְשִׁיב שׁוֹמֵעַ אֵלָיו. וְאֶחָד שִׁיקְבַע זֶה בְּדַעְתּוֹ, צָרִיךְ שִׁיתְכוּנֵן עַל רוֹמְמוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר הוּא מְרוֹמֵם וְנִשְׁגָּב עַל כָּל בְּדָכָה וְתַהֲלָה, עַל כָּל מִינֵי שְׁלִימוֹת שְׂתוּכֵל מַחֲשַׁכְתָּנוּ לְדָמוֹת וּלְהַכִּין. וְעוֹד צָרִיךְ שִׁיתְכוּנֵן עַל שְׂפִלוּת הָאָדָם וּפְחַתוֹתוֹ, לְפִי חֲמֻרֵיתוֹ וּגְסוּתוֹ, כָּל שְׂכָן לְפִי

החטאים שחטא מעודו. כי על כל אלה אי אפשר שלא יחרד לבו ולא ירעש בעודו מדבר דבריו לפניו יתברך, ומזכיר בשמו ומשתדל להרצות לו. הוא מה שאמר הכתוב (ההלים ב'): "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעהה". וכתוב (שם פ"ט): "אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו". כי המלאכים להיותם יותר קרובים אליו יתברך מבני הגוף החומרי, קל להם יותר לדמות שכח גדולתו, על כן מוראו עליהם יותר ממה שהוא על בני האדם. ואמנם דוד המלך ע"ה היה משבח ואמר (שם ה'): "אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך". וכתוב (מלאכי א'): "מפני שמי נחת הוא". ואמר (עזרא ט'): "אלקי בשתי ונכלמתי להרים אלקי פני אליך". ואולם היראה הזאת צריך שתגבר בלב בתחלה, ואחר כך תראה פעולותיה גם באיברי הגוף. הלא הנה: כבוד הראש וההשתחוואה, שפלות העינים וכפיפת הידים, כעבד קטן לפני מלך רב. וכן אמרו בגמרא (שבת י'): "רבא פכר ידיה ומצלי. אמר, כעבדא קמי מאריה".

והנה דברנו עד עתה מן ההכנעה ומן הבשלת. ונדבר עתה מענין הכבוד. הנה כבוד המצוה ויקרה, כבר הזהירונו עליו חז"ל, ואמרו (שבת קל"ג): "זה אלי ואנוהו" (שבות ט"ו) - "התנאה לפניו במצוות: ציצית נאה, תפלין (נאה) [נאים], ספר תורה נאה, לולב נאה וכו'". וכן אמרו (בבא קמא ט'): "הדור מצוה עד שלישי. עד כאן משלו, מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא". הרי דעת שפתותיהם ז"ל ברור מללו, שאין די בעשות המצוה לבד, אלא שצריך לכבדה ולהדרה. ולהוציא ממי שלהקל על עצמו יאמר: "אין הכבוד אלא לבני האדם המתפתים בהכלים אלה, אף הקדוש ברוך הוא אינו

חֹשֶׁשׁ לְזֶה, כִּי הוּא מְרוֹמֵם מְדַבְּרִים הָאֵלֶּה וְנִשְׁגָּב מֵהֶם, וְכִיּוֹן שֶׁהַמְצוּהָ נְעִשִׂית לְאִמְתָּהּ דִּי בֹדֵה". אֲמַנֵּם הָאִמֶּת הוּא שֶׁהָאֲדוֹן בְּרוּךְ הוּא נִקְרָא אֶל הַכְּבוֹד וְאִנּוּ חַיִּיבִים לְכַבְּדוֹ, אֵף עַל פִּי שְׂאִינוּ צְרִיךְ לְכַבֹּדְנוּ וְלֹא כְּבֹדְנוּ חָשׁוּב וְסַפּוֹן לְפָנָיו. וְמִי שֶׁמֵּעֵט בֹּדֵה בְּמָקוֹם שֶׁהִיא יְכוּל לְהִרְבּוֹת, אִינוּ אֶלָּא חוֹטֵא. הוּא מָה שֶׁהִנְבִּיא מְלֹאכֵי מִתְרַעֵם עַל יִשְׂרָאֵל בְּדִבְרֵי ה' (מְלֹאכֵי א'): "וְכִי תִגִּישׁוּן עוֹר לְזִבּוּחַ אֵין רַע [וְגו'] הַקְּרִיבֵהוּ נָא לְפַחְתָּךְ הַיִּרְצָךְ אוֹ הַיֵּשָׁא פְּנִיךְ". וְאוּלַם חוֹ"ל הַזְּהִירוֹנוּ לְהַתְנַהֵג הַפֶּךְ זֶה בְּעִבּוּדָה. וְאָמְרוּ בְּעִנִּין מִים שֶׁנִּתְגַּלוּ, שְׁלֹא יִסְנַנֵּם בְּמִסְנַנֵּת מִטַּעַם אִימור דְּאִמְרֵי לְהַדְיוּט, לְגִבּוּהַ מִי קְאָמְרִי. לִית לִיהַ הַקְּרִיבֵהוּ נָא לְפַחְתָּךְ? רֵאדָה נָא. מָה חֶסְרוֹן יֵשׁ בְּמִים שֶׁנִּסְתַּנְּנוּ? וְכִבֵּר מִתְרִים הֵם לְהַדְיוּט, וְאִפִּילוּ הֵכִי אֲסוּרִים הֵם לְגִבּוּהַ מִשׁוּם שְׂאִינוּ דֶרֶךְ כְּבוֹד. וְאָמְרוּ עוֹד בְּסַפְרֵי: "וְכֹל מְבַחַר נְדָרִיכֵם" (דְּהַרִים י"ג), דְּהֵיִינוּ: שְׁלֹא יִבִּיא אֶלָּא מִן הַמְּבַחַר. וְכִבֵּר מְצָאנוּ קִין וְהָבֵל. הָבֵל הִבִּיא מִבְּכוּרוֹת צֹאנוּ וּמַחְלֵבִיהֶן, וְקִין מִן הַפֶּסֶלֶת, מִפְּרֵי הָאֲדָמָה, כְּפִירוּשׁוֹם ז"ל (בְּרֵאשִׁית רַבָּה כ"ג), וּמָה עָלָה בָּהֶם - "וַיֵּשַׁע ה' אֶל הָבֵל וְאֶל מִנְחָתוֹ, וְאֶל קִין וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה" (בְּרֵאשִׁית ר"ג). וְאוֹמֵר (מְלֹאכֵי א'): "וְאֲרוּר נֹכַח וַיֵּשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכַר וְנוֹדַר וּזְבַח מְשַׁחַת לֵה' כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי". וְכַמָּה דְּבָרִים הַזְּהִירוֹנוּ ז"ל שְׁלֹא יִהְיוּ מִצּוֹת בְּזוּיּוֹת עֲלֵינוּ. וְכִבֵּר אָמְרוּ (שִׁבְחַת י"ד): "כֹּל הָאוֹחוֹז סִפּוֹר תּוֹרָה עָרוֹם נִקְבֵּר עָרוֹם", מִפְּנֵי בְּזוּי הַמְצוּהָ. וְסִדֵּר הָעֲלָאֵת בְּכוּרִים יִהְיֶה לָנוּ לְעֵינֵים לְרֵאוֹת מָה הוּא הַדְּרוֹן שֶׁל מִצּוֹת, שֶׁכֶּף שְׂנִינוּ (בְּכוּרִים פ"ג): "הַשּׁוֹר הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם וְקִרְנָיו מְצַפּוֹת זָהָב וְעִטְרַת שֶׁל זֵית בְּרֵאשׁוֹ וְכו'". עוֹד שֵׁם: "הָעֲשִׂירִים מְבִיאִים בְּכוּרֵיהֶם בְּקִלְתוֹת שֶׁל זָהָב וְהָעֵנִים

בסלי נצרים וכו'". עוד שם: "ש'לש מדות בכבורים: בכורים, תוספת בכורים, ועטור בכורים וכו'". הרי לנו בהדיא כמה ראוי לנו להוסיף על גופה של מצוה כדי להדרה. ומכאן נלמד לכל שאר מצות שבתורה. ואמרו (שבת ט'): "דבא רמי פוזמקי ומצלי. אמר: (עבוס ר) הכון לקראת אלקיך ישראל". עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בראשית דקה ט"ה) על פסוק "בגדי עשו בנה החמודות" (בראשית כ"ו) - "אמר רבן שמעון בן גמליאל: אני שמשתי את אבא בבגדים מלכלכים, וכשהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשו כשהיה משמש את אביו לא היה משמש אלא בבגדי מלכות". והנה אם כף לבשר ודם, קל וחמר למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהעומד לפניו להתפלל ראוי הוא שילבש בגדי כבוד, וישב לפניו כמי שיושב לפני מלך גדול.

והנה בכלל זה יש כבוד השבתות וימים טובים, שכל המרבה לכבדם ודאי עושה נחת רוח ליוצרו, שכן צונו (ישעיה נ"ח): "וכבדתו". וכיון שכבר התאמת לנו שכבודו מצוה, הנה מיני הכבוד רבים הם. אך הפלל הוא שכל מעשה שבו נראה חשיבות לשבת, צריכים אנו לעשותו, על כן היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת, איש איש לפי דרכו (שבת ק"ט): "רבי אבהו הוה יתיב אתכתכא דשנא ומנשב נורא, רב ספרא מחרירי רישא, רבא מלח שיבוטא, רב הונא מדליק שרגא, רב פפא גדיל פתילתא, רב חסדא פרים סלקא, רבה ורב יוסף מצלחי ציבי, רב נחמן מכתף ועייל מכתף ונפיק. אמר, אלו מקלעין לי רבי אמי ורבי אסי, מי לא מכתפנא קמייהו?" ותראה הקשו של רב נחמן, שיש לנו

ממנו מקום למוד, כי הנה היה מתבונן מה היה הוא עושה לפי דרכו לאדם שהוא חפץ לכבודו, וכזה עצמו היה עושה בשבת. ועל דבר זה נאמר (פרכות י"ח): "לעולם יהא אדם ערום ביראה". לדעת ולהתבונן דבר מתוך דבר ולחדש המצאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים שאפשר להראות היותנו מפירים גדל רוממותו עלינו. אשר על כן כל מה שיתיחס לו יהיה נכבד עלינו כבוד גדול, וכיון שהוא יתברך בטובו הגדול עם כל שפלותנו רצה בענותו לחלוק לנו כבוד ולמסר לנו דברי קדשותו, לפחות בכל כחנו נכבדם ונראה היקר אשר להם אצלנו. ותראה שזאת היא היראה האמתית שהיא יראת הרוממות שזכרנו שבה תלוי הכבוד המתקרב אל חבוב האהבה, וכמו שאכתב עוד בסיעתא השמיא, מה שאין כן יראת הענש שאינה העקרית ואין מעלות המדות האלה נמשכות הימנה. ונחזור לענין השבת: הנה אמרו (שבת ק"ט): רב ענן לביש גונדא, דהינו: שהיה לובש בגד שחור בערב שבת, כדי שיהיה נכר יותר כבוד השבת בלבשו בו בגדים נאים. נמצא שלא לכד ההכנה לשבת הוא מכלל הכבוד, אלא אפלו ההעדר שמפחו יבחן יותר מציאות הכבוד, גם הוא מכלל המצוה. וכן אסרו (גיטין ל"ח) לקבע סעודה בערב שבת מפני כבוד השבת. וכן כל פיוצא בזה.

ובכלל היראה עוד כבוד התורה ולומדיה. ובהדיא שנינו (אבות פ"ד): "כל המכבד את התורה, גופו מכבד על הבריות". ואמרו ז"ל (סנהדרין ק"ב): "אמר רבי יוחנן, מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה? לפי שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות. שנאמר 'וישלח מלאכים אל אחאב וגו' והיה

כֹּל מַחְמַד עֵינֶיךָ יְשִׁימוּ בְיָדָם וְלִקְחוּ. וַיֹּאמֶר לְמַלְאכֵי בֶן הַדָּר
אָמְרוּ לֵאדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ אֵל עַבְדְּךָ בְּרֵאשׁוֹנָה
אֲעֲשֶׂה וְהַדָּבָר הַזֶּה לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת. מֵאֵי מַחְמַד עֵינֶיךָ, לָאוּ
סֵפֶר תּוֹרָה? וְאָמְרוּ (בְּרַכּוֹת י"ח): "הֲיֵה הוֹלֵךְ מִמְּקוֹם לְמְקוֹם לֹא
יִגְיַחוּ בְּשֶׁק וַיִּנְיַחוּנוּ עַל הַחֲמוֹר וַיִּרְכַּב עָלָיו, אֲלֵא מִנִּיחוּ
בַּחֲקִיּוֹ וכו'". וְאָסְרוּ עוֹד (מוֹעֵד קָטָן כ"ה) לֵישֵׁב עַל הַמָּטָה שֶׁסָּפַר
תּוֹרָה עָלֶיהָ. וְכֵן אָמְרוּ (עֵירוּבֵין צ"ח, רַב־בַּיִת הַלְכוּת סִימָן פֶּרֶק י'): "אֵין זוֹרְקִין
כַּתְּבֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֶפְלוּ הַלְכוֹת וְאֶגְרוֹת". וְאָסְרוּ (בְּבִלְתָּה כ"ו) לְהִנְיַח
נְבִיאִים וְכַתוּבִים עַל גְּבֵי חוֹמְשִׁים. הֵן אֵלֶּה דְבָרִים שֶׁאָסְרוּ
חז"ל לְכָל עַדַת יִשְׂרָאֵל, וְהַחֲסִיד יֵשׁ לוֹ לְלַמֵּד מֵאֵלֶּה וּלְהוֹסִיף
עֲלֵיהֶם כְּהִנֵּה וְכַהֲנֵה לְכַבּוֹד שֵׁם ה' אֱלֹקָיו. וּבַכֹּלל זֶה: הַנִּקְיֹן
וְהַטְהָרָה הַצְּרִיכָה לְדַבְרֵי תּוֹרָה, שְׁלֹא לַעֲסוֹק בָּהּ אֶפְלוּ
בְּהַרְהוּר בְּמִקְוֹמוֹת הַמְטַנְפִּים וְלֹא בְיָדִים שְׂאִינִם נְקִיּוֹת. וְכִבֵּר
הַרְבֵּי חז"ל לְהוֹדִיר עַל זֶה בְּמִקְוֹמוֹת רַבִּים.

וּבְעֵינֶיךָ לומְדֵי תּוֹרָה. הִנֵּה מְקַרָּא כְּתוּב (ויקרא ט"ו): "מִפְּנֵי שִׂיבָה
תִּקּוּם וְהִדְרַת פָּנֵי נָקֵן". וּמִינֵה יִלְפִינָן לְכָל מִינֵי כְּבוֹד
שֶׁאֲפָשָׁר לַעֲשׂוֹת לָהֶם שְׂרָאוֹי וְדַאי לְחַסִּיד שִׁיעֲשֶׂהוּ. וְכִבֵּר
אָמְרוּ ז"ל (בְּחֻבוֹת ק"ג): "וְאֵת יִרְאֵי ה' יִכְבֵּר" (תְּהִלִּים ט"ו) - "זֶה
יְהוֹשֻׁפֵט מֶלֶךְ יְהוּדָה, שְׂכִינֹן שֶׁהִיא רוֹאֶה תְּלִמִּיד חֶכֶם הִיא
עוֹמֵד מִכְּסָאוֹ וּמְחַבְּקוֹ וּמְנַשְׁקוֹ, וְאוֹמֵר לוֹ, רַבִּי רַבִּי מוֹרֵי
מוֹרֵי". וְרַבִּי יִזְרָא כִּשְׁהִיא חָלוּשׁ מְלַמְּדוֹ הִיא מְשִׁים עֲצָמוֹ עַל
פֶּתַח בֵּית הַמְּדַרְשׁ לַעֲשׂוֹת מְצוּהַ כְּשִׁיקוּם מִלְּפָנֵי הַתְּלִמִּידֵי
חֶכְמִים (בְּרַכּוֹת כ"ח). כֹּל אֵלֶּה דְבָרִים שֶׁכִּבֵּר רוֹאִים אֲנַחְנוּ הַיּוֹת
הַבוֹדָא יִתְבַּדֵּךְ שְׂמוֹ חֲפֵץ בָּם וּגְלָה דַעְתּוֹ הָעֲלִיּוֹן בְּזוֹה. וְכִינֹן
שֶׁכֵּן, מִי הָאִישׁ הַחֲפֵץ לַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ, הִנֵּה בְּדַרְךָ זֶה

יִלְךְ וְיוֹסִיף לִקַּח בְּתַחבֹּלוֹתָיו, וְלַעֲשׂוֹת הַיִּשָּׁר לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ.

וּבְכָלֵל זֶה כְּמוֹ כֵּן כְּבוֹד בֵּית הַכְּנֶסֶת וּבֵית הַמְדָרֵשׁ (מְגִלָּה ב"ח),
שְׂאֵין דֵּי שְׁלֵא יִנְהַג בְּהֵם קְלוּת רֵאשׁ, אֲלֵא שִׁינְהַג
בְּהֵם כֹּל מִינֵי כְבוֹד וּמוֹרָא בְּכָל מְנַהֲגָיו וּבְכָל פְּעוּלוֹתָיו, וְכָל
מֵה שְׁלֵא הָיָה עוֹשֶׂה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ גָּדוֹל, לֹא יַעֲשֶׂה בְּהֵם.

וּנְדָבָר עֲתָה מַעֲנִין הָאֵהָבָה. וְעַנְפִּיהָ הֵם שְׁלוֹשָׁה:
הַשְּׂמֵחָה, הַדְּבִיקוּת וְהַקְּנָאָה.

וְהִנֵּה עֵינֵן הָאֵהָבָה הוּא שִׁיחֵיהָ הָאָדָם חוֹשֵׁק וּמִתְאַוֶּה מִמֶּשׁ
אֶל קִרְבָּתוֹ יִתְבָּרֵךְ וְרוֹדֵף אַחַר קִדְשָׁתוֹ, כְּאֲשֶׁר יִרְדֹּף
אִישׁ אַחַר דְּבַר הַנְּחַמָּד מִמֶּנּוּ חֲמֻדָּה עֲזָה, עַד שִׁיחֵיהָ לוֹ הַזְכָּרַת
שְׁמוֹ יִתְבָּרֵךְ וְדַבָּר בְּתַהֲלוֹתָיו וְהַעֲסֵק בְּדַבְרֵי תוֹרָתוֹ וְאַלְהוּתוֹ
יִתְבָּרֵךְ שֶׁעָשׂוֹעַ וְעוֹנֵג מִמֶּשׁ, כְּמִי שְׂאוֹהֵב אֶת אִשְׁתּוֹ נְעוּרָיו אוֹ
בְּנֵי יַחֲידוֹ אֵהָבָה חֲזָקָה, אֲשֶׁר אִפְלוּ הַדְּבָרִים בִּם יִהְיֶה לוֹ לְנַחַת
וְתַעֲנוּג, וְכַעֲנִין הַפְּתוּב (יִרְמִיָּה ל"א): "כִּי מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכוֹר אֲזַכְּרֶנּוּ
עוֹד". וְהִנֵּה וְדָאֵי שְׁמֵי שְׂאוֹהֵב אֶת בּוֹרְאוֹ אֵהָבָה אֲמַתִּית לֹא
יֵצִיחַ עֲבוֹדָתוֹ לְשׁוּם טַעַם שְׁכַעוּלָם, אִם לֹא יִהְיֶה אָנוּס מִמֶּשׁ,
וְלֹא יִצְטָרֵף רְצוּי וּפְתוּי לְעֲבוּדָה, אֲלֵא אֲדַרְבָּה לְבוֹ יִשְׂאֵהוּ
וְיִרְצֵהוּ אֵלֶיהָ, אִם לֹא יִהְיֶה עֹכֵב גָּדוֹל שִׁימְנַעְהוּ. הִנֵּה זֹאת
הִיא הַמְדָּה הַנְּחַמָּדָת אֲשֶׁר אֵלֶיהָ זָכוּ הַחֲסִידִים הָרֵאשׁוֹנִים
קְדוּשֵׁי עֲלִיּוֹן, וְכַמְאֹמֵר דָּוִד הַמֶּלֶךְ ע"ה (תְּהִלִּים מ"ב): "כִּאֵיל תַּעֲרוֹג
עַל אֲפִיקֵי מַיִם כִּן נַפְשֵׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים. צְמָאָה נַפְשֵׁי
לְאֵלֹהִים לֹאֵל חֵי מְתֵי אָבוֹא וְגו'". וְאוֹמֵר (שֵׁם פ"ד): "נִכְסְפָה וְגַם
כְּלָתָה נַפְשֵׁי לְחֻצְרוֹת ה' וְגו'", (שֵׁם ס"ג). "צְמָאָה לֵךְ נַפְשֵׁי כְּמָה
לֵךְ בְּשָׂרֵי וְגו'", כֹּל זֶה מִתְקַף הַתְּשׁוּבָה שֶׁהִיא מִשְׁתוֹקֵק לוֹ

יִתְּכֶרֶךְ, וּכְעֵינֵן מַה שְּׂאֵמַר (וישעיה כ"ד): "לְשִׁמָּה וּלְזִכְרָךְ תֵּאוֹת נַפְשׁ". וְאוֹמֵר (שם): "נַפְשֵׁי אוֹיְתֶיךָ בְּלִילָה אֶף רוּחֵי בְּקִרְבֵי אֲשַׁחֲרֶךְ", וְדוֹר עֲצָמוֹ אָמַר (תהלים כ"ג): "אִם זִכְרֹתֶיךָ עַל יְצוּעֵי בְּאֲשֵׁמוֹרוֹת אֶהְיֶה בְךָ". בְּאֵר הָעוֹנֵג וְהַשְּׁעִשׁוּעַ שֶׁהִיא לוֹ בְּדַבְּרוֹ בּוֹ וּבְשִׁבְחֹיךָ יִתְּכֶרֶךְ שְׁמוֹ. וְאוֹמֵר (שם ק"ט): "וְאֲשַׁתְּעֶשֶׂע בְּמִצּוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי". וְאוֹמֵר (שם): "גַּם עֲדוֹתֶיךָ שְׁעִשׁוּעֵי וְגו'".

וְהִנֵּה זֹאת וְדַאי שְׂאֵהְבָה זֹאת צְרִיף שְׁלֵא תִהְיֶה אֶהְבָּה הַתְּלוּיָה בְּדַבְּרֵךְ, דְּהֵינּוּ: שִׂיֵּאֵהֵב אֶת הַפּוֹרָא יִתְּכֶרֶךְ עַל שְׂמֵטִיב אֵלָיו וּמַעֲשִׂירוֹ וּמִצְלִיחַ אוֹתוֹ, אֲלֵא כְּאֶהְבֵּת הַבֵּן לְאָבִיו, שֶׁהִיא אֶהְבָּה טְבַעִית מִמֶּשׁ, שְׂטַכְעוּ מְכַרְיָחוֹ וְכוּפָהוּ לָזֶה, כְּמֵאֵמֶר הַפְּתוּב (יהודים ל"ב): "הֲלֵא הוּא אָבִיךָ קִנְךָ". וּמִבְּחֵן הָאֶהְבָּה הַזֹּאת הוּא בְּזִמְן הַדַּחֵק וְהַצָּרָה. וְכֵן אָמְרוּ ז"ל (ברכות כ"ד): "וְאֶהְבֵּת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל לִבְכָךְ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ" (יהודים ט"ז) - "אֲפִילוֹ נוֹטֵל אֶת נַפְשְׁךָ". "וּבְכֹל מַאֲדָךְ" - "בְּכֹל מְמוֹנְךָ". אֲמַנָּם כְּדֵי שְׁלֵא תִהְיֶינָה הַצָּרוֹת וְהַדַּחֲקִים קוֹשֵׁי וּמְנִיעָה אֶל הָאֶהְבָּה, יֵשׁ לְאָדָם לְהַשִּׁיב אֶל עֲצָמוֹ שְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת. הָאֶחָת מִהֵן שְׁוֶה לְכֹל נַפְשׁ, וְהַשְּׁנִיָּה לְחַכְמִים בְּעֲלֵי הַדַּעָה הָעֵמוּקָה. הָאֶחָת הִיא: "כֹּל מֵאֵי דְעַבְרִין מִן שְׂמֵיָא לְטַב" (ברכות ס'). וְזֶה כִּי אֶפְלוּ הַצָּעֵר הַהוּא וְהַדַּחֵק הַנּוֹרָאָה בְּעֵינָיו רָעָה, אֵינְנוּ בְּאֵמֶת אֲלֵא טוֹבָה אֲמִתִּית, וְכִמְשָׁל הַרוֹפֵא הַחוֹתֵךְ אֶת הַבָּשָׂר אוֹ אֶת הָאָבֵר שֶׁנִּפְסַד כְּדֵי שִׁיבְרִיא שְׂאֵר הַגּוּף וְלֹא יָמוּת. שְׂאֵף עַל פִּי שֶׁהַמַּעֲשֶׂה אֲכֹזְרֵי לְכַאוֹרָה, אֵינּוּ אֲלֵא רַחֲמֵנוֹת בְּאֵמֶת, לְהִיטִיבוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ. וְלֹא יִסֵּר הַחוּלָה אֶהְבֵּתוֹ מִהַרוֹפֵא בְּעִבּוֹר זֶה הַמַּעֲשֶׂה אֲלֵא אֲדַרְבָּא יוֹסִיף לְאֶהְבָּה אוֹתוֹ. כֵּן הַדַּבְּרֵי הַזֶּה, כְּשִׁיחֲשׁוּב הָאָדָם שְׁכֹל מַה שֶׁהִקְדוּשׁ

ברוך הוא עושה עמו לטובתו הוא עושה, בין שיהיה בגופו, בין שיהיה בממונו, ואף על פי שהוא אינו רואה ואינו מבין איך זה הוא טובתו, ודאי טובתו הוא, הנה לא תחלש אהבתו מפני כל דחק או כל צער, אלא אדרבא תגבר ונוספה בו תמיד. אף בעלי הדעה האמתית אינם צריכים אפלו לטעם הזה, כי הרי אין להם לכונן עצמם כלל, אלא כל תפלתם להגדיל כבוד שמו יתברך ולעשות נחת רוח לפניו. וכל מה שיתגברו עוֹבֵבִים נגדם עד שיצטרכו הם יותר כח להעבירם, הנה יאמץ לבם וישמחו להראות תקף אמונתם, כשר צבא הרשום בגבורה אשר יבחר לו תמיד במלחמה החזקה יותר, להראות תקפו בנצחונה. וכבר מרגל זה הענין בכל אוהב כשר ודם שישמח כשיודמן לו מה שיוכל להראות בו אל אשר הוא אוהב עד היכן מגיע עצם אהבתו.

ונבאר עתה ענפי האהבה, הם השלשה שזכרתים:
הדביקות, השמחה והקנאה.

הדביקות הוא שיהיה לבו של האדם מתדבק כל כף בשם יתברך, עד שכבר יסור מלפנות ולהשגיח אל שום דבר זולתו. והוא שבא עליו המשל בדברי שלמה (מקל): "אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירויך בכל עת באהבתה תשגה תמיד". ובגמרא אמרו ז"ל (עירובין נ"ד): "אמרו עליו על רבי אלעזר בן פדת שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של צפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של צפורי". והנה תכלית המדה הזאת הוא להיות האדם מתדבק כך אל בוראו בכל עת ובכל שעה. אמנם לפחות בשעת עבודה, אם אוהב

הוא את בוראו ודאי שיהיה לו הדביקות הזו. וכירו שלמי אמרו (בכונה פ"ה ה"א) : רבי חנינא בן דוסא היה עומד ומתפלל, ובא חברבר והכישו ולא הפסיק תפלתו, והלכו ומצאו אותו חברבר מת מוטל על פי חורו. אמרו לו תלמידיו, רבי, ולא הרגשת? אמר להם, יבוא עלי, מתוך שהיה לפי מכון בתפלה לא הרגשתי. ועל הדביקות היוזרתנו בתורה פעמים רבות (ורבים י"ט) : "לאהבה את ה' אלהיך וגו'" (שם), "ולדבקה בו" (שם י"ג), "ובו תדבק", "ובו תדבקון". ודוד אמר (תהלים ס"ג) : "דבקה נפשי אחריך". וענין כל אלה הפסוקים אחד, שהוא הדביקות שהאדם מתדבק בו יתברך שאינו יכול לפרד ולזוז ממנו. ואמרו ו"ל (בבאש"ח דף פ"ק ע"ג) : "אמר רבי שמעון בן לקיש : בשלש לשונות של חבה חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל : בדביקה, בחשיקה ובחפיצה". והם ממש ענפי האהבה העקריים, והיינו התשוקה שזכרתי והדבקות והנחת והענג הנמצא בעסק עניניו של הנאהב.

השני הוא השמחה, והוא עקר גדול בעבודה, והוא מה שדוד מזוהר ואומר (תהלים ק) : "עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה". ואומר (שם ס"ח) : "וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה", ואמרו רבותינו ו"ל (שבת ל) : "אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה". ועל הפסוק שזכרנו למעלה "עבדו את ה' בשמחה", אמרו במדרש (שחר טוב) : "אמר רבי איכו כשתהיה עומד להתפלל יהא לבך שמח עליך שאתה מתפלל לאלהים שאין כיוצא בו". כי זאת היא השמחה האמתית, שיהיה לבו של האדם עלו על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו

ובמצותיו שהם השלימות האמתית והיקר הנצחי. ואמר שלמה במשל החכמה (שיר השירים א'): "משכני אחריו נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך". כי כל מה שזוכה האדם לכנס יותר לפניו בחדרי ידיעת גדלתו יתברך, יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו. ואמר (קהלים קמ"ט): "שמח ישראל בעושרו בני ציון יגילו במלכם". ודוד שכבר הגיע אל המעלה הזאת שעור גדול, אמר (שם ק"ד): "יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה". ואמר (שם מ"ג): "ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכבוד אלהים אלהי". ואמר (שם ע"א): "תרננה שפתי כי אזמרה לך ונפשי אשר פדית". והיינו, כי כל כך היתה מתגברת בקרבו השמחה שכבר השפתיים היו מתנענעות מאליהן ומרננות בהיותו עוסק בתהלותיו יתברך, וכל זה מגדל התלהטות נפשו שהיתה מתלהטת בשמחתה לפניו. הוא מה שסיים: "ונפשי אשר פדית". ומצינו שנתרעם הקדוש ברוך הוא על ישראל מפני שחסרו תנאי זה בעבודתם. הוא שנאמר (דברים כ"ד ה'): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב". ודוד, לפי שראה את ישראל בעת התנדבם על בנין הבית שכבר הגיעו למעלה הזאת, התפלל עליהם שתתקיים המדה הטובה בהם ולא תסור. הוא מה שאמר (דברים נ"א כ"ט): "ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לכתם אליך".

הענף השלישי הוא הקנאה. שיהיה האדם מקנא לשם קדשו, שונא את משנאיו ומשתדל להכניעם במה שיוכל, כדי שתהיה עבודתו יתברך נעשית, וכבודו מתרבה.

והוא מה שאמר דוד עליו השלום (תהלים קל"ט): "הלֹא מִשְׁנֹאֲיֶךָ ה' אֲשָׁנָא וּבִתְקוּמִיךָ אֶתְקוּטֵט. תְּכַלִּית שְׁנָאָה שְׁנָאתִים וגו'". וְאַלְיָהוּ אָמַר (מלכים א' י"ט): "קָנָא קְנֵאתִי לֵה' צְבָאוֹת וגו'". וּכְבָר רְאִינוּ לְמָה זָכָה בְּעֵבֹר קְנֵאתוֹ לֵאלֹהֵיו, כַּמֵּאֵמֶר הַפְּתוּכִי (במדבר כ"ה): "תַּחַת אֲשֶׁר קָנָא לֵאלֹהֵיו וַיִּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וּכְבָר הַפְּלִיגוֹ חז"ל (שבת נ"ד) לְדַבֵּר בְּמִי שֵׁישׁ בִּידוֹ לְמַחֹת וְאִינוּ מוֹחָה, וְגִזְרוּ דֵינָה לְתַפְסֵי בְּעוֹן הַחוּטָאִים עֲצֻמוֹ. וּבְמִדְרָשׁ אֵיכָה (אֵיכָה רַבָּה א') אָמְרוּ: "הָיָה שְׂרִיָּה פְּאִילִים" - "מָה אֵילִים הִלְלוּ בְשַׁעַת שָׂרָב הוֹפְכִים פְּנֵיהֶם אֵלֵינוּ תַּחַת אֵלֵינוּ, כִּף הָיָה גְדוּלֵי יִשְׂרָאֵל רוֹאִים דְּבַר עֲבִירָה וְהוֹפְכִים פְּנֵיהֶם מִמֶּנּוּ. אָמַר לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, תְּבֵא הַשְּׁעָה וְאֲנִי אַעֲשֶׂה לָהֶם כֵּן". וְזֶה פְּשׁוּט, כִּי מִי שְׁאוֹהֵב אֶת חֲבִירוֹ אִי אֶפְשֶׁר לוֹ לְסַבּוֹל שְׂרִיָּה מִכֵּים אֶת חֲבִירוֹ אוֹ מִחֲרָפִים אוֹתוֹ, וּבִרְדָּאֵי שֵׁיצָא לְעֹזְרוֹתוֹ. גַּם מִי שְׁאוֹהֵב שְׁמוֹ יִתְבָּרֵךְ, לֹא יוּכַל לְסַבּוֹל וּלְרֵאוֹת שֵׁיחֲלָלוּ אוֹתוֹ חֵס וְשְׁלוֹם וְשֵׁיעֲבָרוּ עַל מִצְוֹתָיו. וְהוּא מֵה שְׁאֵמֶר שְׁלֵמָה (משלי כ"ה): "עוֹזְבֵי תוֹרָה יִהְלָלוּ רָשָׁע וְשׁוֹמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּדְּרוּ בָּם". כִּי אוֹתָם שְׁמַהֲלִים רָשָׁע בְּרָשָׁעוֹתוֹ וְלֹא יוֹכִיחוּ עַל פְּנֵיו מוֹמוֹ, הֵנָּה הֵם עוֹזְבֵי הַתּוֹרָה וּמְגִיחִים אוֹתָהּ שֶׁתַּחֲלִל חֵס וְשְׁלוֹם. אֲךָ שׁוֹמְרֵיהֶּם הַמִּתְחַזְּקִים לְהַחְזִיקָהּ וְדָאֵי שֵׁיִתְגַּדְּרוּ בָּם, לֹא יוּכְלוּ לְהַתְּאֵפֵק וּלְהַחְרִישׁ. וְאָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵל אֵיזֹב (איוב ס'): "הַפִּיץ עֲבֹרוֹת אֶפְרָיִם וַיִּרְאֶה כָּל גְּאֹה וְהִשְׁפִּילָהּ, רָאָה כָּל גְּאֹה הַכְּנִיעֵהוּ וְהַדוּךְ רָשָׁעִים תַּחֲתֵם, טָמְנָם בְּעֶפְרָיִם יַחַד פְּנֵיהֶם חֲבוּשׁ בְּטָמוֹן". כִּי זֶהוּ תוֹקֵף הָאֵהָבָה שִׁיּוּכַל לְהִרְאוֹת מִי שְׁאוֹהֵב אֶת בּוֹרָאוֹ בְּאֵמֶת. וְאָמַר (תהלים צ"ח): "אוֹהֲבֵי ה' שְׁנָאוּ רָע".

וְהֵנָּה בְּאֵרְנוּ עַד הֵנָּה הַחֲסִידוֹת מֵה שְׁתְּלוּי בְּמַעֲשֵׂה וּכְאֹפֶן

הַעֲשִׂיהָ. נִבְאָר עִתָּהּ הַתְּלוּי בַּכּוֹנֵנָה. וּכְבֹר דְּבָרָנוּ גַם כֵּן לְמַעַלָּה מֵעֵנִין לְשִׁמָּה וְשִׁלָּא לְשִׁמָּה לְמַדְרָגוֹתֵיהֶם. אֲמַנָּם וְדָאֵי שְׁמֵי שְׁמֵתְכוּיִן בְּעִבּוּדָתוֹ לְטַהַר נַפְשׁוֹ לְפָנֵי בּוֹרְאוֹ, לְמַעַן תִּזְכֶּה לְשִׁבֶּת אֶת פָּנָיו בְּכָלֵל הַיִּשְׂרָיִם וְהַחֲסִידִים, לְחִזּוֹת בְּנוֹעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ, וּלְקַבֵּל הַגְּמוּלָא אֲשֶׁר בְּעוֹלָם הַבָּא, לֹא נוֹכַל לֵאמֹר שְׁתַּהֲיֶיהָ כּוֹנֵנָה זֹו רַעָה. אֲכֵן לֹא נוֹכַל לֵאמֹר גַּם כֵּן שְׁתַּהֲיֶיהָ הַיּוֹתֵר טוֹבָה, כִּי עַד שֶׁהָאָדָם מִתְּכוּן לְטוֹבָת עֲצָמוֹ, סוּף סוּף עִבּוּדָתוֹ לְצַרְף עֲצָמוֹ. אִךְ הַכּוֹנֵנָה הָאֲמִתִּית הַמְּצוּיָה בַּחֲסִידִים אֲשֶׁר טָרְחוּ וְהִשְׁתַּדְּלוּ לְהַשִּׁיגָהּ, הוּא שִׁיְהִיָּה הָאָדָם עוֹבֵד רַק לְמַעַן אֲשֶׁר כְּבוֹדוֹ שֶׁל הָאֱדוֹן בְּרוּךְ הוּא יִגְדֵל וְיִרְבֶּה. וְזֶה יְהִיָּה אַחַר שֶׁהִתְגַּבֵּר בְּאַהֲבָה אֵלָיו יִתְבָּרַךְ וְיִהְיֶה חוֹמֵד וּמִתְאַוֶּה אֶל הַגְּדֻלַּת כְּבוֹדוֹ וּמְצַטְעֵר עַל כָּל שִׁמְעֵט מִמֶּנּוּ, כִּי אִזְ עִבּוּד עִבּוּדָתוֹ לְתַכְלִית זֶה שֶׁלְּפָחוֹת מִצְדוֹ יְהִיָּה כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ מִתְגַּדֵּל. וְיִתְאַוֶּה שְׁכָל שְׂאֵר בְּנֵי הָאָדָם יִהְיוּ כְּמוֹ כֵּן, וְיִצְטַעֵר וְיִתְאַנַּח עַל מַה שֶׁמִּמְעֵטִים שְׂאֵר בְּנֵי הָאָדָם, וְכָל שְׂכֵן עַל מַה שֶׁמִּמְעֵט הוּא עֲצָמוֹ, בְּשׁוּגְג אוֹ בְּאַנְס אוֹ בְּחִלְשַׁת הַטֶּבַע, אֲשֶׁר קוֹשֶׁה לוֹ לְשַׁמֵּר מִן הַחֲטָאִים בְּכָל עֵת, כְּעֵנִין הַפְּתוּב (קִהְלֵת ד'): "אָדָם אֵין צְדִיק בְּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחְטָא."

וְדָבָר זֶה בִּיאֲרוּהוּ בְּתַנָּא דְּבִי אֵלֵיהּ (דְּבָר פֶּרֶק ר"ז ז"ל, אֲמָרוּ: "כָּל חֲכָם מִיִּשְׂרָאֵל שֵׁישׁ בּוֹ דְּבָר תּוֹרָה לְאִמְתּוֹ, וּמִתְאַנַּח עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְעַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל כָּל יָמָיו, וּמִתְאַוֶּה וּמְצַר לְכְבוֹד יְרוּשָׁלַיִם וּלְכְבוֹד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְלִישׁוּעָה שְׁתַּצְמַח בְּקִרְוֵב וּלְכַנּוּס גְּלוּת, זוֹכֵה לְרוּחַ הַקְּדוֹשׁ בְּדַבְּרָיו וְכוּ'". נִמְצְאָת לְמַד שְׁזֵאת הִיא הַכּוֹנֵנָה הַמְּעַלָּה, שֶׁהִיא רְחוּקָה לְגַמְרֵי מִכָּל הַנְּאִת עֲצָמוֹ.

ואינה אלא לכבודו של מקום ולקדושו שמו יתברך
המתקדש בכריותיו בשעה שעושים רצונו. ועל זה אמרו
(וזהר מספטים): "איזהו חסיד המתחסד עם קונו".

והנה התסיד הזה, מלבד העבודה שהוא עובד במעשה
מצותיו על הכונה הזאת, הנה ודאי צריך שיצטרע
תמיד צער ממש על הגלות ועל התרבן, מצד שזה גורם מעוט
כפיכול לכבודו יתברך. ויתארה לגאולה, לפי שבה יהיה עלוי
לכבוד שמו יתברך. והוא מה שאמר התנא דבי אליהו
שהבאנו למעלה: "ומתארה ומצר לכבוד ירושלים וכו'
ויתפלל תמיד על גאולתן של ישראל, והשבת כבוד שמים
לעלוי". ואם יאמר אדם: מי אני ומה אני ספון שאתפלל על
הגלות ועל ירושלים, המפני תפלתי יכונסו הגלויות ותצמח
הישועה? תשובתו בזה, כאותה ששנינו (גנהרין לית): "לפיכך
נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם".
וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים
ומתפללים על זאת. ואף שלא תעשה בקשתם, מפני שלא
הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם
והקדוש ברוך הוא שמח בזה. ועל העדר זה הדבר התרעם
הנביא (ישעיה נ"ט): "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע".
ואמר (שם ס"ג): "ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך". ואמר
(דמיה ל'): "ציון היא דורש אין לה", ופרשו ז"ל (סוכה ס"א): "מכלל
דבעיא דרישה". הרי כאן שחיבים אנתנו בזה, ואין לנו לפטר
מפני מעוט כחננו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות פ"ג): "לא עליך
המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין לבטל הימנה". ואמר עוד
הנביא (ישעיה נ"א): "אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מתזיק

בידה מפל בנים גדלה". ואמר (שם כ): "כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה". ופרשו ז"ל (ראה עבודה ורה כ) שכל חסר שעושים, לעצמם הם עושים, לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לפונה השלמה הזאת ולא מבקשים על עלוי הכבוד וגאולתן של ישראל, שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל וכרבותי כבודם, שזה תלוי בזה באמת. וכמו שנאמר בתנא דבי אליהו שהזכרתי: "ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא ועל כבודן של ישראל וכו'".

נמצאת למד ששני דברים יש בענין זה: אחד - הפונה בכל מצוה ועבודה שתהיה לעלוי כבודו של מקום במה שבריותיו עושים נחת רוח לפניו. ועוד - הצער והבקשה על עלוי הכבוד הזה שיעשה בשלמות בעלוי כבודן של ישראל ושלותן.

ואמנם עוד עקר שני יש בכונת החסידות, והוא: טובת הדור. שהנה ראוי לכל חסיד שיתפון במעשיו לטובת דורו כלו, לזכות אותם ולהגן עליהם. והוא ענין הכתוב (ישעיה כ): "אמרו צריק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו", שכל הדור אוכל מפרותיו. וכן אמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא ט"ו): "היש בה עץ" (בסדר י"ג) - "אם יש מי שמגן על דורו כעץ". ותראה שזהו רצונו של מקום שיהיו חסידיו ישראל מזכים ומכפרים על כל שאר המדריגות שבהם. והוא מה שאמרו ז"ל בלולב ומיניו (יקרא רבה): "יבואו אלה ויכפרו על אלה", שאין הקדוש ברוך הוא חפץ באכדן הרשעים, אלא מצוה מטלת על החסידים להשתדל לזכותם ולכפר עליהם.

וזה צריך שיעשה בכונת עבודתו וגם כתפלתו בפעל. דהיינו:
 שיתפלל על דורו לכפר על מי שצדיק כפדה, ולהשיב
 בתשובה מי שצדיק לה, וללמד סגוריא על הדור כלו. וכבר
 אמרו ז"ל על פסוק (דניאל י'): "ואני באתי בדכריה" שלא חזר
 גבריאל ונכנס לפנים מן הפדגוד אלא כשלמד סגוריא על
 ישראל. וגדעון נאמר לו (שופטים י'): "לך בכתף זה", לפי שלמד
 סגוריא על עמו (ילקוט). כי אין הקדוש ברוך הוא אוהב אלא
 למי שאוהב את ישראל. וכל מה שאדם מגדיל אהבתו
 לישראל, גם הקדוש ברוך הוא מגדיל עליו. ואלה הם
 הרועים האמתיים של ישראל שהקדוש ברוך הוא חפץ בהם
 הרבה, שמוסרים עצמם על צאנו ודורשים ומשתדלים על
 שלומם וטובתם בכל הדרכים, ועומדים תמיד בפרץ להתפלל
 עליהם לכטל הגזרות הקשות ולפתוח עליהם שערי הבדחה.
 הא למה זה דומה, לאב שאינו אוהב שום אדם יותר ממי
 שהוא רואה שאוהב את בניו אהבה נאמנת, והוא דבר
 שהטבע יעיד עליו. והוא ענין כהן גדול שאמרו עליו (מכא"א):
 "שהיה להם לבקש דחמים על דורם ולא בקשו". וכן אמרו
 (סו'): "ההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלת פרסי דדבי
 יהושע בן לוי, ולא אשתעי אליהו בהדיה". הרי לך החובה
 המטלת על החסידים לבקש ולהשתדל על בני דורם.

והנה כבר בארנו חלקי החסידות הדאשיים. ופרטיהם
 מסורים לכל בר שכל ולכל לב טהור להתנהג
 בהם בדרך הישר לפי השרשים האלה, כל דבר בעתו.

פָּרָק כ' - בַּמִּשְׁקָל הַחֲסִידוֹת

מה שצריך לבאר עתה הוא משקל החסידות הזו, והוא ענין עקרי מאד מאד. ותדע באמת שזוהי המלאכה הקשה שבחסידות, כי דקותו רב ויש ליצר בדבר הזה כניסה גדולה. על כן נמצאת ספנתו עצומה, כי הרבה דברים טובים יוכל היצר לרחק פאלו הם רעים, והרבה חטאים לקרב פאלו הם מצות גדולות. ובאמת שלא יוכל איש להצליח במשקל הזה אלא בשלשה דברים: שיהיה לבו ישר שכלבכות, שלא תהיה פנייתו אלא לעשות נחת רוח לפניו יתברך ולא זולת זה כלל, ושהיה מעין על מעשיו עיון גדול וישתדל לתקנם על פי התכלית הזו, ואחר כל זאת יהיה משליך יהבו על ה', שאז יאמר בו: "אשרי אדם עוז לו כד וגו' לא ימנע טוב להולכים בתמים" (תהלים פ"ד). אמנם אם אחד מן התנאים האלה יחסר לו, לא יגיע אל השלימות וקרוב הוא לפשל ולפול. דהיינו: או אם הפונה לא תהיה מבחרת וזקה, או אם יתרושל מן העיון במה שיוכל לעין, או אם אחר כל זה לא יתלה בטחונו בקונו, קשה לו שלא יפול. אך אם שלשתם ישמור פראוי - תמימות המחשבה, עיון ובטחון, או ילך בטח באמת ולא יאונה לו כל רע. הוא הדבר שאמרה חנה בנבואתה (קמאל א' ב): "רגלי חסידיו ישמור". ודוד כמו כן אמר (תהלים ל"ו): "ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו".

והנה מה שצריך להבין הוא, כי אין לדון דברי החסידות על מראיהן הראשון. אלא צריך לעין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו

יראה טוב, ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו, ואם יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד. הנה מעשה גדליה בן אחיקם (ירמיה מ') גלוי לעינינו, שמפני רוב חסידותו שלא לדון את ישמעאל לכף חובה או שלא לקבל לשון הרע אמר ליוחנן בן קרח: "שקר אתה דובר אל ישמעאל". ומה גרם? גרם שמת הוא, ונפזרו ישראל וככה גחלתם הנשארה. וכבר יחס הכתוב אליו הריגת האנשים אשר נהרגו כאלו הרגם הוא, וכמאמרם ד"ל (נדה ס"א) על פסוק "את כל פגרי האנשים אשר הכה ביד גדליהו" (ירמיה מ"א). והכית השני גם הוא חרב על ידי חסידות כזה אשר לא נשקל במשקל צדק. במעשה דבר קמצא (ישעיה נ"ו) אמרו: "סבור רבנן לקרובה. אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח? סבור למקטליה. אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג? בין כך ובין כך הלך אותו הרשע והלשין את ישראל. בא הקיסר והחריב ירושלים. והוא מה שאמר רבי יוחנן על זה: "ענותנותו של רבי זכריה החריכה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלתנו לבין האומות". הרי לך, שאין לדון בחסידות המעשה באשר הוא שם לכד, אך צריך לפנות כה וכה לכל הצדדין שיוכל שכל האדם לראות. עד שידון באמת איזה יכשר יותר העשיה או הפרישה.

הנה התורה צותה (ויקרא י"ט): "הוכח תוכיח את עמיתך". וכמה פעמים יגנס האדם להוכיח חטאים במקום או בזמן שאין דבריו נשמעים, וגורם להם להתפרץ יותר ברשעם ולחלל ה' להוסיף על חטאתם פשע. הנה בכיוצא בזה אינו מן החסידות אלא לשתוק. וכך אמרו רבותינו ד"ל (יבמות ס"ה):

"כִּשְׁם שְׁמִצּוֹה לֹמַר דְּבַר הַנְּשָׁמַע, כִּךְ מִצּוֹה שְׁלֵא לֹמַר אֵת
 שְׁאִינוֹ נִשְׁמַע". רָאָה: פְּשׁוּט הוּא שְׁרָאוֹי לְכָל אֲדָם לֵהִיּוֹת
 מְקַדִּים וְרִץ לְדַבֵּר מִצּוֹה וּלְהַשְׁתַּדֵּל לֵהִיּוֹת מִן הַעוֹסְקִים בָּהּ,
 אֲךְ הֵנָּה לְפַעֲמִים יָכוֹל לְהוֹלֵד מִזֶּה מְרִיבָה, שְׁיֹתֵר תַּחֲבוּזָה
 הַמִּצּוֹה וַיִּתְחַלֵּל בָּהּ שֵׁם שָׁמַיִם מִמָּה שְׁיִתְכַבֵּד. בְּכִיּוּצָא בְּזֵה
 וְדַאי שְׁחִיב הַחֲסִיד לְהַנִּיחַ אֵת הַמִּצּוֹה וְלֹא לְרַדּוֹף אַחֲרֶיהָ. וְכֵן
 אָמְרוּ ז"ל בְּעֵינֵי הַלּוֹיִם, זֶה לְשׁוֹנֵם (בְּפֶרֶק רַבָּה פ"ה): "מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ
 יוֹדְעִים שֶׁכָּל מִי שֶׁטּוֹעֵן בְּאֲרוֹן שְׁכָרוֹ מְרַבָּה וְהָיוּ מְנִיחִין אֵת
 הַשְּׁלַחַן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמְּזֻבָּחוֹת וְכֻלָּן רְצִים לְאֲרוֹן לְטוֹל שְׁכָר.
 וּמִתּוֹךְ כִּךְ הָיָה זֶה מְרִיב וְאוֹמֵר אֲנִי טוֹעֵן כָּאֵן, וְזֶה מְרִיב וְאוֹמֵר
 אֲנִי טוֹעֵן כָּאֵן. וּמִתּוֹךְ כִּךְ הָיוּ נוֹהֲגִין קְלוֹת רֹאשׁ, וְהָיְתָה
 הַשְּׂכִינָה פּוֹגַעַת בָּהֶם וְכו'". הֵנָּה חִיב הָאָדָם לְשַׁמּוֹר כָּל הַמִּצְוֹת
 בְּכָל דְּקְדוּקֵיהֶם לְפָנָי מִי שִׁיְהִיָּה וְלֹא יִירָא וְלֹא יְבוֹשׁ. וְכֵן הוּא
 אוֹמֵר (תְּהִלִּים ק"ט): "וְאֲדַבְּרָה בְּעֲדוֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֲבוֹשׁ".
 וְכֵן שְׁנִינוּ (אֲבוֹת פְּרָק ה'): "הָיוּ עוֹז כְּנֹמֵר וְכו'". אֲמַנָּם גַּם בְּזֵה צְרִיף
 חֲלוּק וְהַבְּחִנָּה, כִּי כָּל זֶה נֶאֱמַר עַל גּוֹפֵי הַמִּצְוֹת שְׁחִיבִים אֲנַחְנוּ
 בָּהֶם חוֹבָה גְּמוּרָה, שְׁבָהֶם יֵשִׁים פְּנֵיו כַּחֲלָמִישׁ, אֲךְ יֵשׁ אִיזוֹרָה
 תּוֹסַפֵּת חֲסִידוֹת, שְׂאֵם יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם לְפָנָי הַמּוֹן הָעַם
 יִשְׁחָקוּ עֲלָיו וַיִּתְחַלְּצוּ וְנִמְצְאוּ חוֹטְאִים וְנַעֲנָשִׁים עַל יָדוֹ. וְהוּא
 הָיָה יָכוֹל לְהַנִּיחַ מִלְּעֲשׂוֹת הַדְּבָרִים הָהֵם, כִּי אֵינָם חוֹבָה
 מַחֲלֻטָּה. הֵנָּה דְּבַר כְּזֶה וְדַאי שְׁיֹתֵר הַגּוֹן הוּא לְחֲסִיד שְׁיִנְיַחְהוּ
 מִשְׁיַעֲשֶׂהוּ. וְהוּא מֵה שְׂאֵמֵר הַכְּתוּב (מִכָּה ר'): "וְהִצַּנַּע לְכַת עִם
 אֲלֵהֶיךָ". וְכַמָּה חֲסִידִים גְּדוֹלִים הִנִּיחוּ מִמְּנַהֲגֵי חֲסִירוֹתָם
 בְּהִיּוֹתָם בֵּין הַמּוֹן הָעַם, מִשּׁוֹם דְּמַחְזִי כִּי־וְהָרָא. כָּלְלוּ שֶׁל דְּבַר:
 כָּל מֵה שֶׁהוּא גוֹרֵם שְׁחוֹק וְהַתּוֹל לֹא יַעֲשֶׂהוּ.

נמצאת למד, שהבא להתחסד חסידות אמת, צריך שישקול כל מעשיו לפי התולדות הנמשכות מהם ולפי התנאים המתלויים להם, לפי העת, לפי החברה, לפי הנושא ולפי המקום. ואם הפרישה תוליד יותר קדוש שם שמים ונחת רוח לפניו מן המעשה - יפרוש ולא יעשה. או אם מעשה אחד במראיתו הוא טוב ובתולדותיו או בתנאיו הוא רע, ומעשה אחר רע במראיתו וטוב בתולדותיו, הכל הולך אחר החתום והתולדה, שהוא פרי המעשים באמת. ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון. כי אי אפשר לבאר הפרטים שאין להם קץ, וזה יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (ע"פ משלי ב). ומעשה דרכי טרפזן (ברכות י"ו) יוכיח, שהחמיר להטות כבית שמאי, ואמרו לו פדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, אף על פי שמחמיר היה. וזה שענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל היה ענין כבוד לישראל, מפני המחלוקת הגדולה שרבתה ביניהם, וסוף סוף נגמר שהלכה כבית הלל לעולם (עיידין י"ג). הנה קיומה של תורה שגמר דין זה ישאר בכל תקף לעד ולעולמי עולמים ולא יחלש בשום פנים, שלא תעשה תורה חס ושלום כשתי תורות. ועל כן לדעת המשנה הזאת יותר חסידות הוא להחזיק כבית הלל אפילו לקולא מלהחמיר כבית שמאי. וזה לנו לעינים לראות אי זה דרך ישפזן אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'.

פרק כא - בדרכי קניית החסידות

הנה ממה שיועיל הרבה לקנות החסידות, הוא גדל ההסתכלות ורוב ההתבוננות. פי כאשר ירבה

הָאָדָם לְהַתְּכוֹנֵן עַל גְּדֹל רוּמָמוֹתוֹ יִתְבַּרֵּךְ וְתִכְלִית שְׁלִימוֹתוֹ וְרוֹב הַהֲרַחֵק הַבְּלָתִי מִשְׁעַר שְׂבִיץ גְּדֻלְתוֹ וּבִין שְׁפֹלוּתָנוּ, יִגְרַם לוֹ שִׁמְלָא יִרְאֶה וּרְעֵדָה מִלְּפָנָיו. וְכֵהֱתוֹנְנוּ עַל רֹב חֶסְדָּיו עִמָּנוּ וְעַל גְּדֹל אַהֲבָתוֹ יִתְבַּרֵּךְ לְיִשְׂרָאֵל וְעַל קִרְבַּת הַיְּשָׁרִים אֵלָיו וּמַעֲלַת הַתּוֹרָה וְהַמְצוּת וְכִיּוֹצֵא מִן הָעֵינָיִם וְהַלְמוּדִים, וְדַאי שֶׁתִּתְלַהֵט בּוֹ אַהֲבָה עֲזָה וְיִכְחַר וְיִתְאַוֶּה לְדַבֵּק בָּם. כִּי בְּרֵאוֹתוֹ שֶׁהֵשֵׁם יִתְבַּרֵּךְ הוּא לָנוּ לְאֹב מִמֶּשׁ וּמִרְחָם עָלֵינוּ כְּאֹב עַל בָּנִים, יִתְעוֹרֵר בּוֹ בְּהַמְשֵׁךְ הַזְּמַן הַחֲפִץ וְהַחֲשׂוּקָה לְגַמֵּל לוֹ כְּכֵן אֶל אָבִיו.

וְהִנֵּה לְזוֹה צְרִיךְ הָאָדָם שֶׁיִּתְכוּוֹד בַּחֲדָרָיו, וְיִקְבֹּץ כָּל מַדְעוֹ וְתִתְכוּנְתוֹ אֶל הַהִסְתַּפְּלוּת וְאֶל הָעֵינָן בְּדַבְרֵים הָאֲמִתִּיִּים הָאֵלֶּה. וְהִנֵּה וְדַאי שֶׁיַּעֲזֹרֶהוּ לְזוֹה רֹב הַהִתְמַדָּה וְהָעֵינָן בְּמִזְמוּרֵי דוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה וְהַהִתְכוּוֹנוּת בָּם בְּמֵאֲמַרְיָהֶם וְעֵינָם, כִּי בַּהִיוֹתָם כָּלֶם מְלֵאִים אַהֲבָה וְיִרְאֶה וְכָל מִינֵי חֲסִידוּת, הִנֵּה בְּהִתְכוּוֹנְנוּ בָּם לֹא יִמְנַע מֵהִתְעוֹרֵר בּוֹ הַתְּעוֹרְרוּת גְּדוֹל לְצִאת בְּעַקְבוֹתָיו וְלָלֶכֶת בְּדַרְכָּיו. וְכֵן תוֹעִיל הַקְּרִיאָה בְּסִפּוֹר מַעֲשֵׂי הַחֲסִידִים בְּאַגְדוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, כִּי כָּל אֵלֶּה מְעוֹרְרִים אֶת הַשֶּׁכֶל לְהִתְיַעַץ וְלַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂיהֶם הַנְּחַמְדִּים, וְזֶה מְבָאָר.

אָךְ מִפְּסִידֵי הַחֲסִידוּת הֵם הַטְּרָדוֹת וְהַדְּאָגוֹת. כִּי בְּהִיוֹת הַשֶּׁכֶל טְרוּד וְנַחֲפֹז בְּדֵאָגוֹתָיו וּבְעֶסְקָיו, אֵי אֲפֹשֶׁר לוֹ לִפְנוֹת אֶל הַהִתְכוּוֹנוּת הַזֶּה, וּמִבְּלֵי הַתְּכוּוֹנוּת לֹא יִשִּׁיג הַחֲסִידוּת. וְאֲפִילוֹ אִם הִשִּׁיגוּ כְּבָר, הִנֵּה הַטְּרָדוֹת מְכַרִּיחוֹת אֶת הַשֶּׁכֶל וּמַעַרְכְּכוֹת אוֹתוֹ וְאֵינָם מְנִיחוֹת אוֹתוֹ לְהִתְחַזֵּק בִּירְאָה וּכְאֵהֲבָה וּכְשֹׂאֵר הָעֵינָיִם הַשְּׂכִימִים אֶל הַחֲסִידוּת, כְּאֲשֶׁר זְכָרְתִּי. עַל כֵּן אָמְרוּ

חז"ל (שבת ל'): "אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש אלא מתוך דבר שמחה של מצוה". כל שכן ההנאות והתענוגים, שהם הפכיים ממש אל החסידות, כי הנה הם מפתים הלב למשך אחריהם וסר מכל עניני הפרישות והידיעה האמתית.

אמנם מה שיוכל לשמור את האדם ולהצילו מן המפסידים האלה הוא הבטחון. והוא שישליך יִהְיוּ עַל ה' לְגַמְרִי. בְּאֲשֶׁר יֵדַע כִּי וְדָאֵי אֵי אֶפְשֶׁר שִׁיחְסֹר לְאָדָם מֵה שֶׁנֶּקְצַב לוֹ. וְכִמוֹ שְׁאָמְרוּ ז"ל בְּמֵאמְרֵיהֶם (בבבא ט"ז): "כָּל מְזוֹנְתָיו שֶׁל אָדָם קְצוּבִים לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְכוּ'. וְכֵן אָמְרוּ (נוקא ל"ח): "אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בְּמוֹכֵן לְחִבְרוֹ אֶפִּילוֹ כְּמֵלֵא נִימָא". וְכִבֵּר הָיָה הָאָדָם יָכוֹל לֵהִיֹּת יוֹשֵׁב וְכָטֵל וְהַגְזִירָה הֵיטָה מִתְקַיְמָתָא, אִם לֹא שְׁקָדָם הַקֵּנֵס לְכָל בְּנֵי אָדָם (בראשית 1:1): "בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם". אֲשֶׁר עַל כֵּן חִיב אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל אִיזוּה הַשְׁתַּדְלוֹת לְצַרְף פְּרֻנְסָתוֹ. שֶׁכֵּן גָּזַר הַמֶּלֶךְ הָעֲלִיּוֹן. וְהָרִי זֶה כְּמֵס שְׁפוּרַע כָּל הַמִּין הָאֲנוּשֵׁי אֲשֶׁר אֵין לְהַמְלִט מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן אָמְרוּ (ספ"ה): "יָכוֹל אֶפְלוֹ יוֹשֵׁב וְכָטֵל? תִּלְמוּד לומר (תקדים כ"ח) בְּכָל מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה". אֵף לֹא שֶׁהַשְׁתַּדְלוֹת הוּא הַמוֹעִיל, אֲלֵא שֶׁהַשְׁתַּדְלוֹת מוֹכֵרָת. וְכִיּוֹן שֶׁהַשְׁתַּדֵּל, הָרִי יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ, וְכִבֵּר יֵשׁ מְקוֹם לְכַרְכַּת שָׁמַיִם שֶׁתִּשְׁרַה עָלָיו, וְאֵינוֹ צָרִיף לְכָלוֹת יָמָיו בְּחַרִיצוֹת וְהַשְׁתַּדְלוֹת. הוּא מֵה שְׁאָמַר דּוֹד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם (תהלים 1:1): "כִּי לֹא מִמוּצָא וּמִמַּעֲרֹב וְלֹא מִמְדַּבֵּר הָרִים. כִּי אֱלֹהִים שׁוֹפֵט זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים". וְשִׁלְמָה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם אָמַר (משלי כ"ג): "אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּינְתֶךָ חֶדֶל". אֲלֵא הַדְרָךְ

האמתי הוא דרכם של החסידים הראשונים, עושים תורתן עקר ומלאכתן טפלה, וזה וזה נתקיים בידם (ברטח ליה), כי בין שעשה אדם קצת מלאכה משם והלאה, אין לו אלא לבטח בקונו ולא להצטער על שום דבר עולמי. אז תשאר דעתו פנויה ולבו מוכן לחסידות האמתי ולעבודה התמימה.

פרק כב - בכאור מדת הענוה

הנה כבר דברנו למעלה מגנות הגאווה ומכללה נשמע שבח הענוה. אך עתה נבאר יותר בדרך עקר הענוה, ותבאר הגאווה מאליה.

הנה כלל הענוה הוא, היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה. וזה הפך הגאווה ממש. והתולדות הנמשכות מזה תהינה ההפכיות של תולדות הגאווה.

וכשנדקדק נמצא, שתלויה במחשבה וכמעשה. כי בתחלה צריך שיהיה האדם ענו במחשבתו ואחר כך יתנהג בדרכי הענוים. כי אם לא יהיה ענו בדעתו וירצה להיות ענו במעשה, לא יהיה אלא מן הענוים המדמים והרעים שזכרנו למעלה, שהם מפלל הצבועים אשר אין בעולם רע מהם. ונבאר עתה החלקים האלה:

הענוה במחשבה - היא שיתבונן האדם ויתאמת אצלו אשר אין התהלה והכבוד ראויים לו. כל שכן ההתנשא על שאר בני מינו. וזה מפני מה שחסר ממנו בהכרח, וגם מפני מה שיש בידו. מפני מה שחסר ממנו - פשוט הוא, כי אי אפשר לאדם, באיזה מדריגה שיהיה מן השלימות, שלא יהיו

בו חסרונות רבים: או מצד טבעו, או מצד משפחתו וקרוביו, או מצד מקרים שקרו לו, או מצד מעשיו, ש"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת י"ז). הן כל אלה מומים באדם שאינם מניחים לו מקום התנשאות כלל, אפילו יהיה בעל מעלות רבות, כי כבר עניני החסרונות האלה יספיקו להחשיכם. הנה החכמה היא המביאה יותר את האדם לידי התנשאות וגאווה, לפי שכבר היא מעלה שבאדם עצמו בחלק הנכבד שלו, דהיינו השכל. והנה אין לה חכם שלא יטעה ושלל יצטרך ללמוד מדברי חבריו, ופעמים רבות אפלו מדברי תלמידיו. אם בן איפוא איך יתנשא בחכמתו? ואמנם, מי שהוא בעל שכל ישר, אפלו אם זכה להיות חכם גדול ומפלג, באמת כשיסתכל ויתבונן יראה שאין מקום לגאווה והתנשאות, כי הנה מי שהוא בעל שכל שיודע יותר מהאחרים, אינו עושה אלא מה שבחק טבעו לעשות, כעוף שמגביה עוף, לפי שטבעו בכך. והשור מושך בכחו לפי שחקו הוא. בן מי שהוא חכם, הוא לפי שטבעו מביאו לזה, ואלו אותו שעשיו אינו חכם כמוהו היה לו שכל טבעי כמוהו - היה מתחכם גם הוא כמוהו. אם בן אין כאן להתנשא ולהתגאות, אלא אם יש בו חכמה רבה הנה הוא מחייב ללמדה למי שצריך אליה, וכמאמר רבן יוחנן בן זכאי (אבות פ"ג): "אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכה נוצרת". אם עשיר הוא - ישמח בחלקו ועליו הוא לעזור למי שאין לו. אם גבור הוא - עליו לעזור לכושלים ולהציל לעשוקים. הא למה זה דומה? למשרתי הבית, שכל אחד ממנה על דבר מה וראוי לו לעמוד במשמרתו לפי פקודתו, להשלים מלאכת

הַבַּיִת וצָרְכֶיהָ, וְאֵין בְּכָאן מְקוֹם לְגַאוּהָ לְפִי הָאֲמַת.

וְהִנֵּה זֶה הָעֵינַן וְהַתְּבוּנָה הָרְאוּי לְכָל אִישׁ אֲשֶׁר שָׁכְלוּ יִשְׂרָאֵל
 וְלֹא מִתְעַקֵּשׁ, וְכִשְׂיִתְבָּרַר זֶה אֲצִלוּ אֹז יִקְרָא עֲנוּ אֲמַתִּי,
 שְׁבִלְבוּ וּבְקִרְבוּ הוּא עֲנוּ. וְהוּא כְעֵינַן רִוּד שְׂאֵמֵר לְמִיכָל (שְׁמַוּאֵל
 כ' ד'): "וְהִיִּיתִי שְׁפָל בְּעֵינַי", וְאָמְרוּ ז"ל (סוֹטָה ה'): "כַּמָּה גְדוּלִים
 נְמוּכֵי הָרוּחַ, שְׂבוּזְמָן שְׁבִית הַמְקַדֵּשׁ קִים אָדָם מְקָרִיב עוֹלָה
 שָׂכַר עוֹלָה בִידּוֹ. מְנַחָה, שָׂכַר מְנַחָה בִידּוֹ. אֲכָל מִי שִׁדְעָתוֹ
 שְׁפָלָה עָלָיו, מַעֲלָה עָלָיו הַפְּחוּב כְּאֵילוֹ הַקָּרִיב כָּל הַקְּרִבּוֹת
 כָּלָם, שְׂנֵאֲמֵר (תְּהִלִּים נ"א): "זִכְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבְּרָה". הִרִי זֶה
 שְׂבַח שֶׁל נְמוּכֵי הָרוּחַ, שֶׁהֵם עֲנוּיִם בְּלִבָּם וּמַחֲשֵׁבָתָם. וְכֵן
 אָמְרוּ עוֹד (תְּהִלִּים פ"ט): "לֹא מִרְבֶּכֶם מִכָּל הָעַמִּים" (דְּבָרִים ד') - "אָמֵר
 לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, בְּנֵי! אֲנִי חוֹשֵׁק בְּכֶם שְׂאֵפְלוּ כְּשֵׁאֲנִי
 מִשְׁפִּיעַ לָכֶם גְּדֻלָּה אֲתֶם מִמַּעֲטִין עֲצַמְכֶם לְפָנַי. נְתַחֵי גְדֻלָּה
 לְאַבְרָהָם, אָמֵר (בְּרָאשִׁית י"ח) וְאֲנֹכִי עֶפֶר וְאֶפֶר. נְתַחֵי גְדֻלָּה לְמֹשֶׁה
 וְאַהֲרֹן, אָמְרוּ (שְׁמׁוֹת ט"ו) וְנַחֲנוּ מֵהָ. נְתַחֵי גְדֻלָּה לְרֹדֵד, אָמֵר (תְּהִלִּים
 כ"ב) וְאֲנֹכִי חוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ", כָּל זֶה מִמָּה שְׂאֵין הַלֵּב הַיִּשְׁדֵּר
 מְנִיחַ עֲצָמוֹ לְהַתְּפֹתוֹת מִשׁוּם מַעֲלָה אֲשֶׁר יְכוֹאֵהוּ, בִּידְעוּ
 בְּאֲמַת שְׂכָבָר לֹא מִפְּנֵי זֶה יוֹצֵא מִיַּד שְׁפִלוֹתוֹ, מִצַּד הַחֲסָרוֹנוֹת
 הָאַחֲרוֹת שְׂאֵי אֲפֶשֶׁר שְׁלֹא יִהְיוּ בּוֹ. וְעוֹד, שְׂאֵפְלוּ בְּאוֹתָם
 הַמְּצוֹת עֲצָמָם שֶׁהִשִּׁיג לֹא הִגִּיעַ וְדָאֵי לְתַכְלִית הָאַחֲרוֹן. וְעוֹד,
 אֲפִלוּ לֹא יִהְיֶה בּוֹ חֲסָרוֹן אַחַר אֵלָא הִיּוֹתוֹ בְּשָׂר וְדָם יְלוּד אִשָּׁה,
 דִּי לֹא זֶה וְהוֹתֵר לְפַחִיתוֹת וּגְרִיעוֹת, עַד שְׁלֹא יָאוֹת לוֹ הַהֲתַנְּשָׂא
 כָּלָל, כִּי הִרִי כָּל מַעֲלָה שֶׁהוּא מִשִּׁיג אֵינוֹ אֵלָא חֲסֵד אֵל עָלָיו,
 שְׂרוּצָה לְחוֹן אוֹתוֹ, עִם הִיּוֹתוֹ מִצַּר טַבְעוֹ וְחֲמִרְיוֹתוֹ שְׁפָל
 וְנִבְזָה עַד מְאֹד, עַל כֵּן אֵין לוֹ אֵלָא לְהוֹדוֹת לְמִי שִׁחַנְנוּ וְלִכְנֹעַ

תמיד יותר. הא למה זה דומה, לעני ואביון שמקבל מתנה בחסד, שאי אפשר לו שלא יבוש, כי כל מה שירבה החסד שיקבל כך ירבה הבשת שיבוש. כן הדבר הזה, בכל אדם שעניו פקוחות לראות את עצמו בהיותו משיג מעלות טובות מאת השם יתברך, וכענין שאמר דוד המלך (ההלים קט"ו): "מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי". וכבר ראינו חסידים גדולים שנענשו על שהחזיקו טובה לעצמם עם כל חסידותם: נחמיה בן חכליה, אמרו ז"ל (מנהגים ס"ג): "מפני מה לא נקרא ספרו על שמו, מפני שהחזיק טובה לעצמו". וכן חזקיה אמר (ישעיה ל"ח): "הנה לשלום מר לי מר", לפי שענהו הקדוש ברוך הוא (וקללים ב י"ט): "וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי", וכמאמרם ז"ל (ברכות י'): "כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים". הרי לך שאין לאדם אפילו להחזיק טובה לעצמו על טובותיו וכל שכן שלא יתנשא ויגבה בהם.

ואמנם כל זה הוא ממה שראוי להשיב אל לבו מי שיהיה כאברהם, כמשה, כאהרן, כדוד ושאר החסידים שזכרנו. אבל אנחנו, יתומים, אין אנו צריכים לכל זה, כי כבר יש ויש אתנו חסרונות רבים שאין צריך עיון גדול לראות פחיתותנו, וכל חכמתנו כאין נחשבת, כי היותר חכם גדול שבינינו אינו כי אם מן תלמידי התלמידים אשר בדורות הראשונים. וזה מה שראוי שנבין ונדע באמת ולא יזוח עלינו לבנו חנם, אלא נכיר שדעתנו קלה ושכלנו חלש עד מאד, הסכלות רב בנו והטעות גוברת, ואשר נדע אותו אינו אלא מעט מן המעט, אם כן ודאי שאין ראוי לנו ההנשא כלל אלא הבשת והשפלות. וזה פשוט.

והנה דברנו עד הנה מענות המחשבה. נדבר עתה מענות המעשה, והיא תתחלק לארבעה חלקים: בהתנהג עצמו בשפלות, בסכול העלבונות, בשנוא הרבנות וברוח הפכוד, בחלוק פכוד לכל.

האחד הוא, התנהג בשפלות. וזה ראוי שיהיה בדבורו, בהליכתו, בשבתו ובכל תנועותיו:

בדבורו - אמרו ז"ל: "לעולם יהי דבורו של אדם בנחת עם הבריות". ומקרא מלא הוא (קהלח

טז): "דברי חכמים בנחת נשמעים". צריך שיהיו דבריו דברי פכוד ולא דברי בזיון. וכן הוא אומר (משלי י"א): "בז לרעהו חסר לב". ואומר (שם י"ח): "פכוא רשע בא גם בוז".

בהליכתו - אמרו ז"ל (סנהדרין פ"ח): "שלחו מתם, איזהו בן העולם הבא ענותן ושפל בדרך שיף עיל

שיף נפק". ולא ילך בקומה זקופה ולא בכבדות גדול עקב בצד גודל, אלא בדרך כל הולך לעסקיו. וכן אמרו ז"ל (קידושין ל"א): "כל ההולך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה". וכתוב (ישעיהו י'): "ורמי הקומה גדעים".

בשבתו - שיהא מקומו בין השפלים ולא בין הרמים. והוא גם כן מקרא מלא (משלי כ"ה): "אל תתהדר לפני

מלך ובמקום גדולים אל תעמוד וגו'". וכן אמרו ז"ל בויקרא רבה (פרק א'): "הרחק ממקומך שנים ושלושה מקומות ושכ עד שיאמרו לך עלה. ואל תעלה, שיאמרו לך רד". ועל כל המקטין עצמו אמרו ז"ל (בבא מציעא פ"ה): "כל מי שמקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעולם הבא". וינגד

זֶה אָמְרוּ וּלְקוּט יִחְקֹל כִּי־אֵל: "הַסֵּר הַמְצַנֶּפֶת וְהָרֵם הָעֲטֹרָה" - כָּל
 מִי שֶׁהוּא גָדוֹל בְּעוֹלָם הַזֶּה קֵטָן בְּעוֹלָם הַבָּא. וּמִינֵה לְהַפְּךָ
 מִי שֶׁהוּא קֵטָן בְּעוֹלָם הַזֶּה זְמַן גְּדֻלָּתוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. וְאָמְרוּ
 (מִטְּהָ ה'): "לְעוֹלָם יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ שֶׁהָרִי הַנִּיחַ הַקָּדוֹשׁ
 בָּרוּךְ הוּא כָּל הָרִים וּגְבָעוֹת וְהַשְּׂרָה שְׂכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי",
 זֶה מִפְּנֵי שְׁפָלוּתוֹ. וְכֵן אָמְרוּ (רֵאשׁ הַשָּׁמַיִם יי'): "לְשֹׂאֲרֵית נַחֲלָתוֹ"
 (מִיָּה ר'): - "לְמִי שֶׁמְשִׁים עֲצָמוֹ כְּשִׂירִים".

הַחֲלָק הַשְּׂנִי הוּא סְבִילַת הָעֲלֻבוֹנוֹת. וְהִנֵּה בְּפִירוּשׁ אָמְרוּ ז"ל
 (רֵאשׁ הַשָּׁמַיִם כ"ב): "לְמִי נִשָּׂא עוֹן? לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פְּשַׁע".
 וְאָמְרוּ עוֹד: "הַנְּעֻלְבִים וְאֵינָם עוֹלְבִים, שׁוֹמְעִים חֲרַפְתָּם וְאֵינָם
 מְשִׁיבִים, עֲלֵיהֶם הַכְּתוּב אוֹמֵר (שׁוֹמְטִים ה'), וְאוֹהֲבֵיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ
 בְּגִבְוֹרָתוֹ". וּסְפָרוּ מִגְּדֻלַּת עֲנוּתוֹ שֶׁל בְּבֵא בֶן בּוּטָא, זֶה לְשׁוֹנָם
 (נְדִיבִים ס"ו): "הֵהוּא בַר בְּבַל דְּסָלִיק לְאַרְעָא יִשְׂרָאֵל. נָסִיב אַתְתָּא,
 אָמַר לָהּ בְּשִׁילִי לִי תְרִי טְלָפִי וְכו', אָמַר לָהּ זִילִי אִיִּיתִי לִי תְרִי
 בּוֹצִינִי. אֲזֻלַּת וְאִיִּיתָא לִיָּה תְרִי שְׂרָגִי. אָמַר לָהּ זִילִי תְבָרִי יְתֵהוֹן
 עַל רִישָׁא דְּבְבָא. הוּוּה יְתִיב בְּבֵא בֶן בּוּטָא וְדָאִין דִּינָא. אֲזֻלַּת
 וְתִכְרַת יְתֵהוֹן עַל רִישֵׁיהּ. אָמַר לָהּ, מַה הָדִין דְּעִבְדַּת? אָמְרָה
 לוֹ, כֶּךָ צוֹנִי בְּעֵלִי. אָמַר, עֲשִׂית רְצוֹן בְּעֵלֶיךָ. הַמְקוֹם יוֹצִיא
 מִמֶּךָ שְׁנֵי בָנִים כְּבָבָא בֶן בּוּטָא". וְהִלֵּל כְּמוֹ כֵן סְפָרוּ מֵרַב
 עֲנוּתָנוֹתוֹ בְּמַסְכַּת שֶׁבַת וְלֵאמֹר, זֶה לְשׁוֹנָם: "תְּנוּ רִבְנָן לְעוֹלָם יְהֵא
 אָדָם עֲנוּתָן כְּהִלֵּל וְכו'". וְרַבִּי אֲבָהוּ אַחֲרֵי רַב עֲנוּתוֹ מְצָא
 שְׁעָרֵיין לֹא הִגִּיעַ לְהִיּוֹת רְאוּי לְקָרָא עָנּוּ, זֶה לְשׁוֹנָם (מִטְּהָ מ'):
 "אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, מְרִישׁ הוּוּה אֲמִינָא עֲנוּתָנָא אָנָּא, פִּינָן דְּחֻזִּינָא
 לְרַבִּי אֲבָא דְּעַפּוֹ דְּאָמַד אִיהוּ חַד טַעְמָא וְאָמַר אֲמִוְרֵיהּ חַד
 טַעְמָא וְלֹא קְפִיד, אֲמִינָא לֹא עֲנוּתָנָא אָנָּא".

שנאת הרפנות וכריחת הכבוד - משנה ערוכה היא (אבות פ"א):

"אהוב את המלאכה ושנא את הרפנות". ואמרו עוד

(סו): "הגס לכו בהוראה - שוטה, רשע וגס רוח". ואמרו "כל

הרודף אחר הכבוד הכבוד פורח ממנו". ואמרו עוד (פסיקתא

רבה): "אל תצא לריב מהר" (משלי כ"ה) - "לעולם אל תהי רץ

אחר השררה. למה? פן מה תעשה באחריתה - למחר באים

ושואלים לך שאלות, מה אתה משיכם?". עוד שם: "רבי

מנחמא בשם רבי תנחום, כל המקבל עליו שררה כדי להנות

ממנה אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מגופה של אשה".

עוד שם: "אמר רבי אבהו: אני נקראתי קדוש (ר"ל הקדוש ברוך הוא),

הא אם אין כף כל המדות הללו שיש בי, לא תקבל עליך

שררה. ותלמידיו ר' יהושע יוכיחו שהיו מצרכים מפני עניותם

ולא רצו לקבל עליהם שררה. הוא מה שאמרו זכרונם

לברכה בפרק כהן משות, זה לשונם (היריות י'): "כמדמין אתם

ששררות אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם". ואמרו עוד

(פסחים פ"ו): "אוי לה לרפנות שמקפרת את בעליה". ומנלן

מיוסף, שמפני שהנהיג עצמו ברפנות מת קדם אחיו (ברכות נ"ה).

כללו של דבר: אין הרפנות אלא משא גדול אשר על

שכם הנושא אותו, כי עד שהאדם יחיד ויושב

בתוך עמו מבלע בין האנשים, אינו נתפס אלא על עצמו.

כיון שנתעלה לרפנות ושררה, כבר הוא נתפס על כל מי

שתחת ידו וממשלתו, כי עליו להשקיף על כלם ולרעות

אותם דעה והשכל ולהישיר מעשיהם, ואם לאו -

"ואשמם בראשיכם" (דברים א') פתיב, אמרו חכמים (דברים רבה

פרק א'). והכבוד אינו אלא הכל הכלים, המעביר את האדם

על דעתו ועל דעת קונו ומשכחו כל חובתו. ומי שמכירו ודאי שימאס בו וישנאהו, והתהלות אשר יהללוהו בני האדם יהיו עליו לטרח, כי בראותו אותם מגדילים הוליהם על אשר אינו בו באמת, אינו אלא מתבושש ומתאנח על שלא די לו רעתו שחסרות ממנו המעלות ההם, אלא שיעמיסו עליו תהלות שקר למען יכלם יותר.

והחלק הרביעי הוא חלוק הכבוד לכל אדם. וכן שנינו (אבות פ"ק ד') : "איזהו מכבד המכבד את הבריות".

ואמרו עוד (פסחים כ"ג) : "מנין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד וכו'". ועוד שנינו (אבות פ"א) : "הוי מקדים בשלום כל אדם". ו"אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדים לו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק" (ברכות י"ז). ובין בדבור ובין במעשים חייב לנהוג כבוד בחבירו. וכבר ספרו ז"ל (יקבוה ס"ב) מעשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא שמתו על שלא היו נוהגין כבוד זה לזה. וכמו שהבזיון הוא דבר מתיחס אל הרשעים, כדבר הפתוב שזכרנו : "כבוא רשע כא גם בוז", כן הכבוד מתיחס אל הצדיקים. כי הכבוד שוכן עמהם ואינו מתפרש מהם. ואומר (ישעיה כ"ח) : "ונגד זקניו כבוד".

והרי נתבארו חלקי הענוה הראשיים ופרטיהם ככל פרטי המינים המתרחבים והולכים לפי הנושאים ולפי העתים והמקומות. ישמע חכם ויוסף לקח.

והנה זה ודאי שהענוה מסירה מדרך האדם מכשולות רבים ומקרבת אותו אל טובות רבות, כי הענו יחוש

מעט על דברי העולם ולא יקנא בהכליו. ועוד שחברת הענו נאה עד מאד ורוח הבריות נוחה הימנו בהכרח. לא יבוא לידי פעם ולא לידי מריבה, אלא הכל בהשקט, הכל במנוחה. אשרי מי שזוכה למדה זו. וכבר אמרו ז"ל (ירושלמי שבת ב'): "מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסלייתה", כי כל החכמה כלה לא יערכנה. וזה ברור.

פרק כג - בדרכי קניית הענוה

שנים הם המרגילים את האדם אל הענוה: הרגילות וההתבונן.

הרגילות הוא שיהיה האדם מרגיל עצמו מעט מעט בהתנהג בשפלות על הדרך שזכרנו, בשיבת המקומות הפחותים וללכת בסוף החברה, ללבוש בגדי צנועים, דהיינו מכפדים, אף לא מפארים. כי בהתרגלו בדרך הזה תפנס ותבוא הענוה בלבו מעט מעט עד שתקבע בו כראוי. כי הנה כהיות טבע לב האדם לזוח ולהתנשא, קשה עליו לעקור הנטייה הטבעית הזאת מעיקרה, אלא אם פן בפעולות החיצונות המסורות בידו ימשוך מעט מעט הדבר בפנימיותו הבלתי מסור לו כל כך, וכענין שבארנו בזריזות שכל זה נכלל במאמרם ז"ל (ברכות י"ח): "לעולם יהא אדם ערום ביראה", דהיינו: שיבקש תחבולות נגד הטבע ונטיתו עד שינצחם.

אף ההתבונן הוא על ענינים שונים. האחד הוא המזכר בדרכי עקביא בן מהללאל (אבות פ"ט): "דע מאין באת מטפה סרוחה. ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה.

וּלְפָנַי מִי אַתָּה עֲתִיד לַתֵּן דִּין וַחֲשׁבוֹן לְפָנַי מֶלֶךְ מַלְכֵי
הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.׃ כִּי בְאֵמֶת כָּל אֱלֹהִים נִגְדִיִּים
לְגִאָּה וְעוֹזוֹרִים אֶל הָעֲנוּה. כִּי בְהִיּוֹת הָאָדָם מִסְתַּכֵּל בְּפִתְיוֹת
חֲמָרוֹ וְגִרְעוֹת הַתְּחַלְתּוֹ, אֵין לוֹ טַעַם לְנִשְׂא כָּלֵל אֶלָּא לִיבוֹשׁ
וּלְכָלֵם. הֲאֵל לְמָה זֶה דוֹמָה? לְרוּעָה תּוֹזִירִים שֶׁהֵגִיעַ לְמִלּוּךְ.
כָּל עַת אֲשֶׁר יִזְכּוֹר יָמָיו הָרֵאשׁוֹנִים אֵי אֲפָשָׁר לוֹ שִׁתְּגַאֵה.
וּכְשִׁיחֲשׁוּב כְּמוֹ כֵּן שְׁבִסוּף כָּל גְּדוּלוֹתָיו יֵשׁוּב לְעַפְר מֵאֲכָל
לְתוֹלַעַת, כָּל שֶׁכֵּן שִׁיכְנַע גֵּאוֹנוֹ וַיִּשְׁכַּח שְׂאוֹן גְּאוֹתוֹ, כִּי מֵה
טוֹבוֹ וּמֵה גְדוּלָתוֹ וְאַתְרִיתָהּ בְּשֵׁת וּכְלִימָה. וּכְשִׁיחֲשׁוּב עוֹד
וַיִּדְמָה בְּלִבּוֹ רְגַע הַכְּנָסוֹ לְפָנַי הַבַּיִת דִּין הַגְּדוֹל שֶׁל צְבָא
מֵעֵלָה, בְּעַת שִׁירָאָה עֲצָמוֹ לְפָנַי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא הַקְּדוֹשׁ וְהַטְּהוֹר בְּתַכְלִית הַקְּדוּשָׁה וְהַטְּהָרָה, בְּסוֹד
קְדוּשִׁים מְשֻׁרְתֵי גְבוּרָה גְבוּרֵי כַח עוֹשֵׂי דְבָרוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם
כָּל מוֹם, וְהוּא עוֹמֵד לְפָנֵיהֶם גְּרוּעַ, פְּחוּת וּנְכוּזָה מֵצַד עֲצָמוֹ,
טָמֵא וּמְגֹאֵל מֵצַד מַעֲשָׂיו, הֵיִרִים רֵאשׁ, הֵיִהִיָּה לוֹ פִּתְחוֹן פֶּה?
וְכִי יִשְׁאַלוּהוּ אֵיךְ אֵיפֹא פִּיךָ, אֵיךְ גְּאוֹנְךָ וּכְבוֹדְךָ אֲשֶׁר נִשְׂאָתָּ
כְּעוֹלָמְךָ, מֵה יַעֲנֶה אוֹ מֵה יֵשִׁיב עַל תּוֹכַחְתּוֹ?

הַנֶּה וְדַאי שְׁלוֹ רְגַע אֶחָד יַצִּיר הָאָדָם בְּשִׁכְלוֹ הָאֵמֶת הַזֶּה
צִיּוֹר אֲמִתִּי וְחֶזֶק, פְּרוּחַ תְּפִרַח מִמֶּנּוּ כָּל הַגִּאָּה וְלֹא
תָּשׁוּב אֵלָיו עוֹד.

הַשְּׁנִי הוּא עֵינֵן חֲלוּף תּוֹלְדוֹת הַזְּמַן וְרַב תְּמוּרוֹתֵיהֶם. כִּי
הָעֶשֶׂיר קָל לִהְיוֹת עָנִי, וְהַמּוֹשֵׁל לְעַבְד, וְהַמְּכַבֵּד
לְנִקְלָה. וְאִם הוּא יָכוֹל כָּף עַל נִקְלָה לְשׁוּב אֶל הַמְּצַב
הַנְּכוּזָה בְּעֵינָיו הַיּוֹם, אֵיךְ יִגְבֶּה לְכוֹ עַל מְצַבּוֹ אֲשֶׁר אֵינוֹ

בטוח עליו? כמה מיני חולאים יכולים חס ושלום לבוא על האדם שיצטרף כמו פיו להתחנן למי שיעזור אותו ויסיעהו ויקל לו במקצת? כמה צרות חס ושלום יכולים לבוא עליו שיצטרף ללכת לשחר פני רבים אשר מאס לפעמים לתת להם שלום למען יהיו לו למושיעים? ודברים אלה אנחנו רואים בעינינו דבר יום ביומו. פדאי הם להסיר מלכ האדם גאותו ולהלבישו ענוה ושפלות. וכשיחבונן עוד האדם על חובתו לפניו יתברך וכמה היא נעזבת ממנו וכמה הוא מתרשל בה, ודאי שיבוש ולא יתגאה, יפלם ולא ירום לכו. וכן הוא אומר (ידיסיה ל-א): "שמוע שמעתי אפרים מתנודד וגו' כי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הודעי ספקתי על ירד. בשתי וגם נכלמתי וגו'". ועל הכל יחבונן תמיד להפיר חולשת השכל האנושי ורכ טעיותיו וכזביו, שיותר קרוב לו תמיד הטעות מהידיעה האמתית. על כן יירא תמיד מהסכנה הזאת ויבקש ללמוד תמיד מכל אדם ולשמוע תמיד לעצה פן יפשל. והוא מה שאמרו ז"ל (נאבות ד): "איזהו חכם הלומד מכל אדם". וכן הוא אומר (משלי י"ב): "ושומע לעצה חכם".

אף מפסדי המדה הזאת הוא הרבוי והשכיעה בטובות העולם הזה. וכענין הכתוב שבפירוש אומר (דברים ח'): "פן תאכל ושבעת וגו' ורם לכבוד וגו'". על כן מצאו להם החסידים טוב להיות האדם מענה נפשו לפעמים, למען השפיל יצר הגאווה אשר איננו מתגבר אלא מתוך הרבוי, וכענין שאמרו ז"ל (פרטוח ל-ב): "אין ארי נוהם מתוך קפה של תכן אלא מתוך קפה של בשר".

וְהִנֵּה בְּרֹאשׁ כָּל הַמַּפְסִידִים הוּא הַסְּכָלוֹת וּמַעוֹט הַיְדִיעָה
הָאֲמֵתִית. כִּי תִרְאֶה שְׂאִין הַגְּאוּהַ מְצוּיָה יוֹתֵר אֶלָּא
בְּמִי שֶׁסָּכַל יוֹתֵר. וְרִבּוֹתֵינוּ וְ"ל אָמְרוּ (סִימָן בִּיא) : "סִימָן
לְגִסוֹת הַרוּחַ עֲנִיּוֹת הַתּוֹרָה". וְכֵן אָמְרוּ (וַהֲרֵ בִלְק) : "סִימָן
דִּלָּא יָדַע כְּלוּם שְׂבוּחֵי". וְאָמְרוּ עוֹד (בְּבֵא קִצִּיעָא דִּיה) :
"אִיסְתְּרָא בְּלִגְנִינָא קִישׁ קִישׁ קְרִיא". עוֹד אָמְרוּ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה
פָּרָק ט"ו) : "שְׂאֵלוּ לְאֵילָנֵי סָרְק, מִפְּנֵי מָה קוֹלְכֶם נִשְׁמָע?
אָמְרוּ, הַלּוֹאֵי יְהִיָּה קוֹלְנוּ נִשְׁמָע וְנִזְכָּר". וְכִבֵּר רָאִינוּ
שִׁמְשָׁה שֶׁהוּא מִכְּחַר שֶׁבְּכָל הָאָדָם הִיָּה עֲנִיו מִכָּל הָאָדָם.
עוֹד מִמַּפְסִידֵי הָעֲנוּהַ הוּא הַהֲתַחֲבְרוֹת אוֹ הַהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַנֵּי
אָדָם חֲנַפִּים, אֲשֶׁר בְּחֻשְׁכֶם לִגְנוֹב לְכוּ בְּחֻנְפָתֶם לְמַעַן
יֵיטֵב לָהֶם יִשְׁבַּחֵהוּ וִירוֹמְמוּהוּ, בְּהַגְדִּיל מָה שֵׁישׁ בּוֹ מִן
הַמַּעֲלוֹת עַד הַתְּכָלִית וּבַהוֹסִיף עָלָיו מָה שְׂאִין בּוֹ כָּלֵל,
וּלְפַעֲמִים שְׁמָה שֵׁישׁ בּוֹ הוּא הַהֶפֶךְ מִמָּה שֶׁמְשַׁבְּחִין אוֹתוֹ.
וְהִנֵּה סוּף סוּף דַּעַת הָאָדָם קָלָה וְטַכְעוּ חֻלְשׁ וּמִתְפַּתָּה בְּנִקְל,
כָּל שֶׁכֵּן בְּדָבָר שְׂאֵלָיו הוּא נוֹטֵה בְּטַכְע, עַל כֵּן בְּשִׁמְעוֹ אֵת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יוֹצֵאִים מִפִּי שֶׁהוּא מֵאֲמִין לוֹ יִבְנֶסוּ בּוֹ כְּאָרֶס
בְּכַעוֹס (עִי שִׁכַת ס"ב ע"ב) וְנִמְצָא נוֹפֵל בְּרֵשֶׁת הַגְּאוּהַ וְנִשְׁכָּר. הָרִי
לְנוֹ יוֹאֵשׁ (וְכִרִי הַיָּמִים בִּי כ"ד), אֲשֶׁר הֵטִיב לַעֲשׂוֹת כָּל יְמֵי הוֹרָהוּ
יְהוֹדַע הַכֶּהֵן רַבּוֹ, וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹדַע כָּאוּ עֲבָדָיו וְהַתְּחִילוּ
לְהַחֲנִיף לוֹ וּלְהַגְדִּיל הַלּוּלָיו עַד שֶׁדִּימּוּהוּ לְאֵלוֹהַ, אֲזַ שִׁמְעַ
הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם. וְתִרְאֶה זֶה הַדְּבָר בְּבִירוֹר, כִּי רַב הַשְּׂרִיִּם
וְהַמְּלָכִים אוֹ כָּל בְּעָלֵי הַיְכָלָת, יְהִיוּ בְּאִיזוֹ מְדַרְיָגָה שִׁיְהִיוּ,
נִכְשָׁלִים הֵם וְנִשְׁחָתִים בְּעַבּוֹר חֲנַפְת מְשֻׁרְתֵיהֶם. עַל כֵּן מִי
שֶׁעֲנִינוּ בְּרֹאשׁוֹ יוֹתֵר יִזְהַר וַיַּעֲזֵן בְּמַעֲשֵׂי מִי שְׂרוּצָה לְקַנּוֹתוֹ לוֹ

לחבר או ליועץ או לפקיד על ביתו, יותר ממה שיזהר ויעיץ במאכלו ובמשתיו, כי המאכל והמשתה יוכל להזיק לגופו בלבד, והחברים או הפקידים יוכלו להשחית נפשו ומאודו וכל כבודו. ודוד המלך עליו השלום אומר (תהלים ק"א): "הולך בדרך תמים הוא ישרתני לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה". ואין טוב לאדם אלא שיבקש לו חברים תמימים, שיאירו עיניו במה שהוא עור בו, ויזכירוהו באהבתם, ונמצאו מצילים אותו מכל רע. פי מה שאין האדם יכול לראות, לפי שאינו רואה חובה לעצמו, הם יראו ויבינו ויזהירוהו ונשמר. ועל זה נאמר (משלי כ"ד): "ותשועה ברכ יועץ".

פרק כד - בכאור יראת חטא

הנה ראותנו המדה הזאת נמנית אחר כל המדות הטובות אשר זכרנו עד הנה, די לנו להעירנו על ענינה שראוי שיהיה ודאי ענין נכבד ועקרי מאד וקשה להשיג אותו, שפכר לא יוכל להגיע אליו אלא מי שפכר השיג כל המדות שקדם זכרם.

אמנם צריך שנקדים כי מיני היראה הם שנים שהם שלשה: האחת קלה מאד להשיגה, אין דבר קל כמוהו. והשניה קשה, והחלק השני של השניה קשה מן הכל ושלמותה כמו כן שלמות גדול מאד. יש יראת הענש, וזהו המין האחד. ויש יראת הרוממות, וזהו המין השני, שיראת החטא חלק שני ממנו. ונבאר עתה ענינם והבדליהם: **יראת הענש** כפשוטה, שאדם יירא מעבור את פי ה' אלהיו מפני הענשים אשר לעברות, אם לגוף

וְאִם לִנְפֹשׁ. וְהִנֵּה זֹאת קִלְעָה וְדָאֵי, כִּי כָּל אָדָם אוֹהֵב אֶת
עַצְמוֹ וְיִרְא לְנַפְשׁוֹ, וְאִין דְּכַר שְׂיִרְחִיק אוֹתוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּכַר
אֶחָד יוֹתֵר מִן הִירָאָה שְׁלֵא תְּבוֹאֵהוּ בּוֹ אִיזָה רְעָה. וְאִין
יִרְאָה זֶה רְאוּיָה אֱלֵא לְעַמֵּי הָאָרֶץ וּלְנַשִּׁים אֲשֶׁר דַּעְתָּן קִלְעָה,
אֵף אִינָה יִרְאֵת הַחֲכָמִים וְאֲנָשֵׁי הַדַּעַת.

הַמִּין הַשְּׁנִי הוּא יִרְאֵת הָרוֹמְמוֹת, וְהוּא שְׁהָאָדָם יִרְחַק
מִן הַחֲטָאִים וְלֹא יַעֲשֶׂה מִפְּנֵי כְבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ
שְׁמוֹ. כִּי אִיךְ יִחַל (פ"י ימתק) אוֹ אִיךְ יַעֲרֹב לְבוֹ שֶׁל בֶּשֶׂר וְדָם
שֶׁפֶל וְנִמְאָס לַעֲשׂוֹת דְּכַר נֶגֶד רְצוֹנוֹ שֶׁל הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ
וְיִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וְהִנֵּה זֹאת הִירָאָה אִינָה כָּל כֶּף קִלְעָה לְהַשִּׁיג
אוֹתָהּ, כִּי לֹא תוֹלֵד אֱלֵא מִתּוֹךְ יְדִיעָה וְהַשְׁכָּלָה, לְהִתְבּוֹנֵן
עַל רוֹמְמוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְעַל פְּחִיתוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם. כָּל אֱלֹהֵי
דְּבָרִים מִתּוֹלְדוֹת הַשְּׁכָל הַמְּבִין וּמִשְׁכִּיל, וְהִיא הִירָאָה
אֲשֶׁר שְׁמֹנֶה לְחֶלֶק שְׁנֵי מֵאֶחָד מִחֲלָקֵי הַחֲסִידוֹת אֲשֶׁר
זְכָרְנוּ, בַּהּ יְבוֹשׁ הָאָדָם וַיִּחַרַד בְּעַמְדוֹ לְפָנֵי קוֹנוֹ לְהִתְפַּלֵּל
אוֹ לַעֲבוֹד כָּל עֲבוֹדָה. הִיא הִירָאָה הַמְּשַׁבַּחַת שְׁנִשְׁתַּבְּחוּ
בָּהּ חֲסִידֵי עוֹלָם. וְהִיא מֵה שְׁמֵשָׁה מְדַבֵּר וְאוֹמֵר (דְּבָרִים כ"ח):
"לִירְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ."

זֹאת הִירָאָה שְׁאֲנַחְנוּ בְּבִאוּרָה עִתָּה, דְּהֵינּוּ: יִרְאֵת הַחֲטָא, הִיא
כְּמוֹ חֶלֶק מִירְאֵת הָרוֹמְמוֹת שְׁזָכְרְנוּ וְכִמוֹ מִין בְּפָנֵי
עַצְמוֹ. וְהֵינּוּ כִּי הִנֵּה עֲנִינָה הוּא שְׁיִהִיָּה הָאָדָם יָרָא וְדוֹאֵג תְּמִיד
עַל מַעֲשָׂיו, פֶּן נִתְעַרֵּב בָּם אִיזָה שְׁמִץ חֲטָא אוֹ פֶּן יִהְיֶה בָּם
אִיזָה דְּכַר קָטָן אוֹ גְּדוֹל שְׁאִינּוּ לְפִי גְּדָל כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ וְרוֹמְמוֹת
שְׁמוֹ. וְהִנֵּף רוֹאֵה הַיַּחַס הַגְּדוֹל שְׁבִין יִרְאָה זֶה וְיִרְאֵת הָרוֹמְמוֹת

שזכרנו, כי התכלית בשניהם שלא לעשות דבר נגד רום כבודו יתברך. אמנם ההבדל שביניהם, שבכבודו תחשב כמין אחר ובשם אחר תקרא, הוא, כי יראת הרוממות הוא בשעת המעשה או בשעת העבודה או בפרק העברה. דהיינו: או בשעה שהוא עומד ומתפלל, או עובד, שאז יבוש ויכלם, ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה שמזדמנת עבירה לפניו והוא מכיר בה שהיא עבירה, שיעזב מלעשותה למען אשר לא יעשה דבר למרות עיני כבודו חס ושלום. אך יראת החטא היא בכל עת ובכל שעה, שהנה בכל רגע הוא ירא פן יכשל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו יתברך. ועל פן נקראת יראת חטא כי עקרה יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות או מחמת העלם, יהיה באיזה דרך שיהיה. והנה על זה נאמר (משלי כ"ח): "אשרי אדם מפחד תמיד", ופרשו ז"ל (ברכות ס'): "ההוא בדברי תורה פתיב", כי אפילו בשעה שאינו רואה המכשול לנגד עיניו, צריך שיהיה לבו חרד בקרבו פן טמון הוא לרגליו והוא לא נשמר. ועל יראה זאת אמר משה רבינו ע"ה (שמות כ'): "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". כי זה עקר היראה, שיהיה האדם ירא ומזדעזע תמיד, עד שלא תסור יראה זו ממנו, כי על ידי זה ודאי לא יבוא לידי חטא, ואם יבוא - פאנס יחשב. וישעיהו אמר בנבואתו (ישעיה ס"ו): "ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דבריו". ודוד המלך השתבח בזה ואמר (תהלים ק"ט): "שרים רדפוני חנם ומדכרך פחד לבי". וכבר מצאנו שהמלאכים הגדולים והרמים חרדים ורועשים תמיד מפני גאות ה', עד שאמרו ז"ל במשל חכמתם (תניי"ה י"ג):

"נַהַר דִּינֹר מֵהִיכָן יוֹצֵא, מִזִּיעַתֶּן שֶׁל חַיֹּת". וְהוּא מִפְּנֵי
הָאִמָּה אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם תָּמִיד מְרוֹמְמוֹתוֹ יִתְבָּרֵךְ פֶּן יַעֲדְרוּ דְבַר
קָטָן מִן הַכְּבוֹד וְהַקְדוּשָׁה הָרְאוּי לִפְנֵיו. וּבְכָל שְׁעָה שֶׁנִּגְלִית
הַשְּׂכִינָה עַל אֵיזָה מְקוֹם שִׁיְהִיָּה, כְּבָר רַקֵּד וְרַעַשׂ וְרָגַז, הוּא מֵה
שָׁאֵמֵר הַכְּתוּב (שׁוֹמְטִים ה'): "אֲרִץ רַעֲשָׁה אֶף שָׁמַיִם נִטְפוּ מִפְּנֵי
אֱלֹהִים". וְאוֹמֵר (יִשְׁעִיָּה ט"ו): "לֹא קִרְעַת שָׁמַיִם יִרְדַּת מִפְּנֵיךְ הָרִים
נִזְלוּ". כָּל שֶׁכֵּן בְּנֵי הָאָדָם שְׂרָאוּי שִׁיִּרְגְּזוּ וְיִרְעֲשׂוּ בִידְעָם שֶׁלִּפְנֵי
ה' הֵם עוֹמְדִים תָּמִיד, וְנִקַּל לָהֶם לַעֲשׂוֹת אֵיזָה דְבַר שְׂאִינֹו לְפִי
רֹמְמוֹת כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. וְהוּא מֵה שָׁאֵמֵר אֵלִיפַז לְאִיֹּב (א' א'
ט'): "מָה אֲנֹשׁ כִּי יִזְכֶּה וְכִי יִצְדַּק יִלֹּד אִשָּׁה. הֵן בְּקֹדְשִׁיו לֹא
יֵאֱמִין וְשָׁמַיִם לֹא זָכוּ בְעֵינָיו". וְאוֹמֵר (שׁוֹט' ט'): "הֵן בְּעֵבְרֵי לֹא
יֵאֱמִין וּבְמַלְאָכָיו יִשִּׁים תְּהַלֶּה. אֶף שׁוֹכְנֵי בְּתֵי חָמֹר וּגְו". כִּי
הִנֵּה עַל פֶּן צְרִיף וְדָאִי שִׁיִּחְרַד תָּמִיד וְיִרְעֲשׂ כָּל הָאָדָם, וּכְמֵאֵמֵר
אֵלִיָּהוּא (שׁוֹט' ל"ג): "אֶף לֹזֶט יִחְרַד לְכִי וְיִתֵּר מִמְקוֹמוֹ. שְׁמַעוּ
שְׁמוֹעַ בְּרָגַז קוֹלוֹ וּגְו". זֹאת הִיא הִירָאָה הָאֲמִתִּית שְׂרָאוּי
לְאִישׁ הַחֲסִיד שֶׁתְּהִיָּה עַל פְּנֵיו תָּמִיד וְלֹא תִסּוֹר מִמֶּנּוּ.

אֶךְ חֲלָקֵי הִירָאָה הַזֹּאת שְׁנַיִם. הָאֶחָד הוּא בְהוֹה או
עֲתִיד, וְהַשְּׁנִי בְעֵבֶר.

בְּהוֹה - הוּא שִׁיְהִיָּה הָאָדָם יָרָא וְדוֹאָג עַל מֵה שֶׁהוּא עוֹשֶׂה
או עַל מֵה שֶׁהוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹתוֹ, פֶּן יִהְיֶה בּוֹ דְבַר, או פֶּן
יִפְגַּס בּוֹ אֵיזָה דְבַר אֲשֶׁר לֹא לְפִי כְבוֹדוֹ יִתְבָּרֵךְ, וּכְמוֹ שֶׁפִּתְּבַחְתִּי
לְמַעֲלָה. בְּעֵבֶר - הוּא שִׁיְהִיָּה הָאָדָם חוֹשֵׁב תָּמִיד עַל מֵה שֶׁכְּבָר
עָשָׂה, וְיִירָא וְיִדְאָג פֶּן יִצֵּא מִתַּחַת יָרִיו אֵיזָה חֲטָא כְּלֵא שִׁיִּדַע.
וְהוּא פְעֻנִין בְּכָא בֶן בּוֹטָא שֶׁהִיָּה מְקָרִיב אֲשֶׁם תְּלוּי בְּכָל יוֹם

(קריחת כ"ה). ואיוב אחר משתה בניו היה משכים "והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וגו'" (איוב א'). ואמר ו"ל על משה ואהרן בענין שמן המשחה שמשח משה לאהרן. שהרי נאמר בו (שמות ל'): "על בשר אדם לא יסוף", ולאהרן נצטוו שימשחו בו. והיו מתיראים שמא מעלו בו באיזה צד שנהגו שלא כמצוה, זה לשונם (הרד"ק י"ב): "ועל דבר זה דאג משה ואמר, שמא מעלתי בשמן המשחה? יצתה בת קול ואמרה: כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וגו'. כטל חרמון, מה טל חרמון אין בו מעילה - אף שמן המשחה שבזקן אהרן אין בו מעילה. ועדיין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי. יצאה בת קול ואמרה לו: הנה מה טוב ומה נעים שכבת אחים גם יחד. מה משה לא מעל, אף אתה לא מעלת". הרי לך מדתם של חסידים. שאפילו במצוה שעשו, היו דואגים ואומרים שמא נתערב בהם שמץ פסול חס ושלום. ואברהם אחרי שיצא לעזור לבן אחיו לוט ששבו אותו, היה מתפחד ואומר שמא לא זכו מעשיו לגמרי. הוא מה שפירשו ו"ל (בראשית רבה פרק כ"ד) על פסוק "אל תירא אברהם" - "רכי לוי אמר, לפי שהיה אברהם מתפחד ואמר בין כל אוכלוסין שהרגתי, שמא היה ביניהם צדיק אחד או ירא שמים אחד. לפיכך נאמר לו אל תירא אברהם". ואמרו בתנא דבי אליהו (פרק כ"ה): "אל תירא אברהם" - "אין אומרים אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים לאמתו". והיא זאת היראה האמתית שאמרו עליה (נרמזה ל"ט): "אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד". שרק למשה היה קל להשיגה מפני רב

דְּבִיקוּתוֹ כּוּ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ, כִּי הָאֲחֵרִים וְדָאֵי שֶׁהַחֹמֶר מוֹנֵעַ גְּדוֹל
הוּא לָהֶם. אֲמַנְם כָּל חֲסִיד וְחֲסִיד רְאוּי לֹו לְהַשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׁיג
מִמֶּנּוּ כָּל מָה שְׁיֻכַּל. וְנֹאמֵר (תהלים ל"א): "יִרְאוּ אֶת ה' קְדוֹשֵׁיו".

פֶּרֶק כֹּה - בְּדֶרֶךְ קְנִיַת הִירָאָה

אֵךְ דֶּרֶךְ קְנִיַת הִירָאָה הַזֹּאת הוּא הַהִתְבּוֹנֵן עַל שְׁנֵי עֲנִינִים

אֲמַתִּיִּים:

הָאֲחָד הוּא הַיּוֹת שְׁכִינְתוֹ יִתְבָּרֵךְ נִמְצָאת בְּכָל מְקוֹם
שְׁכַעוֹלָם, וְשֶׁהוּא יִתְבָּרֵךְ מִשְׁגִּיחַ עַל כָּל דְּבַר קָטָן
וְגֵדוֹל, אֵין נִסְתָּר מִנְּגֵד עֵינָיו, לֹא מִפְּנֵי גֵדֵל הַנוֹשֵׂא וְלֹא מִפְּנֵי
פְחִיתוּתוֹ, אֲלֵא הַדְּבַר הַגְּדוֹל וְהַדְּבַר הַקָּטָן, הַנִּקְלָה וְהַנִּכְבָּד,
הוּא רוֹאֵה וְהוּא מְכִין בְּלִי הַפְּרֵשׁ. הוּא מָה שֶׁאֹמֵר הַכְּתוּב (ישעיה
ו'): "מֵלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ". וְאֹמֵר (ישעיה כ"ג): "הֲלֵא אֶת
הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מֵלֵא". וְאֹמֵר (תהלים קט"ו): "מִי כֹה"
אֵלֵהֵינוּ הַמַּגְבִּיהֵי לְשִׁכְתַּת הַמִּשְׁפִּילֵי לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ".
וְאֹמֵר (ישעיה קל"ח): "כִּי רִם ה' וְשָׁפַל יִרְאֵה וּגְבוּהַ מִמֶּרְחֵק יִרְעֵה".
וְכִיּוֹן שִׁיתְבָּרַר לֹו שְׁבָכָל מְקוֹם שֶׁהוּא, הוּא עוֹמֵד לְפָנַי שְׁכִינְתוֹ
יִתְבָּרֵךְ, אֲזִי מֵאֲלֵיהָ תְּבוֹא כּוּ הִירָאָה וְהַפְּחַד פֶּן יִכְשַׁל בְּמַעֲשָׂיו
שֶׁלֹא יִהְיֶה כְּרְאוּי לְפִי רוּמָמוֹת כְּבוֹדוֹ. וְהוּא מָה שֶׁאֹמֵר (אבות
ט"ב): "רַע מָה לְמַעֲלָה מִמֶּךָ, עֵינַי רוֹאֵה וְאוֹן שׁוֹמֵעַת וְכָל
מַעֲשִׂיךָ בְּסִפּוֹר נִכְתָּבִים". כִּי כִיּוֹן שֶׁהַשְּׁגָחַת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
עַל כָּל דְּבַר וְהוּא רוֹאֵה הַכֹּל וְשׁוֹמֵעַ הַכֹּל, וְדָאֵי שְׁכָל הַמַּעֲשִׂים
יִהְיוּ עוֹשִׂים רֶשֶׁם וְכֹלָם נִכְתָּבִים בְּסִפּוֹר, אִם לְזִכּוֹת אוֹ לְחֻבָּה.
וְאֲמַנְם הַדְּבַר הַזֶּה אֵינוֹ מִצְטִיֵר הֵיטֵב בְּשִׁכְלֵי הָאָדָם, אֲלֵא עַל
יְדֵי הַתְמַדָּת הַהִתְבּוֹנְנוֹת וְהַהִסְתַּכְּלוֹת הַגְּדוֹל. כִּי כִיּוֹן

שֶׁהִדְבָר רְחוֹק מִחוּשֵׁינוּ לֹא יִצְיִרְהוּ הַשְּׂכָל אֲלָא אַחַר רַב הָעֵינָן
וְהַהִשְׁקָפָה. וְגַם אַחַר שִׁיִּצְיִרְהוּ יְסוּר הַצִּיּוֹר מִמֶּנּוּ בְּנֶקֶל אִם לֹא
יִתְמִיד עָלָיו הַרְבֵּה. וְנִמְצָא שֶׁפָּמוּ שָׂרֵב הַהֶתְבוּנָן הוּא הַרְרָךְ
לְקִנּוּת הַיִּרְאָה הַתְּמִידִית, כֵּן הִפְח הַדַּעַת וּבִטּוֹל הָעֵינָן הוּא
הַמְּפָסִיד הַגְּדוֹל שֶׁלֹּה, יֵהִי מַחֲמַת טְרָדוֹת אוֹ בְּרָצוֹן, כֹּל הִפְח
דַּעַת בִּטּוֹל הוּא לִיִּדְאָה הַתְּמִידִית. הוּא מֵה שְׁצוּהָ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא אֵל אֱמֶלֶךְ (יִבְרִים י"ז): "וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָדָא בּוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו
לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו". הָא לְמַדְתָּ שְׁאִין הַיִּרְאָה
נִלְמַדְתָּ אֲלָא מִן הַקְּרִיאָה הַבְּלָתִי נִפְסַקְתָּ. וְתִדְקַדֵּק שְׁאָמַר
"לְמַעַן יִלְמַד לִירְאָה", וְלֹא אָמַר: "לְמַעַן יִידָא", אֲלָא לְפִי שְׁאִין
הַיִּרְאָה הַזֹּאת מְשַׁגַּת בְּטַבַּע, כִּי אֲדַרְבָּא רְחוּקָה הִיא מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי
גְּשָׁמִיּוֹת הַחוּשִׁים, וְאִינָה נִקְנִית אֲלָא עַל יְדֵי לְמוּד. וְאִין לְמוּד
לִירְאָה אֲלָא בְּרַב הַהֶתְמַדָּה בַּתּוֹרָה וּדְרָכֶיהָ בְּלִי הַפְּסַק, וְהוּא
שִׁיְהִיָּה הָאָדָם מִתְבוּנָן וּמַעֲיִן בְּדַבְרֵי הַזֶּה תְּמִיד, בְּשִׁבְתּוֹ, בְּלִכְתּוֹ,
בְּשִׁכְבוֹ וּבְקוּמוֹ, עַד שִׁיקְבַּע בְּדַעַתּוֹ אִמְתַּת הַדְּבָר, דְּהִינּוּ אִמְתַּת
הַמְּצָא שְׁכִינְתּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּכֹל מְקוֹם וְהִיּוֹתְנוּ עוֹמְדִים לְפָנָיו מִמֶּשׁ
בְּכָל עַת וּבְכָל שְׁעָה, וְאִזּוּ יִירָא אוֹתוֹ בְּאִמְתָּ.

וְהוּא מֵה שֶׁהִיָּה דְוֵד הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאָמַר (תְּהִלִּים פ"ד):
"הַיְוִנִי ה' דְּרִכְךָ אֶהְלֵךְ בְּאִמְתְּךָ יַחַד לְכַבִּי לִיִּדְאָה שְׁמֶךְ".

פֶּרֶק כּו - בְּבִיאוֹר מִדַּת הַקְּדוּשָׁה

עֵינָן הַקְּדוּשָׁה כְּפּוֹל הוּא, דְּהֵינּוּ: תְּחַלְתּוּ עֲבוּדָה וְסוּפּו
גְּמוּל, תְּחַלְתּוּ הַשְּׁתַּדְלוּת וְסוּפּו מִתְּנָה. וְהֵינּוּ
שְׁתַּחֲלָתוּ הוּא מֵה שְׁאָדָם מְקַדֵּשׁ עֲצָמוֹ, וְסוּפּו מֵה שְׁמַקְדִּישִׁים
אוֹתוֹ. וְהוּא מֵה שְׁאָמְרוּ ז' ל' (יוֹסֵא ל"ט): "אָדָם מְקַדֵּשׁ עֲצָמוֹ מְעַט

מקדשים אותו הרבה. מלמטה - מקדשים אותו מלמעלה.

ההשתדלות הוא שיהיה האדם נבדל ונעתיק מן החמירות לגמרי ומתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלקיות. ועל דבר זה נקראו הנביאים מלאכים, כענין שנאמר באהרן (פלאכי ב'): "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו כי מלאך ה' צבאות הוא". ואומר (דברי הימים ב' ל"ח): "ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו'". ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המכרחים לו מפאת גופו, הנה לא תזוז נפשו מדביקותה העליון, וכענין שנאמר (תהלים ס"ג): "דבקה נפשי אחריך כי תמכה ימינך". ואמנם לפי שאי אפשר לאדם שישים הוא את עצמו כמצב הזה, כי כבוד הוא ממנו, כי סוף סוף חמרי הוא וכשר ודם, על כן אמרתי שסוף הקדושה מתנה, כי מה שיוכל האדם לעשות הוא ההשתדלות ברדיפת הידיעה האמתית והתמדת ההשפלה בקדושת המעשה, אף הסוף הוא שהקדוש ברוף הוא ידריכהו בדרך הזה שהוא חפץ ללכת בה וישרה עליו קדושתו ויקדשהו, ואז יצליח בידו זה הדבר שיוכל להיות בדביקות הזה עמו יתברך בתמידות. כי מה שהטבע מונע ממנו יעזרהו יתברך וסיועו יתן לו. וכענין שנאמר (תהלים פ"ד): "לא ימנע טוב להולכים בתמים". ועל כן אמרו במאמר שזכרתי: "אדם מקדש עצמו מעט", שהוא מה שיוכל האדם לקנות בהשתדלותו, "מקדשים אותו הרבה", שהוא העזר שעוזר אותו השם יתברך, וכמו שכתבתי.

והנה, האיש המתקדש בקדושת בוראו, אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות עניני קדושה ממש.

וּסְמָנָךְ אֲכִילַת קִדְשִׁים, שֶׁהִיא עֲצֵמָה מְצוֹת עֲשֵׂה. וְאָמְרוּ
 ד"ל וּמִסִּימָה נִיטוּ: "כִּהְנִים אוֹכְלִים וּבְעָלִים מִתְּכַפְּרִים".

וְתִרְאֶה עֵתָה הַהִפְרָשׁ שֶׁבֵּין הַטְהוֹר לְקָדוֹשׁ: הַטְהוֹר - מַעֲשֵׂיו
 הַחֲמֻרִים אֵינָם לוֹ אֶלָּא הַכְּרַחֲיִים וְהוּא עֲצָמוֹ אֵינוֹ

מִתְּכוּן בָּהֶם אֶלָּא עַל צַד הַהִכְרַח. וְנִמְצָא שֶׁעַל יְדֵי זֶה יוֹצֵאִים
 מִסּוּג הָרַע שֶׁבְּחֻמְרֵי וְנִשְׁאָרִים טְהוֹרִים, אֵךְ לְכָלל קְדוּשָׁה
 לֹא בָּאוּ, כִּי אֵילוֹ הָיָה אֶפְשָׁר בְּלִתָּם כִּכְר הָיָה יוֹתֵר טוֹב. אֵךְ
 הַקְדוּשׁ, הַרְבֵּק תָּמִיד לֵאלֹהֵיו וְנִפְשׁוֹ מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַמְשַׁכְּלוֹת
 הָאֲמֻתִּיּוֹת בְּאֵהֶבֶת בּוֹרְאוֹ וְיִרְאָתוֹ, הִנֵּה נִחְשָׁב לוֹ כְּאֵילוֹ הוּא
 מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים עוֹרְנוֹ פֹה בְּעוֹלָם הוּא. וְהִנֵּה
 אִישׁ כְּזֶה הוּא עֲצָמוֹ נִחְשָׁב כַּמְשָׁקָן, כַּמְקַדֵּשׁ וְכַמְזַבֵּחַ,
 וְכַמְאֲמָרָם ז"ל (בְּרַאשִׁית רַבָּה פ"ב): "רִיעַל מַעֲלִיו אֱלֹהִים" (בְּרַאשִׁית

ל"ה) - "הָאֲבוֹת הֵן הֵן הַמְרַכְּבָה". וְכֵן אָמְרוּ: "הַצַּדִּיקִים הֵן הֵן
 הַמְרַכְּבָה". כִּי הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהִיָּתָה שׁוֹרָה
 בַּמְקַדֵּשׁ, וּמֵעַתָּה הַמְאֲכָל שֶׁהֵם אוֹכְלִים הוּא כְּקִרְבָּן שְׁעוֹלָה
 עַל גְּבֵי הָאֲשִׁים. כִּי וְדָאֵי הוּא שֶׁהִיא נִחְשָׁב לְעֹלֵי גָדוֹל אֶל
 אוֹתָם הַרְבָּכִים שֶׁהִיוּ עוֹלִים עַל גְּבֵי הַמְזַבֵּחַ, כִּיּוֹן שֶׁהִיוּ
 נִקְרָבִים לִפְנֵי הַשְּׂכִינָה. וְכֵל כֵּךְ יִתְרוֹן הָיָה לָהֶם בְּזֶה עַד שֶׁהִיא
 כָּל מִינָם מִתְּבַרְךְ בְּכָל הָעוֹלָם, וְכַמְאֲמָרָם ז"ל בַּמְדְרָשׁ (תַּנְחומָא

פִּרְשַׁת תְּצוּה: רָאָה מָה הָיוּ הַקְרַבְנוֹת: כִּשְׁעָה שֶׁהִיוּ קְרִבִין, כֵּל מָה שֶׁהִיא מִתְּקַבֵּץ מִן מִינוֹ.
 הָיָה מְבֹרָךְ אֵת מִינוֹ, כֵּן הַמְאֲכָל וְהַמְשֵׁתָה שֶׁהָאִישׁ הַקְדוּשׁ אוֹכֵל -
 עֲלוֹי הוּא לַמְאֲכָל הַהוּא וְלַמְשֵׁתָה הַהוּא, כְּאֵלוֹ נִקְרַב עַל גְּבֵי
 הַמְזַבֵּחַ מִמֶּשׁ. וְהוּא הָעֵנִין שֶׁאָמְרוּ עָלָיו ז"ל (בְּתִבְחוֹת ד'ה): "כָּל
 הַמְבִיא דוֹרוֹן לְתַלְמִיד חֲכָם כְּאֵלוֹ הַקְרִיב בְּפוֹרִים". וְכֵן אָמְרוּ
 (יִסְכָּא ע"א): "יִמְלֵא גְרוֹנָם שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים יִין" בְּמִקּוֹם נִסְכָּים.

ואין הדבר הזה שיהיו התלמידי חכמים להוטים אחרי
 האכילה והשתיה חס ושלוש, שימלא גרונם כמלעיט את
 הגרגון, אלא הענין הוא לפי הפונה שזכרתי, כי התלמידי
 חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם הנה הם ממש
 כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה
 שורה במקדש ממש. והנה הנקרב להם כנקרב על גבי
 המזבח, ומלוי גרונם תחת מלוי הספלים, ועל דרך זה כל
 תשמיש שישתמשו מדברי העולם אחרי היותם כבר דבוקים
 לקדושתו יתברך, הנה עלוי ויתרון הוא לדבר ההוא שזכה
 להיות תשמיש לצדיק. וכבר הזכירו ז"ל בענין אבני המקום
 שלקח יעקב ושם מראשותיו (תולד"א): "אמר רבי יצחק, מלמד
 שנתקבצו כלן והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו".
כללו של דבר: ענין הקדשה הוא שיהיה האדם דבק כל כך
 באלהיו עד שכשום מעשה אשר יעשה לא יפרד ולא
 יוזז ממנו יתברך, עד שיותר יתעלו הדברים הגשמיים אשר
 ישמשו לאחד מתשמישיו במה שהוא משתמש בהם ממה
 שיווד הוא מדביקותו ומעלתו בהשתמשו מדברים גשמיים.
 ואמנם זה כהיות שכלו ודעתו קבועים תמיד בגדולתו יתברך
 ורוממותו וקדושתו, עד שימצא כאילו הוא מתחבר למלאכים
 העליונים ממש עודהו בעולם הזה. וכבר אמרתי שאין האדם
 יכול לעשות כזה מצדו, אלא להתעורר בדבר ולהשתדל
 עליו. וזה אחר שכבר ימצאו בו כל המדות הטובות שזכרנו
 עד הנה מתחלת הזהירות ועד יראת החטא. בזאת יבא אל
 הקדש ויצליח, שהרי אם הראשונות חסרות ממנו הרי הוא
 כזר וכעל מוס שנאמר בו (במדר"ח): "וזה לא יקרב". אך אחרי

הכינו את עצמו בכל הכנות אלה, אם ירבה להבך בחקך
האהבה ועצם היראה בהשכלת גדלתו יתברך ועצם רוממותו,
יפריד עצמו מעניני החמר מעט מעט, ובכל פעולותיו ובכל
תנועותיו יכון לכבו אל מצפוני ההתדבקות האמתית, עד
שיערה עליו רוח ממרום וישכין הבורא יתברך שמו את שמו
עליו כמו שעושה לכל קדושו, ואז יהיה כמלאך ה' ממש.
וכל מעשיו, אפילו השפלים והגשמיים, כקרבנות ועבודות.

והנה רואה שדרך קניית זאת המדה הוא על ידי רב
הפרישה והעיון העצום בסתרי ההשגחה העליונה

ומצפוני הבריאה וידיעת רוממותו יתברך ותלותו, עד
שיתדבק בו דבקות גדול, וידע לכון מתשבתו בהיותו
הולך ומשתמש בדרךכים הארציים כמו שהיה ראוי לכהן
שיתכון בעודו שוחט הזבח או מקבל דמו או זורקו, עד
שימשוך בזה הברכה ממנו יתברך החיים והשלום. וזולת
זה אי אפשר שישגי מעלה זו, וישאר על כל פנים תומרי
וגשמי ככל שאר בני אדם. והנה מה שעוזר להשגת המדה
הזאת הוא ההתבודדות והפרישה הרבה, כדי שבהעדר
המטרדים תוכל נפשו להתגבר יותר ולהדבק בבוראה.

מפסידי המדה הם: חסרון הידיעות האמתיות ורוכ התכרה
עם בני האדם. כי החומריות מוצא את מינו ונעזר
ומתחזק, ונשארת הנפש לכודה בו ולא תצא ממאסרה. אף
בהפרדו מהם ישאר לבדו, ויכין עצמו אל השראת קדשתו,
הנה בדרך שרוצה לילך, בה יוליכוהו. וכעזר האלהי אשר
יתן לו מתגבר נפשו בו ותנצח את הגופניות ותדבק בקדושתו

יִתְבָּרַךְ וּתְשֻׁלַם בּוֹ. וּמִשָּׁם יַעֲלֶה אֶל מַעְלָה גְבוּהָהּ יוֹתֵר וְהוּא הַרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁכָּבֵד תִּגְיַע הַשְּׂכָלְתוֹ לִהְיוֹת לַמַּעְלָה מִחֵק הָאֲנוּשֵׁי וְיִכּוֹל לְהִגְיַע דְּבִיקוּתוֹ אֶל מַעְלָה כָּל כֶּךָ גְּדוּלָה שֶׁכָּבֵד יִמְסֵר בְּיָדוֹ מִפְתַּח שֶׁל תַּחֲיִית הַמַּתִּים, כְּמוֹ שֶׁנִּמְסַר לְאֵלֵיהֶוּ וּלְאֵלִישַׁע, שֶׁהוּא מֵה שְׁמוּרָה אֶל עֶצֶם הַהִתְדַבְּקוֹת בּוֹ יִתְבָּרַךְ. שְׂבִהוּת הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְקוֹר הַחַיִּים, הַנּוֹתֵן חַיִּים לְכָל חַי, וְכַמְאֲמָרָם ז"ל (תְּקוּוֹת ב'): "שְׁלֹשָׁה מִפְתַּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ בְּיַד שְׂלִיחַ, מִפְתַּח תַּחֲיִית הַמַּתִּים וְכוּ", הִנֵּה הַדְּבָק בּוֹ יִתְבָּרַךְ דְּבִיקוֹת גָּמוּר יוֹכֵל לְמַשׁוֹךְ מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ אֶפְלוֹ מִשָּׁךְ הַחַיִּים עֶצֶם, שֶׁהוּא מֵה שְׁמַתִּיחַס לוֹ בַּפֶּרֶט יוֹתֵר מִן הַכֹּל, וְכַמוֹ שֶׁכְּתוּבָהּ. וְהוּא מֵה שְׁסִימָה הַבְּרִייתָא: "וְקֹדֶשָׁה מְבִיָּאָה לְיַדִּי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְבִיָּאָה לְיַדִּי תַּחֲיִית הַמַּתִּים".

רֵאתָה, קוֹרָא נְעִים, יַדְעִתִּי שֶׁמּוֹנֵי תִדַּע אֲשֶׁר לֹא כְלִיתִי בַּסְפָּרֵי זֶה אֵת כָּל חֻקֵּי הַתְּסִידוֹת, וְלֹא אֲמַרְתִּי כָּל מֵה שֵׁישׁ לומר בְּעֵינַי זֶה, כִּי אֵין לְדַבֵּר סוּף וְאֵין לְהַתְּבוֹנֵן תְּכִלִּית. אֲבָל אֲמַרְתִּי קֶצֶת מִכָּל פֶּרֶט שֶׁבַּפְּרָטֵי הַבְּרִיתָא, אֲשֶׁר עָלֶיהָ יִסְדַּרְתִּי חֲבוּרֵי זֶה, וְהוּא מֵה שֶׁיִּכּוֹל לִהְיוֹת הַתְּחִלָּה וְרֵאשִׁית לְהַרְחִיב הָעֵינַי בְּעֵינַיִם הֵם, כִּינֵן שֶׁנִּגְלָה דְּרָכָם וְנִפְתַּח אֲוִרְחָם לְעֵינַיִנוּ לְלַכֵּת בְּסֵם בְּדֶרֶךְ מִישׁוֹר. וְעַל כָּל כִּיּוֹצֵא בְּזֶה נֹאמֵר (פְּסָלֵי א'): "יִשְׁמַע חֲכָם וְיוֹסֵף לָקַח וְנִבּוֹן תְּחַבְּלוֹת יִקְנֶה". וְהִבָּא לְטַהֵר מְסִיעִים אוֹתוֹ, "כִּי ה' יִתֵּן חֲכָמָה מִפְּיוֹ דַּעַת וְתְּבוּנָה" (סֵפֶר ב.). לְהִישִׁיר אִישׁ אֵת דְּרָכּוֹ לִפְנֵי בּוֹרָאוֹ.

רְזָה פְּשׁוּט, כִּי כָּל אָדָם לְפִי הָאֲמָנוֹת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וְהַעֲסַק אֲשֶׁר הוּא עוֹסֵק, כֶּךָ צָרִיךְ לוֹ הַיִּשְׁרָה וְהַדְּרָכָה. כִּי דֶרֶךְ

הַתְּסִידוֹת הָרְאוּי לְמִי שֶׁתּוֹרְתוֹ אוֹמְנָתוֹ, אֵינּוּ דֶרֶךְ הַתְּסִידוֹת
הָרְאוּי לְמִי שֶׁצְרִיךְ לְהִשְׁפִּיר עֲצָמוֹ לְמַלְאכַת חֲבִירוֹ, וְלֹא זֶה
וְזֶה דֶרֶךְ הַתְּסִידוֹת הָרְאוּי לְמִי שֶׁעוֹסֵק בְּסַחֲוֹרְתוֹ, וְכֵן כָּל שְׂאֵר
הַפְּרָטִים אֲשֶׁר בְּעֶסְקֵי הָאָדָם בְּעוֹלָם, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי מָה
שֶׁהוּא, רְאוּיִם לוֹ דְרָכֵי הַתְּסִידוֹת. לֹא לְפִי שֶׁהַתְּסִידוֹת מְשַׁתְּנָה,
כִּי הֵנָּה הוּא שׁוֹה לְכָל נֶפֶשׁ וְדָאִי, הוּאִיל וְאֵינּוּ אֶלָּא לַעֲשׂוֹת
מִה שֵׁישׁ נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ בּוֹ. אֲבָל הוּאִיל וְהַנּוֹשְׂאִים מְשַׁתְּנִים
אִי אֶפְשָׁר שְׁלֹא יִשְׁתַּנוּ גַם הָאֲמֻצְעִיִּים הַמְּגִיעִים אוֹתָם אֶל
הַתְּכָלִית כָּל אֶחָד לְפִי עֲנִינּוֹ. וְכִבֵּר יָכוֹל לִהְיוֹת תְּסִיד גָּמוֹר אִישׁ
אֲשֶׁר לֹא יִפְסוֹק מִפְּיוֹ הַלְמוּד, כְּמוֹ מִי שֶׁמִּפְּנֵי צָרְפוֹ הוּא בְּעַל
מְלָאכָה פְּחוּתָהּ. וְכָתוּב (שם ט"ו): "כָּל פֶּעַל ה' לְמַעֲנֵהוּ", וְאוֹמֵר
(שם ג'): "בְּכָל דְרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֵׁר אוֹרְחוֹתֶיךָ". הוּא יִתְכַבֵּר
שְׁמוֹ, בְּרַחֲמָיו יִפְקַח עֵינֵינוּ בְּתוֹרְתוֹ וְיִוְרְנוּ דְרָכָיו, וְיִוְלִיכְנוּ
בְּאוֹרְחוֹתָיו, וְנִזְכֶּה לַתַּת כְּבוֹד לְשֵׁמוֹ וְלַעֲשׂוֹת נַחַת רוּחַ לְפָנָיו.

יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו. יִשְׁמַח יִשְׂרָאֵל
בְּעוֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יִגִּילוּ בְּמִלְכָּם. אֲמֵן אֲמֵן אֲמֵן.

אמר המחבר: הפעם אודה את ה' אשריה ואזמרה, אשר עד הנה עזרוני רחמי להוציא לאור ספרי זה "מסלת ישרים", אשר להתלמד בו חברתיו ולהועיל לשכמותי, לרבים נתתיו, אולי אזכה שיזכו אחרים על ידי וייטב להם בעבורי ואעשה נחת רוח ליוצרי, ותהי זאת נחמתי בארץ תלאובות, ויקרא שמה רחובות. כן יאמר ה' לתת חלקי בתורתו, ללמד וללמד, לשמר ולעשות, וחפצו בידי יצלח. אמן, כן יהי רצון.

ותשואות חן חן ממני ישא, איש אשר כלבבי, מדשתי וכן גרני, עטרה לראשי וחותרם על יד ימיני, זה דורי וזה רעי, רבי אלופי ומידעי, הלא הוא החכם הנעלה כמוהר"ר יעקב בן כ"ר אברהם בסן נר"ו, אשר נכנס בעובדיה של קורה לזכותני בדבר הזה מתחילה ועד סוף, להדפיס ולהגיה ולהשלים כל המלאכה בשלם שבפנים. ומשנהו נודע בשערים שמו, מהלל בתשבחותיו ונמוקו עמו, זריז ונזכר לטובה על כל מגייה ספרים, איש מהיר במלאכתו, בין החכמים מדום שבתו, הלא הוא החכם הנעלה כמוהר"ר דוד בן להרב הגדול המפלא והמבהק כמוהר"ר רפאל מילרולה נר"ו. יכרך ה' חילם ופעל ידיהם, בכל אשר יפנו ישכילו, שמחת עולם תהיה להם, ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם.

כה דברי הצעיר

משה בן כ"ר יעקב חי לוצאטו ס"ט

מפתח הענינים היותר עקריים שבספר מסלת ישרים ומאמרי חכמינו ז"ל שהובאו בו.

המפתח נעשה לפי הרפוס הראשון שנרפס על ידי המחבר וצ"ל משנת ת"ק לפ"ק

הקדמה

הכרי החסידות ושלמות העבודה אינם מטבעים באדם פתוועות הטבעיות, אס"פן ודאי שצריך עיון לקנותם / כיון שתמימות העבודה דבר מוכרח לשתהיה נרצית, איך יתכן שיחראשל האדם ממנו / היראה היא חכמה ממש, הבר שצריך בו עיון ולמוד, והיא לבריה החכמה העקרית / חמשת חלקי שלמות העבודה ובאורם.

פרק א: בכאור כלל חובת האדם בעולמו

האדם לא נברא אלא להתענג על ה', וזה בעולם הבא. והאמצעים לזה הם המצות, ומקום עשייתם בעולם הזה / האדם בעולם הזה הוא בתוך מלחמה חזקה שכל עניניו נסיונות לו / כיון שראה אור שגנוז לצדיקים - שמח / בשעה שכרא הקרוש ברוך הוא את ארם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן-ערן וכו' / העולם הזה דומה לפרוזדור וכו' / היום לעשותם ומחר לקבל שכרם / מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת / העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים / ונגם הנפש לא תמלא, משל למה הדבר דומה? לעירוני שנשא בת מלכים וכו' / על-כרחך אתה נוצר / עקר בריאתו של ארם למצבו בעולם הבא היא וכו' / כפי כח האמצעים ושימושם כן יהיה התכלית הנולד מהם.

פרק ב: בכאור מדת הזהירות

המעלים עיניו מהצלתו הוא פחות מהבהמות / מתחבולות היצר הרע הוא, שלא להניח לבני האדם שישימו לב על מעשיהם / אם אין האדם רוצה לפקח על עצמו, הקרוש ברוך הוא לא ירצה לפקח עליו / כל מי שאין בו דעה, אסור לרחם עליו.

פרק ג: בכאור חלקי הזהירות

נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' / יפשפש וימשמש - שיהיה אזהרות טובות ומועילות מאד / צריך האדם לקבץ

שעות לשקל מעשיו ולפלסם כסוחרים בעסקיהם / "על-כן יאמרו המשלים - המושלים ביצורם / "חשת חשף וכיו" - זה העולם הזה / שתי טעיות נמשכים לעין מחשף הלילה, וכמוהם לשכל מחשף החמריות / רק מי שיצא ממאסר יצרו רואה האמת ויכול ללמד.

פרק ד: בדרך קניית הזהירות

ההערה לשלמים אל הזהירות הוא פן יחסרו מן השלמות / מלמד שכל אחד נכון מחפתו של חברו / ההערה אל הבלתי שלמים כל-כך הוא לפי ענין הכבוד שהם מתארים לו / היקר הנצחי לפי שאין מקירים אותו עכשו אין חוששים לו, אך בזמנו יכירוהו, ומי שלא חשש לו ויחסר ממנו יצטער צער חזק / ההערה להמון היא בראותם עמק הדין ער היכן מגיע / אפלו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין / מלמד שהקדוש-ברוך-הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה / הרבה צדיקים שנענשו על דברים קלים, כגון אכרהם ויעקב ויוסף ואחרים כאלה / עבר ששוקלים עליו קלות כחמורות תקנה יש לו / כמו שאין הקדוש-ברוך-הוא מניח מלשכר כל מעשה טוב, כן לא יניח מלענש כל מעשה רע / כל האומר הקדוש-ברוך-הוא ותרו וכיו' / אם יאמר לה יצר הרע חטא והקדוש-ברוך-הוא מוחל לה - אל תשמע לו / מדת הרחמים למה היא עומדת, בין שעל-כל-פנים הדין מדקדק על כל דבר / המחחרט על חטאיו חרטה גמורה, עקידת הדבר מצונו תחשב לו פעקידת הדבר מעקרו / מאריך אפה וגבי דילה.

פרק ה: בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הוי ממעט בעסק ועסק בחורה / רפואה ליצר הרע היא החודה, וזולחה אי אפשר לנצל ממנו / הלואי אותי עזבו ותורתי שקרו / השחוק מאבד את לב האדם, ער שאין הדעת שולטת בו / שחוק וקלות-ראש מרגילין את האדם לערה / הלצון הורס כל בניני המוסר והיראה / הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות, אין להם תקון אלא בשפטים / לעולם תהא דעתו של אדם מערבת עם הבריות / הוי עז כגמר וכיו'.

פרק ו: בבאור מדת הוויזות

ורוים מקדימין למצות / כמו שמשדל היצר הרע להחטיא את האדם

מפתח מפורט

בעברות, כך משתדל למנע ממנו המצות, וצריך האדם להתחזק נגדו לזה ולזה / "והנה עלה כלו קמשנים" - שמבקש פרוש של פרשה / רעת העצל באה לו מעט מעט מעט בלי שידגיש בה / כל קלא צריכה בדיקה / המלאכים נשתבחו במדת הזריות.

פרק ז: בבאור חלקי הזריות

אין סכנה כסכנת הזמן / רבי פינחס בשם רבי חנן רצפורי: והלוא כבר נאמר "הנה בן נולד לך" וכו' / מצוה הבאה לדרך אל תחמיצנה / לעולם יקדים אדם לרבי מצוה / לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה / "הוא ינהגנו על-מות" - כאלין עולימא / כל המתחיל במצוה ואינו גומרה וכו' / אין המצוה נקראת אלא על-שם גומרה / כל מעשיהם של צדיקים במהירות / כמו שהזריות הוא תולדת ההתלהטות, כן מן הזריות יולד ההתלהטות.

פרק ח: בדרך קניית הזריות

מה שיגביר הזריות הוא ההסתכלות בטובות הבורא יתברך / אין לך ארס, באיזה מצב שיהיה, שלא יראה נפלאות ה' עמו.

פרק ט: בבאור מפסידי הזריות וההרחקה מהם

הגדול שבמפסירי הזריות הוא בקשת המנוחה הגופנית / צריך האדם לנהג את עצמו כשכירי היום / ממפסירי הזריות - רב הפחד מתולדות הזמן / יש יראה ראויה ויראה שוטה, וההפרש שביניהם / מי שמפקיר עצמו לסכנות, אין זה בטחון אלא הוללות, וחוטא / מקום שההזק מצוי, יש לשמר; אך מקום שאין ההזק מצוי, אין לירא / שבעה דברים אמר שלמה בעצל. כיצד? אמרו וכו' / אין היראה גורמת לעצל שיתעצל, אלא העצלה גורמת לו שיתירא.

פרק י: בבאור מדת הנקיות

ההפרש שבין הנקי לזהיר / רק מי שנוקה לגמרי הוא הראוי לראות את פני המלך / עברות שארס דש בעקביו טובות אותו וכו' / רבם בגזל, ומעוטם בעריות, וכלם באבק לשון הרע.

פרק יא: בפרטי מדת הנקיות

גזל ועריות נפשו של אדם מחמדתו וכו' / רב בני ארס טועמים טעם

הביקותו בו יתברך שמו, כי האחרים ודאי שהחמר מונע גדול הוא להם. אמנם כל חסיד וחסיד דאי לו להשתדל להשיג ממנה כל מה שיוכל. ונאמר (תהלים ל"א): "יראו את ה' קדושו".

פרק כה - בדרך קניית היראה

אך דרך קניית היראה הזאת הוא ההתבונן על שני ענינים אמתיים:

האחד הוא היות שכנינתו יתברך נמצאת בכל מקום שבְּעוֹלָם, ושהוא יתברך משגיח על כל דבר קטן וגדול, אין נסתר מנגד עיניו, לא מפני גדל הנושא ולא מפני פחיתותו, אלא הדבר הגדול והדבר הקטן, הנקלה והנכבד, הוא רואה והוא מבין בלי הפרש. הוא מה שאמר הכתוב (ישעיהו י"ד): "מלא כל הארץ כבודו". ואומר (ישעיהו כ"ג): "הלא את השמים ואת הארץ אני מלא". ואומר (תהלים קט"ו): "מי כה' אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ". ואומר (ישעיהו קל"ח): "כי רם ה' ושפל יראה וגבוה מרחק יידע". וכיון שיתברר לו שבכל מקום שהוא, הוא עומד לפני שכנינתו יתברך, אז מאליה תבוא בו היראה והפחד פן יכשל במעשיו שלא יהיו כראוי לפי רוממות כבודו. והוא מה שאמר (נאמ"כ ס"ד): "דע מה למעלה ממך, עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים". כי כיון שהשגחת הקדוש ברוך הוא על כל דבר והוא רואה הכל ושומע הכל, ודאי שכל המעשים יהיו עושים רשם וכלם נכתבים בספר, אם לזכות או לחובה. **ואמנם** הדבר הזה אינו מצטיר היטב בשכל האדם, אלא על ידי התמדת ההתבוננות וההסתכלות הגדול. כי כיון

שֶׁהִדְבָר רְחוֹק מִחוּשֵׁינוּ לֹא יִצְיֶרְהוּ הַשָּׂכֵל אֲלָא אַחַר רַב הָעֵינָן
וְהַהֲשֻׁקָּה. וְגַם אַחַר שִׁיִּצְיֶרְהוּ יִסּוּר הַצִּיּוּר מִמֶּנּוּ בְּנִקְלָא אִם לֹא
יִתְמִיד עָלָיו הִרְבֵּה. וְנִמְצָא שֶׁכֶּמוֹ שָׂרֵב הַהֲתַבּוּנָן הוּא הַדְרָךְ
לְקִנּוּת הִירָאָה הַתְּמִידִית, כֵּן הַסַּח הַדַּעַת וּבִטּוֹל הָעֵינָן הוּא
הַמַּפְסִיד הַגָּדוֹל שֶׁלָּהּ, יִהְיֶה מִחֲמַת טְרָדוֹת אוֹ בְּרֻצּוֹן, כֹּל הַסַּח
דַּעַת בִּטּוֹל הוּא לִירָאָה הַתְּמִידִית. הוּא מֵה שְׂצוּהָ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא אֶל הַמֶּלֶךְ (דְּבָרִים י"ז): "וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּיו
לְמַעַן יִלְמַד לִירָאָה אֶת ה' אֱלֹהָיו". הָא לְמַדְתָּ שְׂאִין הִירָאָה
נִלְמַדְתָּ אֲלָא מִן הַקְּרִיאָה הַבְּלִתִּי נִפְסַקְתָּ. וְיִתְדַקְדַּק שְׂאִמְר
"לְמַעַן יִלְמַד לִירָאָה", וְלֹא אָמַר: "לְמַעַן יִירָא", אֲלָא לְפִי שְׂאִין
הִירָאָה הַזֹּאת מִשְׁגַּת בְּטַבֵּעַ, כִּי אֲדַרְבָּא רְחוּקָה הִיא מִמֶּנּוּ מִפְּנֵי
גְשָׁמִיּוֹת הַחוּשִׁים, וְאִינָה נִקְנִית אֲלָא עַל יְדֵי לְמוּד. וְאִין לְמוּד
לִירָאָה אֲלָא בְּרַב הַהֲתַמְדָּה בַּתּוֹרָה וּדְרָכֶיהָ בְּלֵי הַפְּסֵק, וְהוּא
שִׁיְהִיָּה הָאֲדָם מִתְבַּנְּנָן וּמַעֲיֵן בְּדַבָּר הַזֶּה תְּמִיד, בְּשִׁבְתּוֹ, בְּלַחְתּוֹ,
בְּשִׁכְבוֹ וּבְקוּמוֹ, עַד שִׁיקְבַע בְּדַעְתּוֹ אֲמַתַּת הַדְּבָר, דְּהֵינּוּ אֲמַתַּת
הַמַּצָּא שְׂכִינְתּוֹ יִתְבַּרְךְ בְּכָל מְקוֹם וְהֵינּוּ עוֹמְדִים לְפָנָיו מִמַּשׁ
בְּכָל עַת וּבְכָל שְׁעָה, וְאִז יִירָא אוֹתוֹ בְּאֲמַת.

וְהוּא מֵה שְׁהִיָּה דוֹר הַמֶּלֶךְ מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר (תְּהִלִּים פ"ו):
"הַרְנִי ה' דְּרַפְךָ אֶהְלֵךְ בְּאֲמַתְךָ יַחַד לְבָבִי לִירָאָה שְׁמֶךָ."

פָּרָק כּו - בְּבִיאוֹר מִדַּת הַקְּדוּשָׁה

עֲנִין הַקְּדוּשָׁה כְּפּוֹל הוּא, דְּהֵינּוּ: תְּחַלְתּוֹ עֲבוּדָה וְסוּפוֹ
גְּמוּל, תְּחַלְתּוֹ הַשְּׁתַדְלוֹת וְסוּפוֹ מִתְנָה. וְהֵינּוּ
שְׁתַּחֲלָתוֹ הוּא מֵה שְׂאֲדָם מְקַדֵּשׁ עֲצָמוֹ, וְסוּפוֹ מֵה שְׁמַקְדָּשִׁים
אוֹתוֹ. וְהוּא מֵה שְׂאֲמָרוֹ ז' ל' (רִיטָא ל"ט): "אֲדָם מְקַדֵּשׁ עֲצָמוֹ מִעַט

גנבה / ואת אשת רעהו לא טמא" - שלא ירד לאמנות חברו / קשה
 גזל הריוט מגזל גבוה / השכור אצל חברו, כל שעותיו מכורות הן
 לו / עברות שבין אדם לחברו אין יום-הכפורים מכפר וכו' / הרי
 שגזל סאה חטים וטחנה וכו' / הגזל הבלתי נגלה הוא כדבר המתדבק
 ביד האדם מאליו / אין מפרכסין הפלים הישנים שיראו כחדשים
 וכו' / כל הגזול חברו אפלו שזה פרוטה - כאלו נוטל נפשו / קפה
 מלאה עונות - מי מקטרג בראש כלם וכו' / ההפרש שבין ההשתדלוח
 הטוב להונאה / קשה ענשן של מדות וכו' / אמר הקדוש-ברוך-הוא:
 אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה
 וכו' / עשתה התורה במצות הנזיר מה שמסרה לעשות לחכמים בכל
 שאר המצות / כל המרצה מעות מירו לירה וכו' / מפני מה הצרכו
 ישראל שבאוחז הדור כפרה / לא יסתכל אדם באשה נאה
 וכו' / בעון נבלות פה וכו' / אפלו שיחה קלה שבין איש לאשתו
 מגידים לו לאדם בשעת הדין / כל החושים צריכים להיות נקיים מן
 הזנות וענינו / הרהורי עברה קשים מעברה / המאכלות האסורות
 מכניסים טמאה ממש בלבו של אדם / "להבריל בין הטמא לטהור",
 אין צריך לומר בין חמור לפנה וכו' / תערכת האסור יחשב כעורב
 דבר ארסי במאכל / אם היה בעל-תשובה, לא יאמר לו: זכר מעשיך
 הראשונים! / המלבין פני חברו ברבים וכו' / כל השערים ננעלו
 חוץ משערי אונאה וכו' / "לפני עור" - לפני סומא בדבר וכו' / היכי
 רמי אבק לשון הרע וכו' / כל דבר שיוכל לגדל ממנו נזק או בזיון
 לחברו הרי זה מכלל לשון הרע / כל המספר לשון הרע כאלו כופר
 בעקר / אמר רבי אלעזר: "לאו" שבועה ו"הן" שבועה / בדבר שקד
 יש מדרגות מדרגות, אחת קשה מתברתה / כך הוא ענשו של בראי
 וכו' / חוהמו של הקדוש-ברוך-הוא אמת / אחר שוגג ואחר מזיר
 בחלול השם / כל אדם כפי רכות חשיבותו וחכמתו צריך שירכה
 זהירותו בעבודה ודקדוקו בה / לעולם אל חיה שכות קלה בעיניך
 וכו' / "שינד כערר הרתלים" - מה רחל זו צנועה וכו' / יחור קשה
 הנקיות במדות מן הנקיות במעשים / הגאווה תולד מסכרות מתחלפות
 ותוליד תולדות מתחלפות / לבית מלא תבן, והיה בבית חורין
 וכו' / כל הכועס כאלו עוכד עבודה זרה / יש בכעס מדרגות רבות
 וכלם רעות / "תולה ארץ על בלימה" - על מי שכולם פיו בשעת
 מריבה / אפלו לדבר מצוה אין לכעס / בשלשה דברים האדם נכר:

בכיסו, בכוסו, בכעסו / הקנאה סכלות גדול. שאינו מרויח לעצמו ולא מפסיד לחברו אלא מפסיד לעצמו / אין אדם נוגע במוכן לחברו אפלו וכו' / אין אדם מת וחצי תאותו בירו / התאווה מתחלקת לשתיים: תאות הממון ותאות הכבוד, והשניה קשה מהראשונה / לא כל המרבה בסחורה מחכים / מפסו הקדוש-ברוך הוא לירכבם בכבוד / הקנאה והתאווה והכבוד וכו' / אל תבקש גדלה ואל תחמד כבוד / אהב את המלאכה וכו' / פשט נבלתא בשוקא ולא תימר גברא רבה אנא וכו' / לעולם יעבד אדם עבודה שהיא ודה לו ואל יצטרף לבריות / הכבוד הוא מהמכשולים היותר קשים של אדם.

פרק יב: בדרכי קניית הנקיות

לא עם הארץ חסיד / תלמוד גדול שמביא לידי מעשה.

פרק יג: בבאור מדת הפרישות

כל דבר שיכול להולד ממנו גרמת דע. צריך הפרוש שיפרש ממנו / לא דייך מה שאסדה תורה וכו' / כל היושב בתענית נקרא קדוש / צדיק אכל לשבע נפשו" - זה חזקיה וכו' / עד שאדם מתפלל על דבר-תורה שיכנסו בתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו / יש פרישות שנצטוינו בו ויש פרישות שהזרנו עליו / אין לך תענוג עולמי שלא ימשך אחריי איזה חטא בעקבו / איבר קטן יש באדם, משביעו רעב וכו' / כיון שרואה יצר הרע אדם תולה בעקבו ממשמש בגדיו ומסלסל בשער, אומר זה שלי / כיון שכל עניני העולם הם סכנות, ודאי שישבת מי שירבה להרחיק עצמו מהם / "שני גוים בבטןך" - זה רבי ואנטונינוס / יש בעם מדרגות מדרגות, איש לפי שכלו / יבאו אלה ויכפרו על אלה / אסור לאדם שיסגף עצמו / כל מי שצריך לטל ואינו נוטל וכו' / כל היושב בתענית נקרא חוטא.

פרק יד: בחלקי הפרישות

אנא בהאי מלתא חלא בר חמרא וכו' / לעולם תהא דעתו של אדם מערכת עם הבריות.

פרק טו: בדרכי קניית הפרישות

פתוי הערב לכאורה, הוא מה שגרם לחטא הראשון / חלשת

התענוגים ושקטם / ההתמדה בין השרים מפסיר הפרישות / צריך לזהר בקניית הפרישות, שלא לרלג אל הקצה האחרון בפעם אחת.

פרק טז: בבאור מדת הטהרה

כמו ששייך טהרה במעשים הגופניים שלא יהא מצד היצר הרע, כך צריך במעשים טובים שלא יעשו משל היצר הרע / לעולם יעסק אדם בתורה ובמצוות ואפלו שלא לשמה וכו' / מה שצריך עיון גרול לאדם הוא לנצל מתערכת של שלא לשמה / כשם שאינו עולה על המזבחת אלא סלח מנפה בשלש עשרה נפה, כך אין העבודה מתרת אלא כשנטהרה בתכלית טהרת המתשבה / כל העושה מצוה כמאמרה, אין מבשרין אותו בשורות רעות / מי שלא הגיע לאהבה האמתית עם בוראו, יהיה לו זקוק העבודה לטרת, אך מי שאוהבו באמת יהיה לו לשמחה / הלב הוא המלך לכל האיברים. אם הוא אינו לעבודתו יתברך, אין עבודת שאר האיברים כלום.

פרק יז: בדרכי קניית הטהרה

כל מה שיעמיק האדם להתבונן על פתיחות התמריות, יותר קל יהיה לו לטהר מתשבותיו / ההזמנה למצות הוא אמצעי לטהרה.

פרק יח: בבאור מדת החסידות

אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחתרות ליוצרו / כל מי שאוהב תברו - ממה שיצוה ידון דעתו וישתדל לעשות לו מה שידון שיהיה לו לנתח / כלל החסידות הוא הרחבת קיום המצות בכל הצדדים והתנאים שראוי וש אפשר.

פרק יט: בבאור חלקי החסידות

שני מצוה מעכבים את הפרענות / התסיר צריך שיהא מיטיב לכריות ולא מרע להם / שאלו תלמידיו את רבי זכאי: במה הארכת ימים? / שאלו תלמידיו את רבי אלעזר בן שמוע: במה הארכת ימים? שאלו תלמידיו את רבי פרידא: במה הארכת ימים? / אמר רבי זיקא: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי / אמר רב יהודה: מאן רבעי למהוי חסידא לקים מלי דברכות / דרש רבי שמלאי: תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים / בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים וכו' / כל המרחם על הכריות מרחמין עליו מן השמים / עקר

מפתח מפורט

הִירָאָה - יֵרָאָת הַרוּמָמוֹת / הִירָאָה צָרִיךְ שֶׁתִּפְנֹס בְּלִבְ הָאָרֶס, אַחֲר־כֵּן תֵּרָאָה פְּעֻלוֹתֶיהָ בְּאֲבָרִים / "זֶה אֵלַי וְאֲנֹהוּ" - הַתְּנָאָה לְפָנָיו בְּמִצְוֹת / כֹּל הָאוּחוֹ סִפְר־תּוֹרָה עִרְס נִקְבֵר עִרְס / הַשּׁוֹר הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם וְקִרְוֵי מִצְוֹת / רִכָּא רְמֵי פִזְמָקִי / מַעֲנִין כְּבוֹד שֶׁבַת יוֹם־טוֹב / רְבִי אֲבָהוּ הוּוּ יִתֵּב אֶתְכֶתְכָא דְשָׂנָא וְכוּ' / צָרִיךְ הַתְּסִיר לְחַרְשׁ הַמִּצְוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה נִחְתָּרוֹת / כֹּל הַמְּכַבֵּד אֶת הַתּוֹרָה גּוֹפֵר מְכַבֵּד עַל הַבְּרִיּוֹת / אָמַר רְבִי יוֹחָנָן: מִפְּנֵי מָה זָכָה אֲחָאָב לְמַלְכוּת? / אֵין זוֹרְקִין כַּחֲבֵי הַקֶּדֶשׁ / "וְאֵת יֵרָאִי ה' יִכְבֹּד" - זֶה יְהוֹשֻׁפֵט וְכוּ' / מִי שְׂאוּבָה אֶת בּוֹדְאוֹ לֹא יִצְטָרֵךְ רִצְוֵי לְעִבּוּדָה, אֵלֹא לְבוֹ יִרְצִיּוּהוּ אֵלֶיהָ / אָמְרוּ עֲלוּי עַל רְבִי אֲלַעְזָר בֶּן פְּדָת שֶׁהִיָּה יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בְּשׁוּק וְכוּ' / רְבִי תַנְיָנָא בֶּן רוּסָא הָיָה עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל וְכָא חֲבַרְבָּר וְהִפְשִׁיז וְלֹא הִפְסִיק תְּפִלְתּוֹ וְכוּ' / אָמַר רְבִי אֵיבֹ: כִּשְׁתִּהִיָּה עוֹמֵד לְהַתְּפַלֵּל יֵהָא לְבָךְ שְׂמַח עֲלֶיךָ וְכוּ' / כֹּל חֲכָם מִיִּשְׂרָאֵל שִׁישׁ בּוֹ רַבֵּר תּוֹרָה לְאִמְתּוֹ וְכוּ' זֹכֵה לְרוּחַ הַקֶּדֶשׁ בְּדַבְּרָיו וְכוּ' / הַתְּסִיר צָרִיךְ שִׁישְׁתַּרְל עַל טוֹבַת דִּירוּ.

פָּרֶק כ: בְּמִשְׁקַל הַחֲסִידוֹת

כְּדִי שִׁיְצַלִּיחַ הָאָרֶס בַּחֲסִידוֹת, שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיכִים לוֹ: שִׁיְהִיָּה לְבוֹ יִשְׂרָאֵל, שִׁיְהִיָּה מַעֲיָן עַל מַעֲשָׂיו הַרְבֵּה, וְשִׁישְׁעֵן בְּאַלְקֵיו / אֵין לְדוֹן רְבִי הַחֲסִידוֹת עַל מְרָאִיהֶן, אֵלֹא עַל הַתּוֹלְדוֹת הַיּוֹצְאוֹת מֵהֶן / עֲנוּתְנוֹתוֹ שֶׁל רְבִי זְכַרְיָה בֶּן (אֲנָקְלוֹס) [אֲבָקוֹלוֹס] וְכוּ' / כִּשְׁם שְׂמִצּוֹה לּוֹמֵר אֶת הַנּוֹשֵׁמָע. כֵּן מִצּוֹה שְׁלֹא לּוֹמֵר אֶת שְׂאִינוֹ נְשִׁמָּע / מִפְּנֵי שֶׁהִיוּ יוֹדְעִים שְׁכָל מִי שִׁטּוֹעֵן בְּאֶרֶן שְׁכָרוֹ מְרַבֵּה וְכוּ' / כֹּל מָה שֶׁהוּא עֹקְרֵי בְּמִצְוָה, לֹא יִנְיַחֵהוּ מִפְּנֵי כֹל מַלְעִיג; וְמָה שְׂאִינוֹ עֹקְרֵי, אִם יִגְרַם לְלַצִּים שִׁיְלִיצוּ - אֵל יַעֲשֶׂהוּ בְּפָנֵיהֶם / כְּרָאִי הֵייתָ לְחוֹב בְּעֶצְמֶךָ וְכוּ'.

פָּרֶק כֵּא: בְּדַרְכֵי קִנְיַת הַחֲסִידוֹת

אֵין הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה לֹא מִתּוֹךְ עֲצֻבוֹת וְכוּ' / כֹּל מְזוֹנְתוֹי שֶׁל אָרֶם קְצוּבִים לוֹ וְכוּ' / יְכוֹל אֲפֵלוֹ יוֹשֵׁב וְכִטְל וְכוּ'.

פָּרֶק כֵּב: בְּבֵאוֹר מִדַּת הָעֵנְוָה

בַּחֲחֵלָה צָרִיךְ שִׁיְהִיָּה הָאָרֶס עֲנוּ בְּמַחְשַׁבְתּוֹ וְאַחֲר־כֵּן יִתְנַהֵג בְּרַדְכֵי הָעֵנְוִים / אִם לְמִדַּת תּוֹרָה הַרְבֵּה, אֵל תַּחְזִיק טוֹבָה לְעֶצְמֶךָ וְכוּ' / כִּמָּה גְדוּלִים נְמוּכֵי הַרוּחַ וְכוּ' / אָמַר הַקְּרוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא: כְּנִי!

אני חושק בכס, שאפלו בשעה שאני משפיע לכם גדלה אתם ממעטין עצמכם לפני / מפני מה לא נקרא ספרו של נחמיה על שמו וכו' / לעולם יהיה הבורו של ארם בנחת וכו' / שלחו מתם: איזהו בן העולם הבא? ענותו וכו' / כל המהלך בקומה זקופה פאלו וכו' / הרחק ממקומך שנים ושלושה מקומות וכו' / לעולם ילמד אדם מדעת קונו וכו' / הנעלבים ואינם עולבים וכו' / ההוא בר כבל הסליק לארעא דישראל וכו' / אמר רבי אבהו: מריש הוה אמינא ענותו וכו' / אהב את המלאכה וכו' / לעולם אל תהי רץ אחר השנרה / אין הרבנות אלא משא גדול על שכם הנושא אותה / איזהו מכבד? המכבד את הבריות / הוי מקדים בשלום כל אדם וכו' / העונה מסירה מדרך האדם מכשולות רבים.

פרק כג: בדרכי קניית העונה

דע מאין באת וכו' / אין ארז נזהם מתוך קפה של תבן וכו' / אין הגאווה יותר אלא במי שפכל יותר / שאלו לאילני סרק: מפני מה קולכם נשמע וכו' / אין טוב לארם אלא שיבקש לו חברים תמימים.

פרק כד: בבאור יראת החטא

יראת הרוקמות אינה מגעת אלא מתוך השקלה והתבוננות / נהר רינור מהיכן יוצא? מועתן של חיות / דאג משה ואמר: שמה מעלתי בשמן המשחה וכו' / היה אברהם מתפחד ואומר: שמה לא וכו' מעשיו וכו' / אין לו להקדוש ברוך-הוא בעולמו אלא אוצר של יראת-שמים בלבד.

פרק כה: בדרך קניית היראה

דע מה למעלה ממך וכו' / אין היראה נקנית אלא על-ידי למוד.

פרק כו: בבאור מדת הקדשה

ארם מקדש עצמו מעט, מקדשין אותו הרבה וכו' / האיש המתקדש בקדשת בוראו, אפלו מעשיו החמורים חוזרים להיות עניני קרשה / כל המביא דורון לתלמיד-חכם, כאלו הקריב בכורים וכו' / אמר רבי יצחק: מלמד שנחבצו כלן והיתה כל אחת אומרת עלי ניח צדיק ראשו וכו' / שלשה מפתחות לא נמסרו ביד שליח / כל ארם לפי האמנות שבירו צדיק לו הישרה והדרכה לעבודה ולחסידות. תמו ונשלמו המפתחות. שבח לאל מלך מהלל בתשבחות: ובוה נשלם ספר מסלת ישרים. שבח לאל יוצר הרים:

דרך עץ החיים

דרך עץ חיים

והוא הקדמה לספר פתחי חכמה המיסד על ספר עץ חיים לרבנו חיים ויטאל זלה"ה. חברו החכם הנעלה כמוהר"ר משה חיים לוצ'אטו זצוק"ל

יוצר האדם ומנהיגו הוא עשהו ויכוננהו מוכן להבין ולהשפיל השפלה גדולה יותר ממלאכי השרת. וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בראשית רבה ח' : "אמר להם: חכמתו מרבה משלכם". וכאשר יחפץ בתבונה על-פי דרכו, ינחהו להשיג עד שמי השמים דברים שהם כבשונו של עולם שכסם עתיקי-יומין. אך הנה טובו בידו ולו משפט הבחירה, להתחכם ולדעת, או לשאר ערם מפל חכמה, הגם שהלב והשכל בקרב גופו.

וזה תראה, כי שנים הם בתבונה אחת נבראו: שכל האדם, והתורה המשכלת אותו. על התורה נאמר (ירמיה נב, כט) : "הלא כה דברי פאש נאם-ה". והודיענו בזה, כי אמת הדבר שהתורה היא ממש אור אחד נתן לישראל לאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החל, שאינן אלא ידיעת דבר-מה אשר ישיג השכל בטרחו. אך התורה הנה קדש היא, אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים, וכאשר יעסק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותו אל גנוזי מרומים, גנוזי הבורא יתברך שמו, בדרך הארה ופעלה חזקה אשר היא פועלת בה. והוא דבר החכם (משלי א, כג) : "ותורה אור" אור ממש ולא חכמה לכד. ולא שמראה אור בדרך דמיון, אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה, ובהכנסה בנשמה, יכנס אור בה פאש יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים.

וְאֵף גַּם זֹאת, הִנֵּה בְּדַקְדּוּק גָּדוֹל נִמְשְׁלָה לֹאשׁ וּבַהֲשׂוּאָה
 מְדַקְדָּקֶת. כִּי כַּאֲשֶׁר תִּרְאֶה הַגַּחְלֶת שְׂאִינָה מְלַהֶבֶה,
 וְהַשְּׁלֵהֶכֶת הִיא כְּתוּכָה כְּמוֹסָה וְסִגּוּרָה, אֲשֶׁר בְּהִפִּיחַ בָּהּ אֹז
 תִּתְפַּשֵּׁט וְתִתְלַהֵב וְתִצֵּא מִתְרַחֶכֶת וְהוֹלֶכֶת, וְכִשְׁלֵהֶכֶת הִיא
 נִרְאִים כְּמָה מִיָּנִי גּוֹנִים, מֵה שֶׁלֹּא נִרְאֶה כְּתַחֲלָה בַּגַּחְלֶת, וְהַכֹּל
 מִן הַגַּחְלֶת יוֹצֵא, כֵּן הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר לְפָנֵינוּ, כִּי כָּל מְלוֹתֶיהָ
 וְאוֹתִיּוֹתֶיהָ כְּמוֹ גַחְלֵת הֵן, אֲשֶׁר בְּהִצִּית אוֹתָם כֵּן כַּאֲשֶׁר הֵן.
 לֹא יֵרְאוּ כִּי־אִם גַּחְלִים וְגַם כְּמַעֲט עֲמוּמוֹת, וּמִי שִׁישְׁתַּדֵּל
 לְעֶסֶק בָּהּ, אֹז תִּתְלַהֵב מִכָּל אוֹת שְׁלֵהֶכֶת גְּדוּלָה מִמְּלֵאָה בְּכַמָּה
 גּוֹנִים, הֵן הַיְדִיעוֹת הָעוֹמְדוֹת צְפוּנוֹת בְּתוֹךְ הָאוֹת הַהִיא. וְכִבְר
 פָּרְשׁוּ זֶה בְּסִפְרֵי־הַזֶּהָר עַל אֶלֶף־בֵּית, וְאִין הַדְּבָר מִשָּׁל אֶלֶא
 עֲצָמֵי כִפְשׁוּטוֹ מִמֶּשׁ, כִּי כָּל הָאוֹתִיּוֹת שְׂאֵנוּ רוֹאִים בְּתוֹרָה כָּלֵן
 מוֹרוֹת עַל עֲשָׂרִים־וְשָׁנַיִם אוֹרוֹת הַנִּמְצָאִים לְמַעְלָה, וְהָאוֹרוֹת
 הֵם הָעֲלִיוֹנִים מוֹהִירִים עַל הָאוֹתִיּוֹת, וּמִכָּאן נִמְשְׁכָה קִדְשַׁת
 הַתּוֹרָה, קִדְשַׁת סִפְרֵי־הַתּוֹרָה, וְתַפְלִין וּמוֹזוֹת וְכֹל כְּתִבִי־
 הַקִּדְשׁ. וּלְפִי הַקִּדְשָׁה שְׂבָה נִכְתָּבִים כֶּךָ תִּגְדַּל הַהֲשִׂרָאָה
 וְהַהֲאָרָה שֶׁל הָאוֹרוֹת הֵם עַל אוֹתִיּוֹתֵיהֶם, וְלִכְךָ סִפְרֵי־תּוֹרָה
 שֵׁישׁ כּוֹ פְּסוּל אַחַד, נִפְסַל כָּלוּ, כִּי אִין הַהֲאָרָה עוֹמֶדֶת עָלָיו
 כְּרֵאוּי, שִׁתְּמַשֵּׁךְ מִמֶּנּוּ הַקִּדְשָׁה לְעַם בְּכַח הַקְּרִיאָה כּוֹ.

וּנְשׁוּב לְעֵנִין, כִּי הָאוֹרוֹת עוֹמְרִים עַל הָאוֹתִיּוֹת, וּכְאוֹתָם
 הָאוֹרוֹת כְּלוּלוֹת כָּל הַבְּחִינּוֹת הַפְּרָטִיּוֹת שֵׁישׁ עַל
 כָּל אוֹת וְאוֹת כַּאֲשֶׁר זְכַרְתִּי, אֵךְ אִין מִגִּיעַ לְנִשְׁמַת הַרוּאָה
 אֵת הָאוֹתִיּוֹת הֵן אֶלֶא אוֹר אַחַד סְתוּם כְּמוֹ הַגַּחְלֶת. אֵךְ
 כְּשֶׁמִּשְׁתַּדֵּל הָאָדָם לְהַכִּין, וְקוֹרֵא וְחוֹזֵר וְקוֹרֵא וּמִתְחַזֵּק
 לְהַתְּכוּנֵן, הִנֵּה כָּל־כֶּךָ מִתְּלַהֵטִים הָאוֹרוֹת הֵם וְיוֹצֵאִים כְּמוֹ

שְׁלֵהֶבֶת מִן הַגַּחְלֹת. וְעַל זֶה אָמַר הַתָּנָא (אבֹת ה', כא): "הַפֶּךְ בָּהּ
וְהַפֶּךְ בָּהּ דְּכֹלָא בָּהּ", כִּי צְרִיכִים הָעוֹסְקִים לְהִיּוֹת הוֹפְכִים
וְהוֹפְכִים עַד שֶׁתִּתְּלֶהֶב כַּמַּעֲשֵׂה הָאֵשׁ מִמֶּשׁ. וְהִנֵּה בְּהִיּוֹת
הַשְּׁלֵהֶבֶת מִתְּלַהֲטָה, כְּכֹר אִמְרַתִּי שִׁישׁ בָּהּ כַּמָּה גּוֹנִים
מִרְקָמִים, וְכֵן נִמְצְאִים כַּמָּה עֲנִינִים גְּדוּלִים נְכַלְלִים בְּשֵׁלֵהֶבֶת
שֶׁל הָאוֹר הַזֶּה. אֲמַנֵּם עוֹד עֲנִין אַחַר נִמְצָא, כִּי יֵשׁ כַּמָּה פְּנִים
לְתוֹרָה, וְכִבְר קִבְלוּ הַקְּדֻמוֹנִים, שְׁלֹכַל שְׂרַשׁ מִנְשֵׁמוֹת יִשְׂרָאֵל
יֵשׁ כֻּלָּם בְּתוֹרָה, עַד שִׁישׁ שְׁשִׁים רְבּוּא פְּרוּשִׁים לְכֹל הַתּוֹרָה
מִחֻלְקִים לְשִׁשִּׁים רְבּוּא נִפְשׁוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְזֶה נִקְרָא
שֶׁהַתּוֹרָה מִתְּפּוֹצֶצֶת לְכַמָּה נִיצוּצוֹת, כִּי בְּתַחֲלָה מִתְּלַהֲטָה,
וְאִז נִרְאִים בָּהּ כֹּל הָאוֹרוֹת הָרְאוּיִים לְעֲנִין הַהוּא. וְאוֹתָם
הָאוֹרוֹת עֲצָמָם מְאִירִים בְּשִׁשִּׁים רְבּוּא דְרָכִים בְּשִׁשִּׁים רְבּוּא
שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְזֶה סוּד (וּרְפִיָּה ב' כט): "וּכְפִטִישׁ יִפְצֹץ סֵלַע".

הַרְי לָךְ, שְׂאֵף-עַל-פִּי שֶׁהַתּוֹרָה הִיא בְּלִי תְּכָלִית, וְאִפְלוּ כָּל
אוֹת מְנַה הִיא כֵּן, אֵף צְרִיף לְלֵהֲבוֹתָהּ וְאִז תִּתְּלֶהֶב.
וּכְנֻגָּדָה שְׁכַל הָאָרֶם עֲשׂוּי כֵּן, כִּי גַם-כֵּן יִשְׁלוּ כַח הַשְּׂגָה
רְבָה, אֵף כְּאִשֶּׁר יִתְּלֶהֶט בְּכַח הַתְּבוֹנָנוֹת. וְעַל זֶה כָּתִיב (מְשִׁלִּי ב'
ו: "כִּי-הָ יִתֵּן חֲכָמָה, מִפִּי דַעַת וְתִבְוֹנָה". וְזֶה, כִּי כָּל
הַנִּמְצְאִים מִדְּבוּרוֹ שֶׁל הַקְּדוּשׁ-כְּרוֹךְ-הוּא נִעֲשׂוּ נִמְצָא, שֶׁהִפָּה
הַזֶּה הוּא הַשְּׂרַשׁ לְכֹל הַנִּבְרָאִים, וְזֶה עֲצָמוֹ מְקִים אוֹתָם, וְהִבֵּל
הַיּוֹצֵא מִן הַפֶּה הַזֶּה, רוֹצֵה לֹמֵר, הַהִשְׁפָּעָה הַיּוֹצֵאת אֶל כָּל
הַנִּבְרָאִים מִן הַמְּקוֹר שֶׁהוֹצִיא אוֹתָם. וְעַל-כֵּן נֹאמַר (וּרְבִירָם ה' א):
"כִּי לֹא עַל-הַלְחָם לְכַדוֹ יַחֲיָה הָאָרֶם, כִּי עַל-כָּל-מוֹצֵא פִּי-הָ
יַחֲיָה הָאָרֶם", שֶׁהוּא זֶה הַהִבֵּל הַיּוֹצֵא וּמְקִים, וְהוּא הַמִּתְּלַבֵּשׁ
בְּדְבָרִים הַנֹּאכְלִים לְזוֹן הָאָרֶם שְׁכָף צְרִיף לוֹ.

והנה החכמה כבר נתנה מן הקדוש-ברוך-הוא בלב כל בני-אדם. אך כדי שתתגבר צריך שאותו הפה המקיים אותה ינשב בכח, ואז נעשה ממש כמו האש גס-פן, שכשמןפחים בה מתלהבת, כן כשזאת ההשפעה תרר מן הפה כמו נשיכה, תלהט החכמה ויראו הדעת והתבונה הפלולות בה כבר, אלא שלא היו נראות, כי לא היה נראה כי-אם החכמה שהיא השכל עצמו, אך התבונה היא בינת השכל המחברת דבר אל דבר ומקימת דבר בדבר, והדעת היא התולדה היוצאת מכל אלה, ואלה לא יעשו פעלתן אלא בכח נשיכה שינשב הפה העליון בהן. ונמצא, שהחכמה כבר נתנה, והפה אינו אלא מקיים אותה, אך הדעת והתבונה הן מתחדשות, דהינו שמתחדש גליון תמיר רק בכח נשיכת הפה. ועל-כן אמר אליהוא (איוב לב. ח): "אכן ריח-היא כאנוש, ונשמת שדי תכנים", ולשון "נשמת" הוא כמו (שם ד. ט): "מנשמת אלוה" "נשמת ה' כנחל גפרית" (ישעיה ל. לג), שהוא מלשון "נשימה" ולא מלשון "נשמה", רהינו נשימת הפה, נשיכת הרוח. זאת היא הנותנת הכינה, ולא הימים או השנים.

הנה על-כן חוב הוא מטל על האדם לשים עצמו להתבונן, כי אם אינו מתבונן ומחשב, הנה לא תבוא חכמה לבקש אותו, ונשאר בחשך בלא ידיעה, והולך בדרכי ההבל וכאפלה, וסוף-דבר יתן רין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש-ברוך-הוא על שלא נשתמש מן החכמה ומן הכח אשר הטביע בו לעשותו חל. זה ודאי פתוי היצר, הסטרא-אחרא, אשר ישתדל בכל עז להפילו בזה וכבא, כי כבר ידע, אם נפל בזה מעט, נשאר לו לשוב

וּלְהַתְקוֹמָם, כִּי יָדִיעַת הָאֵמֶת מְחַזְקַת הַנְּשִׁמָּה וּמְרַחֶקֶת מִמֶּנָּה הַיִּצָר וְדָאִי, וְאִין דְּבַר מַחְלִישׁ הַנְּשִׁמָּה לְפָנֵי הַיִּצָר כְּחִסְרוֹן הַיִּדְיָעָה. וְאִם הֵיחָה הַיִּדְיָעָה רַחֲבָה וְעוֹמְדַת עַל לֵב בְּנֵי-הָאָדָם לֹא הָיוּ חוֹטְאִים לְעוֹלָם, אֲךָ לֹא הָיָה אֶפְלוּ הַיִּצָר קְרוֹב אֲלֵיהֶם וְשׁוֹלֵט עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שְׁאִינוּ שׁוֹלֵט בַּמְּלֹאכִים.

וְלֵהִיּוֹת שֶׁהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא רָצָה שֶׁהָאָדָם יִהְיֶה בְּעַל יִצָר, שִׁיּוּכַל לֵהִיּוֹת מְנַצֵּחַ אוֹ נּוֹצֵחַ בְּשָׂקוּל אֶחָד, לְכֵן שֵׁם

בָּהֶם הַיִּדְיָעָה, אֲךָ סְגוּרָה כְּנַחֲלַת, וְשִׁתּוּכַל לְהַתְפַּשֵּׁט כְּשֶׁלֶּהֱבֵת, וְהַבְּחִירָה בְּיַד הָאָדָם. וְחֻכְמִינוּ זְכוּרֹנָם לְבָרְכָה אִמְרוּ

(כְּכַאֲ-בִחְרָא עַח): "עַל-כֵּן יֹאמְרוּ הַמְּשֻׁלִּים בְּאוֹ חֶשְׁבוֹן" (כְּמִדְבַר כֹּא, בִּז),

"הַמְּשֻׁלִּים" אֵלּוּ הַמּוֹשְׁלִים בַּיִצָרָם, "כְּאוֹ חֶשְׁבוֹן" בְּאוֹ וְנִחְשַׁב חֶשְׁבוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. כִּי מִי שְׁאִינוּ מוֹשֵׁל בַּיִצָרוֹ, לֹא יֵשִׁים עֲצָמוֹ לְזֶה לְעוֹלָם, אֲךָ הַמּוֹשְׁלִים בַּיִצָרָם הֵם יַעֲשׂוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְיִלְמְדוּהוּ לְאַחֲרִים לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ. הֲלוֹא הָאָדָם, רַב שָׁנוֹת יָמָיו עוֹמֵד לְחַשֵּׁב חֶשְׁבוֹנוֹת עֶסְקִיּוֹ, עֶסְקֵי חַיֵּי שְׁעָה, וְלָמָּה לֹא יֵשִׁים אֶל לְכַבּוֹ אֶפְלוּ שְׁעָה אַחַת גַּם לְזֹאת לְחַשֵּׁב מִחֲשַׁבְתּוֹ מִמֶּנּוּ: מָה הוּא? וְלָמָּה כֹּא לְעוֹלָם? אוֹ מָה מִבְּקֵשׁ מִמֶּנּוּ מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא? וּמָה יִהְיֶה סוּף כֹּל עֲנִינָיו? זֹאת הִיא הַתְּרוּפָה הַיּוֹתֵר גְּדוֹלָה וְחֻזְקָה שִׁתּוּכַל לְהַמְצִיא נֶגֶד הַיִּצָר, וְהִיא קְלָה, וּפְעֻלָּתָהּ גְּדוֹלָה, וּפְרִיָּהּ רַב שִׁיעֵמֵד הָאָדָם בְּכָל יוֹם לְפָחוֹת שְׁעָה אַחַת פְּנוּי מִשָּׂאֵר כָּל הַמְּחַשְׁבוֹת, לְחַשֵּׁב רַק עַל הָעֲנִין הַזֶּה שְׁאִמְרָתִי, וּיִבְקֵשׁ בְּלִבּוֹ: מָה עָשׂוּ הָרִאשׁוֹנִים אֲבוֹת הָעוֹלָם שֶׁכָּךְ חָשַׁק ה' בָּהֶם? מָה עָשָׂה מֶשֶׁה רַבְּנוּ, עָלָיו הַשְּׁלוֹם? מָה עָשָׂה דָוִד מְשִׁיחֵהוּ וְכָל הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֵינוּ? וַיַּעֲלֶה כְּשִׁכְלוּ, מָה טוֹב לְאָדָם כֹּל יָמֵי חַיָּו

לְעֹשׂוֹת כֵּן גַם הוּא וְטוֹב לוֹ אִזְ יִתּוּרוֹ מִחִשְׁבוֹתָיו לְדַעַת בְּאִיזָה
מִצָּב הוּא נִמְצָא וְעוֹמֵד לְפִי הַנְּרָצָה: בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר דָּרְכוּ אֲנָשֵׁי־
הַשָּׁם אֱלֹהִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם הָמָּה, וְאִם אֵין? וְאִם רַב מִמֶּנּוּ כִּחַ
הַיֵּצֵר וְלֹא יְכוּל לְדִין עִם שְׂתַקִּיף מִמֶּנּוּ? הֵן לְזֹאת חָרַד הָיָה
וְצוּחַ כְּכַרוּכֵיָא הַקְּדוֹשׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יֹחָאִי בְּתַקְוָנָיו, תִּקְוֹן
עֲשִׂירִי, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "וַיִּלּוֹן לְבַנְיָנָשָׁא הַקְּדֻשָׁא בְּרִיךְ־הוּא
אֲסִיר עֲמַהוּן בְּגִלְוָתָא, וַיִּפֶן כַּה וְכַה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ אֶלָּא
אִישׁ לְדַרְכּוֹ פִּנּוּ בְּעַסְקִין דִּילְהוֹן, בְּאַרְחִין דִּילְהוֹן".

כָּלֵל הַדְּבָרִים: הָאָדָם שְׂאִינוֹ חוֹשֵׁב עַל זֶה, קָשָׁה לוֹ מְאֹד מְאֹד
לְהִגִּיעַ אֶל הַשְּׁלֵמוֹת, וְהָאָדָם הַחוֹשֵׁב עַל זֶה, קָרוֹב אֵלֶיָּהּ
מְאֹד. לֹא יִפְנוּ דַעְתָּם מִזֹּאת, וְלָכֵן יִצְלִיחוּ בְּכָל מַעֲשֵׂיהֶם. אִךְ
הַמַּמְעִיט לֹא יִמְעִיט מִלְּהִיּוֹת לוֹ קְבִיעוֹת זְמַן לְפַחוֹת לְשִׁים אֶל
לְבוֹ אִם מַעֲט וְאִם הַרְבֵּה, כִּי אִזְ יִצְלִיחַ אֶת הַדְּרָכִיו וְאִזְ יִשְׁכִּיל.

אַחַר שִׁדְעַת זֶה הָיִיתָ הַמֶּשָׂא הַזֶּה עֲלֶיךָ לְהַתְּבוֹנֵן
וְלְהַשְׁכִּיל עַל זֹאת, עֲתָה אֲשַׁפִּילְךָ וְאוֹרְךָ מִן־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עֲלִיהֶם תַּעֲמֹד לְהַתְּבוֹנֵן וְלַחְקֹר:

הִנֵּה הַחֲקִירָה הַרְאֵשׁוֹנָה אֲשֶׁר תַּחְקֹר הֲלֹא הִיא עַל כְּוָנָתָהּ
יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ: עַל־מָה וְלָמָּה כָּרָא אֶת כָּל הַבְּרִיָּאָה
הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת? וְאֵל תֹּאמֶר: וּמָה הָאָדָם שִׁיכּוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ
לְכַבֵּשׁ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ? וְהַמְּקַרָּא מַעִיד (תְּהִלִּים צב. ו): "מְאֹד עֲמִקּוֹ
מַחֲשַׁבְתֶּיךָ", וְזֶה נִרְאָה כְּגֵאוּהָ וּכְגֵד־לִכְבֵּשׁ לֵאמֹר שִׁיכּוֹל
לְמַצָּא כְּוָנַת הַמַּאֲצִיל יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ! אֲדַרְבֵּה, עַל זֶה נֹאמֶר (תְּהִלִּים
נב. יד): "סוֹד ה' לִירְאָיו, וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעֵם", וְהוּא הַסּוֹד הַכּוֹלֵל
כָּל עֲנִין הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה וְאֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה, וְשִׂאחֲרֵיו

נמשכים כל חקות הבריאה כאשר שם לשמים ולארץ וכל תולדותיהם, כי הלא לכל המעשים הרבים והגדולים האלה ימצא סוף ותכלית אחד, וזה הוא הסוד המזכר כאן בפסוק: והחקים אשר הושמו על-פי הכונה הזאת, כללותם הוא הברית אשר הזכיר "ובריתו להודיעם" הוא הברית אשר שם לכל נברא לעמד על מתכנתו ולא יסור, והוא הנרמז במלת "בראשית" "ברית אש", כמו שפרשהו בתקונים, תקון כא.

אך כדי להגיעם, תתחיל לדרש בנבראים מי הוא העקרי? הדומם והצומח והחי הם אינם העקרים ודאי, כי אין תועלת במעשיהם ואין להם שכל והבנה, נמצא, נשארים בני-האדם והמלאכים וכשתדרש על עניניהם תמצא היות בני-האדם עקר, והמלאכים טפלים להם. וזה הסוד פשוט המפורר (תהלים ת. ב): "ה' אדנינו מה-אדיר שמך בכל-הארץ, אשר-תנה הודך על-השמים", כי הוא ידע הענין על אמתו, איך שהקדוש-ברוך הוא מקבל כח כביכול ממעשה בני-האדם לפעל טובה עמהם ועם כל הבריות. וזה סוד (שם טו, לה): "תנו עז לאלהים", וגם משה רבנו, עליו השלום, אמר (דברים לב, יח): "צור ילדך תשי", וידענו מזה, כי מעשי ישראל מוסיפים כח בגבורתו שלמעלה.

וזה סדר ההתעוררות לפי החק אשר שם המאציל יתברך שמו: ישראל פועלים למטה בארץ ומחזיקים כחו של הקדוש-ברוך-הוא, ואז הכח שנתחזק מראה הודו במשרתים העומדים על פקדת המעשים לעשותם, כפי מה שהוא מתעורר לעשות. ולכן כל התעוררות שיהיה המלך

ברוך הוא מתעורר לעשות, יראה הענין במשרתי העומדים על פקדת המעשים לעשותם, כפי מה שהוא מתעורר לעשות בזיו המגיע לו ממנו. ועתה נחזור לשרש הענין:

נמצא, כי הזיו אשר בהם מהתעוררות המלך, והתעוררות המלך ממעשה ישראל, הרי ישראל עקר הכל, ולכן נאמר (תהלים ת. ב): "מה-אדיר שמך בכל-הארץ" זה הוא הכח המקבל שם הקדוש בארץ בסוד: "תנו עז לאלהים" שזכרתי. "אשר-תנה הודך על-השמים" הוא ההוד המתאצל בהתעוררות ומתפשט על השמים במשרתי העומדים שם.

ופירש עוד תקון גדול שנעשה על-ידי בני-האדם, והוא מה שאמר (שם פסוק ג): "מפי עוללים וינקים יסרת עז", וזה כי המלאכים, כיון שאין להם יצר הרע, אין מעשיהם יכולים להעביר אותו, אבל בני-אדם שיש להם יצר רע הם יכולים להעביר אותו. וכדי לתת להם כח יותר שיעשו זה התקון בכח גדול, מה עשה? נתן להם שני הערלה, שהן כל הזמן עד שהאדם נכנס למצות, ואז הסטרא-אחרא מתרפקת בהם יותר, וזה סוד (משלי כב. טו): "אולת קשורה בלב-נער". אף באותו הזמן העונות אינם נחשבים, והתורה אדרבה היא חשוכה יותר, והוא ענין הכל פיהם של תינוקות, וההכל משבית הסטרא-אחרא לגמרי. וזהו: "מפי עוללים וינקים יסרת עז וגו' להשבית אויב". וזהו לשון "להשבית", שהוא כאחד שעומד במלאכה אחת ושובת ממנה. ובמלאכים אין שיהו זה, כי כיון שאין יצר שולט בהם, אינם משביתים אותו אלא מגרשים אותו, אבל בני-האדם להם נוגע "להשבית".

וּאֶפְרָשׁ לָךְ עֵתָה לְשׁוֹן "יִסְדַּת עוֹ".

הַנְּה הַתּוֹרָה הַיָּה הַנִּקְרָאת "עוֹ" כִּידוּעַ, שֶׁהִיא הַנּוֹתַנַת כַּח
לְקַדְשָׁה בְּסוּד "תְּנוּ עוֹ לֵאלֹהִים". וְהֵנָּה קֹדֶם שֶׁהָאָדָם
נוֹלַד מִלְּמַדְרִים אוֹתוֹ כֹּל הַתּוֹרָה כְּלֵה, וְזֶה לְתַת כַּח לְנִשְׁמַתוֹ
קֹדֶם שֶׁתִּכְנַס בְּגוּף, שֶׁתִּהְיֶה כְּלוּלָה מְכֹל הַתּוֹרָה, לְתַקֵּן כֹּל
מִדְּרָגוֹת הַקְּדוּשָׁה כְּרָאוּי. אֲכַל בְּצִאתָהּ לְעוֹלָם, כָּא מִלְּאָךְ
וּמִשְׁכַּחוּ, וְזֶה כְּדִי לְתַת מְקוֹם לְיִצְרַל לְהִתְאַחַז בּוֹ, שֶׁאִם
לֹא-כֵן הָיָה נִגְרַשׁ מִכַּח הַקְּדוּשָׁה וְהָיָה שָׁב לְהִיּוֹת כְּמוֹ מִלְּאָךְ,
וְגַם לֹא הָיָה נֶעֱשֶׂה תְּקוּן הַהִשְׁבָּתָה שְׁזָכְרָנוּ. עַל-כֵּן אִז נִסְתַּם
בּוֹ אוֹר הַתּוֹרָה, וְהִסְטָרָא-אַחֲרָא שׁוֹלְטַת עָלָיו, וְזֶה נִקְרָא
שְׁנֵי הָעֲרָלָה שְׁלוֹ, וּבְאוֹתוֹ הַזְּמַן צְרִיךְ לְיִסְרוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר
(מִשְׁלֵי טו): "שִׁבְט מוֹסֵר יִרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ". וְאוֹמֵר (שֵׁם כג. יד):
"אַתָּה בְּשִׁבְט תִּכְנֹו, וּנְפִשׁוֹ מִשְׁאוֹל תִּצְוִל". שֶׁהִיא הָעֲרָלָה
מִמֶּשׁ שֶׁאִמְרָנוּ עָלֶיהָ (פִּסְחִים צב): "הַפּוֹרֵשׁ מִן הָעֲרָלָה כְּפוֹרֵשׁ
מִן הַקֶּבֶר", כִּי הוּא מִמֶּשׁ קֶבֶר, בְּמָה שֶׁגּוֹרַמַת לָהּ חֲשֻׁכָה
שֶׁלֹּא יֵגִיעַ לָהּ אוֹר הָעֲלִיוֹן, וְנִקְרָאת כְּאֵלוֹ הִיא מֵתָה מִמֶּשׁ
בְּקֶבֶר. וְזֶה סוּד (אִיכָה ג. ו): "בְּמַחֲשָׁפִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמַתֵּי עוֹלָם".

וּבִתְחִלָּה כְּשֶׁהָעֲרָלָה בְּגוּף וּמַעֲבִירִים אוֹתָהּ אַחַר שְׁמוֹנָה
יוֹם, אָךְ הָעֲרָלָה הַפְּנִימִית, שֶׁהִיא עָרְלַת הַלֵּב,
אֵינָה סָרָה אֶלָּא לְאַחַר שְׁלֹשׁ-עֶשְׂרֵה שָׁנִים וְיוֹם אֶחָד, וְלִכֵּן כֹּל
אוֹתוֹ הַזְּמַן הוּא פְּטוּר מִן הַמִּצְוֹת. וְעַם-כָּל-זֶה בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן
צְרִיךְ לְיִסְרוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתִּי, שֶׁזֶה גּוֹרֵם לוֹ שֶׁתִּפְרַד הָעֲרָלָה
מִמֶּנּוּ הֵיטֵב, וְאִז הִיא פּוֹרֶשֶׁת מִמֶּנּוּ לְגַמְרֵי בְּזְמַן הַמוֹכֵן כְּנֶאֱמַר
לְמַעְלָה. וְעַל-כֵּן אָמַר: "יִרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ" וְלֹא אָמַר "יִסְרֶנָּה".

ממנו", כי אין זה להסירה, כי אם בזמנה תסור. אבל זהו ממש ענין חבוט-הקבר, שהחבטה עשויה לרב הקשר הנמצא לזהמא של נחש, שאינה יכולה להפרד אלא אחר החבוט, והצדיקים המתקנים עצמם כראוי, מרחיקים אותה מהם כל-כף עד שאין צריך לחבוט. והנה פן הדבר הזה בנער, כי האולת קשורה בו, וצריך חבוט פרי להרחיקה מן הקשר והדבוק הזה, שאז כשיהיה זמנה להתפרש, תתפרש לגמרי מכל וכל, ואם הוא הולך בדרך טוב, הוא מרחיקה מעצמו. והנה בזמן הזה שהוא הרחק הערלה, ההכל היוצא מפיו הוא מכניע הסטרא אחרא ושוכרה שבירה גדולה, וחוזר וממשיך הכח של התורה שקבל בראשונה קדם שנולד. וכיון שהשלים לקבל הכח, אז יש-לו לעשות, ולכן הוא חייב במצות.

ותדע בודאי, בהכל פיהם של תינוקות העולם מתקנים, וזה, כי התורה מתחלשת לפעמים, ולפעמים מתחזקת: מתחלשת על בני-האדם מפני החטאים, ובפרט הערכ-רב שבישראל, כמו שאמרו בתקונים, והקדוש ברוך-הוא עושה בסיס לתורה מזה ההכל שאין בו חטא ובו התורה מתחזקת, כי כבר הוא מוכן לזה להמשיך כח התורה כנאמר למעלה. וזהו "מפי עוללים וינקים יסדת עז", והוא ממש "יסדת", וזהו "למען צורריך", שהם הערכ-רב, "להשבית אויב", שהוא הסטרא-אחרא, "להשבית" ממש. ואמר "ומתנקם", והוא סוד הנחש שהוא נוקם ונוטר. וזהו סוד 'לנחש קצצו רגליו', שנאמר בו (בראשית ג יד): "על-גחנה תלך", ולנקם זה, הוא רודף אחר הרגלים, שהוא ענין: "ברפי דרבנן דשליה" (ברכות א), והן סוד הרגלים של מעלה התומכות לגוף, ובהן תלוי כח

תמיכות התורה להחזיק אותה שלא תמוט, בסוד "ותמכיה מאשר" (משלי ג, יח) ונמצא, שהנחש רודף אחר ענין זה, שלא להניח סמך לתורה, חס וחלילה, כי הנחש הוא שקרא דלא קאי, אף התורה היא קשטא קאי, והוא היה רוצה להנקם מזה ולגרם לתורה, חס וחלילה, שלא יהיה לה סמך בישראל, ותסתלק ותשכח מהם, חס וחלילה. והבל-פה התינוקות מתקן ממש תקון זה, כי הם תלויים ממש באלו הרגלים העליונות הנקראות "תינוקות של בית רבן" כמפרש בזהר, והם סמכי קשוט בסוד קשטא קאי, וזהו "להשבית אויב ומתנקם".

נמצא, איך שהתקון הגדול נמצא ביד האדם ולא ביד המלאכים, על-פן נדע שהוא ודאי עקר כל הבריאה. ומכאן תדע, כי רק זו היא התכלית אשר בעבורה נברא האדם, ולא היה ראוי להמצא לו עסק אחר אלא העבודה הזאת. וכן היה מתחלה, שנאמר (בראשית ב, טו): "וינחיהו בגן-עדן לעבדה ולשמרה", שפרשו חכמינו זכרונם לברכה: זו מצות עשה ומצות לא-תעשה, והכל במנוחה, כמו שדרשו על מלת "וינחיהו", רק אחר שחטא הנה הוא מתהלך בשני דרכים על-פי שני מנהיגים, כמאמרם זכרונם לברכה (ברכות כא): "אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי". ועל-פן יתבאר לך, שכל מה שהאדם עושה לעבודת-השם הוא מה שהוא עושה לפי התכלית שבעבורה בראו הבורא יתברך שמו, וכל מה שהוא חוץ מזה הוא לפי דעתו של הנחש המקטרג וחפץ לשקעו בדברים אחרים, להרחיקו מן הבורא יתברך שמו בהפריעו אותו מעבודתו ונתן לו לענש לסבל הדבר הזה על דרך: "ועבדתם-שם אלהים" (אחרים) (דברים י, כח), כי בדרך שאדם רוצה

לִילֶךְ, כִּה מוֹלִיכִים אוֹתוֹ, וְכִינּוֹן שֶׁהוּא כֹחַר בְּתַחֲלָה לְשַׁמֵּעַ אֶל הַנְּחָשׁ כֵּן יִהְיֶה מִשְׁפָּטוֹ, שְׁלֵא יַעֲשֶׂה בֶן-חֹרִין מֵעֵלוֹ, אֲלֵא יִסְבְּלֵהוּ נֶגֶד הַזְּמַן אֲשֶׁר נִגְזַר עָלָיו, וְזוֹהִי גִזְרַת: "בְּזַעַת אִפְיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בְּרֵאשִׁית ג' ט'), וְזוֹהוּ הַצֶּעַר הַיּוֹתֵר גָּדוֹל שֶׁכָּכֵל מִינֵי הַצֶּעַר לְנִשְׁמָה, שְׁסוּף-סוּף תִּשְׁוֹקְתָהּ אֶל מִקְוָהּ.

אֵךְ הָאִישׁ הַחֶכֶם הַמְּבִין דְּבַר לְאֲשׁוּרוֹ, הֵנָּה בְּהַשְׁכִּילוֹ עַל מוֹצֵא דְבַר, וִירָאָה אֵיךְ כָּל עֲסָקֵי הָעוֹלָם אֵינֶם אֲלֵא מִמָּה שֶׁנִּשְׁאָר הָאָדָם בְּעַל-כִּרְחוֹ לְהִיּוֹת לְדַעְתּוֹ שֶׁל נֹחַשׁ בְּדָבָר הַזֶּה, שְׁלֵא יוּכַל לְהִיּוֹת תָּמִיד בְּדָרָךְ אַחַד בְּעִבּוּדַת-הַשֵּׁם יוֹם וְלַיְלָה, כִּי־אִם יִצְטָרֵךְ לְלַכֵּת אַחֲרֵי הַכְּלִי הָעוֹלָם הַזֶּה עַל-כֵּן יִבְחַר לְהִיּוֹת בּוֹחֵר הָרַע בְּמַעֲוֹטוֹ, וְיִמְעַט בְּעַסְק כָּל מָה שִׁיּוּכַל. וְיִשְׁתַּדֵּל לְהִרְבּוֹת בַּתּוֹרָה וּבְעִבּוּדָתוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁיַג יָדוֹ. וְדָבָר זֶה פֶּרֶשׁ אֲלִיפּוֹ אֶל אִיּוֹב (אִיּוֹב ה' ח'): "כִּי לֹא־יִצָּא מֵעַפָּר אֹנִן". הָעֲנִין, כִּי הֵנָּה כְּתִיב (בְּרֵאשִׁית ב' ח'): "וַיִּיצַר ה' אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עֵפֶר מִן־הָאֲדָמָה". וְהִיָּה דַּי לֹמַר "עֵפֶר" אוֹ "מִן־הָאֲדָמָה"? אֵךְ הָעֲנִין הוּא כִּי רָצָה הַמַּקְרָא לְבַאֵר שְׁנֵי עֲנִינִים בְּאָדָם. הַלּוֹא תִרְאֶה כִּי הוּא נִקְרָא "אָדָם" עַל שֵׁם אֲדָמָה, וְלֹא "עֵפֶר" עַל שֵׁם הָעֵפֶר. אֵךְ זֶה הוּא לְפִי קֶשֶׁר הַנִּמְצָא בֵּין הָאֲדָמָה וּבֵינּוּ, וְהוּא כִּי הַשֶּׁפַע הַנִּשְׁפָּע מִלְּמַעְלָה יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם עַד הָאָרֶץ, וְאַחַר־כֵּן מִקְבֵּל אוֹתוֹ הָאָדָם, וְסוּד זֶה, כִּי לְמַטָּה בְּסוּד חֲבוּר הַמְּאֹרֹת הָעֲלִיּוֹנִים, בְּסוּד "דְּכָרָא וְנִקְבָּא", וְאַחַר־כֵּן יוֹצֵא הַשֶּׁפַע כָּלוֹל מִשְׁנֵיהֶם, כִּי כֵּן רְאוּי לְפִי הַסֹּדֵר הָעֲלִיוֹן.

וְזֶה סוּד: "אָרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכַּנָּת תֹאכַל־כֶּה לֶחֶם" (דְּבָרִים ח' טו) וְכֵן "הַמוֹצֵיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ", שְׁרוּמוֹ אֶל הַהִשְׁפָּעָה

העליונה ועל-פן נקרא האדם "עץ השדה", כמו שפרשו על פסוק (שם כ טו): "כי האדם עץ השדה", יען באמת הוא מן הארץ כמו העץ. ונמצא, שהחמר של אדם הוא עפר והוא דבק באדמה, שהוא המקום שמקבל כחו, ועל-פן נקרא על שמה. ושום אתר מאלה הדברים לא היה גורם לאדם לא עמל ולא טרח, וגם שהיצר הרע שהיה לאדם הראשון היה ממש כחוט של בוכי'א, כמאמרם זכרונם לברכה (סוכה נב. א) על פסוק (ישעיה ה. יח): "הוי משכי העון בחבלי השוא".

ונמצא, שאף-על-פי שחמרו גם, לא זה היה גורם תקף היצר הרע שיש בו עתה, והאדמה, שהיא מקום קבלת ההשפעה, לא היתה גורמת עמל וטרח לקבל המזון. ולכן אמר: "כי לא-יצא מעפר און, ומאדמה לא-יצמח עמל", כיון-אם העמל יצא מפני העון, שאז הגיע בחלקו לטרח בהשתדלות שאינו הולך אל התכלית אשר אליה נכרא. ומה שלא עשתה האדמה לאדם שיצא ממנה, עשתה האשה, כי כשיצא מן האדמה - יצא בלא עמל, וכשנולד מאשה, יצא לעמל. ופרש בכאן עקר גדול, שעקר העמל הוא אחר שהתחילו האנשים להוליד, והינו "קין - קנא דמסאבותא", כמו שפרשו בזהר, כי אף-על-פי שגם אדם נטמא כחטאו, אבל עקר זהמת הנחש יצאה בכני תוה, כי בה הטיל הזהמא, ונמצא שהלדה כף היתה לעמל ולכן קין היה עובד אדמה, כי האדמה כבר נאררה בעבור האדם, כמו שנאמר (בראשית ג. יז): "ארורה האדמה בעבורך", כי כאשר [לא] היה ראוי אדם להיות לו מנוחה מפל העמל, הנה האדמה משפעת, מכרח שפך תעלה כחה, ולכן נאררה

וקין שיצא בבחינת עמל, לכך היה עובד את האדמה.

והנה פתחלה השדים וכל מדרגות הטמאה היו שקועים בנזקבא ותהומא רבה, ולא היה להם לשוטט בעולם כלל. כיון שהאדם ירד במדרגות, כנגדו עלו השדים ממקומם ומלאו כל העולם, כמאמר רבותינו זכרונם לברכה (ברכות ר): "וקימי עלן ככסלא לאוגיא". וזה, כי כבר הוכן האדם להיות נזק, חס וחלילה. נמצאת למד, כי האדם לא לתכלית עמל נברא, ולא היה לו להשתדל בזה, אלא מפני שסר לדעתו של נחש גרם לו שלא יוכל לצאת מתחת ידו עד עת קץ. וזהו מה שאמר שלמה (קהלת א, יז): "הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו", ענין רע ממש מבחינת הרע, והוא להם למה שלא היו חורין ממנו עד זמן התקון השלם. ולזאת הכונה אמרו גם כן במדרש (בראשית רבה יט): "איכה - איך הוה לך, אתמול לדעתי ועכשו לדעתו של נחש?!" כי לא היה לאדם לעשות אלא מה שהוא לתכליתו של הבורא יתברך שמו, וכשחטא נתן עצמו להיות פועל לפי מה שגורם לו הנחש. והנה על-פן ראוי לו לאדם למאס ודאי בכל עניני העולם, ולהתאוות רק לפי מה שהוא לפי תכלית הבורא יתברך שמו. ומה שהוא מוכרח לעשות מדברי העולם לא יעשהו באהבה כלל, אלא כמו שפפאו שד. ולכן השלים אליפו (איוב ה, ח): "אולם אני אדרש אל-אל, ואל-אלהים אשים דברתי", אניח הכלי שוא של העולם כלו, ולכן אדרש אל אל ואשים עניני לפי מה שכון בכריאתי הבורא יתברך שמו. אם לזאת הודית אפוא - שאין לך לבקש ולדרש אלא מה לעשות לפי התכלית שכון כך בוראך, עתה אבאר לך היטב את הדרך אשר תלך בה

לאחזו בחכמה על דרך נכון, שמענה ואתה רע לך:

הנה זאת אפרש לך ראשונה, מה כל שכר עבודת האדם וצדקתו לפני השם. הנה הגוף הוא הנושא של כל הענין הזה. כי הגוף כהיותו חשוף, הנה הוא קרוב אל הסטרא-אחרא, ויש לה שיכות בו. וכבר רצון המאציל יתברך שמו הוא שלא לפשט ולהשרות קדשתו במקום אשר יש שם טענה ושיכות לסטרא-אחרא, ועל-כן הקדשה לא היה לה לשרות על הגוף, אף הנשמה הנכנסת בו יש-לה לעשות מעשים על-ידו שבכחם יתקן, והינו מעשי המצות, שהם כמו-כן כמו חלקי הגוף. וכל מצוה שהיא עושה הרי זו קריאה לקדשה לבוא ולשרות על חלק מן החלקים שבגוף ושרה עליו הקדשה.

ותבין בזה, למה נכרא האדם מחבר משתי בריות: נשמה וגוף? כי אי אפשר לעשות עבודה כזו אלא במה שיש שיכות לרע, כמו שבארתי בנתיב הקודם לזה, מה שיש מעלה יותר לבני-האדם על המלאכים. אך מצד אחר אין חכוש מתיר עצמו מבית-האסורים, ועל-כן מי שיש בו הרע, אי אפשר לפדות ממנו לעצמו. ועל-כן עשה הקדוש-ברוך-הוא את הגוף שבו הרע, ושם בו הנשמה שהיא טהורה כדי שהיא תתקנהו ותפדהו מן הסטרא-אחרא. וזוהי כונת מה שאמרו, שצריך לאמלא לקדשא-ברוך-הוא בכל איבר ואיבר, כי הקדוש-ברוך-הוא אינו רוצה להתפשט בקדשתו על איברי הגוף, כיון שיש לרע שיכות בהם, עד שימליכוהו עליהם על-ידי המצות כנאמר למעלה:

והנה זה מה שהיה מודיע אליהוא לאיוב באמרו (איוב לה, ה'): "הבט שמים וראה, ושור שחקים גבהו ממך וגו' אם צדקת מהתתן-לו", כי רצה להודיעו בתחלה איך שאין המאציל יתברך שמו מקבל שום שנוי מעניני התחתונים, ולקח לו למופת השמים, והוא על הדרך מה שאמר ישעיה (ישעיה נה, ט): "כִּי־גִבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ".

וזה הגה תראה, כי בהתחבר למעלה בגלגלים איזה כוכב עם כוכב אחר במבטם, יולידו טובה בארץ, ואחרים בהתחברם יולידו רעה, חס וחלילה, ולא מפני זה יש שום שנוי בשמים בזמן מבט אחד לזמן מבט אחר, אלא השמים עומדים בסבובם ומקומותיהם, ואין להם ענין אחד חוץ מזה, וכך הם בענינם בהולד מהם הטוב כמו בהולד מהם הרע, חס וחלילה. ונמצא, שאף-על-פי שהם עומדים להשפיע לארץ, וכל ענינם הוא השפעה הזאת, הם אינם משתנים בהשפעתם כלל. כן תדמה בשכלך איך שאין המאציל יתברך שמו מקבל שום שנוי מהשפיעו, כי אף-על-פי שודאי הוא אינו צריך לכדיותיו, היה אפשר לחשב שמצד רצונו אם לא מצד הכרח, בדצותו להשקיף ולהשגיח על בריותיו להעניש ולהשכיר, נמצא זה עשה בו, חס וחלילה, איזה שנוי. על-כן הודיעו אליהוא שאינו כן, אלא המאציל יתברך שמו לא עסק ולא עוסק ולא יעסק כִּי־אם בשלמותו, ושלמותו היא לעשות היותר טוב ולהחזיר כל רע לטוב, ונמצא הוא עוסק בשלמותו עד שהשמים עוסקים בסבובם, ונמשך ממנו לכל אחד לפי מעשיו, והוא אינו משנה עסקו משלמותו. וזהו ענין הגבה שיש לשמים על

הָאָרֶץ, שְׂאֵף-עַל-פִּי שֶׁהֵם מְשַׁפִּיעִים אֵלֶיהָ הֵם מְרוֹמְמִים
 מֵעֲנִינָה וְאִינָם מְשַׁתְּנִים לְפִי הַשְּׁתַּנּוּת הַהִתְפַּעְעֻלוֹת שֶׁלָּהּ. וְלִכְן
 אָמַר: "הִבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה, וְשׁוּר שְׁחָקִים גְּבָהוּ מִמֶּךָ".

וְהִנֵּה הַשָּׁמַיִם נִקְרָאִים בְּשֵׁם שָׁמַיִם מִצַּד מֵה שֶׁהֵם נִתּוּנִים
 כִּסָּא לְמַלְךְ, וְזֶהוּ: "הַשָּׁמַיִם כִּסֵּאִי" (ישעיה סו, א), "הַשָּׁמַיִם
 שָׁמַיִם לֵה" (ותהלים קטו, טו). וְזֶה פְּשׁוּט שֶׁהוּא מְרוֹמֵם מִכָּל עֲנִינֵי
 הָאָדָם. אֲךָ שְׁחָקִים נִקְרָאִים עַל שֵׁם מֵה שֶׁהֵם מְשַׁפִּיעִים, וְזֶה
 מֵה שְׂאֵמְרוּ חֲכָמֵינוּ וְזָכוּרָם לְבִרְכָּהּ (תנינה יב): "שְׁחָקִים
 שְׁשׁוּחָקִים מִן לְצַדִּיקִים", וְאִפְלוּ בְּבַחֲינָה זֶה סוּף-סוּף הֵם
 גְּבוּהִים מֵעֲנִינֵי כְּנִי-הָאָדָם וְאִינָם מְשַׁתְּנִים בְּשִׁנּוּיָהֶם. עַל-כֵּן
 תִּדַע מִכָּל-שֶׁכֶּן שְׂאִין שְׁנוּי לְמֵאֲצִיל יִתְכַּרֵּךְ שְׁמוֹ, אֲלֵא "אִם-
 צְדָקָתָ מֵה-תִּתֶּן-לוֹ?" כִּי-אִם "לְאִישׁ-כְּמוֹךָ רִשְׁעָךָ" (איוב לה, ח) כִּי
 הָאָדָם בְּמַצִּיאוֹת הָרְאשׁוֹנָה הוּא לֵהִיּוֹת קְרוֹב לְסִטְרָא-אַחְרָא,
 וְיִהְיֶה הָרַע שִׁיךְ בּוֹ, וְאִם אֵינוֹ עוֹשֶׂה טוֹב, הוּא נִשְׂאָר כְּפּוּף
 תַּחַת הַסִּטְרָא-אַחְרָא כְּמוֹת שֶׁהוּא, וְהַמֵּאֲצִיל יִתְכַּרֵּךְ שְׁמוֹ
 כְּעֶסְקוֹ בְּשִׁלְמוֹתוֹ בְּדַחֲתֵי הָרַע דִּוְחָה אוֹתוֹ, וְאִין הַקְּדוּשָׁה
 מִתְּפַשֵּׁט עָלָיו. "וְלִבְנֵי-אָדָם צְדָקְתְּךָ" - אִם מִתְּקַן עֲצָמוֹ, יִשְׁרֶה
 עָלָיו הַדְּמוּת כְּמֵרָאה אָדָם, שֶׁהוּא הַשְּׂרָאָת הַקְּדוּשָׁה בְּכָל אֵיכָר
 וְאֵיכָר. וְעַל-פִּי הַדְּרוֹךְ הַזֶּה נִמְצְאָת תְּכֵלִית הַשְּׁלֵמוֹת כְּשִׁיקוּמוֹ
 כְּנִי-הָאָדָם בְּתַחֲתֵי-הַמֵּתִים, שְׂאֵז תִּהְיֶה הַנְּשֻׁמָּה בְּתוֹךְ הַגּוּף
 שְׁתַּקְנָה וְזָכָתָה, וְאֵז יִהְיֶה עֵקֶר שְׂכָרָה, וְהוּא שְׁלֵמוֹת הַנְּצַחִיוֹת.

וְעַתָּה אַחַל לְהוֹדִיעַךָ הַדְּרוֹךְ אֲשֶׁר תִּלְךְ בָּה עַל-פִּי הַדְּבָרִים
 הָאֵלֶּה וְהַתְּכֵלִית הַזֹּאת. שְׁתִּים הֵנָּה הָעֲבוֹדוֹת
 הַיְסוּדִיּוֹת הַצְּרִיכוֹת לְאָדָם לְשֹׁהר מִשְׁמָאת הַחֲמוֹר וְלְהַמְלִיךְ

את השכינה, כנאמר למעלה, על איבריו: התמימות והחזוק.

ונבאר התמימות בתחלה, כי היא סבה לחזוק. ודוד המלך, עליו השלום, על זה היה אומר (תהלים כג. יא): "ואני בתמי אלה, פדני וחנני", כי כבר שמעת איך הגוף בטבעו קרוב אל הסטרא אחרא, והרע שיק לו בו, והוא צריך לפדות ממנו, ואי אפשר לעשות זה כי אם בכח התמימות, וכנגד זה תמשך עליו הקדשה, והוא ענין: "ושפכתי וגו' רוח חן ותחנונים" (נזכיר יב. ט), כי מי שהטמאה רחוקה ממנו, חוט של חסד משוף עליו מצד הקדשה, וחטו מטל על העליונים ותחתונים. וזה ענין נח (בראשית ג. ח): "ונח מצא חן בעיני ה'", כי השאר לא היו מוצאים חן מפני הטמאה שהיתה מחשכת אותם, אך הוא היה מוכן לקבל אור הקדשה, ולכן "פדני וחנני", כי הקדשה לא תחן אלא למי שהוא פדוי.

וצריך שתדע, כי אף על פי שאחיזת הסטרא אחרא בגוף היא מועטת, כי החלק היותר קטן הוא השיק לה, והוא מה שאמרו חכמינו וזכרונם לברכה (סוטה נב.): "יצר הרע דומה לחוט של בוכיא", כי גם למעלה אין הסטרא אחרא יונקת כי אם מן המדרגה התחתונה שבכל המדרגות, וסוד זה אות תו שבאלף בית, הרגל התחתונה שלה היא המדרגה הזאת האחרונה שממנה יונקים, והוא ענין עקום הרגל הזאת. והגוף הנכנס מן העשרים ושתים אותיות, פידוע, מה שנכנס בו מצד אות תו, מצד רגל העקמה הזו, ושם הוא מקום שליטת הסטרא אחרא. וכשאדם נפדה מן הסטרא אחרא, או מישר הרגל העקמה הזו, כי מחזיר הרע

לְטוֹב וְעוֹשָׂה אוֹתוֹ כְּלוּ טוֹב וְקָדוֹשׁ. וְהוּוּ: "רְגְלֵי עֲמֹדָה
 כְּמִישׁוֹר" (תהלים כו, יב), כִּי בְכַח הַתְּמִימוֹת נַעֲשֶׂה תְקוּן זֶה בְּסוֹד
 הַתּוֹ שֶׁל "תְּמִים" הַמַּעֲקָם מִתִּישׁוֹר, וְלִכֵּן "עֲמֹדָה כְּמִישׁוֹר",
 שְׁלֹא הִיָּה כִּף מִתְחַלֶּה, וְזוֹהִי כָּל הַעֲבוּדָה הַמְטַלֶּת עַל הָאָדָם.
 וְהִנֵּה בְּעִבּוֹר זֶה הָרַע שְׁכַגּוּף, נֹאמֵר (פִּינָה ו, ח): "וְהִצַּנַּע לֶכֶת
 עִם-אֱלֹהֶיךָ", כִּי צָרִיךְ הֶסְתֵּר, וְאִי אֲפָשֶׁר כָּל-כֶּף גְּלוּי וּפְרוֹסוּם
 מִפְּנֵי קִנְיַת הַיֶּצֶר הָרַע וְקִטְרוּגָיו. אֲבָל כְּשֶׁזֶה נִתְיַשֵּׁר
 "בְּמַקְהֵלִים אַכְרֵךְ ה'" (תהלים שם), כִּי לוֹ נֹאֵה לְכַרֵךְ, אַחֵר שֶׁכָּבַר
 נִטְהַר, כִּי אֵין הַסְטְרָא-אַחֲרָא יִכְוֵלָה לְהִתְאַחֵז וְלִקְטֹרֵג אֶלֶּא
 בְּמָקוֹם שֵׁישׁ לֵה בֵּית אַחִיזָה. וְהוּוּ: "שְׁמוֹר רְגְלֶךָ כַּאֲשֶׁר תִּלְךָ
 אֶל-בֵּית הָאֱלֹהִים" (קִהְלֶת ה, יז), כִּי בְּתַחֲלָה צָרִיךְ אֶתָּה לִשְׁמֹר
 הָרְגֵל שֶׁל הַתּוֹ לִישֵׁר אוֹתָהּ, וְאַחֲר־כֵּן תִּלְךָ אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים.
 אִו כִּי יְדוּעַ שְׁמַלְכוֹת נִקְרָאת "בֵּית", וּכְבָר אִמְרָנוּ, שְׁאַחִיזֹת
 הַסְטְרָא-אַחֲרָא הִיא מִן הַמְדְרָגָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁבְּכָל
 הַמְדְרָגוֹת שֶׁבְּמַלְכוֹת, נִמְצְאת זֹאת כְּוָנָתוֹ: שְׁמוֹר רְגְלֶךָ כַּאֲשֶׁר
 תִּלְךָ אֶל "בֵּית", כְּלוֹמֵר לְתַקֵּן אוֹתָהּ הָרְגֵל שֵׁישׁ לֵה אַחִיזָה
 בְּ"בֵית", זֶה הִיא כְּחִינַת מַלְכוֹת. וּכְשֶׁתַּעֲשֶׂה הַתְּקוּן הַנּוֹזֵךְ
 לְמַעַלָּה בְּתְמִימוֹת, אִזִּי הַתְּמִימוֹת תִּתֵּן חֲזוּק לְקַדְשָׁהּ, כִּי
 בְּזִמְן הַזֶּה הַשְּׂכִינָה בְּסוֹד "מַגְדֵּל הַפּוֹרֵחַ בְּאֹוִיר", זֶה סוֹד:
 "וְרוּחַ אֱלֹהִים מֵרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם" (בְּרֵאשִׁית א, כו), שֶׁהִיא
 מֵרַחֶפֶת עַל בְּנִיָּה לְהַצִּיל אֶת מִי שֶׁהוּא רְאוּי לְהִנָּצֵל. אֲבָל
 כְּשֶׁתִּתֵּן הַכֵּל, אִזִּי יִהְיֶה נִקְרָא "מַגְדֵּל-עוֹ", כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (מִשְׁלִי
 יח, ט): "מַגְדֵּל-עוֹ שֵׁם ה', בּוֹ-יִרוּץ צְדִיק וְנִשְׁגָּב", כִּי הַתְּקוּן
 כְּשֶׁיִּהְיֶה בְּתְמִימוֹת, אִזִּי יִתֵּן עוֹ לְשְׂכִינָה וְתִהְיֶה נִקְרָאת
 "מַגְדֵּל-עוֹ" בּוֹ יִדְוֹץ צְדִיק, שֶׁהוּא הַיְסוּד, שֶׁנִּקְרָא "צְדִיק

וּנְשָׁבַב מִן הַסְטְרָא־אַחֲרָא. וְנִרְאָה לִי, מֵאַחַר דְּאִיתָא בְּמֵאמַר
 חֲכָמֵינוּ זְכוֹרֵנוּם לְבִרְכָה (בכרית ה'): "הֲנִי בְּרַכִּי דְרַבְנָן דְּשְׁלֵהִי,
 מְנִיָּהּ הוּא", אֲבָל כְּשִׁיחְקֵן, אִזִּי לֹא תְהִיָּה עֵיפּוֹת וּשְׁלֵהוֹת
 לְחֲכָמֵי הַתּוֹרָה, כִּי אִזִּי יִקְיָם מִקְרָא שְׁכַתּוּב (עבדיה א. כא): "וְעָלוּ
 מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן" הֵם הַתְּרִין מְשִׁיחִין שְׁתֵּהִיָּה לָהֶם עֲלֵיהָ
 מִתּוֹךְ הַקְּלָפוֹת עִם כָּל הַפְּרוּרִים שְׁבָרוּ עִם הַשְּׂכִינָה,
 "לְשַׁפֵּט אֶת־הַר עֶשׂו" - וְאִזִּי תִבְעַר הַסְטְרָא־אַחֲרָא מִן הָאָרֶץ.
 "וְהִיָּתְהָ לְה' הַמְּלוּכָה" - אִזִּי יְחוּד וְחִבּוּר קִדְשָׁא־בְּרִיךְ־הוּא
 וְשְׂכִינְתָּה, "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד" (נבזיה יד. טו),
 אֲמֵן, כִּן יַעֲשֶׂה הָאֵל, אֲמֵן נֹצֵחַ סְלָה וְעַד, אֲמֵן סְלָה.

הַנֵּה מִמֵּאמְרִים אֵלּוּ תִּבְיִן וְתִשְׁכִּיל בְּשִׁכְלֶךָ הַזֶּה, כִּי אֵין תְּרוּפָה
 לְמַכְתָּנוּ כִּי־אִם בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה, כִּי אֵין לָךְ דְּבַר הַמַּחְלִישׁ
 כַּח הַסְטְרָא־אַחֲרָא כִּי־אִם עֶסֶק הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁהֲגִיד לָנוּ שְׂבִימִי
 הַמְּנוּחַ הַחֲסִיד הַמְּקַבֵּל הַגְּדוֹל הַרְבֵּי שֶׁמִּשׁוֹן אֶסְטְרִיפָא־לִיָּה,
 כְּשֵׁהִיָּתְהָ הַגּוֹרָה, רַחֲמָנָא לְצַלֵּן, בְּשַׁנַּת ת"ת, הַשְּׂבִיעַ הַרְבֵּי
 הַנּוֹכַח לְמַעַלָּה לְסְטְרָא־אַחֲרָא וְשָׂאֵל אוֹתָהּ: עַל מָה וְלָמָּה אַתְּ
 מְקַטְרַגַּת עַל עַמָּנוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִכָּל הָאֲמוֹת? וְהַשִּׁיבָה לוֹ:
 יִתְבַטְּלוּ מִכֶּם שְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֵלּוּ וְאַחֲזוּ מְקַטְרֻגֵי, וְאֵלּוּ הֵם:
 שֶׁבַת וּמִילָה וְתוֹרָה. מִיָּד הַשִּׁיב לָהּ הַרְבֵּי הַנּוֹכַח לְמַעַלָּה: יֵאבְדוּ
 הֵם כְּהֵנָּה וְכֵהֵנָּה וְאֵל תִּתְבַטְּלֵן אוֹת אַחַת מִתּוֹרַתְנוּ הַקְּדוּשָׁה,
 חֲלִילָהּ. הֲרֵי תִּבְיִן וְתִדַּע, שְׁכָל הַקְּבָלוֹת שְׁנַתִּי לָךְ עַד הַנֵּה
 אֲמַת, וְלִמּוּד תּוֹרַתְנוּ הוּא לִיצְר־הָרַע וְלְסְטְרָא אַחֲרָא סַם־
 הַמּוֹת, וְלֹא־חִינוּ בֵּית־יִשְׂרָאֵל הוּא סַם הַחַיִּים.

וְהֵנָּה תִּרְאֶה, שְׁחִרְפוֹן בֵּית קִדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתָּנוּ וְשִׁגְלֵינוּ

מֵאַרְצֵנוּ הִיָּה בְּעוֹן בְּטוֹל־תּוֹרָה, כְּמוֹ שְׂמֵכָאֵר בְּתוֹרָתֵנוּ
הַקְּדוֹשָׁה (דברים כט. כג'כד): "וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה ה'
כִּכָּה לְאַרְץ הַזֹּאת וְגו' וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עֲזָבוּ אֶת־בְּרִית ה'
אֱלֹהֵי אֲבֹתָם", ו"בְּרִית" הָאָמֹר שֵׁם הֵינּוּ תוֹרָה. וְהִנֵּה בְּאֵמֶת
מְצִינֵי, שְׂוִתֵּר הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא עַל עֲבוּרָה זָרָה וְגִלּוּי־עֲרִיזוֹת
וְשִׁפְכוֹת־דָּמִים, וְלֹא וְתֵר עַל מֵאֶסֶה שֶׁל תּוֹרָה, שְׁנֹאֲמֵר (דברים
ט. יב): "עַל־עֲזָבְכֶם אֶת־תּוֹרָתִי", וּבִפְרוּשׁ צִוּחַ הַנְּבִיא (שם טז. יא):
"וְאֵתִי עֲזָבוּ וְאֶת־תּוֹרָתִי לֹא שָׁמְרוּ", וּדְרָשׁוּ חֲכָמֵינוּ זְכוֹרֹנָם
לְבָרְכָה (ירושלמי תנינה, פרק א. הלכה ו): "הֲלֹאִי אוֹתִי עֲזָבוּ, וְאֵת תּוֹרָתִי
שָׁמְרוּ". נִמְצָא, כָּל הַכַּעַס שֶׁכַּעַס הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא עַל עֵמוֹ
יִשְׂרָאֵל הוּא בְּשִׁבִיל הַתּוֹרָה, כִּי בְּכָל פְּעֻלָּה אֵין מִי שְׂיִכִּין
שֶׁרֶשׁ הַפְּעֻלָּה, אֵיכוּתָהּ וּמֵהוּתָהּ, כִּי־אִם הַפּוֹעֵל בְּעֲצָמוֹ הוּא
מִבֵּין הַפְּעֻלָּה, אֵיכוּתָהּ, וְלֵאִיזָה דָּבָר פֶּעַל הַפְּעֻלָּה הַזֹּאת. לְכֵן
הַקְּדוֹשׁ־בְּרוּךְ־הוּא שְׁהוּא הַפּוֹעֵל כָּל הַפְּעֻלוֹת, יוֹדֵעַ שֶׁעֵסֶק
הַתּוֹרָה הוּא רֹאשׁ לְכָל הַתְּקוּנִים, לְכֵן הַזְּהִיר עָלֶיהָ כְּמֵה
פְּעָמִים, וְכַעַס עָלֵינוּ כָּל הַכַּעַס הַזֶּה עַל אֲשֶׁר עֲזָבוּ אֶת תּוֹרָתוֹ.
וְהִנֵּה כָּלֵל זֶה הוּא בִּירֵינוּ, שֶׁכָּל דוֹר שֶׁלֹּא נִבְנְה בֵּית־
הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו כָּאֵלוֹ נַחֲרַב בְּיָמָיו (ירושלמי יומא פ"א ה"א),
מֵאַחַר שֶׁהֵמָּה בְּעָלֵי בַחֲרִיה וְהָיוּ יְכוֹלִים לַפְּעַל בְּמַעֲשֵׂיהֶם
הַטּוֹבִים שִׁיבְנָה בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא עָשׂוּ, לְכֵן מַעֲלָה עָלֵיהֶם
כָּאֵלוֹ נַחֲרַב בִּימֵיהֶם. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, מֵאַחַר שֶׁלָּנוּ מִשְׁפָּט
הַבַּחֲרִיה לְמֵאֵס בְּרַע וְלִבְחֹר בְּטוֹב וְלַעֲשׂוֹת תְּקוּנִים גְּדוֹלִים
עַל־יָדֵי עֵסֶק תּוֹרָתֵנוּ, וְאֵין אָנּוּ עוֹסְקִים, נִמְצָא אָנּוּ הַגְּרָמָא
בְּנִזְקִין שֶׁהִסְטֵרָא־אַחֲרָא מִתְּגַבְּרַת, חֵס וְחִלְלִילָה. בְּפִרְט
לְמוֹד חֲכָמַת הָאֵמֶת, הוּא לְמוֹד הַקְּבָלָה, הוּא רֹאשׁ לְכָל

התקונים, כמו שאמר הרב הקדוש רבי שמעון בן-יוחאי, זכרונו לברכה, בפה מלא: "דביה יפקון ישראל מגלותא", בזכות למוד הקבלה יצאו ישראל מן הגלות.

והנה זאת התורה אשר נתאוו כה המלאכים באמרם (תהלים ת. ט): "תנה הדרך על-השמים" - על הקבלה אמרו, כי אין לומר על פשט התורה, וכי לא ידעו שאין שיה ביהם פשטי התורה כמו שהשיב להם משה? ואף-על-פי-כן לא נתן הקדוש-ברוך-הוא להם אלא לישראל, וכל-כף למה? רק שידע הקדוש-ברוך-הוא שעסק הלמוד הזה הוא ראש לכל התקונים, והתקון אינו יכול להיות על-ידי המלאכים, כמו שהארכנו בפרקים הקודמים, מחמת שאינם בעלי בחירה, רק המה כמכרחים, אשר בשביל זה כתיב (זכריה ג. ט): "ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה", ונקראים המלאכים "עמדים", מאחר שהם עומדים תמיד במדרגה אחת, אכל בני-האדם המה בעלי בחירה, להם ישתנה התקון על-ידי עסק התורה, ולכן נתנה התורה לישראל דוקא, שעל-ידם יהיו נתקנים התקונים האלה.

ועוד נוכל לומר טעם אחר: מאחר שידוע שאם חטא אדם אין חברו יכול לעשות תשובה עבורו, אשר בשביל זה אמרו בזהר: "מפני שיבה תקום" (ויקרא יט. לב) מפני שיבה ידך. ופרשו המפרשים, שלא יאחר זמן התשובה עד הזקנה, כי כיון שבא האדם בעת זקנתו, הוא דומה לאיש אחר ואינו אותו האיש שחטא, והתשובה צריכה להיות דוקא על-ידי אותו האיש שחטא, לכך "מפני שיבה ידך",

כְּשֶׁאֲתָהּ בְּכַחֲרוֹתָךְ תִּקּוּם מִשְׁנַת תְּרַדְמַת הַכְּלִי הַזֶּמֶן
 לְהִתְעוֹרֵר בְּחִשּׁוּכָהּ כְּכַדִּי שֶׁתְּהִיָּה הַשְּׂכָה מְעֵלֶיָּתָא. כֵּן הַדְּבָר
 הַזֶּה, כִּי כִּיּוֹן שֶׁתַּחֲלַת הַקְּלִקּוּל הִיָּה עַל-יְדֵי אָדָם, לְכַד אִי
 אֶפְשָׁר לְמַלְאָכִים שִׁיתְקַנּוּ הַדְּבָר הַזֶּה מֵה שֶׁקְּלַקְל הָאָדָם.
 וּכְבָר יִרְעֵת שֶׁכָּל הַנְּשָׁמוֹת כְּלָן הֵיוּ כְּלוּלוֹת בְּנִשְׁמַת אָדָם
 הָרֵאשׁוֹן, וּכְשֶׁחֲטָא אָדָם פָּגַם אֶת נִשְׁמָתוֹ וַנִּפְגְּמוּ כָּל הַנְּשָׁמוֹת
 כְּלָן, לְכַד נִתַּן הַתְּקוּן לְיִשְׂרָאֵל דְּוָקָא שִׁיתְקַנּוּ מֵה שֶׁקְּלַקְלוּ.
וְעַתָּה בֶן-אָדָם, בֵּין תִּכִּין אֶת אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ. וְהִבֵּט נָא וּרְאֵה,
 שֶׁכָּל הַתְּקוּנִים הַגְּדוּלִים הֵמָּה תַּחַת יְדִידְךָ עַל-יְדֵי עֶסֶק
 הַתּוֹרָה וְחֻכְמַת הָאֱמֶת. וְהִנֵּה הַחֻכְמָה הַזֹּאת בְּקֶרֶן-זְרוֹיֹת הִיא
 מְנַחֵת, וְאִין דּוֹרֵשׁ וְאִין מְבַקֵּשׁ. וְהַפְּתוּיִךְ מְכַרִּיז (וְדוֹשֵׁעַ ג' ה'):
 "וּבִקְשׁוּ אֶת-ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דְּוִיד מֶלֶכְכֶם", שֶׁלֹּא תִהְיֶה
 אֲצִלְכֶם כְּאֲבֹדָה שְׂאִינָה מִתְּבַקֵּשֶׁת רַק כְּאֲבֹדָה הַמִּתְּבַקֵּשֶׁת,
 דְּהֵינּוּ שְׂצִירִים אֲנִי לְבִקְשׁ תְּקוּנִים שִׁיתְקַנּוּ כָּל הַקְּלִקּוּלִים
 שֶׁעַל-יְדֵי-זֶה יָבֹא מְשִׁיחֵנוּ. וְהִנֵּה הַתְּקוּן הַזֶּה תַּחַת יְדֵינִי, וּמָה
 נַעֲשֶׂה לְיוֹם פְּקֻדָּה? אֵךְ כְּבָר אֲמַרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרֵנָם לְבִרְכָה
 (אֲבוֹת פֶּרֶק א', מִשְׁנֵה י'): "וְהָיוּ דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף-זְכוּתוֹ". וְהִנֵּה יֵשׁ
 בְּאֲחֵינוּ בֵּית-יִשְׂרָאֵל כְּמָה כְּתוּת, כְּתוּת מִכְּתוּת שׁוֹנוֹת, כִּי כַּת
 אֶתַת אוֹמְרֵת: "כְּבֹד אֱלֹהִים הַסֵּתֵר דְּבָר" (מִשְׁלֵי כ"ה, טו). אִין לָךְ
 עֶסֶק בְּנִסְתָּרוֹת. כַּת שְׁנִיָּה אוֹמְרֵת: יִרְאֵתִי לְגִשְׁת אֶל הַקִּדְשׁ
 מִפְּנֵי הָאֵשׁ הַגְּדוּלָּה, הִיא הַקְּלִפָּה אֲשֶׁר קֹדְמָה לְפָרִי, וְהִיא
 הוֹלֶכֶת סָבִיב הַקִּדְשָׁה לְצוּר צִיד נִפְשׁוֹת עֲנִיִּים אֲמָלִים,
 כְּאֲשֶׁר נִצּוּרוֹ אֲנָשֵׁי רָשָׁע וּפְשָׁע הַהוֹלְכִים אַחַר טְעוֹת הַצְּבִי,
 אַחַר נְאוּף וְגִדּוּף, וַיִּלְכוּ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְכוּפְרִים
 בְּאֵלֵהי יִשְׂרָאֵל וְתוֹרָתוֹ. וְהִגַּם שִׁישׁ בְּהֶם חֲכָמִים מְחַכְּמִים

בתורה, אף על פי כן כשנכנסו בפרד"ס נפגעו, שפגעה בהם הסטרא אחרא, והטתה את לבכם בהראות להם השקר פאמת, והפקה דברי אלהים חיים, וכל שקר שאין אומרים אמת בתחלה, אינו מתקים. בגלל כן הם תולים באילן גדול, מאמרי הרב הקדוש רבי שמעון בן יוחאי זכרוננו לברכה, ומהפכים הקערה על פיה, ותולים בוקי סריקי באשלי רכרכי, דברי הרב הנזכר למעלה, ובשביל זה אין אנו רוצים לגשת אל החכמה הזאת, מאחר שהיא קרוכה להפסד גוף ונפש, וכונתנו לשם שמים. וכת שלישית אומרת: מה מאד חשקה נפשנו ללמד החכמה הזאת, אך מחמת עמק המשג וקצר דעת המשיג, אין אני יכול ללמד החכמה הזאת. והמה שלש כתות ליוס הדין לאמר שהדין עמהן. ואני אומר אם לדין יש תשובה, לכל כת וכת תשובה הראויה לה. [הפת הראשונה] נסתרה טענתם, כמו שמבאר בהקדמת ספר הזוהר הקדוש, פסק הגאון מורנו הרב רבי יצחק דלטאש, וגם פן הארכתי בזה הענין בהקדמת חבורנו ספר "קנאת ה' צבאות", משם תראה שאין בדבריהם ממש. ודברי הפת השניה נסתרו מתוך חבורנו ספר "קנאת ה' צבאות" הנזכר למעלה, משם תראה דברי כת הטועים הכופרים באלהים חיים המה הבל הבלים שאין בו ממש, ודברי הרב הקדוש רבי שמעון בן יוחאי, זכרוננו לברכה, המה צודקים, וישרים דרכי ה', צדיקים ילכו כם, ופושעים יפשלו כם. ולטענת הפת השלישית, הגם שאין זו טענה: בשביל שאינו מבין לכך לא יהא רוצה להבין? הלוא לא עליך לגמר! וכתיב (יהושע א. ח): "והגית בו יומם ולילה", ולא כתיב: "והבנת בו יומם ולילה". אם תבין -

תְּכִין, וְאִם לֹא - שָׁכַר הַלְמוּד בִּידֶךָ. וְהָא רֵאִיָּה מִסְפָּר הַזֹּהָר, שְׂאֵף-עַל-פִּי שְׂאִינוּ מִבֵּין הַלְשׁוֹן, מִסְגֵּל לְנִשְׁמָה. אֶף-עַל-פִּי-כֵן הָעֵלִיתִי תְרוּפָה לְמַכְתָּם, וְחִבְרָתִי אֶצֶל חִבּוּר זֶה מֵה שְׁמַצְאָתִי בְּכַתֵּב יִשָּׁן נוֹשֵׁן קַל"ח פִּתְחֵי חֲכָמָה, וְהִמָּה מִפְתַּחְתּוֹת גְּדוּלִים לְחֻכְמַת הָאֱמֶת. אֶף כָּלֵל זֶה נִקֵּט בִּידֶךָ: לְמַגְמַר וְהִדְר לְמִסְפָּר. תַּחֲלָה תִרְאֶה לְהִבִּין פְּרוּשׁ הַמְּלוּת, וְאַחֲרֵי-כֵן תַּחֲזוֹר לְהִבִּין הַדְּבָרִים עַל אֱמֶתָתָם. וּכְשִׁיחִיו הַ"קַּל"ח פִּתְחֵי הַחֲכָמָה" הַנּוֹזְכִּים לְמַעַלָּה שְׂגוּרִים בְּפִיךָ וּבְלִבְכֶּךָ, אֲזִי תִלָּךְ לְבִטָּח בְּכָל סִפְרֵי חֻכְמַת הָאֱמֶת וְתִכֵּין כָּל דְּבָר עַל פְּרִיּוֹ, וְתִזְכֶּה לְבִיאַת הַגּוֹאֵל בְּמַהֲרָה כִּימֵינוּ, אֲמֵן כֵּן יִהְיֶה רְצוֹן סְלָה.

לֹא יִמֵּשׁ מֶלֶךְ הָאָדָם בְּטַחֲוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ וְתוֹחַלַת אֱלֹהֵי. כְּמוֹ

שְׁנֵאמַר (תְּהִלִּים סב. ט): "בְּטַחֲוֹ כוּ בְכָל-עֵת", וְנֵאמַר (שֵׁם קל. ח):

"נִפְשֵׁי לְאֲדָנָי, מִשְׁמָרִים לְבִקְר". וּלְפִי רַב הִירָאָה יִתְזַיֵּק

הַבְּטַחֲוֹן, שְׁנֵאמַר (שֵׁם קט. יא): "יִרְאִי ה' בְּטַחֲוֹ כֵה". וּכְכֹר הָאִיר

לָנוּ פִּתַח דְּבָרֵינוּ בְּמִצּוֹת הִירָאָה וְעִבּוּדָה, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר (מִלְאכֵי ג.

כב): "זְכֹרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי, אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ כְּחֹרֵב עַל-כָּל-

יִשְׂרָאֵל חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים". גַּם הַזְהִירָנוּ בְּמִקְרָא הַזֶּה לְזַכֵּר דְּבָרֵי

הַתּוֹרָה וְהַמִּצּוֹת, כִּי הַזְכִּירָה מְבִיאָה לְיַדֵּי עֲשִׂיָּה, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר

(בְּמִדְבָר טו. ט): "לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם". וּבְגִלְגַל הַדְּבָר הַזֶּה יָכוֹא

אֵלֵיהֶוּ הַנְּבִיא, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר (מִלְאכֵי ג. כג): "הִנֵּה אֲנִכִּי שֶׁלַח לָכֶם

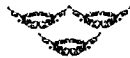
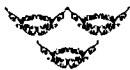
אֶת אֵלֵיהֶוּ הַנְּבִיא וְגו'". עַל-כֵּן יֵשׁ לָנוּ לְהַזְכִּיר אִישׁ אֶת אַחִיו

וְאֶת רַעְהוֹ דְּבָרֵי תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ. וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹרְבִים זֶה לָזֶה.

וְנֵאמַר (יִשְׁעִיָּה מ. ו): "אִישׁ אֶת-רַעְהוֹ יַעֲזֹרוּ וְלֹאֲחִיו יֹאמַר חֲזַק".

אגרת הגר"א
אגרת המוסר
אגרת הרמב"ן

אגרת הגר"א ז"ל

לפני שנסע הגר"א ז"ל לארץ ישראל, הניח לרעייתו מכתב ובו דברי מוסר מתוקים מרובש. הסכתב מכתב כלשון זכר מפני הצניעות.

באתי לבקש מאתכם שלא תצטערו כלל וכלל, כמה שהבטיחו לי אמתית, וגם לא תדאגו (נ"א: שהבטיחה לי אמי תחיה, וגם מה תדאגו?) הנה אנשים נוסעים על כמה שנים בשכיל ממון, מניחים נשותיהן וגם הם נע ונד בחסר כל. ואני תודה לאל, נוסע לארץ הקדושה שהכל מצפים לראותה, תמדת כל ישראל (נ"א: ותמדת השם-יתברך, כל העליונים והתחתונים תשוקתם אליה), ואני נוסע בשלום ברוך ה'. וגם את יודעת שהנחתי ילדי שלבי הומה עליהם וכל ספרי היקרים, והייתי פגר בארץ אחרת והנחתי הכל כו'. וידוע, כי כל העולם הזה הפל הכל, וכל השעשועים הפל כלא, ואוי להרודפים אתר ההכל אין בו מועיל. ואל תקנא בעשר, כי "יש וגו' עשר שמור לכעליו לרעתו", "כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב" וגו', "כל-עמת שבא פן ילה, ומה-יתרון לו שיעמל לרוח" (קהלת ה' יב טו), "ואלו חיה אלף שנים פעמים" וגו', (שם ה' ח). "כי אם-שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמת, ויזכר את-ימי החשך, כיי-הרבה יהיו כל-שבא הכל" (שם יא, ט). "ולשמחה מה-זה עשה" (שם כ). כי מחר תכבה מאשר היום תשחק, ואל תקנא בפכוד המדמה ההכל, והזמן בוגד והוא כמאזנים: יגביה הקל וישפיל הכבד. והעולם דומה לשותה מים מלוחים, ידמה לו שמרודה, וצמא יותר (מכחר הפנינים), "אין אדם מת וחצי תאותו בידו" (קהלת רבה א), "מה-יתרון לאדם בכל-עמלו" וגו' (קהלת א, ט).

אשר היו לפנינו, שכל אהבתם וחמדתם ושמתם כבר אבדה
 (סם) ומקבלים על זה דינים מרבים. ומה הנאה לאדם שסופו
 לפרש לעפר רמה ותולעה, וכל הנאות יתהפכו לו בקבר
 למרה והמות פרוץ באדם. ומה העולם הזה, כי כל ימיו פעם
 ומכאובים, גם בלילה איננו מניח לו לישון, והמות אינו
 מקוה, והכל יביא במשפט, על כל דבור ולא נאבד, אפלו
 דבור קל. ולכן אני מזהירך, שתרגיל בכל היותר לישוב יחידי,
 כי חטא הלשון על כלו, כמאמר חכמינו ז"ל (תוספתא פאה פ"א),
 "אלו דברים שאדם אוכל כו' ולשון הרע כנגד כלם". ומה לי
 להאריך בזה העון החמור מכל העברות. "כל עמל האדם
 לפיהו" (קהלת יז), אמרו חכמינו ז"ל, שכל מצותיו ותורתיו של
 אדם אינו מספיק למה שמוציא מפיו. "מה אמנותו של אדם
 בעולם הזה, ישים עצמו כאלם" כו' (תולין טו). וירביק שפתותיו
 כשתי ריחים כו'. וכל כף הקלע הפל בהבל פיו של דברים
 בטלים, ועל כל דבור הבל, צריך להתקלע מסוף העולם ועד
 סופו. וכל זה בדברים יתרים. אבל בדברים האסורים, כגון:
 לשון הרע ולצנות ושבועות ונדריים ומחלקת וקללות, ובפרט
 בבית הכנסת ובשבת ויום טוב, על אלו צריך לירד לשאול
 למטה הרבה מאד, ואי אפשר לשער גדל היסורין והצרות
 שסובל בשביל דבור אחד (הרי), ולא נאבד אפלו דבור אחד
 שלא נכתב. בעלי גרפין הולכין תמיד אל כל אדם ואדם ואין
 נפרדים ממנו וכותבין כל דבור ודבור, "כי עוף השמים יוליד
 את הקול, ובעל כנפים יגיד דבר" (קהלת יב). "אל תתן את פיך
 לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא
 למה יקצף וגו' (סם ה, ה). ובכל אשר צריך לה, תקח הכל

על־ידי שליח, ואף אם הוא פעמים ושלש ביקר, "היה ה' תקצרו" וגו' (כמובר יא, כג). השם יתברך זן מקרני ראמים ער ביצי כנים (עבודה זרה ג), ונותן לכל אחר ואחר די מתסורו. ובשבת ויום־טוב אל תדברו כלל מדברים שאינם נצרכים מאד. וגם בדברים הנצרכים למאד, תקצרו מאד, כי קדשת שבת גדולה מאד, "ובקשי התירו לומר שלום בשבת" (ירושלמי שבת. וכן בחוספת שבת דף קיג). ראה, בדבור אחד כמה החמירו. ותכבד את השבת מאד כאשר היה לפני, ואל תצמצם כלל, כי "כל מזונותיו של אדם [קצובים לו מראש־השנה ועד יום־הכפורים], חוץ [מהוצאות שפחות והוצאות יום־טוב] וכו'. (ביצה טו). וגם באתי לבקש מאתך מאד מאד בבקשה גדולה ועצומה ושטוחה, שתדריך את בנותיך מאד שלא יצא מפיהם קללה ושבועה וכזב ומחלקת, רק הכל בשלום, באהבה ובחבה ונחת.

והנה יש לי כמה ספרי מוסר עם לשון אשכנז, יקראוהו תמיד, וכל־שכן בשבת קדש־קרשים לא יתעסקו אלא בספרי מוסר. והנה תדריכם תמיר בספרי מוסר. ועל קללה ושבועה וכזב, תפה אותם ולא תרחם עליהם כלל, כי חס־ושלום בקלקול הבנים יענשו אב ואם מאד. והכזיון בעולם־הבא, "את־אביה היא מחללת" (ויקרא כא, ט). "כמאן קרינן [לרשע כן־צדיק, רשע־בן רשע] כו'" (סנהדרין גב). וכן שאר דברים, לשון־הרע ורכילות, ושלא יאכלו וישתו כי אם בברכה ראשונה ואחרונה, וברכת־המזון וקריאת־שמע והכל בכונה. ועקר הכל שלא יצאו חס־ושלום מפתח ביתם ולחוץ, ושיציתו ויכבדו אותך ולאמי ולכל הגרולים בשנים מהם, וגם כל מה שכתוב בספרי מוסר יקיימו. גם לכניף שיחיו תגדל

אותם בדרך הישר ובנחת, ותשלם שכר-למוד ותחזיק מלמד
 בכיתך ולא תצמצם בשכרו, כי כל מזונותיו של אדם קצובים
 לו מראש-השנה חוץ מתשר"י (ביצה טז). וגם הנחתי להם
 ספרים. ולמען השם תדריכם בטוב ובנחת. וגם תשיגו על
 בריאותם ומזונותם תמיד שלא יחסר להם, ושלמדו מקדם
 כל החמש, שיהיו רגילים כמעט בעל-פה, ואל יכביד עליהם
 כי אם בנחת. כי הלמוד אינו נקבע באדם, כי אם בישוב
 ובנחת. ותפאר להם פרוטות וכיוצא. ועל זה תתן תמיד דעתך,
 והשאר הכל הכל. כי מאומה לא ישא אדם בעמלו, רק שתי
 חליפות בגדים לבנים. גם "אח לא-פדה וגו' אל-תירא כי-
 יעשר איש וגו', כי לא כמותו" וגו' (תהלים מט, ת, י"ח). ואל תאמר
 אניח לבני חק בשאול וגו'. בני-אדם דומין לעשבי השדה,
 הללו נוצצין והללו נובלין (עירובין נד). כל אחד נולד במזלו
 וכהשגחת אל עליון ברוך-הוא, והם שמחים במותו והוא
 יורד לשאול. "ריש-לקיש הניח לבניו קבא דמוריקא, קרי
 אנפשיה (תהלים מט, יא) : "ועזבו לאחרים חילם" (גיטין סז). אוי ואבוי
 על שכלם חושבים להניח לבנים, ואין יתרון מבנים ומבנות
 רק בתורתם וכמעשיהם הטובים, אכל מזונותם קצובים להם.
 גם-כן ידוע (ברכות י"ז) : "אגרא דנשי באקרובי בניהו" כו'. ואמרו
 חכמינו זכרונם לברכה (תנא דבי אליהו רבא פ"ק טז), אין לך אשה כשרה
 בנשים, אלא כשעושה רצון בעלה, וכל-שכן שאני כותב לך
 דברי אלהים חיים, וכטוח אני שתעשה פכל אשר כתבתי,
 אף-על-פי-כן באתי להזהירך באזהרה כפולה, שלא תשנה
 דבר מכל אשר כתבתי. ותקרא את האגרת הזאת בכל שבו,ע,
 ובפרט בשבת קדם האכילה וכתוף הסעודה, שלא ידברו

דברים בטלים חס־ושלום וכל־שפן וחס־ושלום בלשון הרע וכיצא בהם. ובבקשה לכלכם על הנכתב לעיל שתדריך בניך ובנותיך, ועקר בדברים רפים בדברי מוסר המתישב על הלב, ובפרט אם נזכה לבוא לארץ־ישראל, כי שם צריך לילך מאד בדרכי ה', ולכן תרגילים. כי הדבור והמדות צריך הרגל רב. וההרגל על כל דבר, שלטון (שערי תשובה לר"י). "וכל ההתחלות קשות" (מכילתא יחזי). ואחר־כך (נ"א: טוב לו) "ואזל לו אז יתהלל" (משלי כ, יד). כי הרשע יודע בעצמו שרע ומר דרכו, אף שקשה לו לפרש. וזה כל האדם, לא ינית לו לחפצו "במתג־ורסן עדין לבלום" (תהלים לב, ט). ועד יום מותו צריך האדם להתיסר, ולא בתעניתים וסגופים רק ברסן פיו ובתאותו, וזהו התשובה, ולזה כל פרי העולם־הבא, כמו שכתוב (משלי ה, כג): "כי גר מצוה וגו', אבל "ודרך חיים תוכחות מוסר", וזהו יותר מפל התעניתים וסגופים בעולם. וכל רגע ורגע שהאדם חוסם פיו זוכה בשבילו לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולים לשער (מדרש). ואומר הכתוב (תהלים לה, יג): "מי־האיש התקפץ חיים, אהב ימים וגו' נצר לשונך מרע, ושפתיך מדבר מרמה", ובזה יכפר לו כל עון ונצול משאול תחתית, כמו שכתוב (משלי כא, כג): "שמר פיו מאכילה וסתיה וחרה) ולשונו (מכרים בטלים), שמר מצרות נפשו". "מות וחיים ביד־לשון" (שם ית, כא). אוי למי שממית עצמו בשביל דבור אחד. "ואין יתרון לבעל הלשון" (קהלת י, א), ולכל יש רפואה חוץ כו'. והעקר שלא תדבר בשום אדם בשבחו וכל שפן בגנותו, כי מה־לו לאדם בדבר זרות. "שיחה עמקה פי זרות, זעום ה' יפל־שם" (משלי כב, יד).

ועקר הגדר בכדידות, שלא תצא חס־ושלום מפתח ביתך

חוצה, ואף בבית־הכנסת תקצר מאד ותצא. ויותר טוב להתפלל בבית, פי בבית־הכנסת אי־אפשר להנצל מקנאה, ולשמע דברים בטלים ולשון־הרע. ונענשין על־זה, כמו שאמרו (שבת לג): "אף השומע ושותק" כו'. וכל־שכן בשבת יום־טוב שמתאספין לדבר, יותר טוב שלא תתפלל כלל. ותשמר שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל. (נסח אחר: ששם מתדבקין הקלפות מאד וכל שכן בנשים), וכל הצרות והעונות באים מזה. וגם בתך יותר טוב שלא תלך לבית־הכנסת, כי שם רואה בגדים טובים ומתקנאת ומספרת בבית, ומתוך זה באין ללשון־הרע ולשאר דברים. אלא תדבק במוסר תמיד ואל תקנא בעולם־הזה, הכל הבל מעשה תעתועים, "שכן־לילה היה" וגו' (יונה ד י). כי "אם־יעלה לשמים שיאו" וגו' (איוב כו י). "כי לא לעולם חסן, ואם־נזור" וגו' (משלי כו כד). ואף בשעתו הוא הבל אין בו ממש ומאוס וכוזי בעיני כל בעל־שכל. אוי ואבוי למי ששוגה בו. ותקנא ביראת ה' (שם כג יו). ולא תאמר במה אזכה לעולם־הבא, איני יכולה לעשות? "אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לשמים" (ברכות יז). ולמען ה' שתפריש את החמש כאשר צויתך ואל תפחות כאשר הזהרתיך, פי בפחות מזה עוברים כל רגע על במה לאוין ועשין. ושקול כאלו כפר בתורה הקדושה חס־ושלום. אבל העקר לזכות לעולם־הבא בשמירת פיו, וזהו יותר מכל התורה והמעשים, ואלו נקראים "נשים שאננות" (שם), כי הפה קדש קדשים. ובספרים שלי יש "משלי" עם לשון אשכנז, למען השם שיקראו בכל יום. והוא יותר טוב מכל ספרי מוסר. וגם ספר "קהלת" יקראו תמיד לפניך, כי

שם מהביל עגיני העולם הזה, ושאר ספרים. אבל חס־ושלום לא תהיה התכלית הקריאה לבר, כי בזה אין מתפעל האדם. גם כמה בני־אדם קורין בספרי מוסר ואינם מתפעלים, והוא בשביל הנזכר למעלה. ועוד בשביל יציאתם בלא הבנה. (נ"א: בין הבריות), כי זה מאבד את הכל. והמשל, הזורע בלא חרישה, שיחטף הרוח וישיבע עופות כו', והוא בשביל שאין יכול לחסם עצמו ולגדר, והוא כזורע בלא גדר ואוכלין החזירים וירמסון. ויש שזורע על האבן, והוא לב האבן שאינו נכנס בו כלל, וצריך להכות את האבן עד שיתפוצץ. לכן כתבתי לך שתכה את בנינו אם לא ישמעו לך, ו"חנך לנער על־פי דרכו" (משלי כב. ה). ועקר בחנוך. וגם את חתני אני מזהיר בכל זה, שיקרא לפניהם כנזכר למעלה, ושיהא למודו לשם שמים, ולמען השם יחנך עצמו בזה. ואל ישגיח על האומרים, כי הנער אין צריך לזה חס־ושלום, אדרבה "חנך לנער" וגו'. קלפת האגוז ירקה, גוחה להסיר כו'. ועקר הכל הוא, כי בזה זוכה אל הכל, כמו שאמרו חז"ל (אבות פרק ה): "רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה כו' ולא עוד" כו'. ותלמד מסכת אבות ובפרט בפרקי אבות דרבי נתן, ומסכת דרד"א ארץ קדמה לתורה. ותכבד לחמותך, ולחמותך הזקנה תכבד מאד. ועם כל אדם תתנהג בדרך־ארץ בנחת ובכבוד. **אהובתי אמי**, ידעתי שאינך צריכה למוסר שלי, כי ידעתי כי צנועה את, אף־על־פי־כן יקראו לפניך האגרת הזאת, כי הם דברי אלהים חיים. ומבקש אני מאד ממך בבקשה שטוחה, שלא תצטערי בשבילי, כאשר הבטחת לי. ואם ירצה ה', אם אזכה להיות בירושלים עיר הקדש אצל

שַׁעַר הַשָּׁמַיִם, אֲכַקֵּשׁ בְּעֶדְף כַּאֲשֶׁר הִכְטַחְתִּי. וְאִם נִזְכָּה
נִתְרָאָה יַחְדּוֹ כְּלָנוּ, אִם יִרְצֶה בְּעַל הַרְחָמִים. וְגַם בָּאתִי לְכַקֵּשׁ
לְאַשְׁתִּי שֶׁתִּכְבַּד אֶת אֹמִי, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, וּבִפְרָט
לְאַלְמָנָה, שְׁעוֹן פְּלִילִי מְאֹד לְצַעֲרָה, אֶפְלוּ בַּתְּנוּעָה קָלָה. וְגַם
לְאַמִּי בְּקִשְׁתִּי, שִׁיְהֵא שְׁלוֹם בֵּין שְׁתֵּיכֶן, וְאַשָּׁה אֶת רְעוּתָהּ
תִּשְׁמַח בְּדַכְרִים טוֹבִים, כִּי זֶה מִצְוָה גְּדוּלָה לְכָל אָדָם,
וְ"שׂוֹאֲלִין לְאָדָם בְּשַׁעַת הַדִּין כו', הַמְּלַכְתָּ אֶת חֲבֵרְךָ בְּנַחֲת־
רוּחַ", הֵרִי צָרִיךְ שִׁימְלִיכֶהוּ בְּנַחֲת, וּכְזֹה רִכַּב הַתּוֹרָה לְשִׁמְחָה
לְאָדָם. וְאַף אִם תַּעֲשֶׂה אַחַת מֵכֶם שְׁלֵא כְּהוֹגֵן, תִּמְחַלּוּ זֶה
לְזֶה וְתַחֲוִי לְמַעַן ה' בְּשְׁלוֹם. וְכֵן לְאַמִּי בְּקִשְׁתִּי שֶׁתְּדַרִיךְ אֶת
בְּנֵי וּבְנוֹתֵי בְּדַכְרִים רַפִּים שִׁיִּקְבְּלוּם וְתִשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם. וְלְכַנִּי
וְלְכַנּוֹתִי אֲנִי מִצְוָה שִׁיִּכְבְּדוּ אוֹתָהּ. וְגַם בֵּינֵיהֶם לֹא יִשְׁמַע רִיב
וְכַעַס כָּלֵל, אֲלֵא הַכֹּל בְּשְׁלוֹם. וּבְעַל הַשְּׁלוֹם יִתֵּן לָכֶם וְלְכַנִּי
וְלְכַנּוֹתִי וְחַתְּנִי וְאֲחֵי וְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים וְשְׁלוֹם.

מִנְּאִי אֶהוּבְכֶם אֲלֵיהוּ כְּמוֹהַר"ר שְׁלֵמָה זְלַמֵּן זְצֻלָּה"ה

אגרת המוסר

מכבוד אדמו"ר החסיד האמיתי, מובהק לרבים גאון ישראל סלוטר (ליפיקין) זצוקלה"ה. חקק בעט
מלין מעטים לעורר לב אחינו בני ישראל ללמוד חכמה המוסר. מלין לא כבירים ומושכליו רבים המה.

הָאָדָם חָפְשִׁי בְּדִמְיוֹ וְאָסוּר בְּמִשְׁפָּלוֹ.

דְּמִיוֹנוֹ מוֹלִיכּוֹ שׁוֹכֵב בְּדֶרֶךְ לֵב רְצוֹנוֹ,

בַּל יַחַת מַעֲתִיד הַדָּאִי,

עַת יִפְקֹד ה' עַל כָּל מַפְעָלָיו וּבִשְׁפָטִים קָשִׁים יוֹסֵר,

בַּל יִלְכֹד זֶר בְּגִלְלוֹ, הוּא לְבָדוֹ יִשָּׂא פְרִי חֲטָאִיו,

אֶחָד הוּא עוֹשֶׂה הָעֲבָרָה וְהַנֶּעֱנֵשׁ

מָרָה הִיא, בַּל יֹאמֶר הָאָדָם זֶה חֲלִי וְאִשָּׁאנוּ.

פְּגַעֵי הַתֵּבֵל מַצְעָרִים הֵמָּה לְמַכְפִּיר, מוֹל עֲנָשֵׁי הָעֲבָרוֹת.

תִּגְעַל נֶפֶשׁ הָאָדָם לְמַדִּי, יוֹם לְשָׁנָה יַחֲשֹׁב.

אוֹי לְדִמְיוֹן, אוֹיֵב הָרַע הַלְזָה

מִיְדִינוֹ הוּא, בְּכַחֲנוּ לְהִרְחִיקוֹ,

בְּתַתְּנוּ אֶזֶן קִשְׁבָת אֶל הַשִּׁכְל,

לְהַשְׁכִּיל עַל דְּבַר אֱמֶת, לְחַשֵּׁב שְׂכַר עֲבִירָה נֶגֶד הַפְּסָדָה.

וּמָה נַעֲשֶׂה? הַדִּמְיוֹן נַחַל שׁוֹטֵף, וְהַשִּׁכְל יִטְבַּע

אִם לֹא נוֹלִיכְנוּ בְּאֵנִיָּה, הִיא רִגְשַׁת הַנֶּפֶשׁ וְסַעֲרַת הָרוּחַ.

בְּכָל הַדְּבָרִים וְהָעֲנִיָּנִים יֵשׁ כָּלֵל וּפְרָט (אוֹ סוּגֵי וּמִינֵי

וְאִישִׁי) אִם אֵין כָּלֵל, אֵין פְּרָט, כִּי אֵין בְּפָרֵט מָה

שֶׁבְּכָלֵל. אֲכֹן, יֵשׁ כָּלֵל בְּאֵין פְּרָט מוֹצֵאת. אֵי לְזֹאת,

רֵאשִׁית כָּל דְּבַר הוּא הַכָּלֵל. וּמִמֶּנּוּ הַפְּרָטִים יִמָּשְׁכוּ.

עֲתָה נִשְׁקִיף נָא בְּעִבּוֹדֵתְנוּ הַמְּחִיבָת לְכוּרָאנוּ יִתְבָּרַךְ, הֲלֹא

דְּבַר הוּא. מָה הוּא הַכָּלֵל אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ נִשְׁאֵב הַפְּרָטִים?

בְּלִי דַעַת וּבְלִי תְבוּנָה נִפְיֵד שְׁהָאִמוּנָה הַמְּרַחֶפֶת בְּנוֹ,

שְׁהֵאֱלֹהִים שׁוֹפֵט הוּא לְתַת לְאִישׁ כְּפָרִי מֵעֲלָיו (אם רַע וְמַר יִרְכּוּ, יוֹסֵר בְּעֲנָשִׁים רָעִים, אִם בְּעוֹלָם־הַזֶּה אוּ בְּעוֹלָם־הַבָּא, עוֹלָם הַנִּצְחִי, כֹּל יִרַע אֲנוֹשׁ עֲרֹפָה, עַד כַּמָּה תִּגְדֹּל לְמַעַל־הָרֹאשׁ בְּאֵיכוֹת וּבְכִמוֹת. וְאִם יוֹד וְאִם יִשָּׂר פָּעֵלוֹ, לְעַמְתּוֹ בְּרוּךְ יֵאמֵר בְּתַעֲנוּגִים נְשָׂאִים בְּעוֹלָם־הַזֶּה, וּבִיֹּתֵר בְּעוֹלָם־הַבָּא, בְּעֶרְךָ נִפְלָא לְמַעַל הַרְבֵּה מִשְׁכָּל הַהֲרָגֶשׁ אֲנוּשִׁי) הִיא רֵאשִׁית מִצְעָדֵנוּ לְעִבּוּדְתּוֹ יִתְבָּרַךְ.

הוּא מֵאֵמַר חו"ל (מכות כד.) : **בֵּא חֲבִקוּק וְהַעֲמִינָן עַל אַחַת וְצַדִּיק בְּאִמוּנָתוֹ יַחִיָּה** (חֲבִקוּק ב. ד.) **וּמֵאֵמַר חֲכָמֵינוּ י"ל** (בבא בתרא עח.) : **"עַל־כֵּן יֵאמְרוּ הַמְּשָׁלִים בְּאוֹ חֲשִׁבּוֹן"** (במדרש כא. כז) **"הַמְּשָׁלִים", אֱלֹהֵי הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם, "בְּאוֹ חֲשִׁבּוֹן" בּוֹאוּ וּנְחַשְׁבֵּן חֲשִׁבוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, הַפֶּסֶד מִצְוֵה כְּנֻגַד שְׂכָרָה, וְשִׂכְרֵ עֲבָרָה כְּנֻגַד הַפֶּסֶדָה.**

אֲכֵן לְמוֹרַת־רוּחַ וְדַאֲבוֹן לֵב, כַּח הַכְּלָלִי הַזֶּה (רַק) מִסְתַּתֵּר בְּנוֹ, נֶחֱבֵא בְּמִצְפּוֹנֵי הַלֵּב, כֹּל יִרְאֶה הַחוּצָה, אִם לֹא נָשִׁים לֵב לְשַׁדֵּד אַרְמוֹת לְכַבְּנוּ בְּהִרְחַבַת רַעִיוֹנֵי הַמוֹסֵר. אִי לְזוֹאת, גַּם הַכַּח הַכְּלָלִי הַלְּזֶה כֹּל יִשְׁלַח פְּאוּרֹתָיו עַל הָאֵיכָרִים לְאַסְרָם בְּמֵאֵסֵר הִירְאָה, וּמִזֶּה הַכְּלָל לֹא יִמְשְׁכוּ הַפְּרִטִים לְהַשְׁמֵר מִהַעֲבֵרוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת, וְנִכְשְׁלִים אֲנַחְנוּ בְּכָל עֵת בְּעֵבְרוֹת רְמוֹת עַד שְׁמַיִם יִגִּיעוּ, בְּחֻטְאֵי הַלְּשׁוֹן בְּאִין מִעֲצוֹר לְרוּחָנוּ, וּבְעֵסְקֵי מִשָּׂא וּמִתֵּן לְמַכְבִּיר, וּבִטּוֹל תּוֹרָה עַל כְּלָנָהּ. וּבְכָלֵל, בְּכָל הָאֵיכָרִים כְּמַעֲט אֵין כְּמוֹ מִתּוֹם, לְמִתְבּוֹנָן הֵיטֵב אִישׁ לְפִי עֲרֹכּוֹ, שְׁכָל הַגְּדוֹל מִחִבְרוֹ יִצְרוּ גְדוֹל מִמֶּנּוּ (סוֹכָה נב.) וְנִכְשֵׁל בְּעֵבְרוֹת נְשִׂאוֹת וְרְמוֹת, אֲשֶׁר גַּם לְחֻשְׁכַת לְכַבְּנוּ כְּסוּמִים נֶחֱשִׁבְנוּ, אֵין

רוֹאֵה גְדֹלָם (ונגד עבדות ההמון), רק אם נשקיפה על-ידי כלי-המחזה (המגדלת וכו' גדול למאד הנראה לחלשת ראותנו כקטן. כמו הכוכבים אשר גדלים יותר מכדור הארץ ונראים כנקודות קטנות, על-ידי כלי-המחזה נראים יותר גדולים מעט. ובאסח אין צורך לנגלם, כן הדבר הזה) הוא השכל הנכון, על-פי התורה הנאמנה, נמצא, אותם חמורות הרבה באיכותם ביתר שאת ויתר עז.

הוא הדבר אשר נוכל להעמיס בדברי חז"ל (וימא ט.ו): "מקדש ראשון מפנימה חרב, מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, גלוי-עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות-חסדים מפנימה חרב? מפני שהיתה בו שנאת-חנם. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תריהו, ראשונים שנתגלה עונם, נתגלה קצם. אחרונים שלא נתגלה עונם, לא נתגלה קצם (הענין שנתגלה עונם של הראשונים, להיותם עבדות חמורות לעין הרוֹאֵה באין פגוח אל הכינה. אבל עונות האחרונים כל יראו רק למחבונן היטב הדק גדל חמסם למעלה להפלא. מסתעפות לפרטי חטאים עצומים באין מעצור. רחמנא ליצלון) כו'". ושאלו שם אמוראי: "ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי? והשיבו: "תגו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים". הוא הדבר אשר דברנו למעלה, כי הגדול מחברו (כפס בכות שני שהיו עומקים בחזרה וכו'), יצרו גדול, ומכשילו בחטאים עצומים, נודעו למשכיל על דבר-אמת גדל איכותם להרע.

עתה בכל האפנים אשר יתיצב האדם מה-יעשה? יום-המות מכל מכסה, פתאם יבוא, והאלהים יפקד את כל מעשה אשר עשה. מספר מפקד ימי חייו, אחת מהן לא נעדרה, ומר ממות תהיה האחרית, באין מנוס ומפלט להנצל. הוא מאמר הכתוב (קהלת ט. ד): "כי-מי אשר יחבר אל כל-החיים יש בטחון,

פִּי־לִכְלֹב חַי הוּא טוֹב מִן־הָאֲרִיָּה הַמֵּת, כְּדָרְשַׁת רַבּוֹתֵינוּ ז"ל
 (בְּיִלְקוּט בַּמִּקְוֵה) שְׁכַל זְמַן שְׂאֵדָם חַי יֵשׁ בּוֹ בְּטַחֲוֹן וְחֻקָּהּ לַעֲשׂוֹת
 תְּשׁוּבָה, וְכִיּוֹן שְׁמַת אֲבָדָה תִּקְוָתוֹ כּוּי. אִי לְזֹאת, כָּל עוֹד
 נִשְׁמַתְנוּ בְּקַרְבְּנוּ, נִמְהַר נַחֲשָׂה לְפִלֵּס דְּרַכֵּינוּ לְטוֹב.

אָכֵן, עַל־יְדֵי אָכֵן הִנְגַּף יֵרַט הַדֶּרֶךְ לְנַגְדֵנוּ, לֹא נַחַרְד מִיּוֹם
 הַמִּיתָה גַם אִם פְּפִינוּ נִזְכִּירָהּ, כְּמֵאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל
 (שִׁבְתָּ לֵאמֹר): "שְׂמָא תֵאמַר שְׁכַחָה הִיא מֵהֵן, תִּלְמֹד לֹמַר (תְּהִלִּים
 מִט. יד.): "וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֵלָה". גַם אִם עֵינֵינוּ רֹאוֹת
 מִיתַת בְּנֵי־אָדָם כְּמוֹנוּ, לֹא תַתֵּן עוֹ בְּנַפְשֵׁנוּ לְשׁוֹב בְּכָל־לֵב
 לְבוֹרְאָנוּ, אֲשֶׁר לְסוֹף נְבוֹא לְמִשְׁפָּט וְיִתּוֹכַח עִמָּנוּ עַל כָּל רַע
 מִפְּעֻלָּנוּ, הַפֶּה מֵאֲמַר הַכְּתוּב (קִהְלֵת ו. כו.): "טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־
 אֲבֵל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בְּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם, וְהַחֲיִי
 יִתֵּן אֶל־לְבוֹ". אֵין זֹאת, כִּי אִם רַבּוּי הָעוֹנוֹת שֶׁמְטַמְּמוּ לְבָנוּ
 וַיְהִי לְאָכֵן, כְּדָרְשַׁת חז"ל (יִזְבַּח דָּף לט.) עַל הַפְּסוּק (וִיקְרָא יא. מו.):
 "וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם", אֵל תִּקְרָא "וְנִטְמַתֶּם" אֵלָּא
 וְנִטְמַתֶּם, עֲבָרָה מְטַמְּמַת לְבוֹ שֶׁל אָדָם. וְלִכֵּן גַם עוֹנוֹתֵינוּ
 נִסְתָּרִים מִלְּפָנֵינוּ וְלֹא נִרְגִישׁ בָּהֶם בְּמַהֲרָה, כְּמֵאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ
 ז"ל (קִידוּשֵׁן דָּף ע.) כִּיּוֹן שְׁעֵבֵר אָדָם עֲבָרָה וְשָׁנָה בָּהּ נַעֲשִׂית לוֹ
 כְּהַתֵּר, וְהֵן מְסַבְּכִים אוֹתוֹ לְיוֹם הַדִּין, כְּמֵאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל
 (עֲבֹדָה־זוּרָה דָּף יח.): "עוֹנוֹת שְׂאֵדָם דָּשׁ בְּעַקְבָּיו כּוּי מְסַבְּכִין כּוּי",
 עֲתָה, הָאֵם אֲבָדָה תִּקְוָתְנוּ חֶסֶד־וְשְׁלוֹם, אֵין מְזוֹר לָנוּ חֲלִילָה?
אַחַת הִיא מְצֵאֵנוּ, חֲכֵמָה וְאֵינָה מְלֹאכָה, נִשִּׁיחַ נָא מְעַט
 וַיִּרְוַח לָנוּ.

נְשִׁימָה יֵלֵב לְהַחְבוֹנֵן בְּעֵינֵי הָעֹבְרוֹת וְנִרְאָה, כִּי שְׂתִים

המה בסוגיהן :

האחת נוכעת מהתאוה הנפרצה לאהב הערב לשעתו, לבלי השקיף הנולד, אם כי מרה תהיה באחרונה. נמצא דגמתם מה גם בעניני העולם: האיש הסכל, וכפרט החולה, לחלשת-שכלו, יאהב לחטף לאכל את הערב לחפו, וישכח כי זה יביאנו למחלה נפרצה. לכך אמרו רבותינו ז"ל (אבות): "איזהו חכם הרואה את הנולד". הוא מאמר רבותינו ז"ל (פוסק דף ג. א): "אין אדם עובר עברה אלא אם-כן נכנסה בו רוח שטות". וזה כל עמל האדם לעבודתו יתברך, לחשב ולהתבונן ביראת-ה' בפתח עניו על-ידי ספרי המוסר ואגרות חז"ל, עד אשר באזניו ישמע וכמעט בעיניו יראה העניש הגדול בכמות ואיכות נצב לנגד עיניו כמאמר רבותינו ז"ל (פנהרצין דף י. ע"א): לעולם יראה דין (להיותו עלול לחכשל, והוא הדין כל אדם, להשמר מפגע רע מעבורת התמורות) כאלו גיהנם פתוחה לו מתחתיו". ואם פה יעשה האדם ולבבו יבין ושכ ורפא לו.

אכן, רבה רעת האדם בארץ, אין דורש בצדק ואין משכיל ביראת-ה', לקבץ עתים סדורות בעמל היראה, לדלות מי תבונה מהאמונה הנחכאה ומסתרת במחבואי הלב, להרחיבה ולסעדה, לתת לה תקף ועז, להשים המשרה על שכמה, למשל על האיברים לכל יפרצו גדרה וכתורה יעשו. זהו הסוג השני. דגמת זה הדבר לא מצאנו בעניני העולם: אין איש שצרות מרחפות ממול פניו, אשר לא יקח לו עת לחשב מחשבות להנצל מהן. אי לזאת, גם אין התאנה סבתה. פליאה היא העברה הלזו, וזה שמה

פלאי, לבלי שים לב להתבונן ביראת־ה' ובמוסר־עֲנָשׁוֹ. עֲבוֹת כָּאֵלוֹ לֹא יוּכְלוּ הָיִוֹת מְסוּג הָרֵאשׁוֹן, יֵעַן אֵין דִּי בְּהִתְאַוֶּה לְהָיִוֹת סִבְתָן, רַק הֵן מְרוּחֲנִיּוֹת הַטְּמָאָה הַמְּלַפֶּפֶת אֶת הָאָדָם לְהַחֲטִיאֹ, וּבִיּוֹתֵר בְּחֲטָאֵי הַדְּבוּר, כִּי מֵה־יִתְרוֹן לְבַעַל הַלְשׁוֹן? כִּמְאֹמֶר רַבּוֹתֵינוּ וְ"ל (עריכין טו), עֵין שָׁם.

בְּזֹאת מְצִאנוּ פֶּשֶׁר דְּכָר בֵּין הַשִּׁטוֹת בְּעֵינֵי יִצְרֵהֶרַע וַיִּצַר־הַטוֹב מֵהַיֵּשׁוּב הַמָּה? הַשִּׁטָּה הָאֲחֻת, הִיא הַשִּׁטָּה הַנּוֹדַעַת, כִּי יִצְרֵהֶרַע הוּא כַח הַטְּמָאָה בְּאִדָּם הַמּוֹכִילוֹ לְפִשְׁעִים, וַיִּצַר־הַטוֹב הוּא כַח הַקְּדוּשָׁה בְּאִדָּם הַמּוֹכִילוֹ לְטוֹב, הִיא שִׁיטַת רַב הַמַּחְכְּרִים הַגְּדוֹלִים. וְהַשִּׁטָּה הַשְּׁנִיָּה הִיא, שִׁיטַת־הֶרַע הוּא כַח תְּאוֹת הָאָדָם, הַמְשַׁקֶּפֶת אֶל כָּל הָעָרֵב לְשַׁעֲתוֹ, אוֹתוֹ תֹאסֶפְהוּ אֶל בֵּיתָהּ וְכוּ תְּרַבֵּק לְאַהֲבָהּ, וַיִּצַר־הַטוֹב הוּא הַשְּׂכָל הַיָּשָׁר הַצּוֹפֶה וּמְבִיט לְהַנּוֹלֵד, הוּא פַחַד יִרְאֵת־ה' יִתְכַרֵּךְ שְׁמוֹ וּמִשְׁפָּטָיו הֶרְעִים לְמַרְבֵּה, וּבִחוּר בְּדָכָר הַמוֹעִיל, לְכַבֵּשׁ הַתְּאוֹה, לְמַעַן יִתְעַדָן בְּאַחֲרוֹנָה כְּעֵגֶג נִפְלֵא, אֲשֶׁר אֵין דִּי בְּאֵר יִקְרַת תְּפֹאֲרֶתָהּ, בְּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּכָל עֵת, עֵינֵי הָאָדָם מִתְחַלְּפִים, כָּל אַחַד נִרְבֵּק יוֹתֵר לְעִבְרָה אַחֲרֵת: יֵשׁ אֲשֶׁר חֲטָאתָם תִּגְדַּל יוֹתֵר בְּכַטּוֹל תּוֹרָה מִמֶּשֶׂא וּמִתָּן בְּאִמוּנָה וּנְתִינַת צְדָקָה, וַיֵּשׁ לְהַפְךָ. וְכֵן בְּכָל הָעֲבוֹת אֵין אָדָם דּוֹמֵה לְחֵבְרוֹ. וְאֵלוֹ הִיָּה הַיִּצְרֵהֶרַע רַק כַּח הַטְּמָאָה הַמְּפַתְהוּ, מְדוּעַ לֹא תִלְפֹף אֶת כָּל בְּנֵי־הָאָדָם בְּשׂוּהָ? (אם לא נִשְׁקִיף עַל שְׂרֵי־הַשָּׁמַיִם לְמַעְלָה). אֲמָנָם אִם נֹאמֵר כִּי הַיִּצְרֵהֶרַע הוּא כַח הַתְּאוֹה, הַדְּבָר נִכּוֹן, כִּי תְאוֹת הָאָדָם תְּלוּיָהּ בְּמִזְגוֹ (לְדוּחַ הַרְכִּבָתוֹ. שִׁעְתוֹ תַּנְיִיחַ), וּמִזְגֵי בְנֵי־אָדָם מִתְחַלְּפִים, לְזֹאת גַּם עֲזוֹתֵיהֶם מִתְחַלְּפִים. אֲכֵן גַּם בְּזֶה לֹא יִתְכַן, הֲלֹא עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בְּנֵי־אָדָם עוֹשִׂים עֲבוֹת עֲצוֹמוֹת,

שאינ תאותם גרמה להם כל-כף. ולפעמים התאוה מגדלתם, כמו האדם החפץ ומשתוקק הרבה אל הכבוד המדמה, ובכבוד מצוה תגעל נפשו וכיוצא בזה. אין זאת, כי אם רוח הטמאה המכלבלו ומאכילו להרע גם נגד משוקתו ההכלית.

מדה נראה בעליל, כי שתי השיטות נכונות. היצר-הרע הוא כח התאוה, וגם יש בו רוח הטמאה. וכן יצר-הטוב הוא השכל הנכון (שלא נחלקל על-ידי העברות והתאוה) הרואה את הנולד, וגם יש רוח הקדשה באדם.

והנה בשני הצדדים ישנו באדם גשמי ורוחני, כענין בריאת האדם עצמו: גופני ונפשי. הגופני נראה לעין בשר, והנפשי נודע מפעלות ועניני הגוף. תחבולות האדם ומזמותיו להחזיק הנפש בגוף, המה רק בגוף לבדו, לתמכו באכילות טובות ובשמירות מעלות מכל נזק ופגע רע, ובוה ישמר נפשו בגופו. אין מבוא בטבעי (על-פי רותניית לפי האמת, עקר שמירת הנפש בגוף חלי רק בנפש, לפי צדוהה לכורא יתברך שמו), לעשות תחבולה בנפש להחזיקה בגוף, כי אין רואה ואין מרגישה לכדה ומה-יעשה בה. פן בעבודת ה' יתברך שמו, עקר התחבולה להחזיק את היצר-הטוב לפי שתי השיטות, היותו כח הקדשה והשכל הנכון (אשר לא נחלקל), ולדחות את היצר-הרע, הוא כח הטמאה והתאוה, תלוי בכחינה הגופנית, להאכילהו מאכלים טובים, המה התבוננות היראה והמוסר הנוכעים מהתורה השהורה.

הוא מאמר רבותינו ז"ל (כ"ב טו): "בקש איוב לפטר את כל העולם כלו מן הדין, אמר לפניו: רבונו של עולם, בראת שור פרסותיו סדוקות, בראת חמור פרסותיו קלוטות,

כְּרֵאתָ גַן-עֶדֶן כְּרֵאתָ גֵיהֶנֶם, כְּרֵאתָ צְדִיקִין כְּרֵאתָ רְשָׁעִים, מִי
 מְעַכְבֵּךְ עַל יְדֶךָ? וּמָה אֶהְרֹרוּ לִי חֲבֵרֵי דְאִיבֹכ, "אִף-אֵתָהּ
 תִּפְרֵ יְרֵאָה, וּתְגַרַע שִׁיחָה לְפָנַי-אֵל" (איוב טו. ד), כְּרֵא הַקְּרוֹשׁ-
 בְּרוּךְ-הוּא יִצְרֵ-הָרַע, כְּרֵא לוֹ תוֹרָה תְּכַלִּין כּוֹ. כְּזֶה הוֹרוּנוּ
 חֲכָמֵינוּ וְ"ל, כִּי תְכַלִּין שֶׁל תוֹרָה הִיא הִירָאָה הַנוֹכְעַת מִמֶּנָּה,
 כְּמֵאמֶר הַכְּתוּב (הגיל): "תִּפְרֵ יְרֵאָה", וְהִיא בַחִינָה גְשְׁמִית,
 מוֹכַנַת לְעֵינַי כְּשֶׁר סִכַת רְפוּאָתָה לְחוֹלֵי-הַנֶּפֶשׁ. אִם יֵשִׁים
 הָאָדָם לְכוּ וּנְפֹשׁוּ אֵל יִרְאֵת הַתּוֹרָה, אִם בְּכֻלָּל, לִידַע וּלְהִבִין
 מֵהַתּוֹרָה כִּי לְכָל עֲבָרָה יֵשׁ עֲנֹשׁ עֲצוּם וְנוֹדָא, וּלְכָל מִצְוָה יֵשׁ
 שְׂכָר נְעֻלָּה מְאֹד. אִם בְּפִרְט וְהוּא הָעֵקֶר, לְלַמַּד תּוֹרַת כָּל
 עֲבָרָה וְעֲבָרָה לְכַדָּה, לְגֵאֲוָה תּוֹרַת הַגְּאֻוָּה, לְמִשְׁא וּמִתֵּן
 בְּאִמּוּנָה חֲלָקֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר לְעֵנִינִים שְׁבִין אָרֶם לְחִבְרוּ בְּעִסְקֵי
 הָעוֹלָם וְכִדּוּמָה, וְכֵן לְכָל מִצְוָה וּלְכָל עֲבָרָה אֵת תּוֹרָתָה.

הַנְּשֻׁב וְהָעֵקֶר בְּשִׁמוּשׁ רְפוּאוֹת הַתּוֹרָה לְתַחֲלוּאֵי הַיִּצֵר, הוּא
 לְלַמַּד בְּעֹז וְעִיּוֹן עִמָּךְ הֵיטֵב דִּינֵי הָעֲבָרָה עֲצָמָה,
 הַהֲלָכָה עִם כָּל סַעִיפִיָּה, כִּי עֵינֵינוּ הַרְוֹאוֹת הַרְבֵּה מֵהָעֲבֻרוֹת
 אֲשֶׁר הָאָדָם גִּמְנַע מֵהֶם בְּטֻבַע וְלֹא יַעֲבֹד עֲלֵיהֶם, אִף גַּם בַּעַת
 אֲשֶׁר יִלְחָצְנוּ לְזֶה אִיזָה דְבַר. וַיִּשְׁנֶם עֲבֻרוֹת חֲמוּרוֹת מְאֹלוּ,
 וְהָאָדָם הַזֶּה בַּעֲצָמוּ יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם בְּנִקְל. דֶּרֶךְ מִשְׁל: חֲלָק גְּדוֹל
 מֵאֲחֵינוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל כְּמַעַט רַבֵּן כָּכֵלֶם לֹא יֵאָכְלוּ בְּלֵי גְטִילַת-
 יָדִים חֲלִילָה, אִף גַּם בַּעַת אֲשֶׁר יִרְעִבוּ וַיִּצְטַעְרוּ הַרְבֵּה,
 וּכְלִשׁוֹן-הָרַע הַחֲמוּדָה בְּנִקְל יַעֲבֹרוּ עֲלֵיהָ גַם בְּלֵי תֵאוּה גְדוֹלָה
 עֵתָהּ, הַנְּנוּ רוּאִים, כִּי עֵקֶר הַשְּׁמִירָה מֵהָעֲבָרָה הִיא רַק לַעֲשׂוֹת
 אֵת הַהֲרֹגֶל (הַשְּׁמִירָה) טֻבַע אֲצֵל הָאָדָם. עַל-כֵּן, אִף אִם יִתְאַמֵּץ
 הָאָדָם הַלְזֶה לְלַכַּת בְּדַרְכֵי הַמוֹסֵר, לִיַּגַע עֲצָמוּ בְּשְׁמִירָה

מלשון־הרע עם כל חושיו ורעיוניו פּיאות, בכל זאת, כל עוד שלא נתחלף טבעו והרגלו בזה שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון־הרע, יותר יעבר בנקל על לשון־הרע מאשר יאכל בלי נטילת־ידיים חלילה. וכן הוא הענין בכל מיני עברות, הכל לפי האדם והזמן והמחוז, כי גם לא כל המחזות שוות בזה, כי אם מתחלפים בענינן, כל מחוז יש לו עברות אחרות אשר ישמר אצלם בנקל, ומרחק מהם בטבע. וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע תולד רק מלמוד והרגל רב. ולכן היסוד העקרי והעמוד הנכון להכין את עצמו לשמירה מהעברות ועשית המצות, הוא רק הלמוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעברה זו או למצוה זו, ובפרט בעיון הדק היטב, כי זה הלמוד עושה קנין חזק בנפש להיות העברה מרחקת ממנו בטבע.

פדוּמָה, במחזותינו אלו, תהלה לאל, אסורי נבלות וטרפות ודומיהם מטבעים בנפשות הישראל, עד אשר לא יצטרך שום איש לאכף טבעו ותאותו להתרחק מהם, כי המה לו לזרא. הלא לא יעלה חלילה על לב שום אחד ממוכרי בשר כשר להתרפות מלדרש אצל מורה צדק במצאו שום הכר שיש בו חשש טרפות באיברים הפנימיים, עם היות לו לפעמים בענין כזה הפסד מרבה, ואין יודע בו וזולתו. מורא שמים עליו בטבעו והרגלו. חלילה לו מרשע להכשיל את ישראל. ואולם, בעונותינו הרבים, במשא ומתן הוא בהפך, רב בני־אדם לא ידרשו על חשש גזל ועשק מעצמם טרם יתבענו חברו, ומהם אשר גם אחר התביעה יעשה תחבולות מרמה או יעזו. והלא בתורה הכל שוה, זה לא־תעשה זהה לא־תעשה, כפי ענין התורה ומשפטיה, "ובכשר בשדה טרפה לא תאכלו"

שמוח כב. ל), "לא־תֹאכְלוּ כֹל־נֶבֶלָה" (דברים יד. כא), או "לא־תִעְשֶׂךָ אֶת־רַעְךָ וְלֹא תִגְזֹל" (ויקרא יט. יג) ודומיהם. כִּמוֹ שֶׁהֵטַבַּע בְּנַפְשׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי שָׁכַל מִיְּנֵי טְרָפוֹת שׁוּיִם אֲצִלוֹ, וְכָל אֲשֶׁר יוֹרֵה הַמּוֹרָה כִּי הוּא טְרָפָה, מֵרַחֵק אֲצִלוֹ וְכַתּוּרָה יַעֲשֶׂה, כֵּן בְּמִמּוֹן, הֲלֵא כָּל מֶה שֶׁעַל־פִּי הַתּוֹרָה שִׁיךְ לַחֲבֵרוֹ. הוּי גֹזֵל וְעוֹבֵר בִּ"לא תגזול". וְאַנְחָנוּ רוֹאִים שֶׁבְּעוֹנוֹתֵינוּ הֶרְכִּים, אֲפִלּוּ הַלּוֹמְדִים, וְכַמְעַט גַּם הַיִּרְאִים, אֵינָם נִזְהָרִים כִּי־אֹת כֹּל־אֲתַעֲשֶׂה הַלְזוֹ, אֲשֶׁר יוֹם־הַכַּפּוּרִים וְגַם הַמִּיתָה אֵינָם מְכַפְּרִים עָלֶיהָ. אֲכֹן, אִם יִשִּׁים הָאָדָם לְבוֹ וְנִפְשׁוֹ לְלַמֵּד הַהֲלָכוֹת הַשִּׁיכוֹת לְמִמּוֹן בְּעִיּוֹן, גִּמְרָא וּפּוֹסְקִים אִישׁ לְפִי עֲרֹפוֹ, וּבִפְרָט אִם הַמֵּרְכֵז יִהְיֶה עַל תְּכוֹנֹת אֲסוּר וְהֵתֵר, לִיְדַע אִיךָ לְהַשְׁתַּמֵּר מִגְזֹל (אף אִם לֹא יִבְנֶה בַּחֲתֻלָּה, כִּי הַתּוֹרָה רַבָּה בָּהּ וְגַם רַחוּק הַדָּבָר מֵהַרְגֵל הַמְרִיעִי), מֶה רַב כַּחַה לְהַשְׁרִישׁ לֹא־טִלֵּאֵט קִנְיֹן רַב בְּנַפְשׁ, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה שׁוֹה בְּעִיּוֹ שְׂאֵלוֹת אֲסוּר וְהֵתֵר וּשְׂאֵלוֹת הַשִּׁיכוֹת לְמִמּוֹן.

כֵּן אִם הָאָדָם נִכְשַׁל רַחֲמָנָא לִיְצַלֵּן בְּעִבְרָה אֲשֶׁר אֵין הָעוֹלָם רְגִילִין בָּהּ, כִּמוֹ בְּנֵאוּף וְכִיּוֹצֵא, כִּמְאֲמָרָם ז"ל (בבא בתרא קסה): "מְעוּטָן בְּעִרְיוֹת". וְחֻקָּף עָלָיו יִצְרוּ שְׁנַעֲשִׂית לוֹ כִּהֵתֵר, רַחֲמָנָא לִצְלָן, עֲקָר רְפוּאָתוֹ לְכַד הַתְּכוֹנָנוֹת הַיִּרְאָה וְהַמוֹסֵר מֵאַגְדוֹת מְדַרְשֵׁי חֻכְמֵינוּ ז"ל וּסְפָרֵי מוֹסֵר הַשִּׁיכִים לְהַעֲבֵרוֹת הַרְגִילוֹת, לְקִנּוֹת טַבַּע אַחֵר, לְכָל יַעֲלֶה עַל לֵב לְעֹבֵר עָלֵיהֶם גַּם אִם יִכְבֵּד הַדָּבָר.

וְהִנֵּה בַּתְּכַלִּין הַתּוֹרָה לִיְצַר־הָרַע, יֵשׁ עוֹר בְּחִינָה רַחוּמֵי (שֶׁהַשָּׂכֵל חוֹשֵׁי הָאָדָם נִלְאוּ לְהַכִּיר טַבַּחָה). הוּא מְאֲמַר חֻכְמֵינוּ ז"ל (סוטה כא): תּוֹרָה בְּעִדְנָא דְעָסִיק בָּהּ מִצְלָא כּוּי. וְאֵין חֲלוּק, בְּאִיזוֹ

דבר תורה שיהיה עסקו, תצילנו מחטא. אם יעסק בענין שור
שנגח את הפרה וכיוצא, תצילנו גם מלשון הרע וכיוצא,
הגם כי אינם שיכים זה לזה, רק רוחניות התורה תשמרנו.

והנה אם נשקיף בעין חודרת, נראה כי תחבולותינו
למרפז רפואת היצר הרע המה רק בפחינה
הגשמית, הוא התבוננות היראה ולמוד ההלכות כנ"ל. כי
הרפואה השניה, היא פחינה הרוחנית, באה ממילא.
ועל-פן תקרא רפואה מקרית. כי מצות למוד התורה היא
מצות-עשה בפני עצמה, תלויה בגדרה המבאר בהלכות
תלמוד-תורה, איך להתנהג בה נגד עניני העולם. אין נפקא
מינה בהנהגתה איך יצרו של אדם מתגבר עליו, אם מעט
ואם הרבה. והאדם צריך ללמד תמיד לקים מצות תלמוד
תורה כראוי, גם אם אין יצרו מתגבר עליו. ואין כדו' ללמד
יותר מחיובו. וכש"קים מצות תלמוד תורה כראוי, ממילא
נמשך רפואתה הרוחנית ליצרו, על אידה אפן שהוא.

אכן פחינה הגשמית היא ההתבוננות ביראת ה' ולמוד
ההלכות, היא רפואה עצמית, והאדם צריך להתנהג בה
בדרך רפואת חלי הגוף, אשר לפי ערך המחלה פן ערך
הרפואה בכמות ובאיכות, פן כחלי הנפש הרפואה הלזו תתיסד
לפי ערך המחלה. כל עוד אשר יצרו יתקף עליו, פן ההכרח
להוסיף בהתבוננות היראה ולמוד ההלכות, כנ"ל. ואם לא
ישתמש ברפואה הגשמית, אזי גם הרוחנית היא למוד התורה,
לא תתן כחה כל-כף ליצר הרע הרוחני, כתכונת בריאת האדם,
אשר פעלת הרוחנית היא הנפש, תלוי בכחינת הגוף, כנ"ל.

והנה האויב האורכ להאדם הוא היצר הרע, הפועל בו לשום לבו לאבן, כל ירגיש את חטאיו העצומים, לבלי יראה חסרונו, וידיו כל תעשינה תושיה להתבונן ביראת ה', לבקש רפאות תעלה, היא רפואה הגשמית.

לזאת ישים האדם אל לבו לזכות את הרבים, לעוררם להתבוננות היראה והמוסר. כי עיני האדם פקוחות על אחרים לדעת ולהכיר את חסרונותיהם וכי נצרכים המה למוסר למרבה. פן יחזיק בכל עז בלמור המוסרי, למען ישוטטו בו רבים ותרבה יראתה וזכות הרבים תהיה תלויה בו, וממילא לאט לאט למור המוסר ידריכהו בנתיב הצדק. והוא רפואה גשמית וגם רוחנית, כמאמר חכמינו ז"ל (יבמות טו): "כל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו".

ומה מאד תגדל המצוה הלזו בעיני האדם, לשום לבו ונפשו להדריף בני אדם ללמוד המוסר, להציל נפשם משאול תחתית, וכמאמר רבותינו זכרונם לברכה (שבח קמא): "כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים". ואין לך רחמנות גדולה מלהזכיר ולעורר לבב בני אדם ללמוד היראה, כי אז בעיניהם יראו ואזניהם ישמעו ולבכם יבינו גדל המכשלה אשר לפניהם, וינהמו על אחריתם, לשוב אל ה' יתברך, להיות סור מרע ועשה טוב, אם מעט ואם הרבה. האדם המעורר לזה יהיה לו חלק נכון בכל אשר יולד מזה, להתעדן בעדן נצחי אשר עין לא ראתהו. נלאה שכל אנושי להקיף ולהכיר היטב פמות ואיכות מצות הרבים, אשר תלויה להאדם מדבר הנקלה הלזה. העמל מעט והשכר הרבה, באין ערך ושעור. לזאת ישים האדם עינו וכח שכלו להדבר הגדול הלזה, אם בעל נפש הוא.

אגרת הרמב"ן

אגרת הרמב"ן

האגרת הזאת שלח הרמב"ן ויל לקטלוגיא לבנו. לזרוו על העונה, וצוה אותו שיקראנה פעם אחת בשבוע, וילמד גם בניו עכו, ויהיו רגילים בה בעל פה, כדי לחנוכם בילדותם ביראח שמים, וכישר לו שביים שיקרא האגרת הזאת יעזרוהו מן השמים כל מה שישאל. וכל מי שירגיל לאומרה, בודאי יהא ניצול מכל צרה, ומבטח לו שהוא בן עולם הבא. (מספר "מעולפת ספירים")

"שמע בני מוסר אביך, ואל-תטש תורת אִמֶךָ". (משלי א. ח.)
תַּתְּנֶהֱג תמיד לדבר כל דבריך בנחת לכל אדם ובכל עת, ובזה תנצל מן הפעס, שהיא מדה רעה להחטיא בני אדם. וכן אמרו רבותינו ו"ל (נדרים כא): כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו, שנאמר (קהלת יא. ט): "הסר פעס מלבך, והעבר רעה מִבְּשָׁרְךָ". ואין רעה אלא גיהנם, שנאמר (משלי טו. ד): "וגם-רשע ליום רעה".

וכאשר תנצל מן הפעס, תעלה על לבך מדת הענוה, שהיא מדה טובה מכל המדות הטובות. שנאמר (משלי כב. ה): "עקב ענוה יראת ה'". ובכבוד הענוה תעלה על לבך מדת היראה, כי תתן אל לבך תמיד מאין באת, ולאן אתה הולך, ושאתה רמה ותולעה בחיידך ואף כי במוותך, ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך הכבוד, שנאמר (מלכים א. ח. כו): "הנה השמים ושמי השמים לא יכללוך אף כי לבות בני-אדם". ונאמר (ירמיה כג. כד): "הלא את-השמים ואת-הארץ אני מלא, נאם-ה'". וכאשר תחשב את כל אלה, תירא מבוראך, ותשמר מן החטא. ובמדות האלה תהיה שמח בחלקך. וכאשר תתנהג במדת הענוה, להתבושש מכל אדם ותתפחד ממנו ומן החטא, אז תשרה עליך רוח השכינה וזיו כבודה וחי עולם הבא.

ועתה בני, דע וראה, כי המתגאה בלבבו על הפירות מורד הוא במלכות שמים, כי מתפאר הוא בלבוש מלכות שמים, שנאמר (תהלים צג, א) : "ה' מלך גאות לבש" וגו'. ובמה יתגאה לב האדם? אם בעשר - ה' מוריש ומעשיר" (שכנאל"א ב, ז), ואם בכבוד - הלוא לאלהים הוא, שנאמר (דברי הימים"א כט, יב) : "והעשר והכבוד מלפניך", ואיך מתפאר בכבוד קונו? ואם מתפאר בחכמה - "מסיר שפה לנאמנים, וטעם זקנים יקח" (איוב יב, ט), נמצא הכל שוה לפני המקום, כי באפו משפיל גאים וברצונו מגביה שפלים, לכן השפל עצמד וינשאך המקום.

על - כן אפשר לך איך תתנהג במדת הענוה ללכת בה תמיר :

כל דבריד יהיו בנחת, וראשך יהיה כפוף, ועיניך יביטו למטה לארץ, ולבך למעלה, ואל תבט בפני אדם בדברך עמו, וכל אדם יהיה גרול ממך בעיניך, אם חכם או עשיר הוא עליך לכבודו, ואם רש הוא ואתה עשיר או חכם ממנו, חשב בלבך כי אתה חייב ממנו והוא זכאי ממך, שאם הוא חוטא הוא שוגג, ואתה מזיד.

בכל דבריד, ומעשיך ומחשבותיך, ובכל עת, תחשב בלבך פאלו אתה עומד לפני הקדוש ברוך הוא ושכינתו עליך, כי כבודו מלא כל העולם, ודבריד יהיו באימה וכיראה, כעבד העומד לפני רבו, ותחביש מכל אדם, ואם יקראך איש אל תענונו בקול רם, רק בנחת, כעומד לפני רבו.